

(Az erdélyi)

MANU TÖRVÉNYEI

MĀNAVA DHARMAŚĀSTRA

SZANSZKRITBÓL FORDÍTOTTA

BÜCHLER PÁL DR.

FŐGIMNÁZIUMI TANÁR

KIADJA

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET JOG- ÉS TÁRSADALOM-
TUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYA

BUDAPEST

BENKŐ GYULA CS. ÉS KIR. UDV. KÖNYVKERESKEDÉSE

(V., DOROTTYA-UTCA 2.)

1915

Ára 4 korona.

Az E. M.-E. Jog- és Társadalomtudományi Szakosztályának tisztikara:

Elnök: FARKAS LAJOS dr. egy. ny. r. tanár.

Alelnökök: GÁL JENŐ kir. ít. táblai tanácselnök.

PAPP JÓZSEF dr. ügyvédi kamarai elnök.

Titkár: TÓTH GYÖRGY dr. kir. törvényszéki bíró.

- A) *Választmányi tagok:* I. 1915., 1916., 1917. év végén lejáró megbízással: BOÉR ELEK dr., FERENCZ JÓZSEF dr., HALLER GUSZTÁV dr., JÉKEY DÁNIEL dr., KISS MÓR dr., PAVLIK SÁNDOR dr., SOMLÓ BÓDOG dr., SIPOS GÁBOR dr.
- II. 1914., 1915., 1916. év végén lejáró megbízással: DEÁK ALBERT dr., N. FEKETE GÁBOR, KENÉZ BÉLA dr., KOLOSVÁRY BALINT dr., KÖLTŐ GÁBOR dr., ROSNYAY DÁVID dr., RUDNYÁNSZKY BÉLA dr., UJVÁROSI MIKLÓS dr.
- III. 1913., 1914., 1915. év végén lejáró megbízással: BORBÉLY SÁNDOR dr., ENDES MIKLÓS dr., FINKEY FERENC dr., KISS GÉZA dr., gróf LAZÁR ISTVÁN., MENYHÁRT GÁSPÁR dr., RÉZ MIHÁLY dr., WERTHEIM MÓR dr.
- B) *Szerkesztő-bizottsági tagok* 1915—17. évekre: BIRÓ BALÁZS dr., BOCHKOR MIHÁLY dr., KISS GÉZA dr., MELTZL BALAMBÉR dr., TÓTH GYÖRGY dr.
- C) *A tuberkulózis elleni küzdelem országos bizottságába kiküldött tagok* 1915., 1916., 1917. évekre: FARKAS LAJOS dr., szakosztályi elnök (hivatalból), PAPP JÓZSEF dr., szakosztályi alelnök (hivatalból), BIRÓ BALÁZS dr., KENÉZ BÉLA dr., SCHEITZ VILMOS dr., ORVOS.
- D) *A jog- és társadalomtudományi szakosztály által fenntartott tüdőbeteg gondozó intézet (dispensaire) bizottságának tagjai:* Elnök: FARKAS LAJOS dr. szakosztályi elnök. Tagok: TÓTH GYÖRGY dr. szakosztályi titkár, BORBÉLY SÁNDOR dr., KENÉZ BÉLA dr., KÖLTŐ GÁBOR dr., MENYHÁRT GÁSPÁR dr., PAPP JÓZSEF dr. ORVOSOK: FILEP GYULA dr., JANCÓS MIKLÓS dr., KONRÁDI DÁNIEL dr., SCHEITZ VILMOS dr. az intézet vezető orvosa.

MANU TÖRVÉNYEI

MĀNAVA DHARMAŚĀSTRA

SZANSZKRITBÓL FORDÍTOTTA

BÜCHLER PÁL DR.

FŐGIMNÁZIUMI TANÁR

KIADJA

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET JOG- ÉS TÁRSADALOM-
TUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYA

A handwritten signature or mark in the right margin of the page.

BUDAPEST

BENKŐ GYULA CS. ÉS KIR. UDV. KÖNYVKERESKEDÉSE

(V. DOROTTYA-UTCA 2.)

1915

*Jan 15
684 wa*

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET
JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK
KIADVÁNYAI

A SZAKOSZTÁLY MEGBÍZÁSÁBÓL

BIRÓ BALÁZS DR. EGYET. M.-TANÁR ÉS PORDEA GYULA DR.
ÜGYVÉDEK

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

BOCHKOR MIHÁLY DR.

EGYETEMI NY. R. TANÁR

VI. FÜZET

MANU TÖRVÉNYEI

MĀNAVA DHARMAŚĀSTRA

SZANSZKRITBÓL FORDÍTOTTA

BÜCHLER PÁL DR.

FŐGIMNÁZIUMI TANÁR

MANU TÖRVÉNYEI

MĀNAVA DHARMAŚĀSTRA

SZANSZKRITBÓL FORDÍTOTTA

BÜCHLER PÁL DR.

FŐGIMNÁZIUMI TANÁR

KIADJA

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET JOG- ÉS TÁRSADALOM-
TUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYA

BUDAPEST

BENKŐ GYULA CS. ÉS KIR. UDV. KÖNYVKERESKEDÉSE

(V., DOROTTYA-UTCA 2.)

1915

Méltóságos

Dr. Farkas Lajos egyetemi tanár úrnak,

az Erdélyi Múzeum-Egyesület

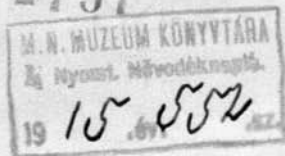
jog- és társadalomtudományi szakosztálya elnökének,

ajánlják

a Fordító és a Szerkesztő.

272737

A SZERKESZTŐ BEVEZETÉSE.

Jogtörténeti kiadványaink sorában Hammurabi törvénykönyvét¹ Manu törvényei követik. A hinduk ősrégi törvénykönyve ma már nem oly szenzációs, mint volt még pár év előtt az 1902-ben napvilágra hozott babiloni törvénykönyv; a tudományos világ régó a ismeri, több mint egy százada európai nyelven is hozzáférhető, első angol fordítása 1794-ben jelent meg, de tudományos értéke nem kevesebb, s ha szakosztályunk az egész művelt világon megnyilatkozó tudományos érdeklődés hatása alatt határozta el a babiloni törvénykönyv asszíról magyarra fordítását, úgy akkor, midőn Manu törvényeinek szanszkritből átültetésére vállalkozott, olyan hiányt akart pótolni, amely éppen nem vált hazai tudományosságunk dicsőségére s amelynek pótlásával eszerint nem pusztán tudományos, de hazafias kötelességet is vélt teljesíteni.

A szanszkrit irodalom termékei közül elsőnek Manu versebe foglalt törvényei jelentek meg európai nyelven, *Sir William Jones* fordította le angolra 1794-ben. Ezt a versio princeps-t, mely ma már nagyon elavult, követte 1797-ben *Hüttner* német fordítása, 1833-ban *Loiseleur-Deslongchamps* franciára fordította, ez a mű 1841-ben változatlanul utánnyomatott s 1850-ben újból kiadatott. A kódex egy részét, az I. és II. könyvet s a III-nak első 33 versét *Taracand Cakravarti** angol, s az egész munkát *Janardan Vasudev Gurjar marathi*-nyelvű fordításban is kiadták, az utóbbit Bómbayban 1877-ben; kevéssel utóbb *Jolly* wüzburgi

¹ Az Erd. Múzeum-Egyesület jog- és társadalomtudományi szakosztálya kiadványainak II. kötete, megjelent 1911-ben Kolozsvárt.

* A szanszkrit szavak átírására nézve l. a fordító bevezetésénél a II. fejt. 1. pontját a 32. lapon.

professzor fordította le németre s adta ki a Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft III. és IV. kötetében (1883—1884.), de csak a szoros értelemben vett jogi részt; 1884-ben *Burnell és Hopkins*, 1886-ban *Bühler* ismét angolra fordították; az utóbbi fordítása a *Müller Miksa* által kiadott híres gyűjteményben: *The Sacred Books of the East*, mint annak XXV. kötete jelent meg. Végül 1893-ban a francia közoktatásügyi kormány kiadványai közt a *Guimet Múzeum* évkönyveinek II. kötetében ismét franciául látott napvilágot *Strehly G.* meglehetősen szabad fordításában.²

A sok fordítást és kiadást a mű rendkívüli történelmi értéke magyarázza meg úgy, hogy ezzel szemben még Angliában is csak másodsorban jött és jön tekintetbe a gyakorlati érdek, mellyel a kódex mint egyes részeiben Indiában ma is életben levő törvénykönyv bír az angol uralom szempontjából.

A hindu nép az árja nép- és nyelvcsalád egyik ősrégi ága, közeli rokonságban az európai jogfejlődésre oly nagy hatást gyakorolt görög és római néppel. India a theokratikus államszervezetek egyik sajátos típusa, a theokratikus elv hatását a társadalom szervezetében, néposztályokra tagozódásában s ennek merev fentartásában sehol oly tisztán nem szemlélhetjük, mint éppen Indiában, India kasztrendszerében, aminek csak folyománya, hogy az osztályuralom jogi hatásainak tanulmányozására sincs alkalmasabb jogrendszer, mint éppen India joga s ennek ősrégi összefoglaló forrása: *Manu* törvényei. Nincs antik jogrendszer, melyben közvetlenebb volna a vallási eszmék kapcsolata a jogintézményekkel, ahol a vallás ideológiája plasztikusabban hatna az intézmények alakítására, mint a hindu jogrendszer. Emellett *Manu* törvényei jobban megismertetnek, mint bármely más forrás, India egész theokratikus művelődésével, a bráhman világnézet vallási és bölesészeti tartalmával, a

² A kiadások ismertetéséről lásd *Bühler*, *The Laws of Manu* (*The Sacred Books of the East* XXV.), Oxford 1886., CXVIII.; *G. Strehly*, *Mánava Dharma Sâstra. Les lois de Manu*, Paris 1893., VI. A felsorolt fordításokon kívül van még *Manu*nak több kivonatos, rövidített, részleges fordítása is, főleg angolban, vannak angol fordításai nem szanszkritből, hanem más indiai nyelvekből és lefordították még más indiai modern nyelvekre is.

hindu nép erkölcsi és társadalmi életével. Végül — eltekintve a bennünket jogászokat alig érdeklő filológiai becsétől — egy jó részében ma is élő jogot tartalmazó alkotás az, mert Anglia igen okos politikával a bennszülöttekre nézve azt egyes részeiben érvényében fenntartotta s India bíróságai azt, mint a hinduk személy szerinti jogát, ma is alkalmazzák.³

Kiadványunknak különös értéket ad az a körülmény, hogy amint a babiloni törvénykönyvet közvetlenül az asszír szövegből fordítottuk le, úgy Manu törvényeit is nem valamelyik európai fordításból, mint pl. *Hüttneré* a *Jones*-féle angol, *Cantù Caesar* kivonatos olasz fordítása a *Loiseleur-Deslongchamps*-féle francia fordításból készült,⁴ hanem a szanszkrit szövegből fordítva adjuk az érdeklődők kezébe és pedig a szanszkrit nyelvtudomány legújabb credményeit is figyelembe vevő fordításban, úgy, hogy etekintetben kiadványunk az eddig megjelent európai fordítások közt filológiai szempontból a legmodernebbnek mondható.

Bevezetésül a törvénykönyv általános ismertetéseként álljanak itt a következők, megjegyezvén, hogy az olvasót az egykorú hindu művelődés felől, melynek ismerete a hindu jog megértéséhez szükséges, a fordító bevezetése fogja tájékoztatni.

Indiában már az őś védaiskolákban tanították a jogot, a *dharm*a-t,⁵ a szent jogot, a szent törvényt a többi védastudium mellett, értve e jog alatt a védák tanításaiból, mint felsőbb kinyilatkoztatásból, a jogot ismerők döntéseiből és az erényes buzgó árják szokásaiból elvonható szabályok összességét.

Amint a tananyag rendszerezésével s megnövekedésével a védaiskolák az egyes studiumok szerint differenciálódtak — ami már India történeti korát megelőzőleg végbement —, speciális jogi iskolák, törvényiskolák keletkeztek, amelyek mindegyike gondoskodott kézikönyvről. A szanszkrit irodalom számos ily kézikönyvet ismer. Minden bráhman iskolának megvolt a maga

³ Mai érvényét illetőleg lásd: *The Encyclopaedia Britannica*, XI. kiadás, Cambridge 1910—11., XIV. kötet, 434. s. köv. l.

⁴ *Jolly*: *Über Systematik des indischen Rechtes*, 10. (Különlenyomat a *Zeitschrift für vergl. Rechtswissenschaft* 1878. évfolyamából, 234—260.) Az olasz fordítás a *Cantù Világtörténelméhez* tartozó *Documenti* között jelent meg. (Francesco Schupfer római egyet. tanár szíves közlése.)

⁵ A kódex történetét l. *Bühlernél*, i. m. XI.—CVI. l.

tisztán magánjellegű kódexe. Ezeket nevezték *sūtra*-knak, *dharmasūtra*-knak. A védákra támaszkodó eme kézikönyvek, melyek a védákban foglalt kinyilatkoztatás mellett a szokásnak és a bírói döntéseknek anyagát is felölelték, tárgyalták a hinduk viselkedésére, a bűnbánat tartására, a peres eljárásra s a jogviták eldöntésére, valamint a politikára vonatkozó szabályokat; vallási, erkölcsi, jogi szabályokat, a mi szempontunkból meglehetősen rendszertelen összevisszaságban. Kötelező erejük azonban az illető iskolához, szektához tartozókon kívül másokra egyáltalában ki nem terjedt.

A védaiskolák közt volt egy, melyet *Manuról* neveztek el. A *Manava-dharma-sūtra* ennek az iskolának lehetett kézikönyve, tehát épp olyan tankönyv, vezérkönyv volt az, mint a többi *sūtra*, épp olyan privát jellegű, mondjuk tudományos munka, mint a többi *dharmasūtra*. Kötelező ereje sem terjedt az iskola tagjain túl.

A *dharmasūtra*-k prózában voltak írva, de azután egyiket-másikat versbe foglalták. — Ezek a *dharmasāstra*-k. *Manu* törvénykönyve reánk maradt alakjában ilyen *sāstra*, versbe foglalt kézikönyv, valószínűleg a *Manuról* elnevezett iskola szútrájának verses átdolgozása. Csak ebben a verses alakjában ismerjük, a *Manava dharmasūtra* — tehát a *sāstra* főforrása — nem maradt ránk, ellenben ismerünk számos más szútrát, azok száma egyre növekedik s lezártnak még nem tekinthető.⁶ Hogy ez a *sāstra*, mely a *smṛti*, azaz szent hagyomány anyagához tartozik, a szútrának elsődleges átdolgozása-e éppen, vagy az átdolgozások láncolatában az utolsó láncszem, azt az indológiának még nem sikerült eldönteni. *Bühler*, akire mint e kérdésekben főtekintélyre szoktak hivatkozni, *sāstra*-nkban a *sūtra* első közvetlen átdolgozását látja s szolid bizonyítás alapján állítja, hogy a versbe foglalt *sūtra*-k közt éppen *Manu*é a legrégebbi, a többi ismert *sāstra* vagy *smṛti*, így a híres *Yajñavalkya* és *Narada sāstrái* későbbi korból valók (IV. és VI. század Kr. u.).⁷

⁶ Az ismert szútrákat és sásztrákat felsorolja *Meili*, Institutionen der vergleichenden Rechtswissenschaft, Stuttgart, 17. s köv. l.

⁷ *I. m.* CXII—CXIV. II.

Mint hogy a szútrák közt nagy hasonlóság van, feltehető, hogy a nem ismert *Manava-dharma-sutra* is ugyanazon tárgykörben mozgott, mint a többi. Összehasonlítva már most a *Manava-dharma-sástrát* az ismert szútrákkal, megállapíthatók azok a változtatások, melyeken az a versbefoglalás alkalmával átessett, az új részletek, melyeket az átdolgozó csatolt az eredeti szútra anyagához. Ilyen hozzáadásnak kell tartanunk a törvénykönyv eredetére vonatkozó előadást mindjárt a kódex első fejezetében.⁸ Az ismert szútrákban ilyen mithológiai hagyományok ninesenek a szútrák eredetét illetőleg; azokat a hagyomány is — nem pusztán a tudomány — egyszerű emberi alkotásoknak tekinti. Ellenben a verses törvénykönyvekben gyakoriak a legendás részletek. Az átdolgozók műveinek kell tehát azokat tulajdonítanunk.

Manu törvénykönyvének első fejezetében azt olvassuk, hogy a nagy bölesek Manu elébe járulnak, aki az önmagától létező *Brahma*-nak, a teremtőnek egyenes leszármazója, vele egylényegű, s megkérdezve őt a törvény felől, Manu nekik kinyilatkoztatja a törvényt úgy, amint ő a teremtőtől tanulta, *aki maga alkotta azt*. Egyideig Manu beszél, azután átadja a szót az ő egyik fiának *Bhygu*-nak, a nagy bölesnek, ki azután folytatja a Manu elé járuló bölesek kioktatását a törvény felől.

Eszerint tehát kódexünk természetfeletti eredettel bír s a hindu mithológia Manujától származik, helyesebben a teremtőtől, ki Manun keresztül revelálja azt, aki a védákban az emberi faj heros eponymosa, természeténél fogva az istenekhez s az emberekhez is tartozik; majd az emberiség teremtője, majd ősatya, majd újjáalkotója; az erkölesi és vallási és társadalmi rend alapítója, a törvények szerzője, de a sásztra egyes helyein mint király is szerepel s mint az áldozatok feltalálója is említettik.

Akár hitte az átdolgozó maga is, esetleg összezavarva a Manuról elnevezett védaiskola alapítóját a mithológiai Manuval, hogy ez a mithológiai Manu a szóban levő kódex szerzője,

⁸ Az átdolgozás alkalmával eszközölt hozzáadásokról l. *Bähler*, i. m. LXVI. s köv. II.

akár csak politikából adta az egész munkát Manu s illetőleg *Bhṛgu* szájába, hogy annak tekintélyét ily módon biztosítsa, ezen a réven tényleg az átdolgozott munka kiemelkedett a többi szútra közül s az egész indo-árja társadalom szentkönyvévé s egyben egyik törvénykönyvévé lett, holott kezdetben mint *Manava-dharma-sutra* csak egy iskola sajátja, csak kézikönyv, *Institutio* volt. Nem lehetetlen, hogy a szútrát egy történelmi Manu szerkesztette, talán a róla elnevezett törvényiskola alapítója, de később a néphit a történelmi Manut felecsérelte a mithológia híres Manujával, akiről különben is tanították és hitték, hogy a társadalmi és erkölcsi rend alapítója, mindenemű törvények szerzője, és a szútra átdolgozója ezt a hitet kodifikálta kódexünk első verseiben.

De nem pusztán ezt a hagyományos hitet vitte be az átdolgozó törvénykönyvünk szövegébe, hanem a szútra tartalmán is változtatott s ahhoz új részleteket adott. A fordító szanszkrit tudósok, főleg Bühler részletesen tárgyalja, mi a szövegből az eredeti szútra tartalma s mi a hozzáadás. A szabályok olyan a milyen rendszerezése mindenesetre az átdolgozó műve, nemkülönb a verseknek körülbelül felerésze, ami azonban nem úgy értendő, hogy az átdolgozó találta ki a hozzáadott anyagot, hanem csak oly értelemben veendő, hogy a *hagyományban élő* s jórészt ugyancsak Manunak tulajdonított morális, szertartási s jogi elveket, szabályokat adta hozzá az átdolgozott szútra anyagához. Éppen a VIII. és IX. könyvről, tehát a jogi részről állítja Bühler, hogy nagy átalakulást szenvedett az átdolgozás alkalmával. Legkevesebb változáson ment át a család- és örökösödési jog.⁹ De ami új is a jogi részben, az a hindu törvényiskolák közzájón forgó s már akkor verses formában ismert tételeinek rendszerbe öntése, tehát kódexünk e részekben is hagyományos, régi szabályok kodifikálása, amint ez főleg a *Mahābhārata*-val,¹⁰ a hinduk eposzával való egybevetésből megállapítható, amelynek szerzője a törvényt illetőleg a szútra

⁹ *I. m.* LXX. s köv. ll.

¹⁰ A *Mahābhāratáról*, mint jogtörténeti forrásról lásd *Dahlmann*, Das *Mahābhārata* als Epos und Rechtsbuch, Leipzig 1895.

átdolgozásával egyazon forrásból vagy forrásokból merítette anyagát.¹¹

Ezek szerint a törvénykönyv egy, gyökérszálaival egészen a védákig visszanyúló, ma már ismeretlen indiai jogkönyvnek, *dharma-sutra*-nak, verses átdolgozása, amely ezen verses alakjában a Manu-mithoszokkal való kapcsolata révén az egész indo-árja világ szent könyvévé s az összes hindukra kötelező törvénykönyvvé lett.

Kevésbé sikerült tisztázni a tudománynak a törvénykönyv *korának* kérdését.

Az indiai kronológia kétségbeejtően bizonytalan, még sokkal inkább, mint az egyiptomi. Innen van, hogy kódexünk korának meghatározása is nagyon ingadozó. A szútrák írásba foglalásának korát a Kr. e. VI. és II. század közé eső időre teszik. Eszerint a sásztrák, mint átdolgozásai az előbbieknél, későbbi időből valók. Ma ez az indológusok tanítása. Előbb a szanszkrit irodalmi termékeket sokkal régebbieknek tartották. Így Jones a verses Manu-kódexet is a Kr. e. 1200. és 500. évek közé helyezte, tehát a szútrákat még régebbieknek tartotta. Bühler terjedelmes fejtegetések során arra az eredményre jut, hogy verses kódexünk nem készült Kr. e. 200 előtt és nem Kr. u. 200 után. Csak ezt a latitudet tudta alaposan megindokolni. Müller Miksa és Burnell még fiatalabbnak tartják a szútrát, de bizonyításuk nem állja ki a kritikát. A többi egészen versebe öntött törvénykönyv újabb keletű, nevezetesen a *Yajñavalkyáé*-nak korát a Kr. u. IV., a *Naradáié*-nak korát a Kr. u. 500. év körüli időre teszik. Abban azonban az összes szanszkritisták megegyeznek, hogy a *Manava-dharma-sastra*, vagyis a szakosztályunk kiadásában megjelenő törvénykönyv a verses indiai törvénykönyvek közt a legrégebbi.¹²

Figyelembe véve a törvénykönyv eredetéről mondottakat, nyilvánvaló, hogy ez a kronológiai datálás egyáltalában nem jelenti a kódexben foglalt jogszabályok keletkezési idejét, hanem csak a szerkesztés, a versebeöntés korát dönti el. A tartalom

¹¹ Amint ezt Bühler állítja, i. m. LXXIV. l. Szerinte is a *Mahābhārata* a védák után következő irodalom és doktrína valóságos storehouse-a (raktára).

¹² Bühler, i. m. CVI. s. köv. l.

sokkal régebbi, sőt egyes részeiben visszanyulik a védák koráig, ami, ha meggondoljuk, hogy az indológia legújabb tanítása szerint a védakor a Kr. e. 500-tól visszafelé a harmadik évezredig terjed, annyit jelent, hogy törvénykönyvünk két ezredév jogfejlődésére vet világot s hogy eszerint egyes elemeiben az ősbabiloni törvénykönyvvel egyidős.¹³

A törvénykönyv az anyagát 12 könyvre, vagy fejezetre osztva összesen 2683 versben tárgyalja. A 12 fejezet közül csak kettő tartalmaz nagyobb tömegben, a szó szoros értelmében vett jogszabályokat, a VIII. és IX. fejezet. Éppen ezért anyagi erőnkkel is számolva, a *Jolly*-féle fordításhoz hasonlóan csak ezt a két fejezetet ültettük át egész terjedelmében magyarba, a többinek pusztán rövid kivonatát adta a fordító. De a többi fejezetekben is ott, ahol jogszabályokat találtunk, valamint a politikát tárgyaló VII. fejezet kivonatos fordításánál a gondolatok visszaadásában lehető teljességre törekedett.

Az egyes fejezetek tárgya a következő:

I. fejezet: a világ teremtése s a kódex tartalmának rövid foglalata;

II. fejezet: a törvény alapja, a szentségek, a felavatás, a védatanuló kötelességei;

III. fejezet: a ház ura vagy családfő, a házasság, a mindennapi szertartás, a halotti áldozat (*śradha*) kötelessége;

IV. fejezet: a családfő és a *śrutaka* (védavégzett) kötelességei, életfenntartás, a védák tanulmányozása;

V. fejezet: megengedett és tiltott ételek, a tisztatlanság okai, a megtisztulás módjai, a nők kötelességei;

VI. fejezet: az erdei remetek és vándorremetek kötelességei;

VII. fejezet: a király kötelességei;

VIII. fejezet: polgári és büntető törvények;

¹³ A védakor meghatározását illetőleg lásd *M. Winternitz*, *Geschichte der indischen Litteratur* I. kötet (2-ik kiadás), Leipzig 1909, 246–258, ahol a legújabb kutatások eredményeiről, így nevezetesen *Jacobi* asztronómiai és *Tilak* hindu tudós csaknem egyidőben megjelent számításairól is beszámol. V. ö. még *Strehly*, i. m. XVII. s. köv. 1

IX. fejezet: a házastársak kötelmei, örökösödés, a polgári s büntetőtörvények folytatása;

X. fejezet: vegyes kasztok, a kasztok foglalkozása, a vég-szükség ideje;

XI. fejezet: bűnbánat, engesztelés;

XII. fejezet: lélekvándorlás, örök boldogság.¹⁴

A bennünket közelebről érdeklő két fejezetben is azonban gyakori a morális oktatás s a vallási szankeió, miben éppen a jogfejlődés primitivebb kora nyilatkozik meg.

A jogszabályok összesen 18 cím alá vannak foglalva, melyek sajátos egymásutánjukban a *törvénykönyv resumé-je*¹⁵ szerint így következnek:

1. az adósság meg nem fizetése,
2. letét,
3. eladása oly dolognak, mely nem az eladó tulajdona,
4. társaság,
5. az ajándékok visszavonása,
6. a munkabér meg nem fizetése,
7. szerződés-szegés,
8. az adásvétel visszavonása,
9. az állattulajdonos és pásztor közti jogviták,
10. határpercek,
11. tettlegesség,
12. becsületsértés,
13. lopás,
14. erőszak,
15. házasságtörés,
16. a férj és feleség kötelmei,
17. az örökség megosztása,
18. játék és fogadás.

Mai rendszertani fogalmak szerint azt mondhatnók, hogy az első kilenc cím a kötelmi jognak, a tizedik s részben a 17-ik a dologi jognak, a tizenhatodik a családjognak, a 17-ik az örökösödési jognak és a 11—15-ik a büntetőjognak van szentelve.

¹⁴ Ezek a törvénykönyv egyes fejezeteinek vagy könyveinek címei *Mann* I. 111-118. szerint.

¹⁵ Ez összefoglalás olvasható *Manu*, VIII. 4-7.

Ez azonban nem fedi teljesen a valót, mert a mai felfogás szerint együvé tartozó jogszabályok különböző címek alatt vannak szétszórva; a perjognak külön címet nem is ad, pedig igen sok perjogi szabályt tartalmaz; a mai személyjoghoz tartozó jogelvek a törvénykönyv legkülönbözőbb helyein rejtőzködnek. A későbbi sásztrák, a *Yajñavalkya* és *Narada* kódexei sokkal rendszeresebbek, de a rendszer alapja ezekben is ugyanaz.¹⁶ Viszont *Manu* kódexe rendszeresebb az ismert szútráknál s éppen jogi részében terjedelmesebb is azoknál. Törvénykönyvünknek a politikát és jogot felölelő részei az egésznek körülbelül $\frac{1}{3}$ részét teszik, míg a szútrák ennek az anyagnak alig az $\frac{1}{5}$ részt juttatják. Meglátszik az egész összeállításon, hogy oly korban készült, mikor a jog rendszeres feldolgozása éppen csak kezdetét vette a hindu tudományban.

A törvénykönyvnek a jogász előtt első tekintetre feltűnő jellemző sajátságait a következőkben foglalhatjuk össze:

Első jellegzetes vonása a theológiai beállítás. Az egész kódex *Manu* revelációja, tehát a jogi rész is isteni eredettel van felruházva s következőleg halandó keze azon nem változtathat; a jog vallás is egyszersmind s ezért irreformabilis;¹⁷ tág teret nyit azonban a tartományok szokásainak, sokhelyütt egyenesen utal a szokásokra s kötelezi a királyt és bíróságokat a szokás szerint eljárni.¹⁸ A jognak ez a természetfeletti felfogása közös az összes keleti ó-kori törvénykönyvekkel. *Hammurabi* is *Samastól* tanulja a törvényt¹⁹ s a kinyilatkoztatott törvényt véseti kőbe. Az emberiség ősi hite nyilatkozik e felfogásban a társadalmi rendet szabályozó törvény szükségességéről; arról, hogy a törvény az emberi önkény fölött áll.

Ezzel a sajátosságával összefügg az, hogy a jogi és vallási szankció egymás mellett fordulnak elő a kódexben s ott,

¹⁶ Lásd a rendszerről *Jolly*, i. m. 10. s köv. l.

¹⁷ Tulajdonképp jog, erkölcs és vallás nincsenek megkülönböztetve. L. *Jolly*, i. m. i. h.

¹⁸ *Manu* VIII. 3.

¹⁹ Lásd *Hammurabi* törvénykönyvének bevezetését

hol a jogi szankció az államszervezet miatt lehetetlenség, a jogszabályt kizárólag természetfeletti szentesítéssel ruházza fel. Így a király kötetmei mellett majd mindenütt a túlvilági jutalom vagy büntetés áll őrt; jellemző azonban — s ez ismét minden becsületes és őszinte theokrácia sajátja — hogy a törvénykönyv a királyra is kötelező.

A jogszabályokat gyakran erkölcsi intelmek előzik meg vagy követik és több vonatkozásban ezen a morális kitanításon van a főszó. Így pl. a perjogban nagyobb súlyt helyez a sásztra a perben szereplő hivatalos és magán-személyek erkölcsi kötelességeinek hangsúlyozására, mint az eljárás alakiságaira, a per technikájára: ezt a szokásra hagyja. Nem tesz említést pl. arról, hogy a panasz írásban beadható-e; nem tesz említést az okirati bizonyításról, holott biztos, hogy az írás ismeretes volt és a kódex számos helyéből következtethető az okirati bizonyítás megengedett volta.²⁰ Az ugyancsak régi idő óta szokásos istenítéleti bizonyítást is csupán egy helyen érinti.²¹ Mindez az eljárás szabályozásához tartozik s az kevésbé felelt a törvényhozó szívében, mint a morális.²² E tekintetben a szútrákkal rokon.

További sajátossága, hogy a ma tisztán civilis szabályok sértéséhez a magánjogi következményeken felül büntetést is fűz. Általában a büntetéssel bőkezűen bánik; a király legfőbb feladata a büntetés.²³

Az is feltűnő, hogy az egész magán- és büntetőjog a per kereteibe van beállítva.²⁴ A törvénykönyv célja a királynak s bíróságainak zsinórmértéket adni a jogviták eldöntésére. Öntudatlan utalás ez a szerkesztő átdolgozó részéről arra a jól ismert történelmi tényre, hogy a jogképződés és jogfejlődés legfőbb for-

²⁰ E tekintetben eltérők a vélemények. V. ö. *Kohler*, *Altindisches Prozessrecht*, 14. s. köv. l. — V. ö. *Manu* VIII. 154—155, 168, 255; IX. 232.

²¹ *Manu*, VIII. 114—116.

²² L. *Bähler*, i. m. XCIX. l. Ez a magyarázat helytállóbb, mint a *Jolly*-é, i. m. 11. l.

²³ A büntetés bráhmáni dicsőítéséről l. *Gumplowicz*, *Geschichte der Staatstheorien*, Innsbruck 1905., 19. l. — V. ö. *Manu* VIII. 129—130, 310 sk. — L. a VII. könyv tartalmánál 14—34.

²⁴ A fent felsorolt 18 címet is mint *kereseti jogalapot* állítja be a törvény-szerkesztő.

rása az igazságszolgáltatásban keresendő, abban rejlik. Gondoljunk a görög themistes-re,²⁵ vagy akár a római per- és magánjog szoros fejlődéstani kapcsolatára. A törvénykönyv jogi része u. i. a király bíróságának leírásával veszi kezdetét s különböző perjogi szabályok előadása után nyilatkoztatja ki Manu az anyagi jogszabályokat, mint amelyek szerint kell a bírónak az elébe kerülő különböző perekben döntenie.

A jogi rész fejezet-címei után ítélve azt hinné az ember, hogy az túlnyomóan a jog ama területének van szentelve, mely a társadalmi munkamegosztás és együttes tevékenység sokszoros kombinációján alapul, a kötelmi jognak; ez azonban csak látszat. A család- és örökösödési jog, kapcsolatosan a vagyon- (ingatlan-) megosztás jogával, a legterjedelmesebb része a szorosán vett törvénykönyvnek. Ez szintén karakterisztikus vonása kódexünknek s egyszersmind fokmérője a hindu társadalom egykorú fejlettségének, illetve fejletlenségének.

A család- és örökösödési jognak, valamint az ingatlan vagyonjognak vallási motivumokra építése, a házasságralépés előírása, az aggódó gondoskodás, hogy a házastársak gyermekekhez jussanak, (mire a törvény nem kevesebb mint tizenkét módot statuál); a nő erkölcsi értékének nagyon kevésre tartása s ami ennek folyománya, a nők örökös gyámoltalanságra kárhovatatása; a korai, mondhatni gyermekházasságok; a család sajátos korporatív felfogása az egyén hátrányára, mely csak a familián keresztül létezik; az özvegyiségben is kötelező női hűség jogi szentesítése; a széleskörű patria potestas;

az öröklésben s vagyonmegosztásban a fiúknak a leányokkal szemben, az elsőszülöttnek a többi fiúval szemben különös előnyökben részesítése; az örököstársaknak — az egyéni tulajdon lehetősége dacára — sokszor nemzedékeken át, néha egész falvaknak birtokközösségben maradása; a családi elv feltétlen uralma, mely a végrendelkezést lehetetlenné teszi;

ennek dacára az egyéni tulajdonban rejlő társadalmi kulturerő felismerése s a vagyon egyéni tulajdonba menetelének jogi előmozdítása; a tulajdon és birtok világos megkülönbözte-

²⁵ V. ö. *Sir Maine Sumner H.*. A jog őskora, Bpest 1875., 3. s. köv. 1.

tése, az elbirtoklás s annak nagy jelentősége, a hipotéka hiánya, a zálognak biztosítéki felfogása, az antichresis, a zálogtárgy átruházásának tilalma;

a szerződéskötéseknél a szertartásos elem majd teljes hiánya, ellenben a teljesítésnél a per contrarium actum teljesítés előírása; a kamatszedés jogának egy kasztra szorítása, a kamatmaximum meghatározása a kockázat s az adós osztályállása szerint, bizonyos adósságok teljes kamatmentessége; a letéti szerződés nagyon gondos szabályozása, mi a bráhmanizmus kiszipolyozó pénzügyi politikájával áll összefüggésben, hasonlóan a kincstalálás nagy gyakorlati jelentőségével; a letéteményes feljogosítása a letét használatára; a munkaszerződés alárendelt jelentősége; adásvételnél a nemo plus iuris etc. elv feltétlen érvényesülése; az állatkárokért való felelősségnek a vétkességre szorítása; a kártérítési jogban, mely nagyon ki volt építve, a vétkességi elv mellett az objektív kártérítési kötelelem elismerése; a vásárszerzéseknek a piacokra terelése, a piaci rendszet felkarolása; a mértékek ellenőrzése, árúcikkek árának hatósági, sőt törvényi megállapítása; a ársasági szerződésnek mindössze 6 versben szabályozása, a szerződésszegésnek büneselkményként felfogása, általában a magán- és büntetőjog közt a határvonalak bizonytalansága; a büntetőjognak a magánjognál jóval kisebb terjedelemben kodifikálása; sajátos büntetőjogi tényálladékok, mint az eretnokség, játék, fogadás, szeszes italok árúsítása; a talio és szimbolikus büntetések nagy szerepe, a halálbüntetés választékos nemei; az agent provocateur-ség s a kémkedés törvényes intézményé emelése;

a törvénykönyvnek a királyhoz s hatóságokhoz intézése;²⁶ bizonyos igények érvényesítésénél az önhatalomnak törvényes eljárási móddá tétele; a peres eljárás meglehetősen szűkszavú szabályozása, de ugyanott főleg a tanúvallomásoknál a lélektani szempontoknak figyelemreméltó kiemelése;

továbbá egész általánosságban mint az összes indiai tör-

²⁶ Manu törvénykönyvét eszerint nagyobb eredménnyel hozhatta volna fel bizonyítékul *Binder* erlangeni tanár ama tételének igazolására, hogy a törvény a hatóságokhoz s nem a néphez szól, mint a római jogszabályokat. *Rechtsnorm und Rechtspflicht*, Leipzig 1912. 21. s köv. lapokon.

vénykönyvekkel közös jellegzeles vonások — az elvontság, a szubtilis szörszálhasogató diskussziók és megkülönböztetések, a fejlett kazuisztika, az etimológiai magyarázatok és a sematizálás szeretete s a rendszerezési vágy, mely vonások egyébiránt a hinduk többi tudományágában is megtalálhatók: ezek a kiemelendő sajátosságai a törvénykönyvnek s az abban foglalt jogrendszernek.²⁷ Beosztása, rendszere nagyon fogyatékosnak tűnik fel, rendszertani fogalmainknak távolról sem megfelelő, de amint megállapítja Jolly, ki az összes hindu törvénykönyveket tanulmány tárgyává tette épp a rendszer szempontjából, a hindu viszonyoknak, gyakorlati szükségleteiknek s a *jogfejlődés természetes menetének* nagyon is megfelelő.²⁸ Végül különösen figyelemreméltó szembeötlő vonása a törvénykönyvnek az uralkodóosztályok, főleg a bráhmanok kasztjának minden vonatkozásban előtérbe helyezése, kiváltságolása úgy, hogy a király csak formailag ura az államnak, voltaképp a bráhmanok uralkodnak.²⁹

A legfontosabb két állami feladat: bent az igazságszolgáltatás s ezzel kapcsolatosan a törvénymagyarázat és jogfejlésztés, kifelé a külpolitika irányítása és vezetése, a bráhmanok kezébe van letéve. A legfőbb bíróság vagy a király, vagy az általa kijelölt bráhman elnöklete alatt ugyancsak bráhman bíró társakkal működik. Törvénymagyarázó csak a bráhman lehet, s e joghoz elegendő képesítés az, hogy valaki bráhmaának született. Ellenben a sűrűk erre teljesen képtelenek, mert a törvény szavai szerint: mihelyt a király átengedné a bíraskodást a sűrűknek, birodalma azonnal elsüllyedne, „mint tehén a mocsárban“. „Amely országban többnyire csak sűrűk vannak s amely el van árasztva hitetlenekkel s nincsenek benne bráhmanok, az csakhamar el fog pusztulni mindenestől, gyötörve éhínségtől és járványok által“.³⁰

²⁷ Az egész jogrendszer világos összefoglaló ismertetését olvashatni *Guy Carleton Lee*, *Historical Jurisprudence*, Newyork—London 1900, 123—158. l.

²⁸ *Jolly*, *Über die Systematik des indisches Rechtes*, 12—15. l.

²⁹ A bráhmanizmus politikai tanait *Manu* VII. foglalja magában. Meglehetősen egyoldalúan világítja meg e szempontból a bráhmanizmust *Gumplovicz*, i. m. 13—22. l.

³⁰ *Manu*, VIII., 20—22.

A bráhmánok minden dolognak urai. Ha a király kincset talál, felét megtarthatja kincstárának, felét azonban köteles a bráhmánoknak adni. Ha ellenben egy bráhmán jut ugyanily szerencsés helyzetbe, az egész talált kincset megtarthatja.³¹ A bráhmán mentes a tanúskodási kötelezettség alól, de ha a peres felek egyenlő erejű bizonyítékokat szolgáltatnak, a király csak a bráhmánok döntése alapján ítélhet.³² Ha hajlandó vallomást tenni, a király nem figyelmeztetheti az igazmondásra, csak így szólhat hozzá: „beszélj“; a ksátrijának azt mondja: „beszélj igazat“; a vájsát vagyonaára hivatkozással inti az igazmondásra; végül a súdrára reádörög, hogy hamis vallomás esetén mindama bűncselekmények büntetése éri, melyek a kasztból kiesést vonják maguk után.³³

Másrészt a bráhmán nem végezhet oly munkát, oly keresetmódot nem folytathat, mint az alsóbb kasztok, mert ha tenné, a bíróság súdrának tekinti. Ezzel Manu a bráhmánok méltóságát védelmezi.³⁴

Nem hamis eskű az az esküvés, amelyet hamisan bár, de egy bráhmán érdekében tesznek le.³⁵

Az alsóbb osztályokhoz tartozó tanút hamis vallomás esetén vagyonbüntetéssel és számkivetéssel sujtják, a bráhmánnak sem vagyonát, sem személyét nem sujthatja az igazságos uralkodó; egyet tehet csupán, számúzi. Bármilyen bünt kövessen el a bráhmán, a király őt el nem veszítheti, el nem pusztíthatja életéhez, épségéhez, vagyonához nem nyúlhat; csak számúzheti, meghagyván vagyonát. Mert nincs nagyobb bűntény a világon, mint egy bráhmán megölése; a király még a gondolatát is kerülje a bráhmán bántalmazásának.³⁶

Míg a súdrától 60, a vájsától 48 és a ksátrijától 36% kamatot vehet a hitelező, a bráhmán 24%-nál magasabbat nem fizet, így rendeli azt Manu.³⁷

³¹ *Manu*, VIII., 37—38.

³² *Manu*, VIII., 65., 73.

³³ *Manu*, VIII., 88., 89.

³⁴ *Manu*, VIII., 102.

³⁵ *Manu*, VIII., 112.

³⁶ *Manu*, VIII., 123., 124., 379—381.

³⁷ *Manu*, VIII., 142.

Míg másnak a tulajdonjogát 10 év alatt el lehet birtokolni, a bráhma javai feletti tulajdonjog nem tárgya elbirtoklásnak.³⁸

A törvény szerint a személyek három kategóriája szenved másokért: a tanúk, a kezesek és a bírák; négy kategória gazdagodik mások terhére: elsősorban a bráhma, azután a kölcsönadó gazdag ember, a kereskedő és az uralkodó.³⁹

A bráhma a többi osztályoknál hathatósabb büntetőjogi védelemben részesül. Manu egyenesen kötelességévé teszi a királynak, hogy *terrorral* járjon el a bráhma sódra-kasztú büntetéseivel szemben,⁴⁰ ellenben ha ő követ el mások ellen büntetendő cselekményt, enyhébb a büntetése, mint más osztályba tartozó büntettesnek.⁴¹

Ha egy sódra hetvenkedésből a bráhmaokat kötelességeikre merészeli figyelmeztetni, az uralkodó köteles a sódra szájába és fülébe forró olajat öntetni.⁴²

Ha alsóbb kasztbeli bráhma-ra köp, a király levágatja ajkait.⁴³

A bráhma nemcsak maga adómentes, de senkit, aki neki szolgálatot teljesít, a király adóval meg nem róhat, mert a királynak mindig s minden vonatkozásban a bráhma iránt különös tekintettel s figyelemmel kell viseltetnie. Így olvassuk a törvényben.⁴⁴

Amint adót nem fizet, úgy vámfizetésre sem mindig kötelezhető.⁴⁵

Az örökösödési jogban is látjuk a bráhma-osztályhoz tartozók előnybe helyezését a többiek felett. Ha különböző osztálybeli anyák után maradnak hátra gyermekek, atyjuk vagyó-

³⁸ *Manu*, VIII., 149.

³⁹ *Manu*, VIII., 169.

⁴⁰ *Manu*, IX., 248.

⁴¹ Pl. *Manu*, VIII., 267., 269., 276. stb.

⁴² *Manu*, VIII., 272.

⁴³ *Manu*, VIII., 282. L. még a köv. verset is.

⁴⁴ *Manu*, VIII., 394—395.

⁴⁵ *Manu*, VIII., 407.

nából a bráhman-osztálybeli anya gyermekeinek nagyobb részt biztosít a törvény, mint a többieknek.⁴⁶

Ha örökös nélkül hal meg, a bráhmanok öröklik a vagyont, amivel szemben egyetlen kötelességük a halotti áldozatokat az elhaltért bemutatni.⁴⁷

Ha másosztálybeli hal el örökös nélkül, a király teszi rá a kezét vagyonára. Ezt egy bráhman vagyonával sohasem teheti.⁴⁸

Bizonyos bűntényekért kiszabott bírságot a királynak elfogadnia nem szabad, mert ha elfogadja, ezzel a bűntény átka sújtja őt is. Manu azt rendeli, hogy a pénzbüntetést hozza áldozatul Varunának s dobja a vízbe, vagy *adja egy bráhmának ajándékba*. Érdekes az indokolás; azt mondja a kódex: „mert Varuna ura a büntetésnek, úr a király felett is, a bráhman pedig, aki az egész védát áttanulmányozta, (olyan mint) *az egész világnak ura*”. Ha a király a gonosztevők vagyonát nem konfiskálja el, hanem azzal az említett módon jár el, országában szerencsésen fognak szülni az asszonyok s az emberek hosszúéletűek lesznek, bőséges lesz az aratás, a gyermekek nem hálnak meg és nem jönnek a világra torzszülöttek.⁴⁹

A végszükség esetén a király sok mindent tehet, de a bráhman vagyonához ekkor sem nyúlhat, tiltja Manu, mert a bráhmanok haragjukban egy pillanat alatt megsemmisíthetik a királyt átkaikkal és inkantációikkal. Mert — úgymond — ki tenné ki magát a veszedelemnek, mely sújtja a bráhmanok megsértőit, akiknek átka oka annak, hogy a tűz megemészti mindent, hogy az Óceán vize ihatatlan, hogy a hold eltűnik s ismét újjászülettek? Hogyan lehetne szerencséje annak, aki megsérti a bráhmanokat, akik haragjukban új világokat teremtenének, a világnak új öröket adnának s magukat az isteneket is megfosztanák isteni természetüktől? Melyik élni óhajtó ember akarná megbántani azokat, akiken nyugszik a három világ, t. i. az ég, a föld és az alvilág, akiken nyugosznak maguk az istenek, t. i. a bráhmanok áldozatai révén, és akiknek gazdagsága

⁴⁶ *Manu*, IX., 149. s köv.

⁴⁷ *Manu*, IX., 188.

⁴⁸ *Manu*, IX., 189.

⁴⁹ *Manu*, IX., 244—247.

a véda? Akár tudós, akár tudatlan, a bráhman nagy istenség, amint a tűz is, akár használják áldozatra, akár nem, hatalmas isten.

A tűz a temetőben sem tisztátalan s mikor beledobják az áldozatot, még növekedik hatalma. Épp így a bráhmanok, még ha kevésbé tiszteletreméltó foglalkozást űznek is, mindig nagy tiszteletben tartandók, mert a bráhman *a legnagyobb istenség*.⁵⁰

Mindazonáltal Manu nagy súlyt helyez arra, hogy a 2-ik kaszttal, a ksátrijákkal, a fegyveres erővel jó viszonyban legyenek. Sem a ksátriják a bráhmanok nélkül, sem utóbbiak az előbbiektől nélkül nem prosperálhatnak, de egyesülve prosperálnak úgy ezen, mint a más világon. A katonai hatalom kell, hogy a szellemi hatalmat szolgálja.⁵¹

Ezek a helyek mutatják legszembeötlőbben a legfőbb uralkodóosztály kiváltságos helyzetét és jogi fölényét az indiai civilizációban. Tegyük hozzá: a Buddha-féle nagy reformáció elterjedése előtt!

Buddha gondolatai, melyek ellen mint atheizmus ellen küzdött a bráhmanok osztálya, lassanként átalakították az egész hindu világnézetet s következőleg a bráhmanok jogi s politikai rendszerét aláásták. Ez a rendszer a jogban a rideg osztályuralmat, az állami pénzügyek terén a kiszípolozó fináncpolitikát, az állam kormányzatában a kegyetlenséggel határos vasfegyelmet s kifelé a perfidiát jelentette, amint ez a kódex jogi és politikai részéből kiolvasható. Buddha reformációjának elterjedése véget vetett a bráhmanizmus rendszerének, megtörte a papi osztály kizárólagos uralmát, de ugyanakkor — *és ez igen tanulságos* — tönkretette India nemzeti létét, tönkretette politikai egységét és hatalmi pozícióját. Ime egy kegyetlen rideg osztályuralom, mely egy nemzet nagyságának volt fundamentuma! A bráhman politika ismerte a hindu pszichológiát, amely megkövetelte a vasfegyelmet. Fegyelmével állammá formálta a társadalmat. Bukásával megbukott a hindu állam. Azóta India

⁵⁰ *Manu*, IX., 313—319.

⁵¹ *Manu*, IX., 322.

folyton belviszályok színtere s az idegen hatalmasságok zsákmánya. Anglia uralmának is ez az alapja, az egymással ellenlábás radzsák (királyok) viszálykodása s a törekvés szellemének Buddha-féle kiirtása a hinduk pszichológiájából s ami ezzel jár, a praktikus élet terén való fegyelmezetlenség. Az angolok nagy lélektani érzékkel járnak el, mikor az Európában tanuló hindu intellektuellek kibékítésére s ellensúlyozására a theozófia modern hangzású neve alatt bizonyos, a kereszténységből kölcsönzött, de a vallás lényegét nem érintő zománccal annak a vallásnak, annak a vallásböleseleti rendszernek emelnek Indiában akadémiákat s csinálnak világszerte propagandát, amelyik a maga *karma*-tanával s egyéb törvényeivel fatalizmust és lethargiát terjeszt s a fajilag is lemondásra disponált hindukban a kereszténység társadalmilag is törekvő, küzdő szellemének térfoglalását és ezzel India felszabadulását is meggátolja.⁵²

Végezetül néhány szót a kódex mai érvényéről és irodalmáról.

A brit Indiában ma érvényben álló jognak a következő öt forrása van:

- a) a brit parlament által India részére alkotott törvények, vagy az uralkodó-adta törvények;
- b) az angol jog, melyet nem India részére alkottak, de amely ott is érvényben van;
- c) az Indiában létező törvényhozó faktorok által alkotott jogszabályok;
- d) a hindu jog;
- e) a mohammedán jog.

A három első territoriális, a két utóbbi személyi jellegű, vagyis csak bizonyos személyekre nyerhet alkalmazást, a hindukra és mohammedánokra. A hinduk joga az ő szent könyveikben gyökerezik, amelyeken ember nem változtathat. Változtat azonban a szokás, melynek erejét a szent könyvek, így Manu

⁵² V. ö. *J. N. Farquhar*, The greatness of Hinduism (The Contemporary Review, 1910., No. 534—535.)

is elismeri, és változtat az interpretáció, melynek öt iskolája ismeretes; ezek közül kettő, a benaresi és bengáli iskola ma a legnevezetesebbek.⁵³

A hindu jog főforrásaiul tekintendő szent könyvek közt ma is a legfontosabb Manu törvénykönyve. A szokás s az interpretáció ugyan sokban eltért annak szoros értelemben vett jogi részétől, de a házastársak kötelmeire, a házasságból származó jogviszonyokra, a családi közösségre, a családi vagyon megosztására s az örökösödésre vonatkozó rendelkezései ma is érvényben vannak.⁵⁴ E vonatkozásokban tehát Manu kódexe ma is érvényben levő törvénykönyv. Emellett a kódex nem szorosan jogi részéből is sok rendelkezés van még érvényben, nem is szólva a sajátos vallási, erkölcsi és böleseleti világnézetről, mely a kódexben kifejezést talál.

A Manu-kódexnek úgy is mint szent könyvnek s úgy is, mint évezredeken át praktikus törvénykönyvnek tekintélye magyarázza, hogy a kódex sok kéziratos s újabban nyomtatott szövegkiadást ért s ezenkívül egy gazdagnak mondható kommentárirodalomnak lett alapjává Indiában, és hogy kommentálásával ott még ma is foglalkoznak.⁵⁵

Legrégibb kommentárja a *Medhatithi Manubhasya*-ja (Manukommentár) a Kr. u. X. századból; a XII. századból való *Govindaraja Manutikaja* (= *tika* = *bhasya* = kommentár); a XIV-ből *Narayana*-é, a XV-ből *Kullukabhalla Manwarthamuktavali* (Manumagyarázat gyöngyfüzére) című kommentárja (*bhalla* a tudósok epitheton ornansa). Ez a legpraktikusabb s a nehezen érthető helyek magyarázatát illetőleg az európai tudósoknak is leggyakrabban használt forrásmunkája. Szövege a fordítások alapja. *Bühler*, *Jolly*, *Strehly* erre a szövegre alapították fordításaikat. Későbbi, a XVI–XVII. századból való *Raghavananda Sarasvati*

⁵³ Ezekről az iskolákról, valamint India mai jogrendszerének forrásairól s a Manu-kódex gyakorlati jelentőségéről lásd az *Encyclopaedia Britannica* i. helyét.

⁵⁴ *Bühler* szerint az IX. fejezet 1–219. versei bírnak India jogéletében gyakorlati értékkel. I. m. CXXXVII. l.

⁵⁵ A kommentárokról l. *Bühler*, i. m. CXVIII. s. köv., *Strehly*, i. m. XXI. s. köv. l.

kommentárja, s egészen modern, de értéktelen a *Nandanáé*, meg a névtelen *Tippaya*. Mindezek szanszkrit művek. Legelterjedtebb a *Kalluka Manwarthamuktavali* ja. A számos indiai szövegkiadás is legnagyobbbrészt *Kalluka* olvasásán alapul. Az ettől eltérő varia lectiók közül azonban *Jolly* sokat elfogadott az ő Manu-kiadásában, melyen a jelen fordítás alapszik.

Az indiai jog s ennek keretében Manu törvénykönyve emellett gazdag szisztematikus irodalmat is teremtett. Ennek összeállítását *Bühler* a *West*-tel együtt kiadott „A Digest of Hindu Law“-ban, *Jolly* a „Recht und Sitte“-ben s *Meili* az „Institutionen der vergleichenden Rechtswissenschaft“ c. rendszeres bibliografiában adja.⁵⁶ A hindu jog egyes intézményei iránt érdeklődőket általános tájékoztatásképp *Leist* ismert művein kívül (Altarisches Jus civile, I. 1892., II. 1896.; Altarisches Jus gentium, 1889. és Graecoitalische Rechtsgeschichte, 1884.) a következő művekre utaljuk:

- Foy*, Die königliche Gewalt nach den altindischen Rechtsbüchern, Leipzig 1895.
- Jolly*, 'Entstehung des Kastenwesens, Zschr. d. Deutschen Morgenl. Gesellsch. 50-ik kötet 1896.
- Oldenburg*, Zur Geschichte des indischen Kastenwesens, u.-ott, 51. kötet 1897.
- R. Fick*, Die soziale Gliederung im nordöstlichen Indien zu Buddha's Zeit. Mit besonderer Berücksichtigung des Kastenwesens, Kiel 1896.
- Sénart*, Les castes dans l'Inde, les faits et le système, Paris 1896. (Előbb a Revue des deux Mondes-ban CXXI. (Le présent), CXXII. (Le passé), CXXV. (Les origines).
- Thomissen*, Etudes sur l'histoire du droit criminel des peuples anciens, Bruxelles-Paris 1869. (Inde brahmanique.)
- Jolly*, Das altindische Strafrecht etc. Zschr. f. vergl. Rw. XVI. köt.
- Köhler*, Altindisches Prozessrecht s fűggelékben: Altindischer Eigentumswerb, Stuttgart 1891.
- Jolly*, Theorie und Praxis im altindischen Gerichtsverfahren, Zschr. der D. Morgenl. Gesellsch. 44-ik kötet.

⁵⁶ A *R. West* és *J. G. Bühler*-féle A Digest of Hindu Law megjelent Bombayban 1868–1871-ben 2 kötetben, a 3-ik kiadás 1884-ben. *Jolly*, Recht und Sitte-je Strassburgban 1896-ban. *Meili*, Institutionen etc. műve, Stuttgartban 1898-ban.

- Gooroodass Banerjee*, The Hindu Law of Marriage etc., Calcutta 1896.
- Bernhöft*, Altindische Familienorganisation, Zschr. für vergl. Rechtswissenschaft, XI. kötet.
- Kohler*, Indisches Ehe- und Familienrecht, ugyanazon folyóiratban, III. kötet.
- Jolly*, Über die rechtliche Stellung der Frauen bei den alten Indern, München (Sitzungsberichte der Akademie) 1876.
- Jolly*, Kleinere Beiträge zur indischen Rechtsgeschichte, Zschr. der D. Morgenländ. Gesellschaft, 44-ik, 46-ik kötetek. Ugyanott: Über Kinderehen, 47-ik kötet.
- Colebrooke*, Treatises on the Hindu Law of Inheritance, Calcutta, 1810.
- A. Mayr*, Das indische Erbrecht, Wien 1873.
- Rajkumar Sarvadhikari*, Principles of the Hindu Law of Inheritance, Calcutta 1882.
- Jolly*, Outlines of an history of the Hindu Law of Partition, Inheritance and Adoption, Calcutta 1885. (Tagore Law Lectures 1883.)
- Jolly*, Über das indische Schuldrecht, München 1877. (Sitzungsberichte der Akademie.)
- Kohler*, Indisches Obligationen- und Pfandrecht, Zschr. f. vergl. Rw. III. kötet.

Csak törvénykönyvünkkel foglalkozik :

Johaentgen, Über das Gesetzbuch des Manu, Berlin 1863.

Általában az indiai törvénykönyvekkel :

Stoke, Hindu Law Books, Madras 1865.

Végül Manu és a többi indiai törvénykönyv rendszerét tárgyalja :

Jolly, Die Systematik des altindischen Rechts, Zschr. f. vergl. Rw. I. kötet 1878.

A FORDÍTÓ BEVEZETÉSE.

I.

I. A fordítás külső formája.

Minden szanszkrit verses mű fordításánál rendkívül nagy nehézségekkel kell megküzdenie a fordítónak. A szanszkrit nyelv oly tömör, mondatszerkezete oly sajátos és annyira eltérő minden más nyelvtől, hogy a verses műnek az eredeti versformában való fordítása minden egyéb októl eltekintve már csak ezért is alig lehetséges.

Midőn tehát az *Erdélyi Múzeum-Egyesület jog- és társadalomtudományi szakosztályának* megtisztelő megbízása folytán *Manu törvényeinek* fordítását megkezdtem, habozás nélkül kellett követnem az angol, francia és német fordítók példáját, akik valamennyien kivétel nélkül prózában fordították le a Manu néven fennmaradt törvénygyűjteményt s az ehhez hasonló többi művet. Hiszen ha egyáltalában valahol, akkor az ilyen műnél kell első-sorban és kizárólag csakis arra ügyelni, hogy a fordítás teljes pontossággal, hű és hiteles formában adja vissza az eredeti szöveg tartalmát.

Manu törvénykönyvének versformája az epikus költészetben használt s a görög hexameterhez, illetve distichonhoz hasonlítható 16—16 szótagos párvers: a *szlóka* (*šloka*). Minthogy ezek a strófák csak megtanulásra szánt emlékversek, azért az egész törvénykönyv sem tekinthető esztétikai értéket igénylő, költői hatásra törekvő irodalmi terméknek. A mű szerkezete ugyanis a lehető legegyszerűbb s az előadásban, egynehány erkölcsi mondatától eltekintve, még a rendes tanító költészetben is felfalható poetikai fogásokat sem találjuk meg benne. Így hát tör-

vénykönyvünk még verses formájában is csak a legjózanabb prózát nyújtja.

A fordításnál az az elv vezette a fordítót, hogy az eredeti szöveg tartalmát teljes hűséggel adja vissza magyarul, de mégis úgy, hogy sima és folyékony olvasmányt nyújtson. E cél elérésére szolgálnak a szövegben előforduló, de mindig zárójelekkel megjelölt kiegészítések.¹

2. A szerkesztő közreműködése.

A fordítás jogi szempontból megbízhatóvá tételében nagy segítségére volt a fordítónak a szakosztály kiadványainak szerkesztője, *Bochkor Mihály* dr. egyetemi tanár, aki az egész fordítást a legnagyobb gonddal összehasonlította a Strehly-féle francia fordítással, a jogi kifejezések fordítása tekintetében pedig számos értékes helyreigazító észrevételt tett és mindenütt irányító útmutatást adott, úgy hogy valósággal nemesak ellenőrző szerkesztői, hanem munkatársi munkát is végzett. Természetes, hogy mindemellett a netán előforduló hibákért a felclősség csakis a fordítót fogja terhelni.

3. Forrásmunkák.

A VIII. és IX. fejezet fordításához *Manu* törvényei legjobb kiadásának eredeti szövege szolgált alapul. E mű teljes címe: *Mánava Dharma-'Sástra, The Code of Manu. Original Sanscrit text critically edited according to the standard Sanskrit Commentaries, With critical notes. By J. Jolly, Ph. D. . . . London. 1887. (Trübner's Oriental Series.)*

Ehhez használtam a következő szanszkritnyelvű kommentárkiadásokat: 1. *Mánava-Dharma 'Sástra [Institutes of Manu], With the Commentaries of Medhātithi, Sarvajñānārāyana, Kūllūka, Rāghavananda, Nandana, and Rāmachandra — by the Honorable Rao Saheb Vishvanāth Nārāyan Mandlik, C. S. I. . . . Bombay, 1886. Ganpat Krishnaji's Press. 1 kt. —* 2. Az előbbi műnek kiegészítője ugyanazon szerzőtől: *The Com-*

¹ A kétféle zárójel jelentésére nézve I. e Bevezetés II. részének 2-ik pontját.

mentary of Govindarája on Mánava-Dharma 'Sástra Bombay, 1886. u.-a. kiadónál. — 3. (Csak szanszkrit címlappal.) A *Nirṇaya Sāgara Press Manusmṛtiḥ* című, *Kulluka Manvarthamuktāvali* című kommentárjával ellátott IV. kiadása. Bombay, 1909.

Segédforrásokul használtam *Manu* következő angolnyelvű fordításait: 1. Sir *William Jones*: Mánava Dharma Sástra, or the Institutes of Manu. *G. Ch. Haughton* revideált kiadásának harmadik kiadása *P. Percival* által. Madras, 1863. — 2. Manava-Dharma-Çastra. The Ordinances of Manu. Translated by *A. C. Burnell*. Completed and edited by *E. W. Hopkins*. London, 1884. (Trübner's Oriental Series.¹) — 3. The Laws of Manu — Translated, with extracts from seven Commentaries, by *G. Bühler* — Oxford, 1886. (The Sacred Books of the East XXV. kt-e.)

Egyéb forrásaimat a megfelelő helyeken idézem.

Fordításom az eredeti szöveg beható tanulmányozása alapján készült. Munkámnál elsősorban Bühler útmutatásait követtem s a kétes vagy nehezen érthető helyeken kevés kivétellel mindig az ő fordítását választottam, minthogy kétségkívül őt kell az indológia ezen ágában a legnagyobb tekintélynek és a legmegbízhatóbb szaktudósnak tekintenünk.

A jegyzeteknek a magyarázók szövegéből való kiválasztásánál szintén elsősorban Bühlerre támaszkodtam, de mindig úgy, hogy az illető kommentár megfelelő helyét áttanulmányoztam, mert az óriási kommentáryanag önálló áttanulmányozásához a rendelkezésemre álló segédeszközök, de főképpen az idő, nem voltak elégségesek. *Kulluka* és *Narāyana* rövidebb kommentárjait azonban behatóan átvettem. Az I—VII., továbbá X—XII. könyv rövid kivonata az eredeti szanszkrit szövegnek Bühler fordításával való összehasonlítása alapján készült.

A jegyzetek készítésénél kettős célt tartottam szem előtt. Először is föltétlenül szükség van arra, hogy a sok helyütt homályos, vázaltszerű, némelykor még a bennszülött hindu tudósok előtt is alig érthető helyeket az azonnal kéznél levő ma-

¹ Burnell munkája a VIII. könyv 16. versszakáig terjed, azon túl végig Hopkinsé a fordítás.

gyarízat világossá tegye. Az eredeti kommentárokból vett idézetek és magyarázatok éppen azt akarják megmutatni, hogy *Manu* törvényei milyen határozatlanok, fejletlenek még s hogy mennyiféle értelmezésre adnak módot.

Ezen praktikus cél mellett azonban egy tudományos, filológiai célt is akar e munka szolgálni. Szomorú szívvel kell ugyanis bevallanunk, hogy a szorosabb értelemben vett szanszkrit filológia s az indológia munkájában nemzetünk alig vesz részt. Egyetlen magyarnyelvű nyelvtanunk, szótárunk, vagy tudományos fordításunk nincs, amelyből pl. egyetemi hallgatóink saját anyanyelvük segítségével tudnának a szanszkrit nyelvvel és irodalommal megismerkedni, vagy amely meglévő ismereteik kiegészítésére felhasználható volna.¹ Jelen mű a jegy-

¹ A *szanszkrit* irodalomról, illetve annak egyes részeiről a következő művekből lehet általános tájékozódást meríteni. *Fiók Károly*: India. (Egyetemes Irodalomtörténet, szerk. Heinrich G., I. kt. Bp. 1903. 1–128 l.) — *Szász Károly*: A világirodalom nagy eposzai, I. kt. Bp. 1881. — *Kégl Sándor*: A Bhagavadgítá. (Akad. ért. a nyelv. köv. XXI. kt. 5. sz.) — A Pancatantra című mesekönyvről *Beöthy Zs.* szól A szépprózai elbeszélés c. műve I. kt. 62., 95., 103., 130. lapján. — *Pintér Jenő* pedig Irodalomtörténe tének II. kt.-ben a 314., 316. lapon. — Az indiai jogról *Pulszky Ágost* írt a Budapesti Szemlében, melynek 1874. évi 4. kötetében „Az ind jogról” cím alatt ismerteti *Mayr Aurél*: Das Indische Erbrecht című művét. (357–369. l.) — A szanszkrit szépirodalom termékei közül csak a következő fordításaink vannak. *Fiók Károlytól*: 1. Nala és Damajanti. Hindu rege a *Maha-Bharatából*. Bp. 1885. (Ismertetése: Budapesti Szemle 1885. 44. kt. 466–468. l.) 2. Szávitri. Hindu rege a Mahábháratából. Budapesti Szemle 1889. 59. kt. 401–439. l. 3. Dasarátha halála, Valmiki után. Bp. Sz. 1903. 114. kt. 274–290. l. 4. A Rámájauából. II. 63. Egy. Philol. Közlöny, 1900. 24. kt. 62–64. l. 5. Sakuntala, *Kalidása* drámája. Bp. 1887. 6. Hindu közmondások. Bp. Sz. 1902. 113. kt. 423–425. l. 7. A Pancatantra meséiből. II. 4. Bp. Sz. 1909. 140. kt. 466–475. l. IV. u.-o. 1904. 120. kt. 430–442. l. V. 1–5. u.-o. 1906. 126. kt. 179–194. l. — *Vértesy Dezsőtől*: 1. Sávitri a Mahábháratából. Makói főgimn. ért. 1903/04. 3–22. l. 2. *Kalidása Vikramorvasi*-ja. A prologus. Egy. Phil. Közlöny. 1907. 94–105. l. (I. Schmidt József kritikáját u.-o. 265–267. l.). — *Michalek Manótól*: Nala. A Mahábhárate szanszkrit eposz epizódja. Eredeti után átdolgozta M. M. Eger, 1886. — *Pitroff Páltól*: Kálidasza: Urvaszi. Győr – Bpest.

zetek segítségével igen alkalmas lesz arra, hogy Manu aránylag könnyű szövegét tökéletesen megértse és annak segítségével szanszkrit ismereteit különös fáradság nélkül tovább fejlessze az, aki a nyelvtannal már megismerkedett. Hála illeti az *Erd. Múzeum-Egyesület* jogi szakosztályának elnökét, *Farkas Lajos* dr. egyetemi tanár úr öméltóságát, úgyszintén a vezetőséget, hogy e mű áldozatkész kiadásával hazánk szanszkrit filológiájának is szolgálatot tettek.

Végül pedig őszinte köszönetemet kell kifejeznem a londoni *India Office* (indiai miniszterium) főkönyvtárnokának, a londoni egyetem tanárának: *F. W. Thomas* úrnak, aki a legnagyobb előzékenységgel nemcsak londoni tartózkodásaim alatt boesátotta rendelkezésemre a szükséges könyveket, hanem azután is a könyvkiadás dolgában minden kívánságomat készségesen teljesítette. Úgyszintén hálával tartozom *P. E. Kahle* dr. úrnak, a hallei egyetem tanárának, ki mint a *Deutsche Morgenländische Gesellschaft* könyvtárnoka, szintén a legnagyobb készséggel megküldte a kért könyveket.

1914. — Szemelvények találhatók *Fiók* és *Szász* e jegyzet elején felsorolt munkáiban, azonkívül *Fiók*: Müller Miksa és a Rigvéda e. értekezésében. B. Sz. 1894. 79. kt. 161—189. l.

II.

I. Átírás.

A szanszkrit szavak átírásánál követtük a *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* e. folyóirat módszerét. A kiejtésre nézve a következők veendőek figyelembe.

A magánhangzók általában úgy ejthetők ki, mint a megfelelő latin hangok. A hosszúságot a betű felett álló vízszintes vonás jelzi: *ā, ī, ū*; az *e* és *o* mindig hosszú.

Az *r*-hang magánhangzó is lehet a szanszkritben; a magánhangzós, tehát szótagalkotó *r*-t az alája tett pont jelzi: *ṛ*. Ezen hangzó kiejtését megközelítjük, ha a rendes *r*-hang mellé egy nagyon rövid *i*-t teszünk; *smṛti* tehát = *szmṛiti* vagy egyszerűen *szmṛti*; *ṛṣi* = *ṛṣi* vagy *ṛṣi* (*szmṛ-ti*, *ṛ-si*: két szótag).

A mássalhangzóknál *s* = magyar *sz*: *s* = *s*; *y* = *j*; *c* = *cs*: *ch* = *cs*; *j* = *dzs*; *jh* = *dzsh*; *ph* = *p + h*; *kh* = *k + h*; *th* = *t + h*; *gh* = *g + h* stb.

A *ṭ, tḥ, ḍ, dḥ* által jelzett hangok a szanszkrit nyelvnek úgynevezett cerebralis hangjai, melyek abban különböznek a *t* stb. hangoktól, hogy a kiejtésüknél a nyelv hegye egészen fent van a kemény ínynél, a foghús felett, a szájpadrás felső részében. A mi olvasásunknál pótolhatók az egyszerű foghangú *t* stb. hangokkal.

A szanszkrit írás szigorúan fonetikus írás s azért külön jegyekkel bír a *k, c* (magy. *cs*), *t* és *ṭ* előtt álló *n*-hangok számára. Ezeket a következőképpen különböztetik meg az átírásban: *ñ, ṇ̃, n, ṇ*.

A ponttal ellátott *m* (= *ṃ*) azt jelenti, hogy az előtte álló magánhangzó orrhangúvá vált.

A magyar *s* és *sz* között áll az *ś*: megközelíthetjük e hangot, ha a magyar *zs*-t zöngétlenül (susogva) ejtjük ki.

A *h* nagyon gyenge leheletű *h*-val pótolható.

A többi mássalhangzó kiejtése ugyanolyan, mint a megfelelő magyaré.

Magyaros alakot adtunk a következő szónak: *brāhman*¹ (*brāhmaṇa*); *ksatrija* (*ksatriya*); *vájśa* (*vaiśya*); *súdra* (*śudra*); *szútra* (*sūtra*); *sásztra* (*śastra*); *szlóka* (*śloka*); *árja* (*arya*); *véda* (*veda*).

2. A jelek jelentése.

A fordítás szövegében a *szögletes zárójel* [] azt jelenti, hogy az eredeti szövegben nincs meg a zárójelbe tett szavaknak megfelelő kifejezés, de értelmileg odagondolandó. A *félkörű zárójelben* () álló rész pedig az előtte álló szónak vagy kifejezésnek fordítása, körülírása vagy magyarázata.

A fordítás egyes szakainál a *csillag* azt jelenti, hogy e szakaszhoz van *jegyzet*. *Egy csillag* azt jelenti, hogy a jegyzet elolvasása mellőzhető, a *két csillaggal* jelzettnél a jegyzet a teljes megértéshez okvetlenül szükséges.

3. A rövidítések jelentése:

M = *Mānava Dharmaśāstra*; vagy *Medhatithi* kommentára,

K = *Kullaka* kommentára,

G = *Govindarāja* „

N = *Sarvajña-Nārayaṇa* kommentára,

Na = *Nandana* kommentára,

R = *Rāgharānanda* „

Rā = *Rāmacandra* „

B = *Bähler* Manu-fordítása.

H és *BH* = *Hopkins*, illetve *Burnell és Hopkins* fordítása,

J = *Jones* fordítása.

¹ Ezen szóban a *h* erősen hangoztatandó. Az angol *Brāhman* mintájára célszerűbbnek tartottuk ezen alakot használni, mint ezt: *brāhmana*. A szokásos *brahmán* nem egyéb, mint a német *Brachmane* rövidített alakja, ahol a magyar alaknál visszakerül ugyan a hangsúly az első szótagra, de a második szótag a német hangsúly következtében indokolatlanul hosszú marad, pedig az eredeti *brāhmaṇa*-alakban az *első* szótag hosszú s azou van a hangsúly.

III.

Manu törvénykönyve és az indiai kultúra.

A) Az indiai kultúra jellemző intézményei. Manu törvénykönyvének megértéséhez, jelentőségének kellő értékeléséhez szükséges, hogy az olvasó főbb vonásokban megismerkedjék az indiai kultúra legjellemzőbb, leginkább szembetűnő, úgyszólván kirívó intézményeivel. India, amely Oroszország leszámításával terjedelemre és a lakosság számára nézve nagyjában akkora, mint Európa, éppen úgy nem egységes sem nyelvi és nemzetiségi, sem pedig vallási és műveltségi viszonyaira nézve, mint ahogy Európa sem az. Lakócai között éppen akkora, sőt talán nagyobb ellentétek vannak, mint a mi különféle nemzeteink között. Ott, ahol az európai szem első pillanatra alig lát különbséget, a kellően gyakorlott észlelő nagyobb ellentétet tud megállapítani, mint amekkora van pl. az északi szőke típusú, művelt keresztény germán s a sötétszínű, csekély műveltségű mohamedán török faj között.¹ A népek vegyülése Indiában sokkal nagyobb, mint bárhol másutt, mert egymás mellett, sőt egymással összekeverve élnek tarka össze-visszaságban a lehető legnagyobb ellentéteket felmutató, egészen más embertípushoz, fajhoz tartozó néptörzsek és nemzetiségek. Világos tehát, hogy az ethnográfiának és folklórnak kimeríthetetlen kincséből India. A brit kormány nem is késik azt kiaknázni és semmi-féle áldozattól vissza nem riadva állandóan támogatja a fáradhatatlan kutatókat, akiknek munkája alapján ismereteink évről-évre teljesebbek lesznek.

Ámde ezen nagy tarkaság és végtelen sokféleség mellett is vannak az indiai kultúrának olyan vonásai, melyek a leg-

¹ *Anderson*: The Peoples of India, London 1913. 6., 15. l.

különbözőbb népeket egyformán jellemzik, amelyek végig húzódnak India történetén és évezredek fejlődése után az egész kultúrára reányomták eltörölhetetlen bélyegüket. Célunknak teljesen megfelel, ha csak ezen vonásokról szólunk nagy általánosságban.

Ha egy művelt hindut megkérdeznénk, hogy mik az ő szemében az európai kultúrának azon legjellemzőbb vonásai, melyek az indiai kultúrától legjobban eltérnek, akkor körülbelül a következőket fogja megjelölni: 1. a kasztrendszer hiánya; 2. a kereszténység; 3. az államok elkülönödése nemzetek és nyelvek szerint; 4. a teljes polgári szabadság és egyenjogúság; 5. a monogamia; a nő a házasságban egyenlőjogú házastárs és a politikai jogokat kivéve a társadalmi életben is egyenlőrangú a férfival; 6. az államok militarizmusa; 7. az ipar és kereskedelem nagy fejlettsége s az ebből származó szocialisztikus törekvések; 8. a húsevés és az alkoholizmus szokásai.

Éppen ilyen általános szempontokból tekintve, viszont az indiai kultúra legjellemzőbb intézményei az európai szemlélő előtt elsősorban ezek: 1. a kasztrendszer; 2. a bráhmanizmus s ennek legfeltűnőbb jelenségei: a tisztátalanságtól való félelem, a húsevéstől való tartózkodás s az alkoholélvezet tilalma; 3. a családi életben a poligamia s ennek következményeként a nő családi, társadalmi és jogi egyenlőtlensége a férfival szemben; az özvegyházasság tilalma; 4. a gyermekházasság intézménye.

Mellőzve tehát India polgári és katonai szervezetét, politikai kormányzását, ipari, kereskedelmi és földrajzi viszonyait, úgyszintén mellőzve történelmi fejlődésének vázolását, meg fogjuk vizsgálni az indiai kultúrát az előbb említett intézmények szempontjából.

I. A kasztrendszer.

India kulturájának összes jelenségei közül egy sines, mely az európai műveltségtől annyira idegen volna, mint a kasztrendszer. India egész vallási, politikai és társadalmi fejlődésének ez adta meg az irányát évezredek keresztül és fogja még megadni beláthatatlan időkre. Egy ilyen fontos intézmény kelet-

kezésének és rendületlen fennmaradásának bizonyára mély, a dolgok természetes rendjében rejlő okai vannak.

A honfoglaló rómaiak és görögök sokkal szerencsésebbek voltak új hazájukban, mint ősrakonaik, a hinduk. Italia és Hel-
las őslakói anthropologiai szempontból oly közel állottak a hódítókhoz, hogy ezeknek az összeolvadástól nemesak nem kellett félniök, hanem ellenkezőleg, joggal remélhették, hogy ezáltal erőben és kulturában gyarapodni fognak. A honfoglaló őshinduk első állomásukon, India északnyugati sarkában, a Pendzsáb („ötvíz-köz”) vidékén, hasonló viszonyokat találhattak, vagy legalább is nem kellett még élet-halálharcra kelniök a bennszülöttekkel, mert ezek a félelmes betörők elől visszahúzódtak a Gangesz vidékére. Éppen ezért a védakor a Kr. e. 1500-ik vagy 2000-ik év körül még semmit sem tud az igazi kasztokról.¹ Ekkor még törzsszervezetben éltek és noha náluk is megvoltak már a társadalmi rangfokozatok s a nemzetségek (gentes) szerint való tagoltság, mégis tulajdonképpen csak egyetlen kasztot alkottak: a hareosok osztályát, mert mindenki náluk, éppen úgy mint a rómaiaknál vagy a spártaiaknál, katona. A papi-rend is ehhez tartozónak érezte magát és nem tartott igényt külön kiváltságokra.

Ez az állapot azonban megváltozott, amikor az árják anynyira elszaporodtak, hogy új hazát kellett keresniök. A Gangesz termékeny völgyeit iszonyú harcok között, sőt testvérháborúk árán sikerült csak elfoglalniök, ujonnan szerzett birtokaikat pedig állandóan veszélyeztették a vad, kulturátlan őslakók. Ámde végre is helyreállottak a békés viszonyok s a leigázottak a hódítókkal egy társadalmi szervezetben igyekeztek elhelyezkedni. És ekkor kezdődött meg a kasztok alakulása, mint a mozdulatlan folyadékban a kristályképződés. Az utolsó és a legelső kasztnak az alapja már önmagától meg volt adva.

A védakorban már csirázni kezd az a mag, melyből a kasztrendszer olyan terebélyes fává nőtt. Osztályokat különböztetnek meg a védák, melyeknek rendkívül jellemző neve: *varna*, ami *színt* jelent. Ha semmi egyéb bizonyítékunk nem volna,

¹ *Anderson*, 40. 1.

már ez is egymagában elég annak a bizonyítására, hogy a kasztrendszer anthropologiai okokból indult ki: a honfoglalók világosszínű s a mai hinduknál sokkal fehérebb bőrű emberfajhoz tartoztak, míg az ott talált bennszülöttek egészen a feketeig menő különféle sötétszínű néptörzsekhez tartoztak. Egészen természetes, hogy a kulturában összehasonlíthatatlanul magasabban álló árják a saját népjellegüket megőrizni iparkodtak s azonnal a legszigorúbb törvényekkel elzárkóztak a gyűlölt és megvetett népfajoktól.

A leigázott, műveltségben sokkal alacsonyabb, sőt hozzá még egészen más embertípushoz tartozó törzsek sohasem remélhették, hogy a magasán felettük álló árjakkal egy egységes népet alkossanak. Így tehát megvolt a *súdrák* kasztja. Másrészről pedig magukból a hódítókból is természetes úton egy új osztálynak, kasztnak kellett kiválnia. A békés polgári élet feleslegessé tette, hogy minden épkézláb ember katona legyen. Ellenkezőleg, a népesség elszaporodása, a műveltség s vele párhuzamosan az igények emelkedése elkerülhetetlenül szükségessé tették, hogy új foglalkozások után lásson a lakósságnak egyik, még pedig tetemesebb része. Mindenekelőtt földművesekre és iparosokra volt szükség. Ez az osztály tehát mintegy önmagától, természetes úton vált ki, és így megalakult a *vájsák* kasztja. Hogy pedig ez a kaszt is állandósuljon és ledönthetetlen válaszfalakkal elkülönítve maradjon a többiektől, arra a vallás szolgáltatta a legfőbb okokat. A földművelést és ipart ugyanis olyan foglalkozásoknak tekintette a bráhman hit, amely tulajdonképpen ellenkezik a vallási törvényekkel és csak szükséges rossz. Így tehát az, aki egyszer *vájssa*-foglalkozást űzött, sohasem remélhette, hogy a felette álló osztály őt magába fogadja.

A másik két kasztnak a képződése nem mondható ilyen természetesnek. Évszázadokon keresztül tartott az elkeseredett küzdelem a *bráhman* (papi) s a *ksatrija* (harcos) osztály között. Számos nyoma van az irodalomban annak, hogy az uralkodók vagy főnemeseik önmagukat és katonáikat tekintették az első kasztnak.¹ De hiábavaló volt minden ellenállásuk: az ész, a

¹ *Muir*: Original Sanscrit Texts I. kt. 58—174. l.

tudomány, támogatva a vallás erejével, győzött a nyers erőszak felett. A bráhmanok, mint a védák (*śrutí*) és a hagyomány (*smṛti*) beláthatatlan birodalmának egyedüli ismerői, végre mégis a királyok és nemesek fölé emelkedtek és azóta többé kétségbe nem vont joggal háborítatlanul élvezték az elsőség minden kiváltságát.

Ez tehát a négy kaszt elméleti alapkerete s ezen alapon keletkeztek az Indiában manapság is még mindig fennálló osztályok legelső formái. Ámde azok az okok, melyek az alapkasztokat létrehozták, sohasem szüntek meg tovább hatni s így a négy főkaszt nem is képződhetett ki a maga elméleti tisztaságában. Még számos vegyes kaszt és kaszton kívül álló osztály is keletkezett.

A kasztok abban az ideális tisztaságban, amint Manu kívánja,¹ sohasem léteztek. Nála is még megvan a legrégebbi neve a kasztnak: *varṇa* (*szín*), de már előfordul a kaszt mai neve: *jati* (*törzs, rend*) és a *śreni* (*testület, céh*) elnevezés is, ami arra mutat, hogy nemcsak a négy alapkaszt volt meg Manu korában, hanem a valóságban egész sora a kasztoknak, rendeknek vagy osztályoknak s alapjában véve fennállott már a modern rendszer, ha nem is abban a tarkaságban, amelyet a mai India mutat.

A legnagyobb változáson a harmadik, t. i. a vájsák kasztja ment keresztül. Manu korában, legalább látszólag, az ő törvényeiből következtetve még valóságos, külön jogokkal és kötelességekkel bíró egységes kasztnak számítanak a földművelők, iparosok, kereskedők. De ez az egység nem jöhetett létre a valóságban, mert semmiféle természetes összekötő kapocs nem volt a kaszthoz tartozó heterogén elemek közt. Sőt az érdeellentét az egyes csoportok között, továbbá egy-egy csoport magasabb műveltsége lehetetlenné tették, hogy a vájsák egymást mind egyenrangú tagoknak tekintsék. Elkülönödtek tehát nagyobb csoportokra s ugyanazon kaszton belül újabb fokozatokat alkottak, melyek éppen olyan szigorúan különödtek el egy-

¹ Manu X. 4: „A bráhman, a ksatrija és a vájsa kasztok (*varṇa* = *szín*) hárman a kétszerszületettek, de a negyedik, a súdra egyszületésű: bizony nincs ötödik“.

mástól, mint azelőtt maguk a főkasztok. Innen van, hogy *Megasthenes*, aki Kr. e. 302-ben mint *Seleukos* király követe megfordult *Pataliputrá*-ban (a mai Patnában) *Candragupta* király udvaránál, már hét kasztról tesz említést.¹ Az ő osztályozása téves megfigyelésen alapszik ugyan, de mint ilyen is tanulságos, mert mutatja, hogy a kasztok elhelyezkedése nem volt egyszerű s hogy az eredeti négy kaszt akkor sem volt meg a maga tisztaságában.² Hogy a széteszlás ezen folyamata szakadatlanul tovább tartott, mutatja p. o. a bengáliai kasztok mai felosztása. Minden mesterség külön céhet, kasztot alkot, mely szigorúan elzárkózik a többitől. A főbbek: az *írnokok* (*kayastha*, régi *kayastha*), *pásztorok* (*gwal* v. *goala*, r. *gopala*), *borbélyok* (*napit*, r. *napita*), *cipőkészítők* (*chmor*, r. *carmakara*), *takácsok* (*tantu*, r. *tantrin*), *olajpréselők* (*telu*, r. *tailin*), *halászok* (*dhivar*, r. *dhivara*), *kereskedők* (*baniya* v. *vani*, r. *vaiij*), *korácsok* (*lohar*, r. *lohakara*), *fazekasok* (*kumbhar*, r. *kumbhakara*), *ruhamosók* (*dhobi*, r. *dharaka*), a *tolvajok*, vagyis *bennszülöttek* (*bhil*, r. *bhilla*) stb. kasztja.³

Ezekben kell tehát keresnünk a Manu vájsa-kasztjának utódait, mert hiszen, mint *Dutt* mondja, nem lehet elképzelni, hogy a vájsák kasztja nyom nélkül eltűnt volna. Ezen említett foglalkozások már Manu korában is megvoltak, de az ő *vegyes* kasztjai között egyetlen egynek a neve sem fordul elő. S ez bizonyítja, hogy a legtöbbjük a harmadik kaszthoz tartozónak

¹ V. A. Smith: The Early History of India, Oxford 1908. 118., 184. l.

² V. A. Smith: u.-o. 131. és 398. l. Megasthenes szerint a következő kasztok vannak: 1. σοφισταί (a szofisták, kiken bizonyára a bráhmánokat kell érteni; Strabo ugyanezeket φιλόσοφοι, filozofusoknak nevezi); 2. γεωργοί (földművelők); 3. νομέες, ποιμένες, βουκόλοι (legeltetők, pásztorok, marhatenyésztők); 4. τὸ δημιουργικὸν τε καὶ κτηλικὸν γένος (a kézművesek és kereskedők fajtája, azaz kasztja); 5. πολεμισταί (a hareosok vagy katonák); 6. ἐπίσκοποι (a felügyelők vagy hivatalnokok); 7. οἱ ὑπὲρ τῶν κοινῶν βουλευόμενοι ὁμοῦ τῷ βασιλεῖ (azok, akik a közügy felett tanácskoznak a királlyal, vagyis a miniszterek és főtisztviselők). Ez a felosztás, mondja *Smith*, India déli részének egyes vidékeire nézve igaz volt, de a tulajdonképpeni hindu népekre nézve messze jár az igazságtól.

³ Romesh Chunder Dutt: A History of Civilisation in Ancient India, Lond. 1893. 2 kt. — Jolly, ZDMG. 50., 516. l.

ssámította magát, egy részük pedig a negyedikhez. Testületeket (*śreni*), vagy nemzetségeket (*jati*) azonban már akkor is alkot-
tak. A hivatalos elmélet ezeket vájsáknak és súdráknak nevezi,
de a valóságban csak *jati*-k vannak.

De hát akkor mi a Manu-féle vegyes kaszt? Hogyan kelet-
kezett és mi volt a viszonya az igazi kasztokhoz?

Anderson két jellemző példát ad arra nézve, hogy hogyan
keletkezettek Manu vegyes kasztjai. A *caṇḍāla*-kaszthoz Manu
szerint az a törvénytelen származású ember tartozik, akinek az
apja sūdra, az anyja pedig bráhmaṇ. Az ilyen — Manu sze-
rint — a leghitványabb a halandók közül s azért megvetetten
és kiátkozva az emberek társaságából a falu szélén kell laknia,
az elhaltak ruháival ruházkodnia, a holttestek eltakarításával
foglalkoznia. A *kaivarta*-kaszthoz pedig az a törvénytelen szü-
letésű¹ ember tartozik, akinek a nagyszülei apai részről: bráhma-
ṇ férfi, sūdra nő; anyai részről: sūdra férfi, vájsa nő, vagyis
akinek az anyja a *niśada*-, anyja pedig az *ajogava*-kaszthoz
tartozik. A *kaivarta*-kaszt valamivel magasabban áll Manunál,
mint a *caṇḍāla*, de azért szintén a megvetettek közé tartozik.

Hogy Manunak ezen meghatározása nem állhat meg, -az
nem szorul bizonyításra. „A legfelületesebb vizsgálódás is azon-
nal megmutatja, mondja Anderson,² hogy ez csak fantasztikus
képzelődés (fanciful fiction). A keleti Bengáliában lakó esandāl-
kaszt mongoloid faj, dravida keverékkel, sőt esetleg árja vér is
van benne“. A mai esandāl-kaszt kb. két millió tagot számlál,
a kaivarták száma pedig két és félmillió. Az előbbieket főleg halá-
szattal, az utóbbiak földműveléssel foglalkoznak. *Dutt* a követ-
kezőképpen nyilatkozik: „Van-e egyetlen egy is az olvasóim
között, aki annyira együgyű volna, hogy Manunak elhiggye,
hogy az a derék és népes faj, amely közös arcvonásokkal és
ugyanazon jellemző tulajdonságokkal bír és úgyszólván csak
egy bizonyos részében lakik Bengáliának: olyan gyermekek
utódja, akik *ajogava*-nőktől, vagyis olyan anyáktól származtak,
akik megszöktek a törvényes férjeiktől és átengedték magukat

¹ A törvénytelen származást az okozza, hogy vájsa nő nem
lehet sūdra férfi felesége.

² *Anderson*, 39, 1.

a *nisadák* öleléseinek, még pedig százezrenként! Hol vannak a hagyományai ennek a különös és általános asszonyiszóktetésnek, az *ajogava*-nők elrablásának a *nisadák* által, amelyhez képest a szabin nők elrablása csak gyermekjáték? Az egyszerű józan ész sarokba dobja az ilyen dajkameséket és felismeri a kaivarták egyszerű és verejtékes munkában élő népében egyikét azoknak a bennszülött fajoknak, amelyek Bengáliát lakták az árják bejövetele előtt s akik elfogadták a hódító hinduk civilizációját, nyelvét és vallását s megtanulták tőlük megművelni azt a földet, amelyen azelőtt csak vadászatot és halászatot űztek.¹

Éppen ilyen furesa Manu meghatározása a *yavana*- és a *cma*-nevű vegyes kasztról. Manu szerint ezek eleinte ksatriják voltak, de fokozatosan lesüllyedtek a sűdraságba, mert elhanyagolták a vallást, a szertartások végzését.² A *yavana*-k azonban nem mások, mint a baktriai görögök, a *cma*-k pedig a kínaiak.

Nagyon helyesen mondja *Dutt*, hogy Manu elméletei olyanok, mintha pl. egy tudós görög pap az V. században azt tanította volna, hogy a hunok egy római patriciusnak egy párthus nővel való házasságából származtak, vagy ha egy XIII. századbeli szerzetes azt hitte volna, hogy a mogulok egy germán bárónak és egy kínai nőnek az utódjai. Az ilyen állítást, írja *Dutt*, annak idején Európában a tudatlanok elfogadták volna ugyan, de az lassanként a tudomány haladásával önként feledésbe merült volna. Ámde Indiában, ahol a nép oly makacsul ragaszkodik az ősi hagyományokhoz és tanokhoz, még művelt emberek is efféle nézeteket vallanak egészen a mai napig.³

Ilyen hangon és modorban kénytelenek az európai nevelésben részesült hindu bennszülött tudósok szólni a földijeikhez, akik még ma is kétségbevonhatatlan igazságnak tekintenek olyan hagyományokat, amelyek az európai felfogás előtt első pillanatra már elfogadhatatlanoknak tűnnek fel. Ezek között a legjellemzőbb és hatásában egyúttal a legvégzetesebb, hogy a négy kaszt, tehát vele együtt az egész kasztrendszer isteni intézmény, mert azt Brahma már a teremtéskor létesítette.⁴

¹ *Dutt*, II. 89.

² *M.*, X. 43.

³ *Dutt*, I. 245. 1.

⁴ *M.*, I. 31., 87.

A felhozott példákban világosan kitűnik, hogy hogyan keletkeztek Manunál a vegyes kasztok és a kasztjuk-vesztettek nevei. Bengália és más, tőle messzeeső vidékek, úgyszintén a külföld népfajai közül a legnépesebbek és legjelentékenyebbek neveit ismerte Manu és ezeket természetesen el akarta helyezni a maga teoriája szerint. Minthogy pedig hiányában volt minden történelmi vagy statisztikai adatnak, ez az elhelyezés nem is sikerülhetett másképpen.¹

A mai kutatások eredményeképpen megállapíthatjuk, hogy 1. a kasztoknak *négyes* felosztása csak theoretikus, mesterségesen felállított követelmény, melynek sohasem felelt meg a valóság; 2. a mai kasztok, *jat*-ok (régii *jati*-k) megvoltak már Manu korában, sőt még előbb is és éppen olyan viszony volt köztük, mint manapság; 3. Manu törvényei mutatják, hogy a bráhmánok már az ő idejében is foglalkozásaik alapján szintén különféle kasztokra oszlottak s nem volt egység köztük.²

Kiséreljük meg ezek után megfelelni arra a kérdésre, hogy tulajdonképpen mi a mai kaszt⁴ s hogyan lehetne azt legáltalában meghatározni. *Anderson* nem kísérel meg újabb meghatározást, hanem elfogadja *Sir Herbert Risley* meghatározását, mert ennél tökéletesebbet nem volt képes találni. Ezen meghatározás szerint a kaszt általánosságban olyan csoportja az emberi lényeknek, akiknek nem szabad házasságot kötni, vagy (rendszerint) együtt étkezni akármely más, hasonló törvényekkel bíró csoporttal. Ezekben belül vannak al-kasztok is, amelyek szintén maguk közül házasodók (endogamok). Nagyon gyakran, különösen India azon részeiben, ahol a kasztrendszer ősrégi intézmény, egy speciális kasztnak még bizonyos foglalkozása vagy mestersége is van.⁵ Aki a kaszt törvényeit, szokásait megsérti, vallástalan életet él, nagy, kasztvesztést okozó (*mahapataka*)

¹ *Dutt*, II. 91. l.

² *M.*, VIII. 102.³

³ *Jolly*, ZDMG., 50., 507—418. l., ahol ismerteti Senart: *Les Castes dans l'Inde*, Paris, 1896. c. művét.

⁴ A *kaszt* szó a portugál *casta*, ez pedig fordítása a *jati* szónak, mely *osztályt*, (társadalmi) *rendet* jelent.

⁵ *Anderson*, 35. l.

bűnt követ el, azt ünnepélyes szertartással kitaszítják, kiátkozzák a kasztból. E kitaszítási szertartásnak lényeges része egy vizes korszónak jelképes eltörése és a halotti szertartások elvégzése.¹ Csak megfelelő vezeklés és bűnbánat után veszik fel ismét a kitaszítottat, kinek a sorsa igazán szánalmat keltő és kegyetlen.²

Anderson a következőképpen jelöli meg azokat az alapelveket, amelyek szcrint a kasztok keletkeztek és manapság is még szakadatlanul keletkeznek: 1. külön kasztot alkothat egy *tribus*, azaz néptörzs; 2. a céhsziszter módjára zárt testület vagy kasztot alkothatnak az ugyanazon foglalkozást vagy mesterséget űzők; 3. ugyanazon felekezet vagy szekta tagjai; 4. új kaszt keletkezhetik a meglevők keresztezése vagy keveredése által, mert az egyik kaszt kizárja, a többiek pedig nem fogadják be az újat; 5. egy egész nemzet vagy nemzetiség tömörülhet egy zárt kasztba; 6. új kaszt keletkezik egyes idegen népesoportok bevándorlása által, mert ezeket a meglevő kasztok nem fogadják be maguk közé; 7. ugyanazon kaszt több ágra szakadhat a szokások megváltozása folytán.³

2. A bráhmauszismus.

A kasztrendszerből folyik s azon nyugszik mint szilárd alapon a bráhmausz kasztinak az uralma. Ez a kaszt nyomta rá az ő eszméinek a bélyegét az indiai szellemi élet minden megnyilvánulására, a vallásra, a családra és a társadalomra, s mint a szellemi élet vezére és irányítója, a maga nézeteit, szokás it és erkölceit érvényesítette mindenben. Az állami és a családi életnek tehát minden megnyilvánulása vallásos jellegű, sőt a vallásos motívum a hinduknál még sokkal inkább, mint a rómaiaknál, a jogra is kiterjedt. Az igazi bráhmausz felfogás szcrint a tulajdonjog eredete is vallási s a lopásnak büntető szankcióját a vallás adja meg.

Manunál teljes virágjában látjuk a bráhmauszizmust. A bráhmausz kaszt feltétlenül és többé kétségbe nem vont jogon ural-

¹ Leírását l. *J. Jolly*: *Recht und Sitte*, 1896. (Bühler; Gr. d. Indo-Arischen Philologie, II. 8.)

² *M.*, XI. 183—188.

³ *Anderson*, 45. l.

kodik minden többi kaszt felett, sőt még a királyi hatalom is csak eszköz az ő kezében: a fejedelem semmit sem tehet a bráhmanok érdekei ellen. Ezt az uralmat az indiai történelem folyamán csak egyszer fenyegette végzetes veszedelem. A böles *Buddha* által hirdetett új vallás gyökerében támadta meg a védákon alapuló s üres szertartásokba fajult bráhman vallást. Ennek követői nem is késnek védekezni az ellenséggel szemben. Manu törvénykönyve sem feledkezik meg róla s ahol a *nastika*- (túlvilág tagadó), *paśanda*- s egyéb eretnekekről szól Manu, bizonyára a buddhistákra kell gondolnunk. A veszedelem *Candragupta* király unokája, a hatalmas *Aśoka* király uralkodása alatt (Kr. e. 269–231.) érte el tetőpontját, mert *Aśoka* maga is áttért *Buddha* vallására s ezt államvallássá tette.¹ De a bráhmanizmusnak volt akkora életerege, hogy a bajt kiheverje, mert néhány évszázadra terjedő küzdelem után végre is győzelmesen került ki a harcból, még pedig olyan győzelemmel, amely hasonló szellemi versengésekben szinte páratlan. A bráhmanizmus teljesen kiszorította a buddhizmust, úgy hogy ennek a saját szülőföldjén, mint a legújabb időkig hitték, nyoma sem maradt. Napjainkban azonban a behatóbb kutatások kezdik kideríteni, hogy mégsem veszett ki teljesen.²

A bráhmanizmus azonban, mint vallás, szintén gyökeres változáson ment keresztül, mert átalakult a mai hinduizmussá, mely az ő sajátos háromságával (*trimurti*) lényegesen különbözik a védák vallásától. A mai hinduk istenségei: *Brahma* a teremtő, *Vişnu* a fenntartó és *Śiva* a romboló. Minden hindu ezen istenségek közül valamelyik különös tisztelőjének vallja magát, még pedig úgy, hogy az istenséget valamelyik *avatara* (inkarnáció, megtestesülés) alakjában tiszteli. Az egyik istenség követői azonban nincsenek vallási ellentétben a másik két istenség tisztelőivel. Régebben voltak ugyan véres háborúk vallási egyenlenségek következtében, de ma már rendkívül türelmesek egymás iránt és békében élnek meg egymással.³

A Manu korabeli bráhman, ha ideális tökéletességre töre-

¹ *Smith*: The Early History of India. Oxford, 1908. 147. l.

² *Anderson*, 8. és 89. l.

³ *Anderson*, 91. l.

kedett, négy renden, életfokozaton (*ásrama*) ment keresztül; egymásután volt: védatanuló, családfő, erdei remete, vándorremete. A két utolsó fokozat átélése nem volt feltétlenül szükséges s a védatanulásban is beérhette a bráhman a legegyszerűbb fokozattal, mert nem kellett az összes védákat megtanulnia. A legfontosabb fokozat a második, a családfő, a „ház élén álló“ (*grhasthi*) állapota, mint ezt Manu is kimondja, mert ettől függ a többi fokozatnak a zavartalan élete és eredményes működése, ez az alapja a társadalomnak és a vallási életnek. Ebből, amint látjuk, a család jelentőségének helyes felfogása tűnik ki.

A mai hinduknál az erdei remeteség teljesen kiveszett, mert náluk is éppen úgy mint Európában, a kultúra lehetlenné tette azt. De annál nagyobb tömegben fordulnak elő a vándorremeték vagy koldusok (*bhiksu*) s a velük rokon mohamedán fakirok. A védatanuló fokozatát már csak jelképesen, szertartások alakjában tartják fenn. Gazdasági okok ennek a fokozatnak rendszeres fenntartását szintén lehetlenné tették.¹

A bráhmanizmus korából fennmaradt és meggyökeresedett vallási szokások közül csak a legfeltűnőbbeket lehet e helyt megemlíteni. Mint leginkább szembeszökő, az európai kulturember szemében különös, sokszor bizarr és érthetetlen vonásokat, csak a következőket akarjuk röviden tárgyalni: a) a húsevéstől való tartózkodást, b) a tisztátalanságtól való félelmet, c) a tehénnek túlságos tiszteletét.

a) *A húsevéstől való tartózkodás.* A lélekvándorlásban való hit az alapja annak az előttünk szinte felfoghatatlan kiméletnek, melyet a hindu ember valamennyi élőlény iránt tanusít. Ennek a következménye, hogy az igazi hindu mind vegetáriánus, mert irtózáttal fordul el az állatok kivégzésétől, sőt azt a legnagyobb bűnök egyikének tartja. Az ő felfogása szerint ugyanis olyan állatban fog újjászületni, amilyent megöl, vagy amilyenek a húsból eszik. A bráhman felfogás a túlvilágról elsősorban a lélekvándorlásra vonatkozik s a mennyország (*svarga*), vagy pokol (*naraka*) elnevezés is a szerencsés vagy szerencsétlen újjászületést jelenti. Ámbár másrészt nem lehetetlen, hogy

¹ Jolly, Recht und Sitte 150. l.

itt két régi tanítás küzd egymással s a bráhmanizmus iparkodik azokat egyesíteni. Manu is tanítja az állatban való újjászületést, mert gyakran megfenyegeti a bűnöst, hogy a másvilágon, vagyis a következő létben sakálnak vagy ragadozó állatnak fog újraszületni. Az állatnak való újjászületéstől annyira fél a hindu igazhívő, hogy szándékosan semmiféle élőlényt még nem öl s éppen azért kimondhatatlan utálattal nézi le a húsevés szokását, melyet már Manu is kárhoztat.¹ Hogy a húsevés tilalma csak Indiában keletkezett és nem ősi indogermán szokás, azt legfényesebben mutatja az, hogy a *śraddha-szertartás*, az elhunyt ősök tiszteletére, helyesebben szólva: jóllaktatására rendezendő halotti áldozatnál a húsevés is szerepel. Ez a szertartás kétségkívül a legeslegrégibb szokás s még az indogermán ősidőkbe visszanyúló eszméken alapszik.² A hinduk ezt tehát őshazájukból hozták magukkal s az egész védakoron keresztül, sőt még azontúl is sokáig húsevők voltak. Erre mutat az a következtetlenség is, amellyel Manu egyes állatok húsának megevését mégis megengedi.³

A húsevéstől való tartózkodásnak kiirthatatlan intézménnyé való válását mindenesetre a buddhizmus hatásának kell tulajdonítanunk. A mai hinduk legnagyobb része, sőt még az európai nevelésben részesültek is irtóznak a húsevéstől, úgy hogy az európai kultúra és a kereszténység általános elterjedésének egyik főakadálya éppen a keresztény népek húsevésében keresendő.

b) *A tisztátalanságtól való félelem.* A tisztátalanság elkerülése Manunál egyike a legfőbb vallási kötelességeknek. A kisebb állatok megölése ugyan nem halálos bűn, de még az akaratlanul való megölésük is tisztátalanságot okoz.⁴ De a tisztátalanná levésnek sokféle más oka is van. A legősibb forrása pedig a tisztátalanságnak a halottal való érintkezés. Ezt az eszmét magukkal hozták a hinduk az őshazájukból s így természetes, hogy közös a többi árja népekkel. Egy másik forrása

¹ *M.*, IV. 213. V. 48—55.

² Fustel de Coulanges: *Az ó-kori község*, ford. Bartal Antal, Bp. 1883., 20. l.

³ *M.*, V. 16., 18., 56. stb.

⁴ *M.*, XI. 146.

azonban már indiai eredetű s a nagyobb állatok megölésének tilalmából fejlődött tovább. A hindu ember szüntelenül ki van téve a tisztátalanság veszedelmének, mert hiszen a legnagyobb óvatosság és figyelem mellett is úgyszólván minden lépésével és mozdulatával számtalan élőlényt pusztíthat el akaratlanul is. Éppen ezért kötelessége az előirt tisztuló szertartásokat folyton elvégezni. A mai jámbor hindu oly lelkiismeretes etekintetben, hogy az emberi testen élő parazitákat a tisztátalanságtól való félelmében nem öli meg, hanem gondosan megfogja és kiteszi a napfényre, mert ha attól pusztulnak el, akkor nem vétkezett ezáltal. De a tisztátalanságnak még nagyon sok más forrása van, úgy hogy a brit hatóságoknak már nem egyszer súlyos kellemetlenségeik támadtak a hinduk vallásos érzületének elharmarkodott megsértése miatt. Legjellemzőbb példája ennek az 1857-iki veszedelmes lázadás, melynek egyik főoka az volt, hogy a bennszülött hindu katonákat arra kényszerítették az angol tisztjeik, hogy a puskatöltényeiket zsírral kenjék be.¹

A tisztátalanság dolgában való túlságos aggodalmaskodás reányomta a bélyegét a hindu népekre: félénk, kicsinyes látókörű, folyton apró jelentéktelenségekkel bibelődő, gyermekes és erélytelen emberekké váltak a *Mahabharata* diadalmas hőseinek késő utódjai annyira, hogy még a tökéletes európai nevelésben részesülteken is meglátszik bizonyos félénkség és félszeg gyámultalanság. Ámbár viszont ugyanabban az aggodalmaskodásban gyökerezik a már szintén természetükké vált humánus részvétük és szeretetük minden más emberrel szemben, úgyszintén a tisztességszeretetük. Hiszen ezen békés természetük nélkül hogyan is volna lehetséges, hogy egy idegen, európai hatalom olyan kicsiny apparátussal uralkodjék oly rengeteg néptömeg felett! Az emberséges bánásmódot az ellenséggel szemben már Manu is kötelességévé teszi a királynak.² E törvényeket szigorúan követték a legrégebb időktől egészen a modern rádzsputuralkodókig (*rájput* = szanszkrit *rājaputra*, királyfi). Már Megasthenes is megemlíti, ha talán kissé túlozva is, hogy a lakosság

¹ Jolly, Recht und Sitte, 157. l.

² M., VII. 91. sk.

a legnagyobb biztonságban és nyugalomban lát a munkája után, műveli a földjét, mialatt az ellenséges hadseregek közvetlen közelben királyságok és nemzetek sorsa felett döntenek.¹

c) *A tehéntisztelet.* Külön megemlítést érdemel az a páratlan megbecsülés, melyben a tehén a hinduknál részesül. E tehénkultusznak alapja csak részben keresendő a totemizmusban, úgyszintén nem elegendő a megértéséhez a lélekvándorlásban való hit. E kultusszal mintegy szakadatlanul hálájukat fejezik ki a hinduk azon nagy szolgálatokért, melyet a tehén az őskulturának tett. A művelődésnek már a legelső fokozatán, azután a nomád korszakban, de végül leginkább az állandó letelepedés után évezredekén keresztül a tehén volt a hindunak legfőbb tulajdona, vagyona, jólétének alapja és minden áldásnak, gazdagságnak forrása. Innen van, hogy a *pañcagavya* (az öt, tehéntől jövő dolog: az édes tej, az aludt tej, a vaj, a vizelet és a trágya) az ősidők óta Manun keresztül egészen a mai napig szerepel a vallási szertartásokban. A tehén megölése pedig a legnagyobb bűnök közé tartozik s föler az embergyilkossággal, úgy hogy emiatt szintén keletkeztek már lázadások. A legújabb időben alakult egy tehénvédő egyesület (Society for Protection of Cows) a mohamedánok és az európaiak ellen.²

3. A családi élet.

A bráhmanizmus s a belőle származó hinduizmus társadalmi rendszerének képe megközelítőleg csak úgy hű, ha a szűk keretekhez mérten pár szót szólunk a családi életről s a nőnek viszonyáról a családhoz.

a) *A poligamia.* A többnejűség törvényes intézmény a legrégebb időktől kezdve egészen a mai napig. Manu törvénye szerint az első feleség legyen ugyanazon kaszthoz tartozó, a többi tartozhatik az alsóbb kasztokhoz is. A gyermek sohasem tartozhatik magasabb kaszthoz, mint amilyen anyjának a kasztja, ha pedig az apja alacsonyabb kasztú, mint az anyja, akkor törvénytelen származású és kasztjavesztett, illetve vegyeskasztú

¹ Dutt, II. 103. l. Smith, 399. l.

² Jolly, Recht und Sitte 117. l.

lesz a gyermek. Világos, hogy a családi élet bensőségéről szó sem lehet ilyen viszonyok között s Indiában is ugyanazon káros következményeket látjuk, melyek a mohamedánizmus kulturerejét megbénították. Szerencsére azonban manapság már nem érvényesülhet a többnejűség romboló hatása akkora mértékben, mint az elmúlt évszázadokban, mert a gazdasági viszonyok s az európai intézmények hódító ereje a modern Indiában majdnem lehetetlenné tették egynél több feleség tartását. Madrasban pl., ahol aránylag leggyakoribb a többnejűség, a házasság férfiak közül csak 4%-nak van két vagy több felesége s a második feleség megszerzésének oka többnyire az első meddősége.¹

b) *A nő helyzete.* A nőnek Manunál semmiféle önállósága nincsen. Egész életében gyámság alatt áll: gyermekkorában az atyja, házassága alatt a férje, özvegysege idejében a fia vagy a fiútestvére tartoznak „őrizni“ a nőt, vagyis gondoskodni róla.² Nagyon találóan mondja Jolly: „A nő általában csak szükséges rossz és pusztán arra való, hogy fiúutódokat adjon s a nemzetiséget tovább plántálja; ő a szántó föld, melyre a férjnek szüksége van, hogy a házasság hön óhajtott gyümölcsét általa megérlelje.“³ Manu szigorú törvényei mellett azonban látunk humánusabb nézeteket is. Mert az, hogy két törvényben⁴ a nő- és gyermek-gyilkos a bráhmangyilkossal van egy sorba helyezve, határozottan a nő bizonyos megbecsüléséről tesz tanúságot, úgyszintén az a kijelentése Manunak, hogy a férj *egy* az ő feleségével.⁵ Külön is meghagyja Manu, hogy a nőt tisztelni kell, mert ahol a legközelebbi rokonaik rosszul bánnak velük, ott a szent szertartások nem hoznak gyümölcsöt.⁶ Ezen rendelkezésekkel természetesen ríkító ellentétben áll Manu azon kijelentése, hogy a nő rossznak van teremtve, természeténél fogva szívtelen és mindenféle hitványságra hajlandó,⁷ akinek minden törekvése csak arra irányul, hogy a férfiút elcsábítsa.⁸

¹ Jolly, *Recht und Sitte* 66. l.

² *M.*, IX. 33—56.

³ Jolly, *Stellung der Frau* 15. l.

⁴ *M.*, VIII. 89. és IX. 232.

⁵ *M.*, IX. 45.

⁶ Jolly, *Stellung der Frau* 5. l.

⁷ *M.*, III. 55., 56. — ⁸ *M.*, IX. 15—17. — ⁹ *M.*, 213—215.

Hogy a legrégebbi időkben mennyire csak „termőföld“ a nő és nem egyenlő értékű házaspár, azt mutatja a hírhedt *nijoga* intézménye, vagyis az indiai levirátus, mely abból az elvből indul ki, hogy „a termés azé, akié a termőföld“.¹ Eszerint ugyanis abban az esetben, ha az elhunyt férj nem hagyott hátra fiúutódot (sőt betegség vagy képtelenség esetén még a férj életében is), a férj legközelebbi lemenőági férfitörökona fel volt hatalmazva (*nijukta*) az özvegygel (illetve feleséggel) fiút nemzeni.² Manu rendelkezései mutatják, mennyire igyekeztek a törvényhozó minden visszaélést lehetetlenné tenni és tisztán csak vallási kötelességgé tenni a *nijogát*.³ Ezen helyettesítés, mint más népek levirátusa is, bizonyítja, hogy ez az ősrégi időknek maradványa s azért nem esodálkozhatunk, ha ugyancsak már Manunál a *nijoga* tilalmát is megtaláljuk.⁴ „Barmok szokásának“ (*paśudharma*) nevezi Manu a *nijogát* s ezen újabb és tisztultabb erkölcsi felfogás bizonyára a régi, elavult, de még emlékezetben levő szokás ellensúlyozására és az erkölcsök megjavítása céljából került a törvénykönyvbe. A többi *smṛiti* sem tartja többé e szokást érvényesnek, a magyarázók pedig egyhangulag azt az álláspontot fogadják el, hogy a *nijoga* a jelen világekorszakban már nem követendő, hanem csak a három elsőben volt az.

c) *Az özvegyiség.* A nő csak egyszer mehet férjhez; ha másodszor is megteszi, az újabb házasság törvényellenes, az abból született gyermek megvetett és kasztjavesztett lesz. Manu az özvegyházasságot eltiltja ugyan,⁵ de azért több helyen mégis említi a másodszor férjhez ment nőnek a fiát, sőt azt még az egyenes fiúutód helyettesévé is teszi.⁶⁻⁷ Mindez azt bizonyítja, hogy már Manu korában a tilalom ellenére is gyakori dolog volt a másodszor való férjhezmenés.

¹ *M.*, IX. 52., 145.

² *M.*, IX. 59., 60.

³ *M.*, IX. 60—63.

⁴ *M.*, IX. 64., 68.

⁵ *M.*, V. 157., 166.

⁶ *M.*, III. 155., 181.; IX. 175., 176.

⁷ V. ö. *Dutt*, II. 97.

Ámde nemcsak a házasság megkötése után válik özvegyé a hindu nő, hanem már mint menyasszony is. Manu az ilyen leányözvegynek megengedi az újabb házasságot,¹ de a későbbi és a mai felfogás szigorúan elítéli azt a nőt, aki elhunyt jegyesehez hűtlen lesz. A brit törvény természetesen megengedi a második házasságot, sőt igyekszik azt mindenképpen előmozdítani.

d) *Az özvegyelégetés (sati)*. Erről a borzalmas intézményről Európában általában téves felfogások vannak elterjedve: sokkal iszonyúbbnak látja a mi fantáziánk ezen szokást, mint amilyen a valóságban volt. Mert bizony sokkal ritkábban fordult elő az özvegyelégetés, mint ahogyan az indiai irodalom egyes magasztaló leírásai után ítélve gondolhatnók. Sohasem volt ez bráhman intézmény, noha mint Jolly mondja, nagyon is hozzáillenek a bráhmanizmus világfelfogásához.² A védákban úgy, mint a szútrákban alig van szó róla, ami tisztán mutatja, hogy nem volt vallási intézmény, hanem csak elvétve fordult elő, még pedig leginkább fejedelmek halála után, mert az alattvalók szerették a hitvesi hűség szerintük legszebb példáját éppen a királyi családban látni. De máskülönben semmiféle törvényes kényszer alatt nem állott az özvegy s teljesen saját elhatározásától és szabad akaratától függött, hogy vajjon férjét követi-e a máglyára vagy nem. Azon nincsen semmi csodálni való, ha némely özvegy akár vallásos érzületből, akár szeretetből, akár pedig félve az özvegyiségnek mindenütt szomorú, de Indiában százszor keservesebb sorsától, a mindenféle megalázó és sanyargató kötelességek által amúgy is majdnem elviselhetetlenné tett gyászos élet helyett inkább a máglya tüzét választotta.

4. A gyermekházasság.

A többnejűség, mint láttuk, manapság a hinduknál már inkább csak elismert elv, mint valóságos, élő s a lakosság összességét érintő intézmény. Ellenben sokkal nagyobb és vesze-

¹ *M.*, IX. 176.

² *Jolly*, *Recht und Sitte* 67. 1.

delmesebb baj származik a családi életre nézve a gyermek-házasságokból s általában a korai, a szülők, illetve az atya akaratára szerint kötött házasságokból. Manu korában is nagyon korán kötöttek házasságot; az apa vagy a legközelebbi férfirokonnak volt a kötelessége, hogy a leány számára a nemi érettség kezdetekor férjéről gondoskodják.¹ Ha az illetékes férfirokon ezt elmulasztja, akkor a leánynak bizonyos idő múlva joga van „saját választás” (*svayamvara*) útján férjet szerezni magának.² Manunak a korai házasságot előíró törvénye még mindig érvényben van, sőt ennek alapján annyira beleette magát a korai házasságkötés szokása egész Indiában nemcsak a hinduk, hanem még a mohamedánok társadalmi életébe is, hogy valóságos gyermekekkel köttetnek házasságot. Minden kasztnál megvan e káros szokás, és hogy milyen elterjedt, azt elég lesz egy-két adattal illusztrálnunk. Jolly szerint 1891-ben a Pendszabban tízezer tízévesnél fiatalabb leány közül a hinduknál 477, a mohamedánoknál 186 volt már férjhez adva.³ Egész Indiát véve pedig általában az összes leányoknak 28%-a már életének negyedik éve előtt férjhez van adva s a házasságoknak óriási nagy többsége 12 éven aluliak között kötött gyermekházasság.⁴

A Manu kora után szerkesztett törvénykönyvek általában annál korábban engedik meg a házasságot, minél újabb keletűek, úgy hogy van köztük olyan is, amely már a *negyedik* évben megengedi a házasságot.⁵ A férjhez adott gyermek a szülői háznál marad ugyan s csak a pubertás elérésekor kerül férje házába, de azért özvegynek tekintik akkor is, ha a vőlegény-férje meghal. Nem lehet száználmasabb és kegyetlenebb sorsot képzelni, mint amilyen az ilyen gyermeközvegyé. A brit hatóságok azonban tehetetlenek e bajjal szemben és kénytelenek azt tűrni, mert már annyira hagyományos intézménnyé vált s annyira beleroszdásodott a nép erkölésébe, hogy annak hir-

¹ *M.*, IX. 4., 88.

² *M.*, IX. 90—93.

³ *Jolly*, *Recht und Sitte* 58. l.

⁴ *Jolly*, *ZDMG.* 46., 426. l.

⁵ *Jolly*, *Recht und Sitte* 56. l.

telen és erőszakos megváltoztatása és kiirtása leküzdhetetlen akadályokba ütköznek.

Csak 1891-ben sikerült hosszú előkészület után olyan törvényeket alkotni, melyek a gyermekházasságok megszüntetését célozzák, de mint minden újításnál, úgy itt is nagyon heves ellenmondásra talált a brit kormány még felvilágosodott, művelt indiai bennszülött tudósok részéről is. Elénk vita indult meg ennek következtében azon kérdés eldöntésére nézve, hogy vajjon a gyermekházasság vallásos intézmény-e vagy nem, vagy más szóval, ki lehet-e mutatni, hogy a védák s a törvénykönyvek parancsolják, vagy pedig csak megengedik e. A vélemények természetesen nagyon különfélék.¹

B) Manu törvényeinek kora. Miután a hindu társadalmi és családi élet legfőbb, legjellemzőbb megnyilvánulásait láttuk, vizsgáljuk meg Manu törvényeit abból a szempontból, hogy a benne található szokások és törvények egy és ugyanazon korból valók-e valamennyien, vagyis mi a viszonyuk e törvénykönyvben foglalt szokásoknak és törvényeknek magához a törvénykönyvhöz. Természetes, hogy ezt a kérdést is, mintegy az elv illusztrálásául, csak vázlatosan lehet kezelnünk, mert a kimerítő tárgyalás egy külön munkának volna a feladata.

I. Régi szokások.

A Manu-féle könyvben található szokások és intézmények nagy régiségét még számos nyom mutatja. Ezek közül a legtipikusabb talán az a törvény, hogy a tolvaj, ha megbánta bűnét, futva rohanjon a király színe elé és leborulva előtte, szólítsa fel, hogy tüstént büntesse (vagy ölje) meg őt.² Fejlettebb társadalomban ilyesmi nem lehetséges s azért ez a törvény világosan mutatja, hogy olyan korban keletkezett, mikor a király még csak törzsfőnök volt. Éppen így nagy régiségre mutat az a szabály, hogy a király a szabadban, olyan helyen tartson tanácskozást, ahol meg nem lehetik, és vigyázzon arra, hogy

¹ *Jolly*, ZDMG. 46., 413—426. 1. — *R. G. Bhandarkar*, ZDMG. 47., 143—156.

² *M.*, IX. 314.

még állatok (papagály-madár s hasonlók) se legyenek a közelben, mert könnyen kifecseghetnék a titkokat.¹ Nagy régiségének jele az is, hogy a csonkításoknál és kivégzéseknél más régi népek büntető rendszeréhez hasonlóan Manunál is a *talio*, megtorlás eszméje jut érvényre. Úgyszintén csak a legrégebb idők maradványának tekinthető a váltásdíj megengedése.^{2, 3} A gyilkosság még teljesen magánügy, a meggyilkolt családját egy bizonyos értékkel, rendesen állatok ajándékozásával lehet kiengeztetni és megbékíteni. Az egész jogrendszer régiségét pedig bizonyítja, hogy, mint Jolly mondja, a bizonyítási eljárás csak egyik része az adósság behajtásának Manunál s ebben is nagyon erősen előtérbe nyomul a vallási motívum, mert a meg nem fizetett adósság még a másvilágra is követi az adóst, aki a hitelezője házában mint ennek rabszolgája fog újraszületni azért, hogy adósságát leszolgálja.^{4, 5}

Nagyon sajtáságos, hogy némely régen elavult intézmény még akkor is megtalálható Manunál, ha az újabb fejlődés és magasabb műveltség már régen kiszorította azt. Innen vannak az olyan feltűnő ellenmondások, mint az, hogy az egyik törvény megengedi a leányrablást, a másik pedig eltiltja,⁶ úgyszintén azok az ellenmondások, melyekről már fennebb is szó volt.

Vannak tudósok, kik még a poliandria és matriarchátus nyomait is felfedezni vélik Manunál. *Mayr Aurél*, a budapesti egyetem volt tanára a *gudhotpanna*, „rejtveszületett” fiúnak Manunál⁷ való megengedését a nőközösség korából való maradványnak tekinti, mikor valamennyi törzsbelinek joga volt a feleséghez.⁸ Mert hogy ez az intézmény az indiai áráknál is éppen úgy előfordult, mint más régi népeknél, azt mutatja az eposzirodalomból *Draupadi* példája, aki egyidőben volt az öt *Pandü-*

¹ *M.*, VII. 147., 149.

² *M.*, IX. 128—131.

³ *Jolly*, *Recht und Sitte* 130., 131.

⁴ *M.*, XI. 66.

⁵ *Jolly*, u.-o. 97. l.

⁶ *M.*, IX. 93. és VIII. 323.

⁷ *M.*, IX. 159., 170.

⁸ *Mayr Aur.*, *Indisches Erbrecht* 113. l.

testvérnek a felesége. Mayr sejtelmének valószínűségét azonban Jolly Manu ezen egyetlen intézménye által nem tartja még bebizonyítottnak, mert hogy Manu még az ismeretlen vagy idegen, titkolt származású fiút is elfogadja a vérszerinti fiú pótlójának, ez csak azt mutatja, hogy mekkora értéket tulajdonított a fiú-utódnak.¹ Ugyanezt lehetne mondani Manu azon törvényére vonatkozólag, hogy az egyik testvér fia valamennyi testvér fiának tekintendő.² A *matriarchátus* korára pedig abból az intézkedésből lehetne következtetni, hogy ha a fiú utódok nélkül hal meg, nem az atyja örököl tőle elsősorban, hanem az anyja,³ továbbá azon kijelentésből, hogy az anya ezerszer méltóbb a tiszteletre, mint az atya.⁴ E kérdésnek eldöntését azonban nincs módunkban megkísérteni.

Manu törvényei régiségének egyik legszebb bizonyítéka végül, hogy nála az *istenítélet* (*daiva anumana*, isteni bizonyíték), mint bizonyító eljárás csak a legegyszerűbb alakjában van meg: a tűz- és vízpróba és az eskü vagy megátkozás próbája.⁵ Az istenítélet többi, nagyon sajtáságos formájáról Manu még semmit sem tud. Nyilvánvaló, hogy az egész rendszer kifejlődésének Manu tekintélye szolgált alapul.⁶

2. Manu törvénykönyvének újabb részei.

Míg tehát egyrésztől törvénykönyvünkben olyan részeket találunk, amelyek nyilvánvalóan a legősibb szokásoknak és eszméknek a maradványai, addig másrésztől olyan helyekben is bővelkedik a mű, amelyek szemmel láthatólag egészen újak, sőt célzatos átdolgozásokra mutató későbbi toldalékok. Jolly szerint Garbe kimutatta, hogy az egész I. és XII. könyv ilyen átdolgozás, illetve toldalék. De a többiben is nagyon sok olyan rész van, amely későbbben került hozzá; ilyen a II. könyv orvosi

¹ Jolly, *Recht und Sitte* 49. l. — Ezen kérdéshez hozzászól Pulszky Ágost a *Budapesti Szemle* 1874-ben megjelent 4. köt.-ben (357—369. l.). Szerinte még nem mondhatunk ítéletet e tárgyban. S ez a bizonytalanság még manapság sem szűnt meg.

² *M.*, IX. 182. — ³ *M.*, IX. 217.

⁴ *M.*, II. 147. — ⁵ *M.*, VIII. 114.

⁶ Az istenítélet formáit l. a VIII. 114. jegyzeténél.

okoskodása (II. 89—100.); az elhunyt ősatyák (*pitarah*) osztályozása (III. 193—201.); a bráhman megélésének eszközei (IV. 1—24.); az étkezési szabályokhoz való bevezetés (V. 1—4.); a feltűnő és túlságos részletezés a vegyes kasztok leírásánál (X. 1—74.); a feleslegesen ismételt leírások a kasztok törvényeiről (X. 101—131.). Jolly ezeket idézi Garbe kimutatásából, de e sort még ki lehetne egészíteni kisebb részekkel, egyes verssorokkal (szlókákkal), amelyek szintén minden kétséget kizárólag későbbi betoldások. A nyelv szempontjából is feltűnő egyenetlenségeket lehet konstatálni az egyes részek között, s e körülményből szintén érdekes következtetéseket lehet vonni az egyes részek korára és egymáshoz való viszonyára vonatkozólag. Mindennek a kimutatása azonban nem tartozik feladatunk körébe, miután csak az volt a célunk, hogy pár vonással olyan általános képet adjunk, amely Manu VIII. és IX. könyvének megértését megkönnyíti s az azokban található eszméket megvilágítja.

MANU TÖRVÉNYEI.¹

I. FEJEZET.

A világ teremtése. A törvénykönyv tartalma.

A *maharszi*-k (nagy *rszi*-k, bölcsék) megjelennek *Manu* előtt és magasztalások kíséretében kérik őt, hogy az összes (vagyis négy) kasztok törvényeit jelentse ki nekik. (1—3.)

Manu nem teljesíti a kérést azonnal, hanem elmondja a világ teremtését (a magyarázók szerint azért, hogy az ember ismervén a világ keletkezését, annál jobban belássa, mily fontos dolog a törvény teljesítése). Eszerint a Magától-Létező (*Svayambhu*) az ő saját akaratából létrejött és a sötétségben szunnyadó mindenségéből megteremtette a látható és láthatatlan világot. Először elmékledés által a vizeket hozta létre s azokba helyezte a saját magvát; ez aztán aranytojássá lett s ebben jött létre *Brahma*, az egész világ teremtője. E tojásban egy eszten-deig tartózkodott; azután két részre osztotta a tojást s megteremtette belőlük az eget és a földet, a köztük levő űrt, az égi tájakat s a vizek medencéit; úgyszintén az értelmet, öntudatot, a lelket s az érzéseket. (5—15.) Megteremtette az összes lényeket, az elemeket, s elnevezte őket a védák szavaival. Úgyszintén megteremtette az isteneket s az áldozatokat. A tüzből, szélből s a naptól „fejte“ az *rg*-, *yajur*- és a *sama*-védát. Megteremtette az időt, csillagokat, hegyeket, völgyeket, óceánokat, továbbá a vezeklést (jámberságot), beszédet, gyönyört, vágyat, haragot s az összes élőlényeket; elválasztotta a jogot a jogtalanságtól (a vallásos érdemet a vétkezéstől). Amilyen tulajdonsággal ruházott fel a teremtő minden egyes élőlényt az első

¹ A le nem fordított fejezetek vagy könyvek (I—VII. és X—XII.) tartalmát rövid kivonatban közöljük. — A zárójelben levő számok a kivonatot verspárokra (szlókákra) vonatkoznak.

teremtés alkalmával, olyan marad annak a természete minden egyes következő teremtésnél is. (16—30.) Megteremtette a bráhma-
manokat a szájából, a ksatrijákat a karjából, a vájsákat a comb-
jából, a súdrákat a lábából. Azután ketté osztotta magát s az
egyik rész férfi lett, a másik pedig nő. Eképpen nemzette a
Virat-ot. Ez a *Virat* pedig maga Manu, aki élőlényeket akarván
létrehozni, vezeklés után megteremtette a tíz *maharşi*-t (nagy
bölcset). Ezek pedig hét új Manut teremtettek, akik viszont
létrehozták az isteneket s különféle isteni lényeket, továbbá a
villámlást, mennydörgést, felhőket, szivárványt, üstökösöket, az
állatok különféle fajait és embereket. Ezeket mind Manu pa-
rancsa szerint teremtették az *ṛṣi*-k. (31—41.)

Manu kijelenti ezek után az élőlények felosztását száрма-
zásuk szerint: melyek születnek (az emberek, állatok, *raḡṣasa*-k),
melyek származnak tojásból (a madarak, kígyók stb.), meleg
nedvből (rovarok, tetű-félék, legyek stb.), magból vagy hajtás-
ból (a növények), továbbá a fák és növények tulajdonságait és
felosztását. A növények is éreznek, van öntudatuk és szintén
beletartoznak a *samsara* körébe, vagyis azon élőlények közé,
melyeknek alakját a lélek a következő létben felveheti. (42—50.)

A mindenség és Manu megteremtése után Brahma elme-
rült önnönmagába; ha ő ébren van, akkor a mindenség él, ha
pedig szunnyad, akkor alszik a világ is, de ha ő is alszik, akkor
a mindenség tevékenysége megszűnik s az értelem (*manas*,
lélek vagy ész) ellankad. Brahma ezen ébrenlétekkkel és alvá-
sokkal szüntelenül életre kelti és lerombolja a világot. (51—57.)

Scayambhu, azaz Brahma maga alkotván ezt a *śastra*-t
(törvénykönyvet), megtanította reá Manút, ő pedig *Marici*-t és
a többi 9 *maharşi*-t tanította reá. Ezek közül a jelenlevő *Bhṛgu*
fogja a törvényeket kijelenteni. (58—59.)

Bhṛgu veszi át a szót, *Scayambhu* közvetlen származottja.
Manu s a többi hat utódja ezen Manu nemzetségéből alkották
és őrizték meg az egész mindenséget, ki-ki a maga világkor-
szakában. (60—63.)

A világekorszakok tartamának kijelentése céljából *Bhṛgu*
előadja az idő felosztását: 18 *nimesa* (szempillantás) annyi mint
egy *kaṣṭa*, 30 *kaṣṭa* egy *kalā*, 30 *kalā* egy *muhūrta*, 30 *muhūrta*

egy nap és éjszaka. Egy holdhónap az elhunyt ősöknek egy napja és éjszakája. Egy esztendő az istenek egy nappala és éjszakája. (64—67.)

A *yuga*-k (világkorszakok) felosztása pedig a következő: a *kṛta*-korszak négyezer (isten-) évből áll, a szürkület előtte és utána pedig ugyanannyi százból. A következő három korszak a megfelelő szürkületekkel együtt fokozatosan egy-egy ezerrel, illetve százzal rövidebb. Ez a tizenkétezer esztendő, vagyis a négy korszak együttvéve alkotja az istenek egy korszakát. Ilyen korszakból ezer együttvéve annyi, mint Brahmának egy nappala s az éjszakája ugyanolyan hosszú. (68—73.) Ezen nappal és éjszaka végén az alvó Brahma felébred s először is megteremti a *manas*-t (ész, értelem, lélek). Ez pedig módosítván magát, létrehozza egymásból sorban az elemeket azok megkülönböztető lényeges tulajdonságaival: az étert a hanggal (hallással), a szellet a tapintással, a fényt a színnel (látással), a vizet az ízzel (ízléssel), a földet a szaggal (szaglással). (74—78.)

Az istenek egy korszaka, vagyis tizenkétezer isten-év hetvenegyszer véve alkot egy Manu-időszakot (*manvantara*-t). A Manu korszakok, vagyis a világ teremtései és lerombolásai számtalanok: mintha csak játszanék, úgy teszi ezt a legfelső teremtő (Brahma) újra meg újra. (79—80.) A *kṛta*-korszakban sértetlen volt a *tharma* és az igazság, az emberek pedig romlatlanok voltak s négyszáz évig éltek. A többi három (t. i. a *treta*-, *dva-para*- és *kali*-) korszakban fokozatosan romlott a világ és rövidebb lett az emberek élete egy-egy negyedrésszel. Az előírt kötelességek is különbözők voltak minden korszak számára. A *kṛta*-korszakban a főkötelesség a vezeklés, a *treta*-ban a védák tanulása, a *dva-para*-ban az áldozatok bemutatása, a *kali*-ban a bőkezűség. A világmindenség fenntartása céljából különböző kötelességeket kaptak az egyes kasztok. A bráhmanok főkötelessége a tanítás, áldozatok bemutatása és ajándékok elfogadása; a ksátrijáké az élőlények megvédése, az érzéki gyönyöröktől való tartózkodás; a vájsáké az állatok őrzése, a kereskedelem, a föld művelése; mindhárom kaszt közös kötelessége a védák tanulása és az adakozás; a két utóbbié: az áldozatok megrendelése. A súdrának csak egy kötelessége van: alázato-

san engedelmeskedni e három felső kasztnak. (81–91.) Mint-hogy a bráhman *Scayambhu* szájából ered s mivel ő az elsőszülött, ő a véda letéteményese: azért ő az egész teremtésnek ura. Hisz általa részesednek ez istenek és az elhunyt ősök az áldozatokban. Minden élőlény közt ezért a bráhman a legelső. A bráhmanok között is vannak fokozatok a tudományuk és jámborságuk arányában. A bráhman a legfelsőbb lény a teremtények közt s minden, ami van e világon, a bráhmanoké, a többi kaszt csak az ő jóvoltából él. (92–101.)

Manu a bráhmanok számára alkotta ezen törvényeket s azért az ő kötelességük azokat szorgalommal tanulni és tanítványaikkal közölni. Aki ezeket megtanulja, megszenteli önmagát, hét ősét és hét utódját s biztosít magának hosszú életet és legfőbb boldogságot. (102–108.)

A törvénykönyv tartalma. Ebben a törvénykönyvben az emberi életre s a kasztok viselkedésére vonatkozó szabályok pontosan ki vannak jelentve a *śruti* (kijelentés, kinyilatkoztatás, vagyis a védák) és a *smṛti* (hagyomány) alapján. Benne vannak: a világ teremtése (I. fejezet); a véda-tanuló kötelességei (II. f.); a házasságra, áldozatokra és temetésre vonatkozó szabályok (III. f.); a *śnataka* (a védák tanulását befejezett bráhman) kötelességei (IV. f.); a tiltott és megengedett ételekre, a tisztulásra s az asszonyokra vonatkozó rendeletek (V. f.); a remeteélet törvényei (VI. f.); a király kötelességei (VII. f.); az igazságszolgáltatás, a tanúk kihallgatásának szabályai (VIII. f.); a férj és feleség kötelességei, az örökösödés elintézése, a szerencsejátékok és tolvajok megfélemezése (IX. f.); a *vaisya*-k és *śudra*-k kötelességei, a kevert kasztok eredete s az összes kasztok viselkedése szerencsétlenség idején (X. f.); az engesztelés és vezeklés törvényei (XI. f.) s végül a hármass *samsara* (átköltözés, üdvözülés), a vidékek, kasztok és családok hagyományaira s az eretnekekre vonatkozó törvények (XII. f.).

Ahogy Manu jelentette ki *Bṛgyu*-nak ezen törvényeket, úgy fogja ő is hirdetni azokat. (109–119.)

II. FEJEZET.

**A törvény alapja; a szentségek; a felavatás;
a véda-tanuló kötelességei.**

A törvény forrásai. *Bhygu* felszólítja az öt hallgató bölcseseket, hogy vegyék tudomásul azt a törvényt, melyet a véda-ismerők megtartanak s a jók szivükben elismernek. A törvényt jutalomra várás nélkül kellene teljesíteni, de e világon semmi-féle tett nem történik önzetlenségből. A törvény legfőbb forrása az egész véda (kinyilatkoztatás, *śruti*), azután a hagyomány (*smṛti*), a jók viselkedése, igaz férfiak szokásai és ott, ahol kétfélét enged meg a törvény, az önmegnyugtatás (*ātmanas tuṣṭih*). Mindaz, amit Manu bárki számára is rendelt, az mind benne van a védában, mert ő mindentudó. (1—7.) Aki teljesíti a *śruti* és a *smṛti* törvényeit, ebben az életben hírnevet szerez magának, a másvilágban pedig fölülmulhatatlan boldogságot. A *śruti* alatt a véda értendő, a *smṛti* alatt pedig a *dharmaśāstra*, vagyis törvények gyűjteményei. Aki ezt a két forrást megveti, azt a jók köréből ki kell közönsíteni, mert istentagadó (*nāstika*) és a védák becsmérője. Ha két kijelentés a *śruti* rendeletei közül ellenkezik egymással, azért mégis mindakettő törvénynek tekintendő. A törvények ismerése csak a három felső kasztot illeti. (8—16.)

A védák tanítása csak a bráhmant illeti. A *Sarasvati* és *Dṛśadvati* folyók közt elterülő föld az igazi ősi bráhmanföld (*brahmāvarta*); ennek a szokásai irányadók. Utána következik a *Kuru*-k földje (*kurukṣetra*); az ezen vidékről származó bráhmantól kell mindenkinek e földön megtanulnia a maga kasztjának szokásait. A *Himālaya*- és a *Vindhya*-hegységek közti terület a „középső föld“ (*madhyadeśa*); a keleti és nyugati óceán közt elterülő rész az *ārya*-k országa (*āryavarta*). A föld többi része a *mleccha*-k (barbárok) lakóhelye. A sūdra bárhol lakhatik, de a három felső kaszt csak a bráhmanoktól lakott vidéken telepedjék le. (17—24.)

Az egyes kasztok kötelességei. Az előírt szertartásokat

és áldozatokat már a fogantatás alkalmával kell elvégezni. Fű születésekor a „születési szertartást“ (*jatakarma*) kell elvégezni: imádságok kíséretében mézet és vaját kell izleltetni a gyermekkel. A 10-ik vagy 12-ik napon van a névadás szertartása (*namadheya*). A nevek jelentése a kaszt rangjához illő legyen, a nők neve pedig kellemeset és áldáshozót jelentsen. A negyedik hónapban végzendő el az „első hazulról való elmenés“ szertartása (*niskramana*), a hatodik hónapban az „első rizsevés“ (*annaprasana*) szertartása. A „hajvágás“ (*culakarma*) szertartása az első vagy a harmadik esztendőben. A felavatás (*upanayana*) szertartása a fogantatás után 8 évre végzendő a bráhmánál, a ksatrijánál 11, a vájsánál 12 évre, de végezhető ez az 5-ik, illetve 6-ik vagy 8-ik évben is. A *savitri*-felavatás a bráhmánál a 16-ik, a ksatrijánál a 22-ik, a vájsánál a 24-ik év betöltése előtt történik. Aki ezen életévet eléri anélkül, hogy felavatták volna, a kasztját elveszíti, megvetésre méltó és kiközösítendő. (25—40.)

A tanuló ruházata. A ruházat a kasztok szerint különböző, úgyszintén az öv és a szentelt zsinór, amelynek anyaga és elkészítése is háromféle. A bot, melyet kezükben hordanak a 3 felső kaszthoz tartozók, minden kasztnál más fából készült és különböző hosszúságú. Ez a bot legyen egyenes, kellemes a szemnek, ijedelmet nem keltő, kéreggel bíró és a tüztől meg nem sérült. (41—47.)

Kéregetés. A felavatott tanuló alamizsnát kéreget, még pedig legelőször az anyjától vagy valamelyik nőrokonától, minden kaszt más megszólítással. A gyűjtött ételt kelet felé fordulva egye meg, miután a tenyeréből vizet szűresölt és ezáltal megtisztította magát. Ha kelet felé fordul: hosszú életű lesz; ha dél felé: hírneves; ha nyugat felé: szerencsés. Mindig a kellő nyugalommal egyék, evés után pedig végezze el a tisztálkodási szertartást. Legyen mindig szerény igényű és illedelmes, ne egyék többet a keltetésénél. (48—57.)

A tisztálkodás. A víz szűresölése a kasztok szerint a kéznek más és más részéből történik; a kéznek minden része más istenségnek van szentelve. (58—62.) Ha a ruhája, vagy valamelyik felszerelési tárgya megsérül, a megfelelő szövegek elmon-

dása kíséretében a vízbe kell azokat dobni és újakat szerezni. (64.)

A *hajnyírás* (*kesánta*) szertartását a kasztok sorrendjében a 16-ik, 22-ik és 24-ik évben kell végezni. (65.)

A *nőkre vonatkozó szertartások*. A férfinem számára előírt szertartásokat a nők számára is el kell végezni, de *mantra*-k (védaszövegek, himnuszok, imádságok) elmondása nélkül. A házassági szertartás a nőre nézve pótolja a felavatást. (66—68.)

A *tanulás*. Minden tanulás előtt el kell végezni az előírt szertartásokat. A tanuló a tanulás elején és végén köteles keresztbe tenni a két kezét és megérinteni a tanító lábait, a bal kezével a balt, a jobbal a jobb lábat: ez a *brahmāñjali*. (69—72.)

Az *imádság*. A legfontosabb imádság, melyet a tanulás előtt és után recitálni kell, ez a szótag: *om*. Ez a három betűből keletkezett: *a, u, m*, melyet *Prajapati* a három védából vont ki a *vyāhṛti*-kkel együtt. Ez utóbbiak e szavak: *bhūr, bhuv, svar*. A három védából fejte ki a *sāvitrī*-t is, mely így szól: *tad savitur varenyam*. Aki ezeket az imádságokat naponként ezerszer elmondja, az egy hónap múlva megszabadul minden vétkétől, mint a kígyó a bőréből. Ezek alkotják azt a kaput, amelyen keresztül a védák ismeretét és a Brahmannal való egyesülést éri el a kétszerszületett. Aki ezeket három éven keresztül mindennap elmondja, halála után egyesül Brahmannal. Az *om*-szótag (*ekakṣara*) a legfenségebb imádság, a lélekzet visszatartása (*prāṇayama*) a leghatásosabb vezeklés, de a *sāvitrī*-t semmi sem mulja felül. Minden szertartás elmulik, de az *om*-szótag elpusztíthatatlan, mert az maga Brahman. Az imádság elmondása tízszer többet ér, mint az áldozat, a másoktól nem hallott imádság százszor, a lélekben elmondott ezerszer ér többet. (73—87.)

Az *érzékek megfékezése*. Az érzékeket és azok szerveit csak úgy lehet féken tartani, ha előbb a belső érzéket, a *manas*-t (lat. mens) fékezi meg az ember. A vágyat sohasem lehet megszüntetni azáltal, hogy kielégítjük, mert ellenkezőleg csak hevesebb lesz. Az érzéki élvezetekről való lemondás sokkal jobb,

mint azok elérése. Az érzékek leghatásosabb megfélemezője a tudás. Az győzte le igazán érzékeit, akire az érzéki benyomások sem kellemes, sem kellemetlen hatást nem gyakorolnak. Aki csak egyetlen egy érzékét nem tudja megfélemezni, annak minden vallásos érdeme eltűnik, elszivárog, mint egy egészbőrtömlőből a víz, ha akár csak egy lábnál csurog is ki. (88—100.)

A *savitri* elmondása. Minden *arya* tartozik naponként elmondani a *savitri*-t a nap kelte előtt és lenyugta után azon célból, hogy megtisztuljon a vétkeiktől. Aki ezt elmulasztja, kiközösítendő, mint a súdra. (101—104.)

A *védaszövegek* elmondása. A védamondást illetőleg nincsenek tiltott napok, mert ez szüntelen Brahma-áldozat (*brahmasattra*). A tanuló mindaddig, amíg el nem végzi a tanulmányait, pontosan tartozik teljesíteni az előírt kötelességeket napról-napra, egész a *samavartana* (hazatérés) szertartásáig. Védatanulóul csak arra érdemes fiatal embert szabad fogadni. Ilyen 10-féle van. (105—109.)

A *tanító kötelességei.* Hogyha nem kérdezik, ne adjon a tanító felvilágosítást s ne feleljen olyannak, aki helytelenül kérdez. A böles férfi úgy viselkedjék az emberek közt, mintha együgyű volna. Rossz emberrel nem szabad közölni a tudományt, éppen úgy, mint ahogy nem vetünk el jó magot terméketlen földbe: ezt semmi szín alatt se tegye a tanító, inkább legyen kész meghalni. Aki a védát ellesi mástól, mikor az felmondja, az a védátólvajlás bűnét követi el és emiatt elkárhozik. Többet ér az olyan jámbor bráhman, aki csak a *savitri*-t tudja, mint az olyan, aki az egész védát kívülről tudja, de mindenféle ételt eszik és mindenfélét elad (azaz kereskedelemmel foglalkozik). (110—118.)

A *köszönés.* Illedelmesen kell köszönni az elüljárónak és idősebbnek s helyet engedni nekik. A bemutatkozásnál is meg kell tartani az előírt módot, formát és szavakat. A kasztok közül mindegyiknél másképpen kell érdeklődni az illető helyzete iránt, mindegyiket más szóval kell megszólítani. (119—127.) A nőket, a férfi- és nőrokonokat is illedelmesen kell megszólítani és megtisztelni. (128—133.)

A *rang.* Vérokönök csak akkor egyenrangúak, ha a kor-

különbség köztük csekély; a *śrotriya*-k: ha csak három év, ugyanazon művészeti foglalkozást űzők: ha öt, egyszerű polgárok: ha tíz év különbség van köztük. A bráhma tenéves korral is oly magasan áll a ksatrija felett, még ha ez százéves is, mint az apa a fia felett. A megbecsülésre a következő öt dolog szolgál alapul: gazdagság, a rokonság (származás), a kor, válásos élet, a védák ismerete; minél hátrább áll valamelyik e sorrendben, annál fontosabb. A három felső kaszthoz tartozók közül minél többet bír valaki ezen öt közül, annál inkább méltó tiszteletre; a súdra is, de csak akkor, ha életének tizedik tizedében van. Ki kell térni az úton a következők elől: a kocsin ülő, az élete tizedik tizedében levő, a beteg ember, a teherhordó, a nő, a *snataka* (védavégzett bráhma), a király, a vőlegény elől. Ezek közül a *snataka* és a király érdemelnek legnagyobb tiszteletet, de a király tartozik a *snataka*-t üdvözölni. (134—139.)

A védatanítók. Aki az egész védát tanítja, annak a neve *ácarya* (főtanító), aki csak egyik részét adja elő, annak neve *upadhya* (segédtanító), aki a védákban előírt kisebb szertartásokat végezi, az a *guru* (tiszteleendő, feljebbvaló), aki a nagyobbakat végzi, az az *rtvij* (főpap). A tanítót úgy tekintse a tanuló, mint édes atyját és anyját. Az *ácarya* tiszter nagyobb tiszteletet érdemel, mint az *upadhya*, az atya százszor nagyobbat, mint a tanító; de az anya ezerszer nagyobbat, mint az atya. Mások szerint azonban a védatanító érdemel nagyobb tiszteletet, mint az atya, mert ő a szellemi szülője a tanítványának. A tanítónak is *guru* a neve. A tanító, ha mindjárt gyermek volna is, atyjává lesz a tanítványának, legyen ez bár aggastyán. Ezt maguk az istenek is elismerték, mikor *Anúgiras* fia, a fiatal *Kavi* ellen panaszra mentek a rokonai, mert tanításközben fiacskájának nevezte őket, noha sokkal fiatalabb volt, mint ők. Így szóltak ugyanis az istenek: „Találón szólított meg titeket a fiatal ember, mert bizony gyermek az, aki tudatlan, és atyja neki az, aki a védákban oktatja őt“. Az igazi nagyságot nem a gazdagság vagy kor adja meg, hanem a védák ismerete. A bráhmának a tudománya adja meg az idősebséget, a ksatrijának az ereje, a vájsának a gazdagsága, a súdranak pedig csak a kora. Akáresak egy elefánt, mely fából készült, vagy egy

bőrből készült gazella, olyan a tanulatlan bráhma: ez a három csak a nevét viseli annak, aminek látszik. A tanító mindig legyen barátságos, nyugodt, megfontolt abban, amit mond és még felindulásában se okozzon soha másnak fájdalmat beszédével vagy tetteivel. (140—161.)

Az erények gyakorlása. A bráhmantanuló sohase keresse a megtiszteltetést, hanem örvendjen a lenézésnek. A különféle előírt önsanyargatásokat is pontosan végezze el, s tanulja meg és folyton ismétlje az egész védát. A védatanulás és védafelmondás a legtökéletesebb vezeklés és erénygyakorlás. Az a felsőkasztú, aki nem tanulja a védát, utódostul a súdraságba süllyed. (162—168.)

A tanuló különös kötelességei. A *muñja*-fűből készült öv felvételekor lelkileg újraszületik az *arya*-ember, mert csak attól az időtől fogva végezhet szent szertartást, csak ezután tanulhatja és recitálhatja a védát. Ezentúl tartozik a fogadalmait híven teljesíteni. Ameddig a tanítójánál lakik, mindennap meg kell fürödni; kötelessége az italáldozatokat bemutatni, a szent tűzhöz szükséges fáról gondoskodni; a méztől, hústól, fűszerektől, virágkoszorúktól tartózkodnia kell, tisztán kell élnie és semmiféle élőlényt nem szabad bántalmaznia; nem szabad kenőcsöket, cipőt vagy ernyőt használnia, tartózkodnia kell a tánc-tól, énektől, zenétől, kerülnie kell a haragot és minden rendetlen érzéki érzelmet, úgyszintén a szerenesejátékokat, haszontalan vitákat, mások megszólását, a hazugságot, és nem szabad női személyre ránéznie vagy azt érintenie. Az önfertőzés által elveszíti minden érdemét; ha álmában önkénytelenül veszíti férfiurejét, meg kell fürödni és elvégeznie az előírt szertartást és imádságot. (169—181.)

Kéregetés. Miután a tanítója számára szükséges tárgyakról gondoskodott, mindennap össze kell koldulnia a szükséges eledelét, de csak érdemes emberektől és lehetőleg idegenektől, azután pedig gondoskodnia kell fáról a szentelt tűz számára. Ha anélkül, hogy beteg volna, hét napon át elmulasztja a kéregétést, megszegte a fogadalmait. A koldult ételen való élés annyi, mintha bűjtölne. Ez a kötelesség csak a bráhma-kasztú védatanulóra vonatkozik. (182—190.)

Viselkedés a tanítóval szemben. A tanuló mindig tanúsítson tiszteletet a tanítója iránt; legyen szerény, illedelmes, figyelmes, szolgálatkész és udvarias. Ne ejtse ki a tanító nevét pusztán, az őt megillető cím nélkül, és ne utánozza a járását, beszédét és viselkedését. Forduljon el azoktól, akik megszólják a tanítóját. Ha ő maga szólja meg, akkor a következő létben számárnak fog születni; ha rágalmazza: kutyának; ha őt meg nem illető ételét eszi meg a tanítójának: féregnek születik; ha irigykedik a tanítójára: rovarnak. Arra is ügyeljen, hogy csak az előírt és megengedett módon és alkalommal üljön a tanítója jelenlétében vagy mellette. Tanítójának tanítója iránt is ugyanígy kell tiszteletet tanúsítania, úgyszintén tanítója fiai és rokonai iránt. A tanító egyenlő-kasztú feleségeit úgy kell tisztelnie, mint a tanítót, a más kaszthoz tartozókat egyszerű felállással és üdvözléssel. A húszévesnél idősebb tanuló ne karolja át tanítója fiatal feleségének lábait. Az asszonyoknak velük született természete ugyanis, hogy a férfiakat elesábítják s így nemcsak az oktalan, hanem a böles embert is képesek tévútra vezetni. Ezért hát még a saját anyjával, nővérével vagy leányával se tartózkodjék a böles ember magányos helyen egyedül, mert az érzékek még a tudós embert is lenyűgözik. Az engedelmes tanuló úgy jut a tanítójának tudományához, mint az ásóval ásó ember a vízhez. (191—218.)

Egyéb kötelességek. Sohase aludjék a védatanuló akkor, mikor a nap az égen van, nehogy elmulassza a hajnali és esti szürkületre előírt imádságot. Ilyen vétkekért engesztelő szertartást kell végezni. (219—222.)

A legfőbb jó a három főelem: *dharma*, *artha*, *kāma* (vallásos érdem, anyagi jólét, érzéki élvezetek) helyes és arányos elérésében áll. (222—224.)

Tanítója, atyja, anyja, legidősebb bátyjával szemben még akkor se viselkedjék a bráhman tiszteletlenül, ha őt megsértették. Azt a sok bajt, melyet a szülők gyermekükért elszenvedtek, száz esztendő alatt sem lehet meghálálni. A szülőket és a tanítót tisztelni és nekik engedelmeskedni a legfőbb kötelesség és fölér a legszigorúbb vezekléssel érdemszerzés tekintetében.

Aki ezt a kötelességét nem teljesíti, annak minden erényessége gyümölcstelen. (225—237.)

Tudományt, ha szükséges és elkerülhetetlen, alacsonyabb kasztú embertől is szabad elfogadni, amint az aranyat is tisztátalan anyagból nyerjük. Ne maradjon azonban a bráhman-tanuló élete végéig olyan tanító házában, aki nem tartozik a bráhman-kaszthoz. Ha azonban bráhman a tanítója s ő egész életét a szolgálatában akarja eltölteni, halálakor rögtön Brahma örök hajlékába kerül.

Ajándékot ne adjon a tanítójának tanulmányai befejezése előtt, de a búcsúzáskor adhat neki földet, pénzt, tehenet, gabonát vagy más tárgyat, mely annak örömet szerez. A tanítója halála után tovább szolgálhat a fiának, özvegyének vagy valamely rokonának. (238—248.)

A tanuló jutalma. Az a bráhman, aki így tölti tanulóéveit és fogadalmát soha meg nem szegi, az halála után eléri a legfelségesebb hajlékot és többé nem születik újra. (249.)

III. FEJEZET.

A családfő; a házasság; mindennapi szertartások; a halotti áldozat (śraddha).

A családalapítás. A bráhman fogadalma a védák tanulására nézve szólhat 36, 24 vagy 12 esztendőre aszerint, hogy az *rg-*, *gajur-* és *sama-*védák közül hányat akar megtanulni. Ha a tanulás ideje letelt, elvégzi a *samāvartana-* (hazatérési) szertartást s a tanítójától egy tehenet kap ajándékkul. Ezután elbúcsúzik, hazatérése után pedig megnősül, házasember (*grhastha*) lesz s ezáltal belép a második fokozatba, *śnātaka* lesz. S mikor megházasodik, olyan nőt vegyen házas társul, aki vele egyenlő-kasztú és szerencsét jelentő külső jelekkel van ellátva, aki nem vérrokona, aki vallásos és egészséges családból származik. Olyan családból valót ne válasszon, amelyben örökölhető betegségek vannak, vagy amelyben nem születik fiúgyermek. Vereshajú vagy kevés hajú, veresszemű és fecsegő nőt se válasszon, sem

olyat, amelyiknek keletetlen neve van. A választottjának legyen kellemes neve, szép haja és foga s olyan legyen a járása, mint a *hamsa*-lúdnek, vagy az elefántnak. A legelső felesége legyen egyenlő-kasztú, a többi a három alsóbb kaszthoz is tartozhatik. A feleségnek a többi kasztnál sem szabad magasabb kaszthoz tartoznia, mint amilyen a férjé. (1—19.)

A házasságkötés formái. Nyoleféle módon vagy szertartás szerint lehet házasságot kötni.

1. Az atya az ünnepélyesen feldíszített leányát maga adja oda egy derékviselőtű s a védákban jártas férfiúnak; ez a *brahma*-szertartás szerint való házasság.

2. Az atya a leányát akkor adja egy paphoz, mikor ez az áldozatot végzi; ez a *daiva*-szertartás szerint kötött házasság.

3. A vőlegény egy tehenet vagy egy bikát ad ajándéknak az atyának, mikor ez a leányát hozzáadja; ez az *arsha*-szertartás szerint kötött házasság.

4. Az atya az előirt szöveg elmondása közben adja oda a leányát; ez a *prajapatya*-házasság.

5. A vőlegény gazdag ajándékokat ad a menyasszonynak és a rokonainak; ez az *asura*-házasság.

6. A jegyeseknek önkéntes egyesülése szerelemből eredményezi a *gandharva*-házasságot.

7. A leány erőszakos elrablása annak akarata ellenére adja a *rakşasa* házasságot.

8. Egy alvó, részeg vagy elmebajos leánynak megrontása és elesábitása adja a *paśaca*-házasságot, mely a leghitványabb a nyole közül.

Az első hat forma szerint kössön házasságot a bráhman, a négy utolsó a ksatrijának való, a vájsának és a súdrának az ötödik, hatodik és nyolcadik. Vagy mások szerint a négy első való a bráhmának, a *rakşasa*-házasság a ksatrijához, az *asura* a vájsához és a súdrához illő. Manu törvénye szerint az öt utolsó közül a nyolcadik és ötödik sohasem használandó, a másik három ellenben törvényes; a ksatrijához a hatodik és hetedik illő. (20—35.)

A négy első szertartás szerint kötött házasságból derék, a védák tudományában jártas, gazdag és boldog, száz évig élő

fiúutódok fognak származni, de a többiből olyanok, akik kegyetlenek, hazugok, védagyűlölők s a törvény megszegői.

A kézfogás (*panigrahana*) szertartása csak akkor végezhető, ha a menyasszony egyenlő-kasztú; ha az utóbbi ksatrija, akkor nyilat tartson a kezében, ha vájsa: elefántösztrökélő vasat, ha pedig súdra: érintse völegénye ruhájának szegélyét. (36—44.)

A debitum conjugale a menstruáció szerint igazodik. Az utána következő 4 nap tiltott, úgyszintén a 11-ik és 13-ik. A páros napokon fiúk, a páratlanokon leányok fogantatnak, vagy pedig aszerint igazodik a nem, hogy a szülők közül melyiknek a tulajdonságai erősebbek. (45—50.)

Semmi szín alatt sem szabad az atyának eladnia a leányát, sőt még bármilyen csekély ajándékot sem szabad elfogadnia. Az *arsha*-házasságnál előforduló adományozás nem vehető olyan ajándéknak, mely által az atya leányának eladójává válik. (51—54.)

A férfirokonok és férjek kötelesek a nőrokonaikat tisztelni és megbecsülni. Ahol ez megtörténik, ott áldás van a családon. De végképpen elpusztul az a ház, amelyet megátkozott valamely női rokon, akit bántalmaztak. Az a család, melyben a feleség mindig a férj kedvét keresi, a férj pedig a feleségét, állandóan boldog lesz. A családi, háztartási és vallási kötelességek elmulasztása, továbbá meg nem felelő foglalkozások által elpusztul a család. (55—66.)

Mindennapi szertartások. A házasságkötésnél gyújtott tüzet állandóan ébren kell tartania a házas embernek s ennek segítségével naponként el kell végeznie az öt szertartást s meg kell főznie az eledelét. Az öt szertartást azért kell elvégeznie, hogy kiengesztelésül szolgáljanak a tűzhely, köszörűkő, seprű, mozsár, vizes kanecsó körül elkövetett hibáiért. Ez az öt engesztelő áldozat: a védák tanítása és tanulása Brahman számára, a víz- és ételáldozat az elhunytak részére, az égő-áldozat az összes isteneknek, a *bali*-áldozat a teremtett lények számára és a vendéglátás az emberiség számára. (67—74.)

Aki a mindennapi áldozatokat elvégzi, áldást hoz az összes lényekre, mert a tűzbe dobott áldozat a naphoz ér, a naptól jön az eső, az esőtől pedig az eledel. Ezért a házas ember (*grhastha*) életfokozata a legkitünőbb. Az ő kötelessége az áldo-

zatok folytonos bemutatása által kielégíteni a hajdankor bölcsseit (az *ṛṣi*-kat), az isteneket, az elhunytak szellemeit, az emberiséget és a többi élőlényt. Az elhunytak szellemei számára mindennap el kell végeznie a *śrāddha*-áldozatot étellel vagy vízzel, vagy tejjel, gyökérrel és gyümölcseel. Mindennap el kell végeznie főtt eledellel az összes istenek számára való áldozatot. A *bali*-áldozatot úgy kell végeznie, hogy minden égitáj felé szór ételdarabokat a szelek, vizek, fák tiszteletére; a ház egyes részeiben is el kell helyezni ételdarabokat egyes istenségek számára s végül a levegőbe kell feldobnia nehányat az összes istenek, valamint a nappal és az éjjel kóborló szellemek számára; azonkívül az elhunytaknak, sőt a kutyák, kiközösítettek és a leghitványabb emberek (*caṇḍala*-k) számára is kell áldoznia. (75—93.)

Alamizsnaadás, vendéglátás. Csak érdemes bráhmant szabad megvendégelni. A védákban jártas bráhman „száj-tüzében” bemutatott áldozat megment a szerenesétlenségtől és megszabadít a vétectől. Fű, pihenőhely, víz és barátságos szó sohasem hiányzik a jámbor emberek házában. Nagy vétket követ el az a bráhman, aki visszaél a vendéglátással s abból akar megélni; az ilyen halála után barmává lesz annak, akinek az ételén élösködött. A *bali*-áldozatokban azonban csak a bráhman részesedik; az alacsonyabb kasztokhoz tartozók nem szertartás-szerű vendégek (*atithi*); őket is el kell látni étellel, de csak a szolgák társaságában étkezhetnek.

Még a bráhman-vendéget is megelőzve kell eledelt nyújtani az újonnan férjhez ment nőknek, gyermekeknek, betegeknek, terhes asszonyoknak. Aki e törvényt megszegi, azt halála után kutyák és keselyük fogják szétmarcangolni. Miután a házigazda az isteneket, a régi bölcseseket, az élő embereket, az elhunytakat, a házi szellemeket kielégítette, a maradékot elfogyaszthatja a feleségével és a házanépével. (94—118.)

A méz-áldozat. A király az áldozó-papot (*ṛtvij*), a *snataka*-bráhmant, a tanítót, a vőt, az apóst és anyai nagybátyát a méz-keverékkel (*madhuparka*) köteles megtisztelni, ha az utolsó látogatásuk óta egy esztendő telt el. (119—120.)

Az esti étkezés előtt a bráhman felesége mutatja be a *bali*-áldozatot, de szent szövegek elmondása nélkül. (121.)

A *śraddha*- vagy *halotti áldozat*. Minden hónapban az újhold napján nagy *śraddha*-áldozatot kell bemutatni az istenek, és az elhunyt ősök szellemei számára. Ez az áldozat abból áll, hogy a házigazda megvendégel egy, vagy legfőlebb három feddhetetlen életű tudós bráhmant. Bármilyen gazdag is az áldoztató, semmi szín alatt sem szabad több személyt megvendégelni, mert ezáltal tönkretenné az áldozat érdemét. Egyetlenegy, a mantrákban jártas bráhman megvendégelése többet ér, mint ezer-szer ezer tudatlan bráhmané. Ahány falatot lenyel egy tudatlan ember az istenek vagy az elhunyt ősök számára bemutatott áldozat alkalmával, ugyanannyi tüzes vasrudat, dárdát és gömböt fog majd lenyelni halála után az, aki olyan bráhmant meghívott. Aki csak azért mutatja be ezen áldozatokat, hogy a barátait megvendégelje, vagy hogy új barátokat szerezzen, az a leg-aljasabb a kétszerszületettek közt. Az ilyen lakoma érdeme csak e földön marad s nem hat a következő létre, mint ahogyan a vak tehén az istállóban marad s nem képes máshová menni. A tanulatlan bráhman útján végzett áldozat csak olyan gyümölcsöt hozhat az áldoztatónak, mint a terméketlen talajba vetett mag a földművesnek. (122—146.)

Ha a *śraddha*-áldozat alkalmával az áldoztató nem tud hozzájutni egy kellően képesített tudós bráhmanhoz, akkor ennek helyetteseképpen meghívhatja valamely női ágról való rokonát, a tanítóját, vagy a házipapját. Az isteneknek szánt áldozatoknál nem kell nagyon aggodalmasnak lenni a meghívott helyettes tulajdonságai tekintetében, de az elhunytaknak szánt áldozatnál nagyon lelkiismeretesnek kell megvizsgálnia az illetőnek tulajdonságait. *Bhṛgu* részletesen felsorolja, hogy Manu törvényei szerint kiket nem szabad meghívni. A *śraddha*-vendégségből ki vannak zárva mindazok, akik betegek, vagy akiknek becstelen vagy a vallást sértő s a kasztjukhoz nem illő foglalkozásuk van. Az utóbbiakhoz tartozik pl. az orvos, a mészáros, az uzsorás, az iszákos, a nyilkészítő, a szerencsejátékot űző, az elefánt- vagy lóidomító stb. (147—168.)

A méltatlan áldozat következményei. A *śraddha*-áldozat azonban csak akkor lehet hatásos, ha a bemutatója is érdemes személy és a törvény szerint él. Így pl. méltatlanul és eredménytelenül végzi az áldozatot az, aki előbb nősült meg, mint a bátyja, de az utóbbit is ugyanez a büntetés éri, sőt elkárhozik az a nő is, aki ilyen férfiúhoz ment nőül, úgyszintén az, aki nőül adta, végül pedig a házasságkötésnél szereplő pap. Érvénytelen az áldozat az olyan részéről, aki törvénytelen származású, vagy pedig erkölestelen életet él. Az érdemtelen személyeknek adott eledel átváltozik a másvilágon undorító anyagokká. (169—182.)

A meghívott bráhmanok kötelességei. Az áldozathoz hívott bráhmának meg kell fékeznie magát és abba kell hagynia a védaszövegek elmondását. Az olyan, aki nem jelenik meg, vagy megsérti az előírt törvényt, sündisznónak fog születni a következő létben. (183—190.)

Az elhunytak szellemei. Az ősök szellemei sok osztályra oszlanak s mindegyiknek megvan a neve. Istenségek ők, amelyek mentek a haragtól, szeretik a tisztaságot s fel vannak ruházva minden jó tulajdonsággal. Az őskori *ṛṣi*-ktől (bölcsektől) származtak e szellemek, a szellemektől az istenek, ezektől pedig az egész világ. Ezért olyan fontos ezen szellemek kielégítése s a nekik bemutatott áldozat értékesebb, mint az isteneknek szóló. Már az egyszerű ezüst- vagy ezüstözött edényből felajánlott italáldozat is végtelen áldást hoz, ha hittel történik az áldozás. (191—203.)

A śraddha-áldozat szertartásai. Mihelyest a meghívott bráhmanok megjelentek, megkezdődik az áldozat. Az eleje és a vége mindig *Agni*, *Soma*, *Yama* isteneknek szóljon, mert ha az ősöknek tiszteletével kezdődnek és végződnek, akkor az áldozató romlást okozna magának és a nemzetségének. Ezután egy tiszta és csendes, délfelé lejtő helyet be kell kenni tehéntrágyával. Ekkor helyet foglalnak a bráhmanok és az áldozatot bemutató házigazda megkezdí a bonyolult szertartást, melynek elvégzésénél legfontosabb szerepe van a *kusa*-fünek, a szent tűznek, az áldozati kalácsnak. Az áldozati ételnek, mely rizsből és vajból készült, egy részét a tűzbe dobja, vagy ha szent tűz-

höz nem tudott jutni, a jelenlevő bráhmanok közül valamelyiknek a kezére teszi azt. Ez az áldozat az istenek részére való. A maradékból három kalácsot (*piṇḍa*) formál az ősök számára. A kezére tapadt részeket *kusa*-füvel letörli s a letörölt maradék által részt kapnak az ükapja, ennek az atyja és nagyatyja. A kalácsokat az áldoztató megízleli és megízlelteti a bráhmanokkal is. Ez által megízlelték a kalácsot az elhunyt atyja, nagyatyja és dédapja szellemei is. Ezután következik a bráhmanok megvendégelése. A lakoma alatt nem szabad könnyet ejtenie, nem szabad hazugságot mondania, vagy a lábával érintenie valamely eledelt. Nyugodtnak kell lennie és gondoskodnia kell arról, hogy vendégei is jókedvűek legyenek. Ezért tehát mindenféle épületes legendákat, mondákat, meséket, hagyományokat kell előadnia, vagy pedig a védákat, törvényeket és azok magyarázatait, sőt még talányokat is. Ez az egyes fogások közt történik, mivel az ételeket melegen s a legteljesebb csendben kell elfogyasztani. Mert ameddig meleg az étel, ameddig csendben esznek a vendégek s ameddig nem dicsérik az ételek kiválóságait, addig esznek az ősök szellemei is az ételből. Vigyázni kell arra is, hogy a lakmározókat ne lássa meg egy *caṇḍala* (kasztnélküli ember), vagy egy sertés, kakas, kutya, tisztuló nő vagy eunuch, mert ezek elrontják az egész szertartás eredményét. Sánta, fél szemű vagy más testi fogyatkozásban szenvedő embereket is távol kell tartani az ilyen lakomától. Ami megmarad az ételből, az a felavatás nélkül meghalt gyermekek szellemeinek jut s azt oda kell adni a jóviseletű szolgáltnak. Aki a maradékot valamely súdrának adja, az a *kalasatra* nevű pokolba kerül. A lakoma után az áldoztató az előírt szavakkal búcsút vesz a bráhmanoktól s eltávozásuk után délfelé fordulva imádkozik az ősök szellemeihez, az áldozati kalácsokat pedig elfogyasztatja egy tehénnel, vagy egy bráhmannel, kecskével, vagy pedig tűzzel, vagy a vízbe dobja azokat. Némelyek azonban madarakkal etetik meg a kalácsok maradékát. De az áldozó a három kalács közül a középsőt etesse meg a főfeleségével, ha azt akarja, hogy derék és kiváló fia legyen tőle. Éppen úgy, de három másik kalácsal kell kielégítenie anyai ágon való őseit is. (204—265.)

A śrāddha-lakomához illő ételek. Az ősök szellemeit különböző időre elégítik ki az ételek; így pl. a rizs, a szézambogyó, gyümölcs csak egy hónapra, a hal két hónapra, a gazella húsa háromra, a bárányé négyre, a madárhúsé ötre; a kecskehús hatása hat hónapig tart stb. A tehéntej és tejjel készült rizs hatása egy egész esztendőre szól, a hosszúfülű fehér kecskebak húsáé pedig tizenkét esztendőre. De örök időre szól a *kalaśaka* nevű növény, egy bizonyos halfaj, a rinocerosz, vagy a rőtiszőrű kecske húsa s mindazok a gyökerek és növények, melyekkel az erdei remeték élnek. Úgyszintén örökre szól bármely étel, ha mézzel keverve az esős időszakban, a *magha*-hónap tizenharmadik napján ajánlja fel valaki az ősöknek. (266—275.)

A śrāddha-áldozat ideje. Legalkalmasabb idő a hónap sötét részének tizedik napjával kezdődő rész, kivéve a tizennegyedik napot. Éjjel nem szabad bemutatni az áldozatot, mert az éjszaka a *rakṣasa* nevezetű gonosz szellemeké, hanem legüdvösebb idő a délután, mikor az elefánt árnyéka kelet felé esik. Évenként legalább háromszor kell áldozni az ősöknek: télen, nyáron és az esős időszakban. A kisebb áldozatot pedig mindennap kell bemutatni, mint a naponként bemutatandó öt áldozat egyikét. (276—286.)

IV. FEJEZET.

A családfő és a snātaka (védavégzett) kötelességei; a védák tanulmányozása.

A brāhman foglalkozásai. Csak olyan foglalkozást űzhet a brāhman, amely nem ellenkezik a kasztjával, semmi vagy csak nagyon kevés kint okoz más élőlényeknek s amely nem okoz testi fáradságot. Szolgálnia azonban sohasem szabad másnak. Gyűjthet magának ellátást hosszabb-rövidebb időre, vagy csak három napra, de legnagyobb tiszteletet érdemel, ha a holnapról nem gondoskodik. A boldogság gyökere a megelégedett-

ség, ezt pedig csak a maga megfőkezésével érheti el az ember. (1—12.)

A snataka-bráhman. Az olyan bráhman, aki elvégezvén a védatanulmányait, a fürdőszertartás által *snataka* lett, sokkal szigorúbb törvényeknek van alávetve. Az ilyennek állandóan a védákkal kell foglalkoznia és szigorúan ügyelnie arra, hogy az előírt áldozatokat elvégezze. A vendégeit tartozik szívesen fogadni és kellően ellátni, de semmiféle tiszteletadást nem szabad tanusítania eretnekek, védagyalázók, tiltott foglalkozást űzők és mindenféle más hitvány emberek irányában. Ha nincs vagyona, akkor kéregetésből kell élnie, de csak a királytól kérhet, vagy a tanítványától, vagy olyantól, akinél áldozatot mutatott be. A külsejére ügyelnie kell: tisztán és gondosan öltözve, fehér ruhában kell járnia, az ismertető jeleit viselve. Ezek: bambusznádból való bot, vizes kancsó, a szent zsinór, egy csomó *kuša*-fű és a fülében két aranykarika. Minden mozdulata, lépésére vagy tekintetére ügyelnie kell, nehogy a törvényt megsértse. Így nem szabad sohasem a napra néznie, mikor ez éppen kel, nyugszik, vagy mikor dél van; nem szabad átlépnie az olyan kötelet, melyhez borjú van kötve; nem szabad szaladnia, amikor az eső esik; nem szabad a vízben visszatükröződő képére néznie; a tehén, istenkép, más bráhman vagy egyes fák mellett csak úgy szabad elhaladnia, hogy azok jobbról legyenek. De legszigorúbb kötelessége az, hogy a feleségtől tartózkodjék a menstruáció alatt; nem szabad vele együtt ennie, nem szabad ránéznie, amikor az eszik, trüsszent vagy ásít. (13—44.)

Részletes szabályok vannak arra, hogy milyen helyeken és módon kell természetes szükségait elvégeznie. (45—52.)

A tűzgyújtásnál is ügyelnie kell mindenféle szabályra, úgyszintén az evésnél, alvásnál. Nem szabad megzavarnia a borjút, amikor szopik, sőt szólania sem szabad erről senkihez. A szívárványt nem szabad másnak megmutatnia, ha meglátta. A lakóhelye ne legyen ott, ahol sűdrák vagy kasztnélküli emberek uralkodnak. Nem szabad énekelnie, táncolnia. Az utazásnál csak egészséges és a megfelelő tulajdonságokkal ellátott állatokat szabad használnia. A reggeli napot, a halottégetésből

származó füstöt s a törött széket kerülnie kell és nem szabad a körmét leharapnia. Ne tegyen sohasem olyasmit, aminek nincs célja, vagy pedig aminek kellemetlen következménye volna. Sohasé lépjen be a városba máshol, mint a kapun, éjjel pedig messze kerülje el a fák gyökereit. Tartózkodjék a kockajátéktól. Napnyugta után semmit sem szabad már ennie, amiben szézamolaj van. Az étkezés előtt a lábát nedvesítse meg vízzel s csak addig egyék, amíg a lába meg nem száradt; ezáltal hosszúéletűvé lesz. Kasztnélküli emberek közt ne lakjék, súdrának pedig sohasé adjon tanácsot s ne oktassa a törvényre, mert különben vele együtt a *asaurta* nevű sötétségbe vagy pokolba kerül. Ne vakarja a fejét mindkét kezével, haragjában ne tépje a haját s ne üssön meg mást. (53—83.)

Ajándék. Ne fogadjon el ajándékot olyan királytól, aki nem ksatrija, sem mészárosból, olajkészítőtől, koresmárosoktól, vagy olyanoktól, akik erkölestelen nők keresetéből élnek. Mert hitványság dolgában tíz mészárszékkal ér fel egy olajprés, tíz olajpréssel egy koresma, tíz koresmával egy bordélyház, de tíz bordélyházzal egy, nem a kellő kasztból való király. Tehát a gonosz király akkora bűnös, mint az a mészáros, akinek tízezer mészárszéke van. Az ilyentől ajándékot elfogadni szörnyű bűn, amelyért fokozatosan huszonegy pokolba kerül az ajándékot elfogadó. (84—91.)

A védák tanulmányozása. A védák mantráit, himnuszait gondosan kell elmondania, illetve tanítania mindennap és kora hajnaltól késő estig ügyelnie kell arra, hogy valamely rendkívüli természeti jelenség esetén a tanulást és tanítást felfüggesse. Földrengés esetén pl., vagy amikor a napnak vagy holdnak udvara van, 24 órai szünetet kell tartani. A védákat tiszta kiejtéssel és érthetően kell felmondani, de úgy, hogy meg ne hallja valamely súdra. Hosszabb-rövidebb megszakításokra nagyon sokszor van ok. Három napig kell szünetelnie, ha meghívták halotti áldozathoz, vagy ha a király tisztátalanná vált a családjában történt születés vagy haláleset által, vagy ha a hold vált tisztátalanná a holdfogyatkozás által. Ameddig halott van a szomszédban, köd van, sirást vagy sakálordítást, kutyaugatást, számár- vagy tevébögést hall, mindaddig nem szabad a

védák szövegeit kiejtenie. Úgyszintén mindannyiszor, valahányszor ő maga, vagy az a hely, a hol van, tisztátalanná válik akár természetes okból, akár véletlenül. (92—127.)

Egyéb szabályok. A nemi tisztaságára különösen az előírt napokon gondosan kell vigyáznia, úgyszintén arra, hogy mikor és hol fürdik. Ne lépjen soha valamely istenkép, a király, tanítója, általában tisztelettel illetendő személyiség árnyékára. Éppúgy vigyázzon minden lépésére, nehogy bármiféle tisztátalan vagy undorító dologra lépjen. Más ember feleségével beszélnie sem szabad, mert akkor rövidéletű lesz. Ha pedig szerencsés akar lenni, sohase vesse meg a ksatriját, a kígyót, vagy a tudós bráhmant, bármilyen gyengék legyenek is, mert e három közül mindegyik képes őt teljesen tönkretenni. De önmagát se vesse meg, ha talán hibázott valamiben és célját el nem érte, hanem próbáljon újra szerencsét. Beszédeiben legyen őszinte és nyílt, és ne vitatkozzék céltalanul. Ne utazzék egyedül, nagyon korán reggel vagy későn este, ismeretlen vagy sűdra emberek társaságában. Ne bántalmazzon gyenge, gyámoltalan, alacsony származású vagy öreg embereket. Ameddig tisztátalan, addig ne érintsen más bráhmant, tehenet, tüzet; ha kezét, tagjait, érzékszerveit és köldökét vízzel megloccsolja, visszanyeri a tisztaságát. Kivéve betegség esetét, testének nyílásait nem szabad érintenie ok nélkül. A főkötelessége azonban mindig a védák elmondása, minden egyéb kötelesség csak másodrangú. A védák mondása, a tisztálkodási szertartások, vezeklés és az élőlények kimélése által azt éri el a bráhman, hogy előbbi léteire emlékezik. (128—149.)

Az előírt áldozatokat végezze el a kellő napon és mindig éljen jámbor életet, mert ezáltal hosszú életet, derék sarjadékot, elpusztíthatatlan, el nem vesző gazdagságot szerez magának és boldog lesz, ha mindjárt nem is láthatók rajta külsőleg a szerencsét jelentő jelek. (150—158.)

Kerüljön mindent, aminek sikere másoktól függ, hanem inkább bízzék a maga erejében. Minden, ami mások önkényétől függ: szenvedést okoz; ami pedig az embertől magától: örömet szerez — „ez a boldogság és szenvedés rövid meghatározása”. Azért tehát buzgó igyekezettel vigye véghez az olyan

tettet, amely belső megnyugvást okoz, az ellenkezőjét pedig kerülje. (159—161.)

Sohase üssön meg bottal senkit, kivéve a fiát és a tanítványát javítás céljából. De a bráhmant sem szabad megbántania: a bántalmazás megkísérlője száz évig fog kóborolni a 21 pokol közül az elsőben, a *tamisra* nevűben. De aki előre megfontolt szándékkal mérgében akár csak egy *kusa*-fűszállal üt meg egy bráhmant, az huszonegy léten keresztül tisztátalan állatoktól fog újraszületni. Legiszonyúbban azonban az bűnhődik halála után, aki vérét ontotta valamely bráhmának, mikor ez nem is bántotta őt: ahány porszemet felszívott a kiottott vér, annyi esztendőn keresztül fogják őt a másvilágon fel-falni a kutyák, sakálok és más állatok. (162—169.)

A vallástalan, hazug és kegyetlen ember sohasem lehet boldog e földön. A derék ember ezért sohasé tágítson az igazság mellől, még ha szenvednie is kell emiatt, mert hamar meg fogja érní az igaztalanok kudarcát. Persze, az igazságtalanság és vallástalanság nem hirtelenül, egyszerre termi meg a gyümölcsét, mint ahogy a tehén adja a tejét, hanem csak lassan és észrevétlenül teszi tönkre a tettest. Ha őt nem is éri a büntetés, de igenis érní fogja a fiait; ha pedig ezeket sem, akkor az unokáit, mert az igazságtalan és vallástalan cselekedet az elkövetőre nézve nem maradhat következmények („gyümölcs“) nélkül. Egydarabig boldogul az ilyen ember, szerencsése éri, az ellenségeit legyőzi, de végül gyökerestül tönkremegy a boldogsága. (170—174.)

Azért tehát csakis a törvény és vallás szerint, *arya*-hoz méltóan, tisztán éljen a felső kasztokhoz tartozó ember. Ragaszkodjék az ősi szokásokhoz, kerülje a civakodást rokonaival, jó ismerőseivel, tanítójával, szolgálíval szemben, mert ilyen módon legyőzi és megnyeri magának az istenek, szellemek, a levegő és a föld birodalmát. (175—185.)

Ajándékok. Ne áhítozzék túlságosan még a törvényes ajándékok után sem, s ha nem ismeri az ajándékozásra vonatkozó törvényeket, ne fogadjon el semmit, bármint éhezik is. Csak a tudós és jámbor bráhman van feljogosítva ajándékot elfogadni; a tudatlannak adott ajándék tönkreteszi az ajandé-

kozót és az elfogadót is: mindketten elsülyednek a bajban, mint az, aki kőből való esónakkal akar átkelni a vizen, vagy mint a tehén a moesárban. Még egy korty vizet se adjon senki az olyan bráhmának, aki nem ismeri a védát, aki macska vagy kócsag módjára eselekszik. Macska módjára az eselekszik, aki érényesnek látszik külsőleg, de szívében álnok és tettető, kócsag módjára pedig az él, aki csak a maga javával törődik, alázatosnak látszik, de minden kegyetlenségre képes. Az ilyenek mind az *andhatamisra* nevű (második) pokolba kerülnek. (186—198.)

Különös gonddal kell ügyelnie arra, nehogy olyan tóban fürödjék a bráhman-*snātaka*, amely valakinek a birtokához tartozik, mert csak folyókban, patakokban, forrásvizekben szabad fürödni. Aki engedély nélkül használja valakinek a koesiját, ágyát, székét, kútját stb., az magára veszi a birtokos vétkeiségeinek negyedrésztét. (199—203.)

A belátással bíró ember mindig teljesítse a főkötelességeit és csak azután a másodrangúakat, mert ha csak az utóbbiakkal törődik, elveszíti a kasztját. Szabálytalan módon bemutatott áldozat alkalmával ne fogadjon el áldozati ételt, sem pedig olyat, melyet részeg, haragos, beteg emberek adnak, de olyat sem, melyben bogár vagy hajsza van, vagy amelyet megérintett egy menstruáló nő, vagy megszagolt egy kutya, tehén. Olyat se fogadjon el, melyet beestelen, tiltott, vagy kasztjához nem illő foglalkozású ember akar adni, vagy amely bármiképpen kifogásolható. Az ilyen étel tisztátalanná teszi az elfogyasztót, és mindegyik étel más-más képességét támadja meg. Ha a király adta, az elfogadó elveszíti az erejét; a sűdra eledele tönkreteszi a tudományt; az orvos eledele olyan tisztátalan, mint a fekély, az uzsorásé olyan, mint a bélsár stb. Ha nem tudva, akarata ellenére eszik valaki ilyen ételt, három napi böjtöléssel kell vezekelnie; ha pedig tudva ette meg, a *kpechra* nevű engesztelő böjtölést kell elvégeznie.¹ (204—223.)

A fősvény *śrotriya* és a bőkezű uzsorás érdemre nézve egyenlőek, mert az utóbbinak étele az ő hite folytán tisztává

¹ L. XI. f. 212.

válík, de a másiké tisztátalan lesz a hitetlensége miatt. A bráhma-
man tegyen jót másokkal, legyen bőkezű, de csak érdemes
emberrel szemben; ha ilyen kér tőle adományt, mindig jó szív-
vel adjon, bármily csekélység legyen is az, amit ad. Minden
ajándék más-más jót és másféle, az ajándéknak megfelelő áldást
hoz az ajándékozónak. A víz jóllakottságot és megelégedést, az
étel kellemes érzést, a szeszamolaj derék utódokat, a lámpa
egészséges szemet, az arany hosszú életet, az ezüst szépséget,¹
a koesi jó feleséget, a véda a Brahmannel való egyesülést. A
véda ajándékozása fölülmúl minden más ajándékot. (224—235.)

A bráhma-
man ne legyen gögös és ne dicsekedjék a jámbor-
ságával, mert ezáltal elenyészik minden érdeme. Jámbor élet-
móddal gyűjtsön magának érdemeket, éppen úgy, mint ahogy
a fehér hangya építi a hangyabolyt. Mert a vallásos érdem lesz
az egyetlen kísérője halála után a más világra, hisz sem az
atyja, anyja, sem rokonai nem tudják őt oda elkísérni; egy-
nek és egyedül születik minden lény, egyedül hal meg és egye-
dül is éri őt a jutalom vagy a büntetés. A holttestét ott hagy-
ják a földön, akárcsak egy darab fát vagy göröngyöt, és elfor-
dítván az areukat, eltávoznak a rokonok: csak az érdem egye-
dül követi őt. (236—243.)

Csak derék emberek társaságát keresse az, aki derék nem-
zedéket akar nevelni, és kerülje a hitvány, kegyetlen és önző
jellemeket. Ajándékot bárkitől is elfogadhat, ha önként ajánlják
fel neki, még bűnös embertől is, sőt bünt követ el, ha vissza-
utasítja az ajándékot, az ősei pedig tizenöt éven át nem fognak
enni az áldozati ételből. Ha azonban életfentartásáról van szó,
csak jámbor emberektől fogadjon el eledelt. A földműves saját
munkásától, tehén-pásztorától, rabszolgájától vagy borbélyától
mindig elfogadhat ételt, noha súdrák is ezek. (244—256.)

Miután mindezen törvényeknek eleget tett, engedje át min-
denét a fiának és többé ne törődjék anyagi és földi ügyekkel,
hanem töltse az idejét elmélkedéssel. Ilyen módon fel fog
magasztaltatni Brahma-
man világában. (257—260.)

¹ Szójáték: *rūpa* = ezüst, *rūpa* = alak, szépség.

V. FEJEZET.

Megengedett és tiltott ételek; a tisztátalanság okai;
a megtisztulás módjai; a nők kötelességei.

Megengedett és tiltott ételek. A bölesek tudomásul véve *Bhrgu* kijelentéseit Manu törvényéről, ezt a kérdést intézik hozzá: Hogyha a bráhmanok, akik ismerik a védák törvényeit, úgy teljesítik azokat, mint ahogyan előadtad, hogyan tud mégis erőt venni rajtuk a halál?¹ Erre *Bhrgu*, Manu fia, az igazság-szerető, kijelenti a nagyböleseknek, hogy ennek okai a védák tanulásának elhanyagolása, a jámbor életmódtól való eltérés, de főleg az étkezésben elkövetett hibák. Ezért tehát részletesen felsorolja mindazokat az állatokat, fákat, melyeknek húsát, illetve gyümölcsét kerülni kell. Elmondja, milyennek kell lennie a tejből, lisztből stb. készült ételeknek. A halak közül csak két fajtát szabad enni, a többinek evése által akkora bünt követ el az ember, mintha az összes tiltott állatok húsából evett volna. Az a bráhman, aki szántsándékkal evett gombát, szelid ser-tést, hagymát, házi kakast: elveszíti a kasztját. Minden esztendőben egyszer *krcchra*-vezeklést kell végeznie azon célból, hogy megtisztuljon ama vétkeiktől, melyeket tiltott ételek akaratlanul való elfogyasztása által szerzett. Húst szabad enni az áldozatoknál, vagy ha az ember élete veszedelemben forog. Mert hát *Prajapati* az életerő (szellem) táplálékául rendelte az egész mindenséget. A mozgóknak eledelül szolgálnak a nem mozgók; az agyarral vagy foggal bíróknak pedig az agyarral vagy foggal nem bírók; a kéznélküliek a kézzel ellátottaknak; a bátraknak pedig a gyávák. Aki húst eszik a megengedett módon, az nem vétkezik, mert a Teremtő hozta létre úgy az eledelül rendelt élőlényeket, mint pedig azt, aki megeszi ezeket. Viszont: „Áldozat céljára való a húsevés“ — így szól a hagyomány (*smṛti*); az ettől való eltérés a *rakṣasa* nevű gonosz

¹ A védák szerint ugyanis az embernél az életkor száz év.

szellemekhez méltó eljárás.¹ Aki kényszerítő ok nélkül áldozaton kívül eszik húst, azt halála után azok az állatok eszik meg, amelyeknek húsát elfogyasztotta. Ellenben az, aki az áldozatnál nem eszi meg a húst az előírt módon, halála után huszonegy léten keresztül barommá változik. A bráhman sohase egyik mantrákkal meg nem szentelt húst. Ha áldozaton kívül támad erős vágya húst enni, faragjon vajból, vagy készítsen tésztából éppen olyan állatot és azt egye meg. Ha tiltott módon eszik húst, létről-létre ugyanannyi hasonló halál fogja érni őt, mint ahány szőrszála van a megölt állatnak. Azok a növények és állatok, melyeket az áldozat kedvéért ért a halál, jutalmul magasabbrangú születésben részesülnek a következő létben. Aki a fogság vagy megölés kínját nem kívánja okozni egyetlen élőlénynek sem, az végtelen boldogságban fog részesülni, mert az egész világnak üdvét kívánja. Amit csak gondol, amire csak törekszik, amire csak irányítja a vágyát, mindazt fáradság nélkül éri el az, aki egyáltalában nem öl meg semmit. Aki nem eszik húst, azt az egész világ megszereti és betegségek nem gyötrik. Aki az engedélyt megadja, aki levágja az állatot, aki eladja a húst s aki elkészíti azt: ezek mind egyformán megölői az állatnak. Nincs nagyobb gonosztevő az olyan embernél, aki a maga húsát más lény húsával kívánja gyarapítani. Aki száz esztendőn keresztül évről-évre bemutatja az *asvamedha* (lóáldozat) nevű legnagyobb áldozatot és az, aki nem eszik húst: mindketten ugyanazon jutalmat nyerik vallásos érdemeikért. A *māmsa* (hús) szónak éppen az az értelme, hogy „engem“ (*māmi*) fog megenni „az“ (*sa*), vagyis a megölt állat a következő létben meg fogja enni azt, aki kivégezte.² (1—56.)

Tisztátalanság. Ha a gyermek meghal a fogzás után, vagy akkor, mikor a fogzás előtt részesült a *cūdākarana*-szertartásban, az összes pokonai tisztátalanokká válnak, úgyszintén a gyermek születésekor. Ez a tisztátalanság 10 napig tart a

¹ Ezen ellentétes törvény szerint tehát csakis áldozat alkalmával szabad húst enni.

² Egyike a nagyon kedvelt szómagyarázatoknak, amelyeknek semmiféle tudományos alapjuk nincs. (Népetimologia, mint pl. a magyarban a *huszár* szó magyarázata *hús-z*-ből és *ár*-ból.)

sapinda- (mézeskalácsal együtt áldozó) vérrokonok számára, vagy esetleg három, sőt egy napig is. A vérrokonság a hetedik ízig tart bezárólag felmenőleg és lemenőleg, a *samnodaka-* (italáldozattal együtt áldozó) rokonság vagy oldalrokonság pedig addig tart, ameddig a közös eredet emlékezetben van. Születés esetén csak a szülők lesznek tisztátalanokká, vagy csak az anya; az apa megtisztul, ha megfürdik. Különböző ideig lesznek tisztátalanokká, akik a halottat érintik vagy viszik, az elvetélő asszony. A kétévesnél fiatalabb gyermek holttestét nem szabad elégetni, hanem virággal ékesítve tiszta földbe kell temetni; a tisztátalanság ez esetben három napig tart. A védatanuló halálakor egy napig tart a társára nézve, a menyasszony elhunytakor három napig a vőlegényre és rokonokra nézve. A gyászolók ezen idő alatt ne sózzák meg ételeiket, fürdőjenek meg, tartózkodjanak húsételtől és aludjanak külön-külön a földön. (57—74.)

Ha valaki másutt lakó rokonának haláláról értesül az első tíz napon belül, csak a tizedik napig lesz tisztátalan; ha a tizedik napon túl értesül róla, három napig; ha pedig csak egy esztendőn túl tudja meg, akkor úgy tisztul meg, hogy egyszer megfürdik, de ruháit nem szabad levetnie. Különböző ideig tart a tisztátalanság (egy naptól három napig), ha valakinek a tanítója, áldozó papja, fia, felesége, nagybátyja, tanítványa stb. hal meg. A király halála esetén a tisztátalanság addig tart, amíg a nap, illetve a csillagok az égen vannak. A védákban jártas főlebbvaló (*guru*) halálakor a bráhmánál 10, a ksatrijánál 12, a vájsánál 15 napig, a súdránál pedig egy hónapig tart a tisztátalanság. (75—84.)

Tisztátalanságot okoz a *caṇḍala*-nő, menstruáló vagy gyermek-ágyas asszony s a holttest érintése, vagy a halottégetésnél oly esont érintése, melyen még van zsír. A megtisztulás úgy történik ilyenkor, hogy vizet szüresül az illető a tenyeréről, avagy megfürdik, vagy egy tehenet érint, vagy a napba tekint. Ha valaki tisztátalan dolgot pillant meg véletlenül, el kell mondania a *pāramāni-* (tisztító-) imádságot a naphoz. A védatanulásra nézve külön szabályok érvényesek. A király sohasem lesz tisztátalanná, úgyszintén a *sattra*-áldozatot végzők sem. Nem

válnak tisztátalanokká azok rokonai, akik a csatában elesetek, akiket a villám sujtott agyon, vagy a király végeztetett ki, akik egy tehén vagy egy bráhman védelmében vesztették életüket. A király kívánságára bárki is megtartja tisztaságát, mert ő a képviselője és megszemélyesítője a nyole őrzőistenségnek, már pedig ezek, t. i. a hold, a tűz, a nap, a szél, *Indra*, *Kubera* (a gazdagság istene), *Varuna* (a vízé) és *Yama* (a halálé) okozzák a tisztátalanságot. Már pedig a királyt mindezek áthatják s azért nem válhatik tisztátalanná. A csatában elesetteknél a halál pillanatában már el is van végezve a halotti áldozat, s azért a rokonok sem válnak tisztátalanokká. Másféle halálesetkor a szükséges szertartások elvégzése után a tisztátalanság idejének leteltekor a bráhman úgy válik tisztává, hogy megérinti a vizet; a ksatrija pedig a lovát, elefántját, vagy a fegyverét; a vájsa az ökrének kötőfékjét, vagy az elefántszurkáló vasat; a súdra a botját. (85—100.)

Oldalági rokonok halálakor tisztátalanná lesz az is, aki kiviszi a holttestet az elégetés helyére, vagy aki a halotti menetben részt vesz. A tisztulás módjai: ruhástul való fürdés, tűz érintése, áldozati vaj evése. (101—104.)

A testet a következők teszik tisztává: a védák ismerete, a vezeklés, a tűz, a szentelt étel, a föld, a szellem (*manas*), a víz, a tehéntrágyával való kenés, a szél, vallásos szertartások, a nap s végül az idő. Ámde minden tisztításnál többet ér, ha valaki tiszta kézzel szerez vagyont; ehhez képest semmit sem ér a földdel és vízzel való tisztálkodás. Az élettelen tárgyak pedig, ha tisztátalan anyagok (vér, sár stb.) által megfertőzettek, hamú, föld, víz, savak, *kusa*-fű, mustár, tehénvizelet, tehéntrágya, mész megfelelő alkalmazása által válnak tisztává. A föld megtisztul, ha megseprik, trágyával bekenik, tehénvizelettel vagy tejjel behintik, vagy ha tehének tartózkodnak rajta bizonyos ideig. Az ételre, vízre, a test egyes részeire külön szabályokat szab Manu, úgyszintén előírja a testi kiválasztások tizenkét neme miatt szükséges megtisztulás módját. A legfontosabb eljárás a víz szüresölése a tenyérről, fürdés, áldozat, vaj izlelése stb. Vizet kell szüresölni alvás, tüsszentés, evés, köpés,

hazugság mondása, vizivás után s a védák tanulása előtt. (105—145.)

A nők kötelessége. A nő semmit se tegyen a maga akaratára szerint; gyermekkorában az atyja, asszonykorában a férje, özvegy korában a fiai rendelkeznek felette.¹ A nő legyen mindig jókedvű, szorgalmas, gondos és takarékos háziasszony. Élete végéig engedelmeskedjék annak a férfiúnak, akihez az apja adja. A házasságkötésnél azért mondják el az imádságokat, hogy a házasság szerencsés legyen: nem ez a szertartás adja meg a férjnek a hatalmat a felesége felett, hanem az atyának akaratára, aki a leányát odaadta. A férj ezen a világon és a következő létben boldoggá teszi a feleségét s azért bármilyen hitvány és állhatatlan volna is, a hű feleség mégis úgy tekintsen reá, mint valamely istenre. Se áldozatot ne végezzen, se ne bőjtöljön, se fogadalmat ne tegyen a feleség férje tudta nélkül és egyáltalában soha semmit se tegyen, ami a férjének nem tetszik, még ennek halála után sem. Özvegykorában éljen vezeklő életet, táplálkozzék gyökérrel és gyümölcessel és idegen férfiúnak még a nevét se említse.² A hűséges feleség boldog lesz a halála után még akkor is, ha nem volt fia, hisz sok ezer bráhma is a mennybe került, noha fiatal koruk óta megtartották a szüességüket és nem voltak utódjaik. A nőnek nem szabad másodszor férjhez mennie, mert ha volna is fia, az törvénytelen lenne és úgy sem volna a második férjé. A hűtlen feleség a következő létben sakálnak fog születni és mindenféle betegségek fogják gyötörni; a derék feleség pedig ugyanolyan sorsban fog részesülni, mint a férje. Ha pedig a feleség előbb hal meg és egyenlőkasztú, a férj égettesse el a holttestét az előirt módon, azután pedig újra megnősülhet. (146—169.)

¹ V. ö. IX. 2—3.

² V. ö. IX. 64—68.

VI. FEJEZET.

Az erdei remetek és a vándorremetek kötelességei.

Mihelyt a bráhma eléri azt a kort, melyben a bőr ráncos lesz, és fiainak is már vannak fiai, életének harmadik fokozatába léphet: remetévé lesz. Elhagyván mindenét, amije volt, a feleségét bizza a fiaira, vagy pedig magával is viheti, és azután költözzék az erdőbe. Csak a szentelt tüzet és az áldozathoz szükséges felszerelést viheti magával. Itt azután egyetlen gondja és foglalkozása az, hogy pontosan elvégezze azokat az áldozatokat, melyeket addig is végzett, de azonkívül újakat is. A törvény előírja, hogy milyen legyen a külseje. A ruhája legyen valamely állat bőre, vagy rongyos szövetből való; a haját viselje fonatokban; a szakállát és körmeit pedig ne vágja le. Étele legyen gyökér vagy gyümölcs, melyet ő maga szedett össze; itala pedig víz. Vendégeit fogadja szívesen és vendégelje meg őket. A védákat mondja el pontosan; legyen türelmes, adakozó és tanusítson részvétet minden élőlény iránt, de ő maga ne fogadjon el sohasem ajándékot. Gyűjthet magának eledelt egy hónapra, vagy egy esztendőre valót. Étkezhetik vagy egyszer naponként; vagy minden negyedik étkezés-időben; vagy minden nyolcadikban. Vagy pedig elvégezheti a *cāndrayāna*- (hold) vezeklést, mely abból áll, hogy a hold növekedése szerint mindennap valamivel többet, a fogyásakor pedig kevesebbet eszik. Köteles mindenféle vezeklő gyakorlatot, pl. lábujjhegyen állást, továbbá fürdéseket, italáldozatokat stb. végezni. Ezen gyakorlatai közben folyton foglalkozzék a védák, az *upanisad*-ok és régi bölcsék (*ṛṣi* k) szent könyveivel. Amikor pedig érzi közeledni élete végét, vagy különben is meg akar szabadulni a léttől, véget vethet az életének úgy, hogy elindul északi irányban és csak egyenesen megy előre — levegőn és vizen élve — mindaddig, míg teste össze nem rogy, vagyis amíg (a magyarázók szerint) éhen nem hal, le nem zuhan egy szikláról, vagy pedig bele nem esik egy folyóba. Ilyen módon

azután megszabadulván testétől, egyesül Brahmannel és megmenekül minden gondtól és félelemtől. (1–32.)

A vezeklő. De nem szükséges, hegy kövesse ezen tanácsot, mert úgy is tökéletesítheti magát, hogy a remeteség fokozata után megkezdí a negyedik életfokozatot, vagyis vándorló vezeklővé lesz. Ezt azonban csak akkor teheti, ha előbb leróta a „három adósságot“, vagyis tanulmányozta a védákat, fiúkat nemzett és remete volt. Az ilyen vezeklő egymagában, teljesen szóltanul vándoroljon falúról-falúra, hajléka seholse legyen és csak erdei gyökeereken, meg alamizsna-eledelen éljen. Vágya egyáltalában ne legyen többé. Ne kívánjon sem élni, sem halni, hanem nyugodtan várja „az idejét“, t. i. a léttől való megszabadulás idejét, mint ahogy a eseléd várja a bérét. Legyen mindig igazmondó és tisztalelkű, tőrje békével mások bántalmait, de ő ne bántson senkit. Ne haragudjék meg a haragvóra, áldja azt, aki őt megátkozza, kerüljön minden érzéki gyönyört. Ne próbáljon jövendőmondás, csillagjóslás vagy hasonló módokon alamizsnához jutni. A haját, szakállát és körmeit vágja le; összes felszerelése pedig legyen az alamizsnagyűjtő edény, a bot és a vizeskorsó. Csak egyszer menjen napjában koldulni, mert aki sóvárog az alamizsna után, csakhamar átadja magát érzéki örömöknek is. Akkor van az ideje az alamizsnaszedésnek, mikor az emberek elvégezték étkezésüket és a maradványokat már eltették. Ne búsuljon, ha nem kap semmit, de ne örüljön, ha kap s csak annyit fogadjon el, amennyi neki egyszerre kell. Vesse meg az olyan ételt, melyhez alázatos köszönés folytán jutott. Érzékeinek megfékezése, a szeretet és gyűlölet megszüntetése, az élőlények megkimélése méltóvá teszik őt a halhatatlanságra. (33–60.)

Az elmélkedés. Azért hát folyton elmélkedjék a lélek-vándorlás és a bűnös élet következményei fölött: a lélek elhagyja a testét és tízezer millió új léten keresztül vándorol új meg új testekbe. Elmélkedés által ismerje meg a legfelsőbb szellemet és vegye észre, hogy az a legmagasabb és a legalacsonyabbrendű lényekben egyformán jelen van. Éppen azért ügyeljen minden lépésére, nehogy kárt tegyen valamely lényben. Engesztelésül azon szenvedésekért, melyeket akaratlanul

okozott az élőlényeknek, fürödjék meg, hatszor vagy háromszor tartsa vissza lélekzetét és mondja el a *vyahiti*-t és az *om*-szótagot. Mint ahogy a tűz leolvasztja az ércről a salakot, úgy törli le a lélekzet visszafojtása (*pranajama, pranasya nigraha*) az érzékek által szerzett foltokat. Az elmélkedés által fogja megérteni a léleknek folytonos átköltözködéseit más lényekbe; az, aki nem tudja megszerezni ezt a megismerést, nem is fog megszabadulni a születés és a halál szüntelen váltakozásától.

Az élőlények megkimélése, az érzékek megfékezése, a védák által előírt szertartások elvégzése, az önsanyargatás: ezek amaz eszközök, melyek által a hitvány és mulandó test hajlékától meg lehet szabadulni. Az elmélkedés által pedig el lehet érni a Brahmánnal való egyesülést; azt az állapotot, mikor a lélek ment minden ragaszkodástól és közömbös minden lényvel szemben. Ilyenformán lehet megtalálni a boldogságot ezen a világon és a következő létben. (61 - 85.)

Az előbbi törvények azonban nem kötelezők. A házigazda otthon is maradhat a fiánál s felhagyván a védák által előírt szertartások elvégzésével, eleget tesz a vallásos kötelességének úgy, hogy megtartja a tizes törvényt, mely a következő éretnyekből áll: állhatatosság vagy megelégedés (*dhyti*), türelmesség (*kşama*), önmérséklet (*dama*), idegen tulajdontól való tartózkodás (*asteya*, nem-lopás), a tisztaság szabályainak megtartása (*śauca*), az érzékek megfékezése (*indriyanigraha*), a szent könyvek tanulása (*dhi*), a legfelsőbb lényről való tudomány (*vidya*), az igazságosság (*satyam*), a haragtól való tartózkodás (*akrodha*). (86—97.)

VII. FEJEZET.

A király kötelességei.

A királyi méltóság A király tartozék a ksatrija-kaszt-hoz. Az ő kötelessége, hogy a védákban előírt felavatás után az egész világot megvédelmezze. Midőn a teremtő látta, hogy a teremtmények félelmükben mindenfelé szétszóródtak, védelmükre megalkotta a királyt, még pedig a nyole főistenség örök-

kévaló részeiből. Ezért tehát a király egyesíti magában a tűz, a nap, a hold, a szél, a halál vagy igazság (*Yama*), a gazdagság (*Kubera*), a víz (*Varuṇa*) istenségeit, valamint a főistent *Indrát*. Az ő fénye felülmúlja az összes teremtetett lények fényét, úgy hogy senki a földön reá nem tekinthet, mert ő is, akár csak a nap, megégeti a szemet és a szívet. Még a csecsemőkirályt sem szabad ennél fogva lenézni, mintha csak közönséges halandó volna, mert ő bizony istenség emberi formában. A tűz csak a testet égeti meg, de a király haragjának a tüze felémészti az ember egész családját, barmait és egész vagyonát. Aki esztelenségében gyűlöli a királyt, az kétségkívül elpusztul. Azért tehát senki ne szegje meg a király parancsát. A király kedvéért teremtette az Úr (*Brahman*) a saját fiát, a *Büntetést* (*danda*), az összes lények védelmezőjét, őrzőjét, aki a törvényben és a királyban nyilatkozik meg. Éppen ezért a király igazságosan büntesse meg azokat, akik igazságtalanul cselekszenek. Mert hát tulajdonképpen a büntetés a király, ez az uralkodó és ez a kezes arra nézve, hogy a négy életfokozat (*aśrama*) közül mindegyik engedelmeskedjék a törvénynek. A büntetés kormányozza az egész emberiséget; az védelmezi meg őt; az őrködik felette, amikor alszik; a büntetésről mondják a bölesek, hogy az maga a törvény. Helyesen alkalmazva boldoggá teszi a büntetés az egész emberiséget, de a helytelen büntetés elpusztít mindent. Ha a király nem büntetné szüntelenül azokat, akik reá szolgálnak, akkor akárcsak a nyárson a halat, úgy sütnék meg az erősebbek a gyengéket. A varjú megenné az áldozati kalácsot, a kutya megnyalná az áldozati húst, senki sem tartaná meg a tulajdonát, a hitványabbak elfoglalnák a jobbak helyét. Az egész világot a büntetés tartja féken, mert bizony nehezen lehet teljesen tiszta, ártatlan embert találni. Sőt még az istenek és szellemek is a bűnhődéstől való félelmükben adják meg azokat a javakat, melyeket élvezünk. Minden korlát megszűnnék a kasztok között büntetés nélkül és csakhamar összekeverednének. A merre a feketebőrű és veresszemű Büntetés jár és elpusztítja a gonoszokat, ott az emberek békében élnek, de csak akkor, ha igazságos a büntetés. A király tehát fontolja meg jól a dolgot, mielőtt büntet s legyen igazságos és böles.

ismervén a vallási (*dharma*), érzéki (*kāma*) és anyagi (*artha*) dolgok körébe tartozó tanokat. Az a király, aki ezen hármas csoport (*trivarga*) alapján büntet, gyarapodni fog, de ha érzéki, igazságtalan és álnok a király, akkor éppen a büntetés fogja őt elpusztítani rokonaival együtt, sőt elpusztítja a várait, országait és az egész világot. Ezért hát csak olyan király büntethet igazságosan, aki tisztalelkű, ígéretét megtartja, a szent törvény szerint cselekszik, akinek jó tanácsadói vannak s aki maga is böles. Az ilyen király legyen szigorú az ellenségeivel szemben, de elnéző a bráhma-*nok* iránt. Az ilyen királynak híre úgy fog szétterjedni a világon, mint az olajcsepp a vizen, a másképpen cselekvő királyé pedig úgy fog összezsugorodni, mint a vajcsepp a vízben. (1—34.)

A király tanácsadói. Korán keljen fel a király minden nap s kérjen tanácsot öreg, védaismerő és tisztalelkű bráhma-*nok*tól s ezekről vegyen példát a szerénységben, mert a szerénytelenség vesztét okozza a legkiválóbb uralkodónak is. A hármas védában jártas bráhma-*nok*tól vegyen oktatást a hármas tudományban (*trai-vidyā*), az igazságszolgáltatás vagy kormányzás tudományában (*daṅḡaniti*, szó szerint: büntetés módszere), a bölesészetben (*ancikṣiki vidyā*), a szellemről szóló igazságokban (*atma-vidyā*). A néptől pedig szerezzon az anyagi foglalkozásokra (*vartaraṅbha*), vagyis a kereskedelemre, földművelésre és mesterségekre vonatkozó ismereteket. (35—43.)

A király önmérséklete. Éjjel-nappal törekedjék a király arra, hogy érzékeit megfékezze, mert csak az tudja féken tartani az alattvalóit, aki előbb a saját érzékeit győzte le. Nagy gonddal kerülje az élvezetvágyból származó *tíz* s a haragból származó *nyole* bünt (*vyaśanā*). Az élvezetvágyból ezek keletkeznek: 1. a vadászat, 2. szerencsejáték, 3. alvás nappal, 4. civakodás, 5. kiesapongás a szerelemben, 6. részegeskedés, 7. túlságos és vétkes kedvelése a táncnak, 8. éneknek, 9. zenének s 10. a céltalan utazgatás. A haragból keletkezik ez a nyole bűn: 1. a megszólás, 2. erőszak, 3. árulás (*droha*), 4. irigykedés, 5. rágalmozás, 6. más holmijának igazságtalan elvétele, 7. szóval való sértés, 8. testi sértés. Mind a két sorozatnak azonban a kapzsiság (*lobha*) az alapja, azért hát nagy gonddal tar-

tózkodjék ettől a király. Az első sorozatból a legveszedelmesebb bűnök a 6-ik, 2-ik, 5-ik s az első; a második sorozatból pedig a 8-ik, 7-ik és 6-ik; e hét közül mindegyik annál veszedelmesebb, minél előbb áll az iménti felsorolásban. A bűn még a halálnál is veszedelmesebb. (44—53.)

A király miniszterei. Hét vagy nyolc olyan embert nevezzen ki a király maga mellé miniszternek (*saciva*), akiknek már az ősei is szolgálták a király elődjait s akik képzetek, ügyes és bátor harcosok, előkelő származásúak és kipróbált hűségűek. A király egymaga nem lévén képes az egész ország ügyesbajos dolgait intézni, beszéljen meg mindent a tanácsadóival. Kérdezze meg a véleményüket először egyenként, azután pedig együttesen tanácskozzék velük és az elhatározását közölje a leg tudósabb bráhmannel, őt bízván meg a végrehajtással. Minden hivatalra nevezzen ki tisztviselőket, még pedig olyanokat, akik tisztajelleműek, tanultak, erélyesek, jól értenek a pénzgyűjtéshez, szorgalmasak és ügyesek. Ezek közül a bátrakat, az ügyes és megbízható embereket bizza meg a jövedelme kezelésével, a bányák, gyárak és raktárak gondozásával, a félnkebbeket pedig alkalmazza a palotájában. (54—62.)

A király követe. Nevezzen ki az orlkívül követül (*duta*) egy olyan becsületes, ügyes, előkelő származású embert, aki jártas minden tudományban s jól tud következtetni külső jelekből, arckifejezésekből és taglejtésekből. A követ legyen hűséges, jó emlékezőtehetségű, kellemes külsejű, bátor és jó szónok, és ismerje mindennek a helyét és idejét. A hadsereg java a miniszteren fordul meg, az alattvalók fékentartása a hadseregen, az ország és a kincstár üdve a királyon, de a háború és béke ügye a követen, mert hát egyedül a követ az, aki szövetséget vagy ellenségeskedést hoz létre a királyok közt. A követ tehát igyekezzék a külső jelekből, az idegen király és minisztereinek mozdulataiból és arckifejezéséből, vagy pedig a szolgálktól megtudni amazoknak terveit, hogy a saját királya idejekorán megtehesse a kellő intézkedéseket. (63—68.)

A várépítés. A király sík, száraz, gabonában gazdag, egészséges és kellemes vidéken telepedjék le, olyan helyen, ahol az árják vannak többségben. Itt alapítson várost és építsen

magának várat, még pedig lehetőleg dombon, mert ez sokkal nagyobb biztonságot nyújt, mint a pusztaságon, egyszerű földön, vízben vagy erdőben épített vár, vagy az emberektől védett tábor. Egyetlen egy nyilas a vár falán állva, százal tudja felvenni a harcót, száz pedig tízezerrel. Ezt a várat jól lássa el a király fegyverrel, pénzzel, gabonával, teherhordó állatokkal, bráhmanokkal, kézművesekkel, gépekkel, takarmánnyal és vízzel. A vár közepén építsen magának egy szép, tágas és fehérén ragyogó palotát. Itt lakjék, miután előkelő származású, szép és derék feleséget szerzett magának. Nevezzen ki külön házi papot (*purohita*) és külön áldozatot bemutató papokat (*rtvij*). (69—78.)

A király bőkezűsége. Azokat az áldozatokat is mutassa be a király, amelyek alkalmával ajándékokat kell kiosztani. Hogy ezt megtehesse, gondosan szedesse be a jövedelmét, az adót, de úgy viselkedjék a néppel szemben, akárcsak az atya a gyermekeivel szemben. A jövedelméből juttasson bőkezű ajándékokat az olyan bráhmanoknak, akik megtanulták a védát, mert ilyen módon el nem múló kincset szerez magának, vagyis szellemi érdemet, amelyet sem tolvajok, sem az ellenség nem tud elrabolni tőle. Az az áldozat, melyet a bráhmannak a szája útján, vagyis megvendégelés vagy ételajándékozás által szerez magának, sokkal többet ér, mint az *agnihotra*-tűzáldozat. A nem-bráhmannak adott ajándék egyszeres jutalmat hoz; a nem képzett bráhmannak adott kétszerest, egy védatanítónak adott százszerezest, de végtelen jutalmat biztosít az ajándék, ha a király olyan bráhmannak adja, aki elvégezte az egész védát. (79—86.)

A király a csatában. Ha ellenség fenyegeti az országát, bátran szálljon vele szembe, mert ezáltal boldoggá teszi a népét is, meg önmagát is. De a harcban ne legyen kegyetlen, ne használjon mérgezett nyilakat vagy tüzesvégű fegyvereket; ne öljön meg védtelen, gyenge, menekülő, megkegyelmezésért könyörgő ellenséget; sem pedig alvó, fegyverét vesztett, ruhátlan, vagy csak kíváncsiságból odakerült embert; sem olyat, akinek eltörött a fegyvere, vagy aki súlyosan megsebesült stb. Arra a katonára, aki megfutamodik, vezérének minden bűnössége átszáll, viszont minden lelki érdeme a vezérére. Amit a

katona az elejtett ellenségétől elszed, az mind az övé, de a leg-
szébb részei a zsákmánynak a királyt illetik. Amit közösen
szereztek a katonák, azt egyenlően kell felosztani közöttük.
(87—99.)

A király hadügyi politikája. Folyton törekedjék a fejedelem arra, hogy a még meg nem szerzettet megszerezze; amit megszerzett, azt megőrizze; amit megőrzött, azt gyarapítsa; amit gyarapított, azt bőkezűen méltó személyeknek juttassa. Ez az emberi boldogság eléréséhez szükséges négyszeres eszköz. Támadásra készen mindig fitogtassa az erejét, de titkolja a gyengeségét, az ellenség hibáit pedig fürkésze ki, de sohase álnok vagy áruló, becsstelen módokon. Terveit olyan türelemmel gondolja ki, mint amilyen a zsákmányát leső kócsagé; ha pedig menekülnie kell, legyen olyan fürge, mint a nyúl; legyen olyan erős, mint az oroszlán s úgy vesse magát az ellenségre, mint a farkas a zsákmányára. A „négy eszközzel“ (*upakrama*) igyekezzék ellenségeit legyőzni, t. i. egyezkedés (*sama*), ajándékozás, illetve vesztegetés (*dama*), egyenetlenség támasztása (*bheda*) és erőszak (*daudja*) által. Először próbálja meg a három elsőt s csak azután forduljon az erőszakhoz. Mint ahogy a gyomláló kitépi a gazt, de a gabonát megkiméli, úgy pusztítsa a király az ellenségeit, de a saját országát kimélje meg. Az a király, aki dőreségében elnyomja az alattvalóit, csakhamar lezuhan a királyi trónról és elveszíti az életét családotul. (100—112.)

A közigazgatás szervezése. Egy főtiszt vezénylete alatt az illető terület nagysága szerint „két, három vagy száz“, azaz két vagy több falú területének központjába helyezzen egy csapat katonát, hogy azt a részt megvédjék. A katonai parancsnokon kívül nevezzen ki minden egyes falúba egy polgári elüljárót, azonkívül egy-egy magasabb elüljárót fokozatosan minden tíz, húsz, száz és ezer falú számára. Ha valamelyik falúban bűntény történik, az elüljáró jelentést tesz a tízfalús elüljárónak, ez pedig a felette állónak és így tovább [a magyarázók szerint azonban csak] abban az esetben, ha az illető elüljáró nem tudja az ügyet maga elintézni. A falú elüljárója megkapja mindazokat az élelmiszereket, italokat és a tüzfát, mely különben a királyt illeti. A tíz falú felett álló kapjon *egy* családnak

való szántóföldet, a húsz falú felett álló *öt* családnak valót, száz falú kormányzója kapjon *egy egész* falút, ezeré pedig *egy* várost.

Minden városban nevezzen ki a király egy főkormányzót, aki magasrangú, külső megjelenésében félelmet keltő legyen és kiváló, mint a bolygó a csillagok közt. Ez a főtiszt gyakoroljon ellenőrzést és felügyeletet a többiekkel szemben, látogassa meg őket, figyelje meg a viselkedésüket titkos kémek által. Mert hát a királynak a felügyeletre kinevezett tisztviselői nagyon sokszor hitvány gazemberekké (*sathā*) válnak, akik elrabolják másoknak a holmiját; ezektől hadd védje meg a király az ő alattvalóit. Az olyan tisztviselőktől, akik gonosz lélekkel pénzt csikarnak ki az emberektől ügyes-bajos dolgaik elintézéséért, kobozza el a király összes vagyonukat és száműzze őket az országából. A király szolgálatában álló nők és közönséges szolgák számára szabjon ki a király olyan ellátást, amely az állásuknak és a teendőjüknek megfelel. *Egy pāna* legyen a bére a legalacsonyabbnak egy napra, *hat* a legmagasabbé, azonkívül hathavonként *egy* rend ruha és *egy droṇa* gabona havonként. (113—126.)

Adó és vám. Az eladó és vevő érdekeit megfontolva, tekintetbe véve a szállítás költségeit, az utak állapotát, fizetessen a király a kereskedőkkel vámot és adót. Mint ahogy a pióca, a borjú és a méh lassan-lassan és apránként szedik össze az eledelüket, úgy szedjen a király is mérsékelt adót évről-évre. Az évi vagyongyarapodásnak *ötvenedik* részét veheti el a király a jószág vagy pénz után, a gabona után pedig a körülmények szerint a *nyolcadik*, *hatodik* vagy *tizenkettedik* részt. Fák, hús, méz, vaj, illatszerek, gyógyfűvek és fűszerek, virágok és gyümölcs után *egy hatodrészt* illeti meg a királyt, úgyszintén falevelek, széna, nádból, bőrből, agyagból és kőből készült tárgyak után. Még ha éhen kellene is hálnia, ne követeljen a király soha adót *śrotriya*-paptól, viszont nem szabad eltérnie, hogy országában *śrotriya*-pap éhséget szenvedjen, mert ha ez megtörténnék, országát csakhamar éhinség fogja sujtani. Mindaz az érdem, melyet ez a pap szerez, a király életét meghosszabbítja, a gazdagságát és országát gyarapítja; ezért hát gondoskodjék róla a király és védje meg őt, akárcsak saját édes fia

volna. Közönséges kereskedőktől is szedjen évenként csekély adót, kézművesek és súdra szolgák pedig havonként egy napon át dolgozzanak neki. A király ne vágja el a maga üdvének gyökerét azáltal, hogy nem szed adót, de az alattvalók jólétének gyökerét sem a túlságos kapzsisága által, mert szerencsétlenné tenné magát is, meg őket is. (127—139.)

A király mint országának védője. Intézkedéseiben legyen a király szigorú, de egyúttal elnéző is. Ha a teendői végzésében elfáradt, bízson meg a maga helyettesítésével egy böles, józan, előkelő férfit. Ilyenformán gondoskodván az ügyek elintézéséről, legfőbb gondja legyen alattvalóinak megvédése. Mert az olyan király, aki tétlenül nézi, hogy a *daszu*-k (bennszülött lakók) kirabolják az alattvalóit, miközben ezek hiába kiáltanak segítségért, — az olyan király nem él, hanem halott. (140—144.)

A tanácskozás. Reggel korán felkelvén, végeztesse el a király az előírt szertartásokat, azután tartson kihallgatást, utána pedig tanácskozzék minisztereivel olyan magános helyen, ahol nem háborítják: a domb tetején, lugasban, vagy az erdőben stb. Hogy a tanácskozást meg ne lessék s a terveket el ne árulhassák, távol kell tartani minden együgyű, vak, süket, öreg, beteg embert, asszonyokat, barbárokat, nyomorékokat, sőt még a beszélő madarakat, papagályt, szajkót stb. is, mert ezek mind elárulhatnak a határozatokat, elsősorban az asszonyok. Délben vagy pedig éjfélkor, amikor nem érez fáradtságot és kimerültséget, akár egyedül, akár pedig a minisztereivel együtt hozzon határozatokat minden anyagi, szellemi és vallási ügyben, a leányai házasságáról, a fiai neveléséről, elmélkedjék a követek küldéséről, a kémek jelentéseiről stb. Úgyszintén a szomszédairól, valamint az államalkotó elemekről: a miniszterekről, a várról, a kinestárról stb. Mindössze hetvenkét cím alatt kell az állam ügyeiről határoznia. Tekintse a közvetlen szomszéd ország királyát ellenségének, ennek a szomszédját pedig barátjának, a még távolabb lakó királyt pedig semlegesnek. Ezeket iparkodjék mind legyőzni, lehetőleg békés úton, tárgyalás, szerződés stb. által, de a háborútól sem kell visszarettennie. A szövetség is kétféle lehet s a háború is. Van olyan szövetség, melynél a felek közösen cselekesznek és olyan, melynél külön járnak el.

A háború lehet olyan, melyet a maga ügyében visel a király és olyan, melyet a barátja kedvéért. Éppen így kétféle lehet a menetelés vagy felvonulás, a táborozás, a védekezés. Ezt mind fontolja meg a király s ha úgy látja, hogy a körülmények kedvezőek, az ellenség egyenetlen s a győzelem biztos, akkor támadjon, ellenkező esetben igyekezzék kiegyezkedni. Vigyázzon a király mindig arra, hogy sem barátai, vagy a semlegesek, sem pedig az ellenségei ne kerekedjenek föléje, és jól mérlegelje minden tettének következményeit. Ha az ellenség ellen indul, akkor válassza a kedvező időszakot: őszkor, vagy kora tavasszal bocsássa útra seregét. Máskor is, ha biztos kilátás van a győzelemre, de különösen mikor baj érte az ellenséget, indíthat hadjáratot. Amikor minden előintézkedés megtörtént, legelőször is az ellenséges ország fővárosát igyekezzék elfoglalni. Óvakodjék ezalatt a kémektől és árulóktól: az ilyenek a jóbarát alakjában sokkal veszedelmesebbek, mint maga az ellenség. (145—186.)

A hadviselés módja. Menetközben rendezze a csapatait a legalkalmasabb alakban és vigyázzon arra, hogy az ellenség egyik oldalról se támadhassa meg váratlanul. Mindenüvé helyezzen el fegyelmezett és begyakorlott katonákat. Sík területen harcoljon harciszekerekkel, mocsaras helyeken esónakokkal és elefántokkal, erdős helyeken nyilakkal, dombos helyeken karddal és egyéb fegyverekkel. A sereg élére állítson olyan katonákat, kik a legvitézesebb harcosok földjéről valók. Az ütközet előtt tartson szemlét és bátorítsa a katonáit. Ha az ellenséget ostromzár alá vette, üssön táborát a város körül s onnan nyugtalanítsa az országot, szüntelenül pusztítván a vetéseket, s zárja el az ellenséget a tüzelőszerek és a víz elől. Pusztítsa el az ellenségnek védőműveit és még éjjel se hagyjon neki nyugtot. Lázítsa fel az ellenfél alattvalóit és folyton szerezzen értesülést a terveiről. Mindazonáltal igyekezzék elkerülni a döntő ütközetet és keressen megoldást egyezség, vesztegetés, vagy pedig egyenetlenség szítása által, akár mind a hárommal egyszerre, akár pedig külön-külön. Mert azt látjuk, hogy a győzelem sohasem biztos, s éppen ezért kerülje a nyílt csatát. Amde ha az említett három eszközzel nem tud célt érni, feszítse meg az

erejét és igyekezzék az ellenségét döntő csatában legyőzni. (187—200.)

Ha győzelmet aratott, tartsa tiszteletben a meghódított ország isteneit, a jámbor bráhmanokat és adjon nekik kiváltságokat. Vegye tekintetbe a meghódított ország lakóainak kivánságait, és megszabván a feltételeit, helyezze az ország élére a legyőzött király valamelyik rokonát. Az ország szokásait hagyja érvényben, és tüntesse ki az új királyt és ennek főembereit becses ajándékokkal. A maga idejében alkalmazott elkobzás, noha gyűlöletet kelt, valamint az ajándékozás, mivel népszerűséget szerez, szintén ajánlatos. Az ellenséggel azonban szövetséget is köthet a király, ha az hajlandó hadikárpótlást fizetni és egy bizonyos területet átengedni. A semleges fejedelmekkel is iparkodjék jó viszonyban lenni, nehogy a hódító hadjárat sikerét veszélyeztessék, mert az aranyból és hódított területnél is erősebb támasz a megbízható szövetséges, sőt még a gyenge, de vitéz és becsületes jóbarát is fontos szolgálatot tehet neki. Miután a célját elérte, hagyja el az idegen országot, bármilyen gazdag és termékeny legyen is az. Otthon aztán minden igyekezettel törekedjék arra, hogy a vagyonát, a vagyonával a feleségét, de szükség esetén akár mindkettő árán önmagát fenntartsa. Ha szerencsétlenségek érik, törekedjék a kellő eszközök és módok felhasználásával szabadulni azokból. (201—215.)

A király magánélete. Az összes államügyek megtárgyalása után fürödjék meg és délben vonuljon vissza palotája belső termeibe (*antahpura*), hogy ott ebédeljen. Csak olyan ételt egyék, amelyet megbízható, dolgukhoz értő szolgák készítettek. Az ételt előbb jól meg kell vizsgálni és a védákból vett méregölő rámondásokkal, továbbá mindenféle ellenszerekkel megtisztítani. Azonkívül hordjon a király állandóan olyan drágaköveket, melyek a mérget hatástalanná teszik. Gondosan vizsgálta meg mindig azokat a női eszlédeket is, akik a legyezővel, vízzel és illatszerekkel kiszolgálják. Úgyszintén legyen óvatos, amikor kocsin, lóháton vagy elefánton megy valahová, amikor ül, alszik, fürdik, vagy amikor illatszerekkel megkeneti magát s az ékszereit magára veszi. Ebéd után szórakozzék a feleségével, de azután

foglalkozzék ismét az állam ügyeivel, tartson szemlét a csapatai, állatai és fegyverei felett. Az esthajnali ájtatosság után felfegyverkezve hallgassa ki a követei és kémei jelentéseit. Azután pedig körülvéve a női eselédektől, ismét vonuljon vissza és költse el a vacsoráját, de csak keveset egyék. Étkezés után üditse fel magát a zene hangjaival, azután pedig térjen nyugalomra, hogy kipihenvén fáradalmait, a kellő időben felkelhessen. (216—225.)

Így járjon el a király amikor egészséges, valahányszor azonban rosszul érzi magát, teendői elvégzésével a főembereit bízva meg. (226.)

VIII. FEJEZET.

Polgári és büntető jog.

I. A törvényszék megalakulása. — A bíró kötelességei.

1. A király a legfőbb bíró. — 2. Külső megjelenése ítélkezéskor. — 3. Az ítélkezés alapja. — 4. A 18 jogcím. — 9. A király helyettese. — 10. A törvényszék megalakulása. — 12. A bíró legyen lelkiismeretes, 13. de a felek is. — 14. Az igazságtalanság következményei. — 18. A bűnben való részese-
sedés. — 20. Ki lehet bíró? — 23. A bírászkodás megkezdése. — 25. A felek és tanúk értékelése. — 27. A tulajdonjog elvei: a) kiskorúaknál, 28. b) nőknél, 30. c) gazdtalan tulajdonnál, 31. d) talált tárgynál. — 33. A király részese-
sedése. — 37. Talált kincs. — 40. Ellopott tulajdon. — 41. A jogforrások.

1. Amikor a király a peres ügyeket akarja megvizsgálni, bráhmanok és tapasztalt tanácsosok kíséretében, komoly viselkedést tanúsítva jelenjék meg a törvénytevő gyűlésen.¹ *

2. Itt aztán ülve, vagy pedig állva, jobb karját felemelve, szerény lévén ruházaiban és ékszerekben, vizsgálja meg a peresfelek ügyeit, *

3. napról-napra, a vidékek szokásaiból és a törvénykönyvekből merített elvek alapján, aszerint, amint a tizennyolc cím alá tartoznak, külön-külön. **

¹ Az egyes és kettős csillagok a XII. fejezet tartalma után következő *Jegyzetekre* utalnak; jelentésükre nézve l. a 33. oldalon a 2. fejezetet.

4. Melyek közül az *első* [helyen áll] az adósság meg nem fizetése, [a következők pedig:] (2.) letét, (3.) tulajdonban nem álló dolog eladása, (4.) üzlettárssal együtt folytatott kereskedés, (5.) adományok visszavétele; *

5. (6.) bérnek meg nem fizetése, (7.) szerződésnek meg nem tartása, (8.) eladásnak és vételnek felbontása, (9.) viszálykodás [a nyáj] ura és őrzője (úr és szolgál) között;

6. (10.) a határvillongásokra vonatkozó törvény, (11.) támadás és (12.) rágalmazás esete, (13.) lopás, (14.) rablás erőszakkal, (15.) házasságtörés;

7. (16.) a feleség és férj kötelességei, (17.) [örökség] megosztása, (18.) a kockajáték és az állatokkal rendezett játékok. Ez az a tizennyole fejezet, melynek címén peres ügyek keletkeznek itt (e földön).¹ **

8. Minthogy legtöbbnyire ezen címeken folytatnak pereket az emberek, az örök törvényre, (igazságra, *dharma*) támaszkodva szolgáltatasson [a király] igazságot.

9. Ha személyesen nem vizsgálhatja meg a király az ügyeket, akkor bizzon meg egy tudós bráhmant az ügyek megvizsgálásával.

10. Ez (a király vagy helyettese) három tanácsossal a kíséretében jelenjék meg a fenséges törvényszéken s [azután] vizsgálja meg alaposan az eléje (t. i. a király elé) terjesztett ügyeket, akár ülve, akár pedig állva. *

¹ Ezen jogcímeket a tárgyalás folyamán csak nagyjában különíti el Manu egymástól. A tárgyalás nem rendszeres, sokszor megszakad, az anyag felosztása pedig hiányos és aránytalan. Az egyes jogcímek alá eső fő törvényhelyek a következők:

1. VIII. 47—60, 139—143, 151—155, 158—167, 179—196;
2. VIII. 149, 179—196; **3.** VIII. 197—202; **4.** VIII. 206—211;
5. VIII. 212—214;

6. VIII. 215—218; **7.** VIII. 218—221; **8.** VIII. 222—228;
9. VIII. 229—243;

10. VIII. 245—266; **11.** VIII. 279—301; **12.** VIII. 267—278; **13.** VIII. 314—315, 332—341; **14.** VIII. 344—351, IX. 257—269; **15.** VIII. 352—359, 363, 371—379, 382—385, IX. 30;

16. IX. 2—16, 26, 30, 74, 96, 101—102; **17.** IX. 104—220; **18.** IX. 221—228.

11. Ha valamelyik vidéken összeül három pap, ki a védákban jártas, továbbá a királytól kinevezett tudós [bráhman], azt [a gyűlést a négyarcú] Brahman törvényszékének nevezik. **

12. Ha pedig az igazság az igazságtalanságtól megsebesítve kerül a gyűlés elé, de [a bírák] nem húzzák ki abból a nyilat, meg vannak ekkor sebesítve maguk a törvényt ülők is.

13. Vagy nem kell a törvényszéken megjelenni, vagy pedig őszintén kell beszélni; akár semmit sem mond, akár pedig hamisat mond az ember, vétkessé válik. *

14. Ahol pedig az igazságot az igazságtalanság, az igazmondást a hazugság öli meg, mialatt [a bírák] közömbösen nézik [a dolgot], ott meg vannak ölve a bírák is. *

15. Mert hát a megölt igazság (jog) öl, a megőrzött igazság (jog) pedig őriz; ennél fogva az igazságot (jogot) nem szabad megölni, nehogy mindnyájunkat tönkretegyen a megölt igazság (jog). *

16. Az isteni törvény [személyesítője] ugyanis *vr̥ṣa* (*Śiva* bikája); ha pedig ezt valaki megsérti, az illetőt *vr̥ṣala*-nak (vagy hitvány súdrának) tudják az istenek. Ezért tehát ne szegje meg [senki] a törvényt. **

17. Az igazságosság bizony az egyetlen jóbarát, ki még a halálba is követi az embert; mert hát a testtel együtt minden egyéb pusztulásnak indul.

18. Egy negyedrésze az igazságtalanságnak a tett elkövetőjét, egy negyede a [hamisan valló] szemtanút éri; egy negyedrésze a törvényszék tagjait együttvéve, egy negyede a királyt éri. *

19. De a király büntetlen marad, s a törvényszék tagjai is felszabadulnak, az [egész] bűn pedig az elkövetőjére száll [ott], ahol fenytésben részesül az, aki megérdemli a fenytést.

20. Még az olyan bráhman is, aki csak a kasztja alapján él s aki csak névszerint bráhman, törvénymagyarázója lehet a királynak, ha úgy tetszik [a királynak], ellenben a súdra semmiesetre sem. **

21. Amely királynak pedig súdra gyakorolja az igazságszolgáltatást, annak az országa elmerül [romlásba], mint a tehén a pocsolyába, ha ezt [tétlenül] nézi.

22. Amely országban többnyire csak sádrák vannak s amely el van árasztva hitetlenekkel s ninesenek benne bráhmánok, az csakhamar el fog pusztulni mindenestül, gyötörve éhínség és [járványos] betegség által. *

23. A törvényszéken helyet foglalva, [illően] felöltözve, higgadtan, meghajtván magát a világtájak őrzői előtt, úgy fogjon hozzá [a király vagy helyettese] az ügy megvizsgálásához. **

24. Mindkettőt, úgy a hasznosat, mint a kártékonyat felismervén, de csakis az igazság vagy igazságtalanság szerint, az osztályaik (kasztjuk) sorrendjében hadd vizsgálja meg a perlekedőknek minden ügyét. *

25. Külső jelek által ismerje fel az emberek belső természetét: a hangjuk, színük, mozdulatuk, külső megjelenésük, valamint a szemük és magatartásuk által. *

26. A külső megjelenésből, a mozdulatokról, a járásról, a magatartásról meg a beszédről, a szem és az arc változásairól lehet felismerni a szív belsejét. *

27. A kiskorúnak tulajdonát, mely az övé örökség útján vagy másképpen, addig őrizze meg a király, amíg [a védatanuló] vissza nem tért [a tanítótól], vagy amíg [az illető] a kiskorúságát be nem fejezte. **

28. Éppen így viselje gondját az olyan nőknek, kik meddők; kiknek nines fiúgyermekük; az olyanoknak, kiknek nines rokonuk; az olyan feleségeknek, kik a [távollevő] férjükhöz hűek maradnak; az özvegyeknek és a betegeknek. **

29. Azokat a rokonokat pedig, akik eme nőktől még ezek életében elveszik a tulajdonukat: a tolvajokat megillető büntetéssel sújtsa az igazságos király. *

30. A király három évig tartsa őrizet alatt az olyan tulajdont, melynek ismeretlen az ura. Ezen három esztendőn belül átveheti a tulajdonos; azontúl a király tartsa meg. *

31. Ha valaki azt mondja: „Ez az enyém“, az olyat ki kell hallgatni a kellő formában. S ha elmondja előbb az alakját, [a talált tárgyak] számát és a többit, akkor ő a tulajdonos, s azt a tárgyat megérdemli. *

32. De ha nem tudja megjelölni a helyet s az időt az elveszett tárgyra nézve az igazságnak megfelelően, [továbbá] a

43. Sohase indítson pert a király maga, sem pedig az ő embere; azt a pert pedig semmiesetre se hanyagolja el, melyet más valaki indított meg. *

44. Valamint a vadász a véresepek után [indulva] nyomozza ki az állatnak fekvőhelyét, éppen úgy nyomozza ki a fejedelem következtetések (bizonyítékok) által az igazságnak a hollétét.

45. Legyen mindig tekintettel az igazságra, az ügy mivoltára, a saját lelkiállapotára, azután pedig a tanúra, a helyre, időre, a külsőségekre, s mindig maradjon meg a törvényes ügymenet mellett. *

46. Amit a vallás szerint élő emberek és jámbor kétszeresületettek cselekedtek, azt [a király] alkalmazza [törvényül], hogyha nem ellenkezik a vidékkel, törzzsel (családdal) és kasztokkal. *

2. Adósság.

(I. jogcím.)

47. Hitelező és adós. — 48. Az adósság behajtása. — 52. A bizonyító eljárás. — 57. A hamis tanúzás következménye.

47. Hogyha a hitelező pört indít előtte azon célból, hogy az adóstól visszakapja az őt megillető összeget, akkor fizettesse meg [a király] az adóssal az igazolt összeget a hitelezőnek.

48. Bármilyen eszközzel (úton-módon) tud is hozzájutni a hitelező az ő [jogos] tulajdonához, éppen ezekkel az eszközökkel kényszerít használva fizettesse meg az adóssal [az adósságát].

49. Erkölcsi eszköz útján, törvényes pörrel, ravasz kijátszással, a szokásos eljárás szerint, szeresheti vissza [a hitelező] kölcsönadott összeget, ötödször pedig erőszakkal. **

50. Ha valamely hitelező a maga tulajdonát visszaszerzi től, azt a király ne rója meg, a miért a maga vagyonszerzete.

z olyant pedig, aki tagadja az adósságát, noha az adóssággal be van bizonyítva, kényszerítse, hogy a kölcsönfizesse az adósságát s azonfelül egy csekély adóhoz képest [is fizessen]. **

52. Ha pedig az alperes tagad, mikor a törvényszék előtt felszólították, hogy fizessen, a felperes jelölje meg a helyet, [ahol a kölesönzés történt], vagy pedig [más] hiteles bizonyítékot mutasson fel. *

53. Aki [mint felperes] hibás helyet jelöl meg, s aki azt, amit egyszer előbb állított, letagadja, s aki nem látja be, hogy az állításai összevissza-zavartak és ellentmondók; *

54. továbbá az, aki bejelentvén, hogy mit akar bizonyítani, ettől később eltér, vagy aki az általa kellően bebizonyított tényállításnál, ha kihallgatják [a tárgyalásnál], nem marad meg;

55. vagy aki olyan helyen beszél a tanúkkal, mely alkalmatlan ilyen beszélgetésre, vagy aki nem akar felelni a világosan feltett kérdésre, vagy pedig aki eltávozik [a tárgyalásról];

56. vagy aki, mikor felszólítják, hogy beszéljen, nem beszél, vagy azt, amit állított, nem képes bizonyítani; vagy aki nem tudja, mi az első [pont] és mi a következő [második]: [minden ilyen felperes] elveszíti az illető pert. *

57. Aki azt mondotta: „Vannak nekem tanúim”, de mikor azt mondják neki: „Mutasd őket”, nem tudja azokat megmutatni — a bíró ezen bizonyítékok alapján az illetet is jelentse ki pervesztesnek. *

58. Ha pedig a felperes nem nyilatkozik: testileg megbüntetendő, vagy pedig pénzbírságra ítélendő a törvény alapján. Ha pedig három félhónapon belül nem védekezik [az alperes], a törvény előtt ő a legyőzött (vesztes). *

59. Amekkora összeget hamisan letagad [az alperes], vagy amekkorát [hamisan] követel [a felperes]: ugyanennek a kétszeresét fizettesse meg a király bírságuul ezzel a két emberrel, mert nem követik a [vallásos] törvényt. **

3. A tanúk.

60. A tanúk száma. — 62. Ki lehet tanú és 64. ki nem lehet? — 68. A tanú legyen ugyanazon kasztú. 69. de némelykor bárki. — 71. A tanúvallomás mérlegelendő. — 73. A többség dönt. — 74. Az igaz tanú jutalma. — 75. A hamis tanú bűnhődése. — 77. A nő nem alkalmas tanú. — 78. A vallomás legyen természetes. — 79. A kihallgatás módja. — 80. A tanúk figyelmezte-

tése és megfenyegetése. — 87. A tanúk felszólítása kasztjuk szerint. — 89. A súdra megfenyegetése. — 97. A hamis tanúság következményei. — 102. Némelykor a bráhmant is meg kell fenyegetni. — 103. Mikor nem bűn a hamis tanúzás? 104. Ha az igaz vallomás valakinek a halálát okozná. — 105. A vallásos hamis tanúzás kiengesztelése. — 107. A meg nem jelenő tanú büntetése. — 108. A hamisnak bizonyuló tanú büntetése. — 109. Ha nincs tanú, eskü dönt. — 111. Nem szabad hamisan esküdni, 112. de némely esetben szabad. — 113. Az eskü a kasztok szerint.

60. Ha pedig a hitelező az adóst a törvényszék elé idézte, de ez a tárgyalásnál tagad: legalább három tanúnak kell rábizonyítania [az adósságát] a király [által kinevezett] bráhman jelenlétében.

61. Hogy kiesodák idézhetők meg a hitelezők által az ő pereikben, mindazokat pontosan fel fogom sorolni, valamint azt is, hogy milyen módon kell ezeknek igazat vallaniok.

62. Házasságú emberek, olyan férfiak, kiknek van fiúgyermekük, arról a vidékről valók, legyenek azok kasztjukra nézve ksatriják, vájsák vagy súdrák, mindannyian lehetnek tanúk, ha a felperes bejelenti őket, de nem [lehet tanú] akárki, kivéve sürgősség esetén. *

63. Szavahihető emberek az összes kasztokból alkalmazhatók a pereknél tanúul, olyanok, akik összes vallásos kötelességeiket ismerik, s akik nem fősvények. Akik ezzel ellenkező jelleműek, azokat pedig mellőzze [a bíró].

64. De nem idézhetők meg tanúul, akik a perben érdekelve vannak, sem a bizalmas barátok, sem a szolgák, sem azok, akikkel ellenséges viszonyban állanak [a felek], sem azok, akik már elítélve voltak, sem betegségtől gyötört emberek, sem pedig főbenjáró vétséggel vádoltak. *

65. Nem alkalmazható tanúul a király, sem kézművesek és táncosok (énekesek), sem az áldozópap (*śrotriya*), sem a véda-tanuló, sem pedig az, aki egészen lemondott [a világról]. **

66. Sem pedig az olyan, aki egészen másoktól függ, sem a rossz hírű, sem a *dasya*, sem az, aki tiltott (vagy kegyetlen) foglalkozást űz, sem az öreg ember, sem a gyermek, sem *egy* ember egymagában, sem a legalsó kasztokból való ember, sem az olyan, aki elvesztette ép érzékeit. **

67. Sem pedig a nagy bánatban levő, sem a részeg, sem

az örült, sem az, akit gyötör az éhség meg a szomjúság, sem a fáradságtól eilankadt, sem a szerelemtől kínzott, sem a haragra lobbant, sem pedig a tolvaj. *

68. A nők ügyében nők tegyenek tanúságot, kétszer-születettekért hasonló [kasztú] kétszer-születettek, becsületes súdrák súdrákért, a legalsóbb (vagy: kaszton kívül álló) emberekért a legalsóbb (vagy: kaszton kívül álló) emberek. *

69. Bárki azonban, akinek határozott tudomása van valamiről, tanúságot tehet a peres felek ügyében, ha a ház belsejében vagy az erdőben [történt a dolog], vagy pedig egy halállal végződő bünténynél is.

70. Ha pedig nincs [arravaló más] tanú, akkor tehet [tanúságot] akár egy nő, gyermek, vagy öreg ember, egy tanuló, vagy egy rokon, egy rabszolga, vagy egy béresszolga. *

71. A gyermekek, öreg emberek, betegek tanúságtételénél azonban, minthogy ezek [könnyen] nem igazat mondanak, [a bíró] tartsa ezeknek vallomását megbízhatatlannak, úgyszintén a zavartelméjűekét.

72. Erőszakosságok összes eseteiben, lopások és házasságtörések, rágalmozások és támadások ügyében ne vizsgálja [a bíró] a tanúkat, (a tanúk jogosultságát). *

73. A [tanúk] többségét (azok vallomását) fogadja el a király, ha a tanúk kétféleképpen vallanak; ha egyenlők [számra nézve], fogadja el a jeles tulajdonságokban kiválókat; ha pedig [egyforma] jelességű tanúk különböznek [a vallomásnál, fogadja el] azokat, akik a legkiválóbbak a kétszer-születettek közt. **

74. Az [olyan] tanúságtétel, [melyet valaki] a szemtanúként való látás alapján, vagy [hiteles] hallás útján [akar tenni], elfogadható. A tanú, aki ilyen esetekben igazat vall, nem veszíti el [sem] a vallásos érdemeit, [sem az anyagi javait].

75. De az olyan tanú, aki az árják gyülekezetében mást vall, mint csak azt, amit látott vagy hallott, fejjel lefelé bukik a pokolba halála után és elveszíti a mennyországot. *

76. Abban az esetben, ha a [per megindításakor] tanúnak nem szánt ember lát vagy hall valamit, az, ha azután vallatják, mindent mondjon el úgy, ahogyan látta és ahogyan hallotta. *

77. Egy [férfi] egymagában, aki ment a kapzsiságtól, lehet tanú, de nem [lehetnek] nők többen együttvéve, még ha tiszta [jelleműek] is, a nő eszejárásának állhatatlansága miatt — sem [pedig nem lehetnek tanúk] olyan férfiak, akik vétkekkel vannak szennyezve.

78. Amit természetes módon vallanak [a tanúk], azt el kell fogadni, mint a perre nézve lényegest. De amit ettől eltérőleg (belytelenül) vallanak, az értéktelen az igazság [kiderítése] szempontjából. *

79. Miután a gyűlésteremben összegyűltek [a tanúk] s a perelő és a beperelt [is] jelen vannak, a bíró hallgassa ki a tanúkat, miután a következő módon figyelmeztette őket:

80. „Hogyha bármiről tudjátok, hogy azt ezen két [fél] egymással szemben kölesönösen végezte ebben az ügyben, mondjátok meg mindazt az igazság szerint, mert ebben ti vagytok a tanúságtévők“.

81. „Az a tanú, aki vallomásában az igazat mondja, elnyeri a legfenségesebb világot [halála után], itt (e földön) pedig a legfőbb hirnevet. Az ilyen tanúságot Brahman [maga is] tiszteli“.

82. „Az, aki vallomásában hamisat mond, *Varuna* bilincseivel köttetik meg szorosán, [úgy hogy] tehetetlen [lesz] száz léten keresztül. Ezért hát mondjon [mindenki] a vallomásánál igazat“. **

83. „Az igaz [vallomás] által megtisztul a tanú, az igaz [vallomás] által a [vallási] érdeme gyarapodik. Ezért hát igazat kell vallaniok az összes kasztokhoz tartozó tanúknak“. *

84. „A lélek bizony a léleknek (vagy: önmagának) a tanúja, éppúgy a lélek a menedéke a léleknek (vagy: önmagának). Ne sértsd meg a saját lelkedet, az embereknek ezen legkitünőbb szemtanúját!“ *

85. A gonosztevők ugyan azt hiszik a szívükben: „Senki sem lát meg minket“. Pedig megfigyelik őket az istenek, úgyszintén a saját szívükben lakó szellem. **

86. Az ég, a föld, a vizek, a szív[ben lakó szellem], a hold, a nap, a tűz, *Yama*, a szelek, az éjszaka, mindkét hajnal,

a *dharmá* (az igazság) ismerik az összes festtel bírók (halandó emberek) tetteit. **

87. Az istenek [jelképe] és bráhmanok jelenlétében szólítsa fel [a bíró] igaz vallomásra a kétszer-születetteket, mialatt ezek akár észak, akár pedig kelet felé fordulnak arcukkal, még pedig délelőtt, miután előbb megtisztult s ők is megtisztultak. **

88. A bráhmant így szólítsa fel [vallomásra]: „Beszélj”; a ksatriját így: „Beszélj igazat!”, a vájsát pedig a jószág, gabona és arany [említése] útján, a súdrát pedig minden bűn[nek az említése] útján, amely a kaszt elvesztését okozza. **

89. „Mindazok a [kínzó] helyek, amelyeket megjelöltek [a vallás tanai] a bráhman-gyilkos, továbbá a nő- és gyermek-gyilkosok, barátjának megkárosítója s a hálátlan ember számára, éppen ezek legyenek a tieid is, ha hamisan vallasz”.

90. „Születésed óta ami érdemszerző dolgot csak cselekedtél, oh derék ember, mindaz rólad a kutyákra száll, hogyha másképpen vallasz, [mint az igazság szerint]”. **

91. „Ami pedig [azt illeti, hogy] önmagadról azt hiszed, hogy egyedül vagy, oh híve az erénynek, [jegyezd meg:] szüntelenül a szivedben lakik az a böles [szellem], aki az érdemes és a rossz tetteidet megfigyeli”. **

92. „Hogyha nem vagy meghasonolva *Yama* istennel, *Vivasat* fiával, aki a szivedben lakozik, akkor sem a *Gangá*-hoz (Gangeszhez), sem a *Kuru*-khoz (a *Kuru*-k földjére) nem kell zárandokolnod”. **

93. „Meztelenül, megnyírva, az éhségtől és szomjúságtól meggyötörve, megvakulva menjen az ellenségének házához egy fazékkal [a kezében] eledelt koldulni az, aki hamis tanúságot tesz”.

94. „Fejjel lefelé vak sötétségbe bukják le a pokolba az a vétkes ember, aki hamis feleletet ad, amikor vallomásra szólították fel a törvényszéki peres tárgyalás alkalmával”.

95. „Akárcsak a vak ember, aki a halakat a szálkákkal együtt eszi meg, olyan az az ember, aki megjelenvén a törvényszék előtt, hamis tanúságot tesz valamely ügyben, [vagy olyasmiről], aminek nem volt a szemtanúja”.

96. „Akinek a saját [mindenről] tudomással bíró lelke nem

kétkedik, mikor vallomást tesz, annál az istenek más derekabb embert e világon nem ismernek". **

97. „Hogy hány rokonát öli meg [az ember] és melyik [tanúvallomással], ha hamisat vall a tanúskodás alkalmával, azt hallgasd meg, oh derék ember, ebből a kellő rendben [történő] felsorolásból“. **

98. „Ötöt öl meg apró jószág [dolgában való] hamis tanúsággal, tizet öl meg marha [dolgában való] hamis tanúsággal, százat a ló [dolgában való] hamis tanúsággal, [de] ezeret ember [dolgában való] hamis tanúsággal“. *

99. „Megöli a születetteket és a meg nem születetteket az, aki arany ügyében mond hamis tanúságot, de a föld [ügyében való] hamis tanúsággal megöl mindent: így hát ne vallj hamisat a föld ügyében“. *

100. „A víz dolgában [való hamis tanúzást] éppen olyanoknak mondják [a törvénytudók], mint a föld ügyében [valót], éppen úgy a nőekkel való testi élvezet dolgában, úgyszintén a vízben termő, valamint minden kőből készült ékszer dolgában [valót]“. *

101. „Fontolóra véve mindazokat a veszedelmeket, melyek a hamis tanúvallomásból [keletkeznek]: ahogy hallottad s ahogyan láttad, mindent úgy mondj el őszintén“. *

102. Az olyan bráhmanokkal, akik marhatenyésztők, kereskedők, éppúgy azokkal, akik kézművesek, színészek (vagy énekesek), béresszolgák, vagy pedig uzsorások, úgy bánjék [a bíró], mintha súdrák volnának. *

103. Az az ember, aki vallásos érzületből tesz ilyen [hamis] tanúságot [némely] peres ügyekben, noha más értesülése van [a dolgról], nem veszíti el a mennyországot: mert az ilyen beszédet isteni beszédnek mondják. **

104. Valahányszor az igazság megvallása által egy súdrának, vájsának, ksatrijának vagy bráhmannak a halála következne be, mindannyiszor hamisat kell vallani, mert hát ez [a hazugság] az igazságnál is többet ér. **

105. A beszéd istennőjének [szentelt] fött rizzsel kell áldozniok [az ilyen hamis tanúknak] *Saravati* számára, mert így

hajtják végre a legteljesebb kiengesztelést a hazugság ezen vétkeért; *

106. vagy pedig a *kusmanda*-[imádságok] elmondásával áldozhat [az ilyen jószándékú hamis tanú] hígított vaját a tűzben a [vallásos] előírás szerint, vagy pedig az *Ud*-dal kezdődő, *Varuna*-nak [szentelt] himnusszal, vagy pedig azzal a három himnusszal, mely a Vizekhez van intézve. **

107. Az olyan ember, ki nem beteg és három félhónapon keresztül még sem tesz tanúvallomást [a megidézés után] kölcsönzési és egyéb [perek] ügyében: legyen kénytelen az illető adósságot egészen magára venni s azonkívül az egész után egy tizedrészt bírságot [a király számára].

108. Amelyik tanúnál hét napon belül azután, hogy valamását megtette, betegség, tüzeset vagy valamely [közeli] rokonának halála fordul elő, azzal meg kell fizettetni az [egész] adósságot, [amelyre nézve tanú volt] s azonkívül a bírságot.

109. Olyan peres ügyekben, melyekben nincs tanú az egymás ellen perlekedő két fél számára, ha [a bíró] nem képes a valóság szerint megállapítani az igazságot, akkor eskű útján is igyekezhetnek azt megállapítani. **

110. A nagy-bölesek is, sőt még az istenek is tettek esküt azért, hogy [kétes] ügyeiket eldöntsék. *Vasistha* is esküdtött esküt, *Pijavana* fia, a király előtt. **

111. Ne tegyen hamis esküt még jelentéktelen dologban sem senki, aki okos ember, mert aki hamis esküt tesz, az elpusztul a halála után is, meg itt (e földön) is.

112. Az olyan nőekkel szemben, kik iránt szerelmet érez valaki, házasság ügyében, a tehenek számára [szerzett] takarmány, éppen úgy a [szent tűzhöz való] tüzelőszer ügyében, vagy pedig egy bráhman megsegítése érdekében tett [hamis] eskű nem halálos veszedelmet okozó. **

113. A bráhmant eskesse meg [a bíró] az igazságra, a ksatriját a szekereére, lovára vagy elefántjára meg a fegyvereire, a vájsát pedig a jószágára, gabonájára és aranyára, a súdrát pedig azzal, hogy [hamis eskűvel] felveszi magára az összes halálos bűnöket. **

4. Az istenítéletek.

114. Istenítélettel is lehet döntené. — 117. A hamis esküre hozott ítélet megsemmisítendő: 118. úgyszintén a hamis vallomáson alapuló.

114. Vagy pedig markoltassa meg [a bírój] vele (a vádlottal, vagy a peres féllel) a tüzet, vagy pedig meríttesse őt a víz alá, vagy pedig érinttesse meg vele egyenként fiának és feleségének fejét. **

115. Akit az izzó tűz nem éget meg, akit a víz nem kényszerít [gyorsan] a felszínre vetődni, továbbá akit nem ér csakhamar valamely szerencsétlenség, azt az ő esküje alapján tisztának kell tartani. *

116. Mert *Vatsa*-nak, mikor hajdan a saját öccse megvádolta, egyetlen szőrszálát sem égette meg a tűz, a világnak ez a kéme, az ő igazságossága miatt. *

117. Ha bármilyen peres ügyben hamis tanúságot tett valaki, azt az ítéletet mindannyiszor meg kell semmisítenie [a bírónak] s az egész eljárásnak érvénytelennek kell lennie.

118. Az olyan vallomást, [melyet] pénzvágtyból, szórakozottságból, félelemből, szívességből, szerelemből, haragból, úgyszintén tudatlanságból, vagy együgyűségből [tesz valaki, azt] érvénytelennek mondják. *

5. A pénzbírság.

120. A pénzbüntetés mértéke. — 123. A bráhma csak száműzetésre ítélhető.

119. Aki ezek közül bármelyik indító okból hamis vallomást tesz, [az bűnös s] az annak [számára rendelt] különféle büntetéseket fel fogom sorolni a kellő sorrendben.

120. Az, aki pénzvágtyból [tesz hamis tanúságot]: ezerre [t. i. *paṇāra*] ítélendő; aki szórakozottságból: a legkisebb bírságra [250 *paṇā*]; aki félelemből: két középső bírságra; aki barátságából: a legalsóra négyszeresen számítva; **

121. [aki] szerelemből [tesz hamis tanúságot]: az alsó fokra tízszeresen [ítélendő]; [aki] haragból, a következőre (azaz: középsőre) háromszorosan; [aki] tudatlanságból: két teljes százra; [aki] pedig együgyűségből: százra.

122. Ezeket a bírságokat határozták meg a bölesek, mint mondják, a hamis tanúságot tevő tanúk számára [azon célból], hogy az igazság megromlását elhárítsák, az igazságtalanságot pedig megfékezzék.

123. A három [alsó] kaszthoz tartozókat, ha hamis tanúságot tesznek, az igazságos király bírságozza meg s azután száműzze, de a bráhmant [csak] száműzze.

6. Testi büntetés.

125. A test sérthető részei. — 126. A büntetés foka mérlegelendő. — 127. Igazságtalanul büntetni nagy bűn: 128. úgyszintén a büntetés elmulasztása. — 129. A büntetés fokozatai.

124. Tíz helyét a büntetésnek nevezte meg *Manu*, a *Svayambhu* (Magától-létező) fia, melyek a három [alsó] kasztnál legyenek [sérthetők]; a bráhman [azonban] sértetlenül távozzék [az országból];

125. [t. i. ezeket]: az ivarszervet, a hasat, a nyelvet, a két kezet, a két lábat ötödik helyen, továbbá a szemet, az orrt, meg a két fület, a vagyont, úgyszintén az egész testet. *

126. Meggyőződést szerezvén az indító okról, a helyről és az időről [a vétséget illetőleg] az igazságnak megfelelően, továbbá tekintetbe véve a [vétkes] képességét s a bűn nagyságát, úgy szabja ki [a bíró] a büntetést a büntetendőkre. **

127. Az igazságtalan büntetés ezen a világon (vagy: az emberek között) tönkre teszi a dicsőséget s [a halál után] a jó hírnevet megszünteti, sőt megfosztja [az embert] a mennyországtól is a másvilágon: ezért hát kerülje [a bíró] ezt.

128. Az a király, aki olyanokat büntet, akik nem érdemelnek büntetést, de viszont a büntetendőket nem bünteti meg: nagy dicstelenséget (becstelenséget) szerez magának, sőt még a pokolba is jut [halála után].

129. Először [enyhē] szóval büntessen; ezután szigorú szóval, harmadik esetben anyagi (pénz)bírsággal, ezután pedig testi büntetéssel.

130. De hogyha még a testi büntetéssel (kínzással) sem képes az ilyen bűnösöket megfékezni, akkor ezekkel szemben mind a négy módot [együttvéve] alkalmazhatja.

7. A mértékek.

131. A mértékegységek.

131. A réznek, ezüstnek, aranynak azon elnevezéseit, melyek ismeretesek (szokásosak) a földön az emberek üzleti ügyeinek elintézése céljából, azokat fogom most hiánytalanul felsorolni.

132. Azt a nagyon finom porszemet, mely látható, mikor a nap az [ablak-]rácsen keresztül süt, azt mint az [összes] mennyiségek közül a legkisebbet, *trasarenu* (rezgő porszem) [névvel] nevezik. *

133. Nyolc *trasarenu* becsülendő terjedelemre nézve akkorrára, mint [a mekkora] egy *likša* (a tetű petéje, serke); ebből három [annyi, mint] egy *rājasaršapa* (mákszem vagy fekete mustárszem); ebből ismét három [annyi, mint] egy *gaurasaršapa* (fehér mustárszem);

134. hat *frāja[saršapa]* (fehér mustármag) [annyi, mint] egy közép nagyságú *yava* (árpszem); három *yava* (árpszem) pedig egy *kṛṣṇala* (fekete *guṇja*-bogyó); öt *kṛṣṇala* egy *māsa* (babszem); ebből tizenhat [annyi, mint] egy *suvarṇa* (arany); *

135. négy *suvarṇa* [annyi, mint] egy *pala*: tíz *pala* egy *dharaṇa*; két *kṛṣṇala* [ezüst pedig] együttmérve egy ezüst *maśaka*-nak számítandó;

136. ebből tizenhat legyen egy *dharaṇa* vagy *purāṇa* ezüstdől; egy rézből való *karṣa* pedig annyinak veendő, [mint] egy *kārṣapaṇa* vagy [egyszerűen] *paṇa*;

137. tíz *dharaṇa* ezüstdől [annyinak] számítandó, [mint] egy *śalamāna*; négy *suvarṇa* pedig [annyinak] veendő súlyra nézve, [mint] egy *niška*.

8. Adósság és kamat.

138. A pénzbírság fokozatai. — 139. A pervosztés még bírságot is fizet. — 140. Kölesön után kamát jár: a kamatláb meghatározása. — 143. Zálog és kamat kizárja egymást. — 144. Zalogot nem szabad más célra használni. — 145. Zálog és letét nem évül el; 146. állatok nem birtokolhatók el, 147. de csak tíz éven belül; 149. egyes dolgok pedig sohasem veszhetnek el. —

150. Jogtalan használatért kárpótlás jár. — 151. A kamatozás korlátolt. — 152. Az uzsora tilos. — 154. A kötelezvény megújítható; 155. ilyenkor a kamat belefoglalható az adósság összegébe. — 156. Szerződésszegés semmisségi ok. — 157. Kétes esetekben szakértők döntenek. — 158. A kezes felelős. — 159. Némely adósság nem terheli az örököst. — 162. A kezes örököse az adóstól kapott készpénzt köteles visszafizetni. — 163. Jogügyletek érvénytelenségi okai: *a*) ha a személy nem alkalmas. 164. *b*) ha az ügy a törvényvel (vallással) ellenkezik, 165. *c*) ha az ügy csak színleges. — 166. A kölcsönért az egész család felelős. — 168. Az erőszak szintén érvénytelenségi ok. — 169. A peres ügyek rossz és jó következményei. — 170. A király ragaszkodjék a jogához: legyen igazságos, 171. de ne legyen elnéző; 172. ha kötelességét teljesíti, érdemet szerez; 173. legyen olyan pártatlan, mint a halálisten. — 174. A rossz király bűnhődik; 175. a jót szeretik az alattvalói. — 176. Ok nélkül nem szabad perelni. — 177. Testi munkával és részletfizetéssel is lehet törleszteni.

138. *Kétszázötven panna*, mint mondják, az *első* (legkisebb) bírság; a *középfokú ötben* (ötszázban) van megállapítva, *ezerben* pedig a *legmagasabb* fokú.

139. Ha egy adósságról úgy ítélték, hogy azt meg kell fizetni, akkor [az adós] köteles [bírságként] fizetni minden száz után ötöt, tagadás esetén pedig, [ha mégis rábizonyítják], ennek a kétszeresét. Ez *Manu*-nak a rendelkezése. **

140. A pénzkölcsönző a *Vasistha* által megállapított kamatot kötheti ki, mint vagyonának gyarapodását, és vehet [ennek fejében] száz után egy nyolcvanadrészt *egy* hónapra. **

141. Vagy pedig vehet [kamatot] száz után kettőt [egy hónapra], megemlékezvén a jók törvényéről; mert ha száz után kettőt vesz, nem követ el vétket haszonlesésből. *

142. Kettőt, hármát, négyet is, meg ötöt is vehet száz után egyhavi kamatként, [még pedig] a kasztok sorrendjében. **

143. Ha azonban hasznót hajtó zálog van [a hitelezőnél], akkor ne vegyen [még] kamatot [is] a kölcsön után; úgyszintén nem szabad a zálogot, ha már hosszú ideig magánál tartotta, tovább adnia vagy eladnia. **

144. Nem szabad a zálogot önkényesen használatba venni. Ha [a hitelező] mégis használja, akkor a kamatot el kell engednie, vagy pedig az [örzött zálog] árával kell kielégítenie azt (az adóst, a tulajdonost); ellenkező esetben zálogtolvaj lenne. *

145. A zálog meg a letét mindkettő nem veszhető el

elévülés által, sőt mindkettő ismét visszaváltható, még ha hosszú ideig voltak is letéve. *

146. Szívesség folytán használatba vett tárgyak nem vesznek el sohasem; [és pedig nem vész el] a tehén, a teve, a hátasló, meg az olyan állat, melyet idomítás végett bíztak rá valakire.

147. Ha pedig a tulajdonos tíz éven át elnézi, hogy bármit [ami az övé] mások használjanak s ő, noha jelen van, nem szól semmit, [többé] nem méltó ezt visszakapni.

148. Ha sem nem gyengeelméjű, sem nem kiskorú [a tulajdonos] s a jószágát a szemeláttára használják [illetéktelenek], akkor elveszíti a tulajdonhoz való jogát a törvény értelmében, s a használó nyeri el azt a jószágot. *

149. A zálog, a határvonal [a mezőn], a gyermek vagyona, nyílt letét, [zárt, lepecsételt] bizomány, [rabszolga-]nök, a király tulajdona, a *šrotrija*-pap vagyona: [mindez] nem vész el [illetéktelen] használat folytán.

150. Az az oktalan [hitelező], aki a tulajdonos engedélye nélkül használja a zálogot, köteles elengedni a [kikötött] kamatnak a felét, mint ennek a [jogtalan] használatnak az ellenértékét. **

151. A pénzért fizetett kamat nem haladhatja meg a kétszeres értéket [abban az esetben], ha egyszerre (egy összegben) veszi fel [a hitelező]. Gabonára, gyümölcsre, gyapjúra (vagy szőrrre), igavonó állatra [adott kölesönnél] nem haladhatja túl az ötszörösét. **

152. A kikötött kamatnál nagyobb, minthogy ez ellenkezik [a törvénnyel], érvénytelen; ezt nevezik *uzsorás útnak* [a kölcsönzésnél]; [csak legfőlebb] ötre száz után van igénye [a kölcsönadónak kamat fejében]. **

153. [A hitelező] ne szedjen kamatot egy esztendőn túl, sem pedig olyat, mely nincs igazolva, továbbá [ügynevezett] kerék-kamatot (vagyis kamatos-kamatot), időszaki kamatot, [törvény ellenére] kikötöttet, vagy pedig testit [munka alakjában]. **

154. Aki nem képes visszafizetni az adósságát [amikor esedékes] és szeretne ismét [új] szerződést kötni, az fizesse meg az esedékes kamatot s azután új megállapodásra léphet. **

155. Hogyha [az adós] nem képes az [esedékes] kamatot megfizetni, ezt [az összeget is] belefoglalhatja a megújított [szerződésbe]; s amennyit kitesz a kamat [az új összeg után], annyit kell megfizetnie [annak idején]. *

156. Ha valaki kerekesszékkel [tett szolgálatért] köt ki kamatot, megállapítván egy bizonyos helyet és időt, de nem tartja meg a helyet meg az időt, ennek [a szolgálatnak] a gyümölcsét (hasznát) nem szabad elérnie. **

157. Az olyan kamat[láb] pedig, amelyet a tengeri utazásokban jártas, s [a hasznat] a hely, idő és árúk szerint kimutatni képes emberek állapítanak meg, az [a kamatláb] ott (abban az üzleti ügyben) [érvényes] a haszon tekintetében. **

158. Az a férfiú, aki kezességet vállal itt (e földön) valaki érdekében arra nézve, hogy [az illető mint beperelt adós] meg fog jelenni, de nem tudja őt [a törvényszék előtt] bemutatni, köteles ennek az adósságát a saját vagyonából kifizetni.

159. Az olyan [adósságot], a mely fennmaradt a jótállás folytán, vagy könnyelmű ígéret folytán, vagy mint játékvesztés, vagy mint adósság szesz italért, vagy mint hátrálékos bírság, vagy adó, azt a fiú, (az adós örököse) nem köteles megfizetni. *

160. Ez az előbb tárgyalt szabály csak a megjelenésért vállalt kezességre vonatkozzék; ha a fizetésért jótálló meghal, a [bíró] az örökösöket is kötelezze a fizetésre.

161. A kölcsönadó vajjon milyen okból követelheti az adósságot [az örökösöktől abban az esetben is], hogyha meghalt az olyan jótálló, aki nem a fizetésért állt jót s akinek az ügyei teljesen ismeretesek? *

162. Hogyha egy kezes pénzt kapott [attól, akiért jót állott] és elég pénze volt [a fizetéshez], akkor a saját vagyonából fizesse meg azt (az adósságot) [az örököse annak], aki [a pénzt] kapta: ez a megállapított eljárás. **

163. Az olyan szerződés nem érvényes, melyet valamely ittas, zavartelméjű, súlyos bajban szenvedő, teljesen függő (önállástalan) [ember], vagy valamely gyermek, vagy nagyon elaggott [ember], vagy illetéktelen [személy] kötött.

164. Nem érvényes az olyan egyezés, még ha [különben]

be is van bizonyítva, mely a [vallásos] törvénnyel vagy a rendes jogszokással ellenkező esetben [és módon] jött létre. *

165. Ahol hamis elzálogolást, eladást, hamis ajándékozást vagy elfogadást, vagy bármiféle hamis üzletkötést fedez fel [a bíró], azt az egészzet jelentse ki érvénytelennek.

166. Hogyha a kölesönnevő már meghalt s a [kölesönpénzt] az [egész] családjára költötte el, akkor a rokonok kötelesek azt kifizetni a sajátjukból, még ha különváltan élnek is. *

167. Még ha egy teljesen függő személy köt is ügyletet az egész család érdekében, azt ne utasítsa vissza a [család]fő, akár hazájában él, akár idegen földön. *

168. Amit erőszak folytán adott, erőszakkal élvezett (birtokolt), vagy erőszak folytán megirt valaki, s minden [más] üzletkötést, melyet erőszak alkalmazása mellett köt [valaki]: mindezeket *Manu* érvényteleneknek jelentette ki. **

169. Hárman szenvednek [kellemetlenséget] más kedvéért: a tanúk, a kezesek s a bírák; s négyen halmoznak össze [vagyont mások rovására]: a bráhman, a pénzkölesönző, a kereskedő s a fejedelem. **

170. Amit nem szabad elvennie, azt ne vegye el a király, bármennyire van is elszegényedve, de viszont bármilyen gazdag legyen is, ne engedje el az olyan dolgot, amelyet el kell vennie, ha nagyon csekély is az. *

171. Mert azáltal, hogy elveszi azt, amit nem kellene elvennie, de elszalasztja azt, amit el kellene vennie: kiderül a király erőtlensége; az ilyen el van veszve itt (a földön) is, a halála után is.

172. Azáltal, hogy elveszi azt, ami őt illeti; hogy a kasztok összezavarodását [megakadályozza]; hogy megoltalmazza a gyengéket: növekszik a király hatalma. Az ilyen boldogul itt is, meg a halála után is. **

173. Ezért tehát az uralkodó, éppen úgy mint *Yama* (a halál istene), nem törődve avval, hogy neki saját magának mi kedves vagy nem kedves, *Yama* módjára viselkedjék, legyőzván a haragját és megfékezvén az érzékeit. *

174. Azt a királyt, aki dőreségében igazságtalanul dönti

el az ügyeket, azt a rosszlelkűt csakhamar az ellenségei a hatalmukba kerítik.

175. De ha a szeretetét meg a gyűlöletét megfékezi s így intézi el az ügyeket az igazság szerint, akkor az ő alattvalói ügy fordulnak feléje, mint a tenger felé a folyamok. *

176. Ha valamely [adós] bepanaszolja a király előtt a hitelezőt, hogy az önhatalmúlag szerezte vissza a követelését, akkor a király fizettesse meg vele (az adóssal) a negyedrészt bírságul, ennek (a hitelezőnek) pedig az [egész] összeget. *

177. Még [testi] munkával is kiegyenlítheti a hitelezővel szemben az adós [az adósságát], ha egyenlőrangú, vagy pedig alacsonyabb kaszthoz tartozik; de a magasabb rangú fokozatosan (részletekben) fizesse vissza. ***

178. Ezen szabály szerint egyenlítse ki a király az egymással perlekedő emberek közt az olyan [peres] ügyeket, amelyek tanúkkal és [más] bizonyítékkal vannak felderítve. *

9. A letét.

(II. jogcím.)

179. Kínél tanácsos letétet elhelyezni? — 180. A letét sértetlenül kerüljön vissza. — 181. Peres eljárás a letét ügyében. — 182. Tanúk hiányában kémeikkel derítendő ki az igazság. — 185. A letéteményes rokonát nem lehet beperelni letétért. — 187. A kémeiket csak a legvégső esetben vegye a király igénybe. — 189. Vis major megszünteti az igényt a letétre. — 190. A letét jogtalan eltulajdonítása büntetendő. — 193. Testi büntetés is alkalmazható. — 194. A tanúk vallomása dönt.

179. Az okos [ember] csak olyannál helyezzen el letétet, aki [tekintélyes] családból származik, becsületes viselkedésű, törvényismerő, igazmondó, sok rokonnal bíró, gazdag és előkelő (*arya*). *

180. Aszerint, hogy hogyan adja át valakinek a kezébe az ember [a letétet] és milyen dolgot és kinek, ugyanúgy kell azt ismét visszakapnia: amilyen az átadás [volt], olyan [legyen] a visszavétel. *

181. Ha valaki a letétet nem adja vissza a letéteményezőnek, mikor ez őt erre felszólítja, [akkor] azt a bíró vonja kérdőre, az illető letéteményező távollétében.

182. Ha ninesen tanú, akkor [a bíró] olyan kémeik segítségével, akik úgy korra, mint külsőre nézve arra valók, vala-

milyen ürügy alatt tegyen le valósággal ennél (a vádlottnál) [egy bizonyos mennyiségű] aranyat. *

183. Hogyha [a vádlott] visszaadja ugyanúgy, olyan alakban (állapotban), mint ahogyan [a kémek] azt letették nála, akkor többé semmi sincs ott (nála), amiért őt mások bevádatnák. **

184. De ha ezeknek (a kémeknek) nem adja vissza azt az aranyat annak rendje-módja szerint, akkor letartóztatandó és arra kötelezendő, hogy mind a két letétet megfizesse; így szól a törvénynek az intézkedése.

185. Úgy a nyílt, mint a lezárt letétet sohasem szabad átszolgáltatni [a letéteményező] egy közeli [vér]rokonának; ha [az átvevő rokon] meghal, akkor mindkettő (mindkét letét) elvész, de ha nem hal meg, nem vesznek el. **

186. De ha [a letéteményes] a maga jószántából adja vissza [a letétet] a [letéteményező] közeli rokonainak ennek halála után, akkor az olyat sem a király ne vonja kérdőre többet, sem a letéteményező [többi távolabbi] rokonai. **

187. De [ilyen perekben a király] törekedjék ezt az ügyet inkább előbb barátságos úton eldönteni és nem esellel, vagy pedig megvizsgálva [a letéteményes] jellemét, szépszerével intézze el a pert. **

188. Ez legyen a törvényes eljárás minden nyílt letéteményre nézve az elintézést illetőleg. Lepecsételt letétnél a letéteményes nem követ el semmi [vétséget], hacsak nem vett ki abból valamit. *

189. A tolvajoktól ellopott, víztől elsodort, vagy pedig a tűztől elégetett [letéteményt] nem kell visszaadni (pótolni), kivéve ha abból valamit elvett [a letéteményes] a maga számára.

190. A letéteménynek eltulajdonítóját, vagy pedig azt, aki nem a [jogos] letéteményező, [de mégis követeli a letéteményt,] azt [a bíró] minden eszközzel (úton-módon) tegye próbára, sőt még a védákban előírt eskűvel is. *

191. Aki a letétet nem adja vissza, úgyszintén, aki [letétet] követel, noha nem tett le [semmit], ezek mindketten úgy büntetendők, mint a tolvajok, vagy pedig [a kérdéses tárggyal] egyenlőértékű bírságot fizessenek. *

192. Azzal, aki eltulajdonítja a nyílt letétet, fizetessen a fejedelem egyenlőértékű bírságot; éppen úgy a lepecsételt letét eltulajdonítójával különbség nélkül. *

193. Az az ember pedig, aki hamis ürügy alatt veszi magához másnak a tulajdonát, a [bűn-]társával együtt a testi büntetés különböző fajaival nyilvánosan [megkínzandó, sőt még] ki [is] végzendő. *

194. Ha valaki bizonyos alakú és nagyságú letétet tesz le tanúk jelenlétében, akkor ezt (a letétet) ilyennek és akkorának kell ismerni; az [a letéteményes] aki mást mond, bírságot érdemel. **

195. Ha valaki titokban tett le, vagy titokban vett át valamit, azt szintén titokban kell visszaadnia: a milyen a letéteményezés, olyan [legyen] a visszaadás.

196. A letét, úgyszintén a barátságból [használatra] kölesön adott értéktárgyra nézve ilyenformán döntsön a király, de ne mutasson [túlságos] szigorúságot a letéteményessel szemben. **

10. Illetéktelen eladás.

(III. JOGCÍM.)

197. Az illetéktelenül eladó tolvajlást követ el. — 198. Az ilyen eladó tolvajként büntetendő. — 199. Illetéktelen vagyongazdálkodás érvénytelen. — 200. Az illetékességet be kell bizonyítani. — 203. Az eladásnál nem szabad csalni.

197. Aki eladja más tulajdonát, noha nem ő a tulajdonosa annak, [még pedig] a [jogos] tulajdonos beleegyezése nélkül, azt ne fogadja el [a bíró] tanúnak; mert az ilyen [ember] tolvaj, noha nem tartja magát tolvajnak.

198. Hatszáz [pāṇa] bírságra ítélandó [az ilyen vétkes], ha rokona [a tulajdonosnak]; ha nem rokona s ha nincs mehetsége, akkor legyen [olyan, mint aki] a lopás vétségébe esett. *

199. Minden adományozás, vagy eladás, melyet [olyan személy] tesz, [aki] nem a tulajdonos, létre nem jönnek (érvénytelennek) tekintendő; ilyen a jogszabály a [törvényes] eljárásban.

200. Ahol nyilvánvaló a haszonélvezés (a birtoklás), de egyáltalában nem nyilvánvaló a hozzájutás (a jogcím), ott a hozzájutás a bizonyíték, nem pedig a birtoklás; ez a jogszabály. *

201. Az, aki a vásáron vétel útján vesz birtokba valamely

jószágot tanúk jelenlétében, a vétel révén tisztán és a törvény szerint jut a birtokába a jószágnak. **

202. Ha az eredeti [eladó] nem állítható elő, akkor a király mentse fel büntetés nélkül [a jóhiszemű vevőt], minthogy a nyilvános vétel által igazolta magát, de az, aki elvesztette (a jogos tulajdonos, kitől ellopták) visszakapja a jószágát. *

203. Nem szabad eladni [az árúkat] olyan alakban, hogy az egyik a másikkal össze van keverve, sem pedig romlottat, sem kevesebbet, sem olyat, ami távol van, sem elrejtettet. *

204. Ha egy leány [el-] adnak feleségül a vőlegénynek, de [a vételnél] mást mutattak neki, akkor ugyanazon az áron mindkettőt veheti feleségül: így rendelte *Mamu*. **

205. Ha egy leány elmebajos, lepra-betegségben szenvedő, úgyszintén hogyha elvesztette a szüzességét, s az, aki odaadja őt, előbb bevallja a hibáit, [ez az eladó] nem érdemel büntetést. *

II. Papok fizetése.

(IV. jogcím.)

206. A munkadíj arányos a munkával. — 209. A papok részesedése rangsor szerint.

206. Ha a szertartást végző pap az áldozat bemutatása közben a munkáját abba hagyja, a munkájának megfelelő rész adandó neki a munkatársai által [a közös fizetésből]. *

207. De ha a működési díjat már előre megadták [az áldozatók] s ezután hagyja abban a teendőjét, akkor az egész részét megkapja, de [a hátralékos munkát] mással kell elvégeztetnie.

208. Azoknál a ténykedéseknél, amelyeknél határozott díjak vannak megállapítva az egyes részekért, vajjon ő egyedül, (aki elvégzi azt a részt) kapja-e meg [külön] a díját, vagy pedig mindnyájan együtt közösen részesedjenek?

209. A szekeret az *adhárya*-pap vegye magának, a *brahman* a tűzgyújtás [szertartása] alkalmával az egyik lovat kapja; a *hotr* is vegyen magának egy lovat, úgyszintén az *udgatr* a szekeret, [melyet] a *soma*-vásárláskor [használtak]. *

210. Az összes [papok] közül a [négy] főpapok, kik a [díj] felére tartanak igényt, kapják meg a felét; a következő [négy] ennek a felét; azok, akik egy harmadrészre tartanak igényt, egyharmadot, s akik egy negyedrésze illetékesek, egy negyedet, *

211. Azon emberek között, akik itt (e földön) együttesen végzik el a kötelességeiket, ezen szabály alkalmazása által kell a részeknek kiosztását végrehajtani. ***

12. Az adomány visszavétele.

(V. jogcím.)

212. Csak teljesített munkáért jár fizetés.

212. Ha vallásos célből valaki adott [vagy ígért] bárkinek is annak kérésére pénzt, de később ez (a megbízás) nem volna [teljesítve] úgy (amint megállapodtak), akkor ezt (a pénzt) nem kell odaadni [a munkáért]. *

213. Ha azonban [az, aki nem teljesített szolgálatot,] mégis meg akarná fizettetni az összeget akár gögből, akár kapzsiságból: a király fiztessen vele egy *suvarját* mint ennek a lopásnak a kiengesztelését. *

214. Ezekben van előadva a megadott [vagy megígért] dolognak (fizetésnek) törvényszerű visszavonása, úgy amint van (kimerítően); innen [kezdve] folytatólag tárgyalni fogom a [szolgai] bérnek a meg nem adását.

13. A bérnek megtagadása.

(VI. jogcím.)

215. A kötelességszegő szolga nem kap bért: 216. betegség esetén pótolnia kell a munkát.

215. Az a [béres] szolga, aki, noha nem beteg, gögből nem végzi el a munkáját úgy, ahogy a megállapodás történt, az megbírságotlanó nyolc *krszala*-ig, a bér pedig nem fizetendő ki neki. *

216. De ha beteg [volt] és amikor megint helyrejön, elvégzi [a munkáját] úgy, ahogy kezdetben (annak idején) megbeszélték, akkor hadd kapja meg a bérét, még ha nagyon hosszú idő telt is el.

217. Ha valaki akár betegen (betegség miatt), akár egészségesen nem juttatja befejezéshez az illető munkát úgy, ahogy megbeszélték: ezért a munkáért bért nem kell fizetni, még ha csak kevés hiány van is benne. *

218. Ilyen módon van teljesen felsorolva a bér nem fizetésére vonatkozó törvény; innen [kezdve] fel fogom sorolni a szerződést megszegőkre vonatkozó törvényt.

14. Szerződésszegés.

(VII. jogcím.)

219. Szerződésszegésért száműzetés jár, 220. vagy pénzbüntetés.

219. Aki valamely falúhoz vagy kerülethez tartozó [kereskedelmi vagy ipari] egyesület [tagjai] közül esküt tesz egy szerződés megtartására, de ezt a szerződést megszegi kapzsóság folytán, az ilyet száműzze [a király] az országból. *

220. [Vagy], miután elfogatta, fizetessen vele, azért, hogy a szerződést megszegte, négy *sararjút*, [vagy] hat *niskát*, [vagy] egy *satamánát* ezüsből. *

221. Ezt a bírság-törvényt alkalmazza az igazságos király az összes falvakkal és az összes kasztokkal szemben olyanoknál, akik megszegik a szerződést.

15. Az adás-vétel visszavonása.

(VIII. jogcím.)

222. Adás-vevésnél tíz napnyi meggondolási idő van. — 224. Az eladóleány hibáit nem szabad eltitkolni. — 225. A női becsületet nem szabad alaptalanul megtámadni. — 226. A rendes esketési szertartás csak feddhetetleneket illet. —

227. A házasság a hetedik lépésnél válik megkötötté.

222. Ha valaki itt (e földön) bármit megvesz vagy elad, de ezt [azután] megbánja: tíz napon belül ezt a tulajdont visszadhhatja vagy visszaveheti. *

223. De tíz nap eltelte után ne adja vissza és ne is adassa vissza; aki visszaveszi magához, vagy aki visszaadja [kölesönös beleegyezés nélkül], azt a király bírságolja meg hatszázzal (t. i. *panával*).

224. Aki pedig egy [rejtett] hibával bíró leányt ad oda [a kérőnek] anélkül, hogy bevallaná [a hibáját], azt a király maga bírságolja meg kilencvenhat *panával*. *

225. Az az ember pedig, aki gyűlöletből azt mondja egy leányról, hogy már nem [szűz]leány, az százat (t. i. *panát*) kapjon bírságul, ha annak (a leánynak) a hibáját nem tudja bebizonyítani.

226. A házassági esketési *mantrák* (szövegek vagy himnuszok) csak [szűz]leányok számára vannak rendelve, de sehol az

emberek között nem-leányoknak, (olyan hajadonok számára, kik elvesztették szüzességüket), mert ezek [általában] ki vannak zárva a vallásos szertartásokból. *

227. A házassági *mantrák* (szövegek vagy himnuszok) [elmondása] határozott bizonyosság arra nézve, hogy [egy leány törvényes] feleség; de a tudósoknak tudniok kell, hogy ezek (vagyis a házasságkötés szertartásai) be vannak fejezve a hetedik lépésnél. **

228. Ha bárki is bármilyen üzletet itt (e földön) megköt, de azután megbánja, azt [a király] ezen törvény alapján kényszerítse a törvényes útra. *

16. A pásztor felelőssége.

(IX. jogcím.)

230. A pásztor nappal, az úr éjjel felelős a nyájért. — A 231. pásztor bére lehet a legjobb tehén teje. — 232. A pásztor a gondatlanságból okozott kárt köteles megtéríteni. — 234. Az állat elpusztulásáról azonnal jelentést kell tenni. — 235. Vadállatok ellen védeni tartozik a pásztor a nyáját; 236. hirtelenül jött támadás esetén nem felelős. — 238. A nyáj által okozott kár megtérítése a körülményektől függ. — 242. Némely állat után sohasem kell a kárt megtéríteni. — 243. Ha a gazda maga oka a kárnak, nagyobb a büntetés.

229. Ha barmokra nézve valamely jogsértés történik, úgy a tulajdonos mint az őrző [pásztorok] részéről, az [ilyen] perlekedést (az erre vonatkozó peres eljárást) fogom most tárgyalni pontosan, az igazságnak megfelelően.

230. Nappal a felelősség [a nyáj] biztonságáért a pásztoré, éjjel az úré, [ha a nyáj otthon van] ennek a házánál; ellenkező esetben a pásztort éri a felelősség [a nyájért éjjel is].

231. Az a pásztor, aki tejben kapja a bérét, [az] fejheti a tíz [tehén] közül a legjobbat a tehén urának engedelmével; ez legyen a pásztornak a bére, ha nem kap másféle bért.

232. Azt (a jószágot), ami elkallódott, ami férgek által pusztult el, amit kutyák öltek meg, ami valamely gödörben veszett oda, hogyha [amaz] ember [kellő] gondozását nélkülözte: a pásztor köteles megtéríteni. *

233. De amit kellő lármaütés után loptak el tolvajok, a pásztor nem köteles megtéríteni, hogyha a [kellő] helyen és időben az urának jelentette.

234. Ha pedig barmok elhullanak, vigye el [a pásztor] azoknak két fülét, bőrét, farkát, hólyagát, inát, epéjét az urukhoz és [azonkívül] mondja el [az állatok] különös [ismertető] jeleit.

235. Ha egy kecske- vagy juhnyáját körülvesznek a farkasok, de a pásztor nem megy [ellenük], a pásztor legyen a hibás, ha a farkas valamelyiket [az állatok közül] megtámadja és megöli.

236. Ha pedig [a nyájak] nincsenek körülvéve [a farkasoktól] s együtt legelnek az erdőben, a pásztor nem hibás, hogyha egy farkas hirtelen ráugrik valamelyikre s azt megöli. *

237. Száz *dhanu* (íj) [széles] tér legyen körös-körül a falú mellett fenntartva [legelőnek] vagy pedig három *samyā*-fadobásnyi; a város körül pedig ennek háromszorosa. *

238. Ha a barmok ezen a téren belül tesznek kárt körül nem kerített gabonában (vetésben), ilyenkor ne szabjon a király bírságot a nyáj őrzőire.

239. Ott (ilyen szántóföldön) olyan [magas] sövényt csináljon [a tulajdonos], melyen a teve nem tud átnézni, és tömjön be minden nyílást, melyen a kutya vagy a vadkan a fejét tudja átdugni. *

240. Ha az országút mellett bekerített szántóföldön, vagy akár a falú közelében, a pásztor jelenlétében [tesz kárt a nyáj], akkor ha a pásztor vele volt, száz *paṇa* bírságot fizessen; az őrizetlen jószágokat pedig [a mező őrre vagy a birtokos] hajtsa be.

241. Más földeken pedig, [ha kárt tesz a nyáj,] minden barom [egyenkint] egy [egész] *paṇa* és egy negyedét érdemel [bírságul]; és azonkívül mindenütt a [tönkretett] vetés (vetemény) [ára] adandó a föld tulajdonosának; ez a megállapított szabály. *

242. Az olyan tehenre nézve, amelynél még nem telt el tíz nap az ellése után, éppúgy a bikákra és az isteneknek szentelt barmokra nézve *Manu* kijelentette, hogy azok után, [ha kárt tesznek], nem kell bírságot fizetni, akár pásztorral voltak, akár pásztor nélkül. **

243. Ha a kár a gazdának saját hibájából történt, akkor

a bírság tízszer annyi legyen, mint amekkora a [király] része; ennek csak a fele [legyen] a bírság, ha a [vétség] a szolgáké, a gazdának pedig nem volt tudomása róla. *

244. Ezeket a szabályokat kövesse az igazsághoz ragaszkodó fejedelem a gazdáknak és a barmoknak és a pásztoroknak vétségeire nézve.

17. Határpörök.

(X. jogcím.)

245. A határkiigazítás nyár elején történjék. — 246. A határt fákkal kell jelölni, 248. vagy kúttal, templommal. — 249. Titkos jelet is kell csinálni. — 253. Határpör esetén tanúkat kell alkalmazni. — 255. A tárgyalásról okirat készítendő. — 256. A tanúk megesketendők. — 257. A hamis tanú pénzbüntetést fizet. — 258. Ha nines tanú, az érdekelt falúk előkelői kérdezendők meg, 259. szükség esetén pedig mindenki, akinek tudomása lehet a dolgról. — 262. Magánosok pereiben a szomszédok tantuskodnak; 263. ha hamisan vallanak, pénzbüntetést fizetnek. — 265. A király a saját belátása szerint ítél, ha tanúk ninesenek.

245. Ha két falú között viszálykodás keletkezik a határvonal ügyében, akkor *jyaisztha* hónapjában állapítsa meg [a király] a határt, mikor a határjelek nagyon jól láthatók. *

246. Határ[elválasztó] fákat ültessen [a gazda], amilyenek a *nyagrodha-*, *asvattha-*, *kipśuka-*, *sálmali-* (gyapot-), *sála-* és *tála-* (pálma)-fák és általában olyan fákat, melyek tejszerű nedvűek; *

247. továbbá eserjéket, bambusznádakat többféle fajtában, *sami*-fákat, indás növényeket; [csináljon] földhányásokat, *kubjaka*-eserjéseket; így nem fog elveszni a határvonal. *

248. Víztartókat, kutakat, esővízgyűjtőket, szökőkutakat a határvonalak találkozó helyén kell készíteni, éppenúgy az istenek templomait is. *

249. De csináljon [a gazda] másféle titkos határjelzőket is, látván azt, hogy mivel az emberek a határvonalat nem ismerik, ezen a világon állandóan jogsértések történnek.

250. [A milyenek]: kövek, csontok, tehénszőr, polyva, hamú, fazékeserepek, száraz tehéntrágya, téglák, szén, kavicsok, valamint homok

251. és mindenféle olyanfajta dolgok, melyeket az idő folyamán a föld nem tud elenyésztetni: ezeket a határvonalak találkozásánál ásassa el. *

252. Ezen ismertető jelek alapján állapítsa meg a király a határvonalat a két viszálykodó fél számára; továbbá a régóta való birtoklás, valamint állandó folyóvizek alapján.

253. Hogyha pedig még az ismertető jelek megvizsgálása után is kétség támadna, akkor tanúk vallomásától legyen függővé téve a határvonal megállapítása.

254. Az egész község közönségének, valamint a két viszálykodó fél jelenlétében kell a határvonalra nézve tanúskodóktól az ismertető jeleket megkérdezni. *

255. Amint pedig ezek [a tanúk] egyhangúlag vallanak a kikérdezés alkalmával a határ eldöntésére nézve, éppen úgy foglalja írásba a határvonalat, valamennyiök nevével egyetemben. **

256. Ezek (a tanúk) a fejükre földet téven, virágfüzérékkel [ékesítve] és piros ruhában tegyenek esküt, ki-ki a saját jótetteire, s úgy határozzák meg [a határt] az igazságnak megfelelően. *

257. Hogyha a mondott módon határoznak ezek (a tanúk), akkor megtisztulnak, [lévén] igazmondó tanúk; de ha [az igazsággal] ellenkezőleg határoznak, kétszáz [para] bírságra ítélenndők. *

258. Ha [ilyen] tanúk nincsenek, akkor a négy szomszédos faluban lakó [olyan] férfiak, akik tiszták, határozzanak a határvonal dolgában, a király jelenlétében. *

259. Ha nincsenek olyan szomszédos, [sem] olyan bennszülött lakók (őslakók), akik a határvonalra nézve tanúk lehetnének, alkalmazza [tanúkul a király] a következő férfiakat is, akik az erdőben laknak: *

260. vadászokat, madarászokat, pásztorokat, halászokat, gyökérésókat, kígyó-fogókat, böngészőket (kalászszedőket) és más erdei lakókat. *

261. Ahogyan pedig ezek a kihallgatásnál megjelölik a határvonalak találkozásánál a jelet (azaz a jelnek a helyét), azt (a határvonalat) azonképpen állíttassa fel a király a két falú között az igazságnak megfelelően.

262. A szántóföld, kutak, vízmedencék, kertek és házak

tekintetében pedig a szomszédok tanúvallomásától függőnek kell tartani a határvonal megállapítását.

263. Ha a szomszédok hamisat vallanak, mikor [egy] emberek a határjel ügyében perlekednek, mindnyájan külön-külön a középső bírsággal sujtandók a király által. *

264. Az, aki egy házat, víztartót, kertet, vagy szántóföldet megfélemlítés által vesz el [mástól], ötszáz [pāṇa] pénzbírságra legyen ítélendő; ha tudatlanságból [tette], kétszáz a bírság.

265. Ha a határvonalat [az említett módokon] nem lehet megállapítani, akkor az igazságos király maga jelölje ki a földet a feleknek [mindnyájuk] javára; ez a megállapított szabály.

18. Becsületsértés, rágalmazás.

(XI. jogcím.)

267. A becsületsértésért járó büntetés fokozatai. — 270. A súdrának ki kell vágni a nyelvét; 271. vasszeget kell szűrni a szájába, ha bráhmant sért. — 272. A vallássértőnek forró olajat kell a szájába önteni, 273. de a bráhman csak pénzbüntetést fizet. — 274. Testi fogvatkozásért gúnyolni senkit sem szabad. — 275. Aki rokonát rágalmazza, pénzbüntetést fizet.

266. Így szól a teljesen (kimerítően) megállapított törvény, mely a határigazításra vonatkozik; innen kezdve ki fogom jelenteni a becsületsértés [ügyeinek] elintézését. *

267. Százat (t. i. száz pāṇa bírságot) érdemel az a ksatrifa, aki egy bráhmant bántalmaz [szóval]; a vájsa [ugyan-
ebben az esetben] százat vagy kétszázat, a súdra pedig testi büntetést.

268. Ötven [pāṇa] bírságra ítélendő az a bráhman, aki egy ksatrijáról mond rosszat; ha vájsáról [mond rosszat], ötvennek a felére (huszonötre), ha súdráról, tizenkettőre.

269. Kétszer-születettek vétsége esetében a saját kasztjukhoz tartozókkal szemben a bírság szintén tizenkettő [pāṇa] legyen; ha pedig olyan beszédek mond valaki, melyeket nem szabad kiejteni, ugyanez [a bírság] kétszerannyi legyen. **

270. Az az egyszer-született pedig, aki durva szavakkal sért meg egy kétszer-születettet, bűnhődjék azzal, hogy kivág-

ják a nyelvét; mert az ilyen a [Brahman] legalsó részéből származik. *

271. Hogyha [a súdra] ezeknek (a bráhmanoknak) nevét és kasztját meggyalázóan említi, akkor egy tíz ujjnyi [hosszú] izzó vasszeg szúrandó a szájába. *

272. Annak, aki elbizakodottságból oktatást ad a vallásban a papoknak [vagy: aki elbizakodva (gőgösen) a kötelességeire oktatja ki a papokat], forró olajat öntessen a fejedelem a szájába és a fülébe.

273. Aki elbizakodottságból hamisan állít valamit a szent tudományra, szülőföldjére, a kasztra vagy a testi megszentelés szertartásaira nézve [olyanról, aki vele egyenlő rangú, ugyanazon kaszthoz tartozik], az legyen kétszáz [paua] pénzbírságra ítélendő. *

274. Aki vaknak, úgyszintén aki félszeműnek, vagy ilyenfélének nevez valakit, még ha [az] igazsággal [egyezően] szól is, legkisebb büntetésként [legalább] *egy karsapana* bírságra ítéltesék.

275. Aki az anyját, apját, feleségét, fivérét, fiát, tanítóját rágalmazza (nagy bűnnel vádolja), az száz [paua] pénzbírságra ítélendő, úgyszintén az, aki a tanítója elől nem tér ki az útból.

276. A bráhmanok és ksatriják közt [ilyen esetekben szintén] pénzbírságot állapítson meg a böles [király]; a bráhmanra nézve a legalsó (legkisebb) bírságot, a ksatrijára nézve pedig a középsőt. *

277. A vájsák és a súdek számára is éppen ilyen, megfelelően a kasztjukhoz, [legyen] a büntetés kiszabása, kivéve a nyelv kivágását; így szól a határozat. *

278. Így szól a szóbeli sértésre nézve a büntetés törvénye az igazságnak megfelelően; innen kezdve elő fogom adni a tettegesség [eseteinek] eldöntését. *

19. Tettegesség.

(XII. jogcím.)

279. A súdra azon tagjával bűnhődik, amellyel a sértést elkövette: 280. keze vagy lába levágásával, 281. megbélyegzéssel, 282. vagy megesonkítással. — 284. Egyenlő-kasztú pénzbüntetést fizet, vagy száműzetésbe megy. — 285. A fák megsértői bírságot fizetnek. — 286. Testi sértésért a fájdalom arányában

kell fizetni. — 287. A gyógyítás költségét a sértő viseli. — 288. A tárgyokban tett kárért büntetés és kárpótlás jár. — 290. A kocsis tíz esetben nem tartozik kárpótlással. — 293. Ha a kocsis járatlansága oka a kárnak, pénzbírságot szabhat a király a gazdára. — 294. Ha a kocsis szakértő, ő fizeti a bírságot. — 296. Halálos balesetkor pénzbüntetést fizet a kocsis; 297. úgyszintén állatok elgázolásáért. — 299. Családtagokat szabad megverni, de csak kiméletesen.

279. Amelyik tagjával éppen megsérti (megsebz) az alsó kaszthoz tartozó ember a [három] legmagasabb kaszthoz tartozókat, ugyanaz a tagja levágandó; ez *Manu* rendelete.

280. Ha valaki a kezét emeli fel, vagy egy botot, az megérdemli, hogy a kezét levágják; ha valaki a lábával rúg haragjában, az megérdemli, hogy a lábát levágják. *

281. Ha valaki a legalsó kasztból kívánczik ugyanarra az ülésre ülni, melyen egy magas-kasztú ül, azt bélyegezze meg [a király] a csípőjén és azután száműzze, vagy pedig az ülepet hasítsa fel. **

282. Hogyha [az alsóbbrendű] megvetésből leköpi [a magasabb rangút], a király vágassa le annak mind a két ajakát; ha levizeli, a tagját; ha szelet ereszt reá, a végbelét; *

283. ha a hajánál fogva rángatja, habozás nélkül vágassa le mindkét kezét; úgyszintén ha a lábánál, a szakállánál, vagy a nyakánál, vagy a heréjénél fogva.

284. Az, aki [egy egyenrangúnak] a bőrét hasítja fel, százra (*panára*) bírságot adandó; úgyszintén az, aki véresre sebz; aki pedig az izmát hasítja fel (sebz meg), hat *niskára*; aki a esontját tőri, száműzendő. *

285. Aszerint, hogy milyen fokban hajtanak hasznot az összes fák [egy-egy fajtái], ugyanabban a fokban kell kivetni a bírságot arra, aki azokat megsérti; ez a megállapított törvény. *

286. Hogyha akár embert, akár állatot megütött [valaki] úgy, hogy fájdalmat okozott neki, abban az arányban, hogy mekkora a szenvedés, aszerint szabja meg [a király] a bírságot.

287. Valahányszor egy tagot sért meg valaki, vagy az életet [veszélyeztet], vagy vérzést okoz: arra kell ítélni [az illetőt], hogy a gyógyítás költségeit megfizesse, vagy pedig az egész bírságot. **

288. Aki másnak a tulajdonát megsérti, akár készakarva, akár pedig akarata ellenére, az adjon neki (a tulajdonosnak) kárpótlást, a királynak pedig fizessen [birságul] azzal egyenlőértékűt. *

289. A bőrben, bőrkészítményekben, fából, vagy agyagból készült tárgyakban [tett kárért] az [eredeti] értékük (áruk) ötszöröse [legyen] a birság, úgyszintén a virágban, gyökérben és gyümölcsben [tett kárért].

290. A kocsira, úgyszintén a kocsisra valamint a koesi tulajdonosára nézve tíz esetben van elengedve a birság, mint mondják; a többi esetben birság van megállapítva.

291. (1) Ha elszakad a kötőfék, (2) eltörik a járom, (3) oldalvást fordul a szekér, vagy (4) hátrafelé, (5) ha eltörik a szekér tengelye, (6) úgyszintén hogyha eltörik valamelyik kerék; *

292. (7) hogyha elszakadnak a szíjak, (8) úgyszintén a nyak körüli kötél, (9) vagy a gyeplok, vagy (10) hogyha a koesis azt kiáltotta: „Menj félre”, [mindezen esetekben] nincs birság, mondotta *Manu*.

293. Amikor azonban a szekér a koesis ügyetlensége következtében fordul föl, akkor a [szekér-]tulajdonos, ha kár történt, kétszáz [papa] pénzbirságra legyen ítélendő.

294. De hogyha a koesis ért a dolgához, akkor a koesis szolgál rá a birságra; a koesin levők, ha a koesis [nyilvánvalóan] nem ért a dolgához, valamennyien [szintén] megbírságotlanok [egyenként] százra. *

295. Hogyha pedig útközben akár barmok, akár pedig [valamelyik] koesi feltartóztatja őt (a koesist) s ő [ennek következtében] halálát okozza bármilyen élőlénynek: erre nézve [a következő szabály szerint] van megállapítva a pénzbirság. *

296. Ember halála okozásáért tüstént olyan legyen a vétkeisége, mintha tolvaj volna; ennek a fele a nagyfajta állatokért, amilyenek: a tehén, elefánt, teve, ló és a többi.

297. A kisebbfajta állatok megölése esetén kétszáz [papa] a birság; ellenben ötven legyen a birság szerencsét jelentő erdei állatokért és madarakért. *

298. Szamárért, kecskéért és juhért legyen a büntetés öt

māṣika; ellenben egy *māṣika* legyen a bírság egy kutyának vagy sertésnek elgázolásáért.

299. A feleség, fiú, rabszolga, tanítvány vagy édes fivér, ha valami hibát követtek el, megverhetők kötéllel, vagy pedig bambusznáddal. *

300. De csak hátul és semmiképpen sem a testnek neme-
sebb részsein; aki ettől eltérően üti őket, az legyen éppen olyan
vétkes, mint a tolvaj. *

20. Lopás.

(XIII. jogcím.)

302. A király főkötelessége a lopást megakadályozni, alattvalóit megvédeni. —
304. Ezért mindentől a hatodrészt az övé: érdemből és bűnből. — 307. A hanyag
király nagy vétket követ el. — 310. A király háromféleképpen büntethet. — 314.
A bűnbánó tolvaj eljárása. — 317. A bűn átháramlik másokra is. — 318. A bünte-
tés eltöri a bűnt. — 319. A büntetés fokozatai a büntett szerint. — 332. Különbség
van rablás és lopás közt. — 335. Akárkit meg kell büntetni, ha lop; 336. sőt még
a király maga is fizet büntetést. — 337. A vétkesség annál nagyobb, minél maga-
sabb kaszthoz tartozik a tolvaj. — 339. Szükség esetén nem bűn valamit elvenni.

301. Ilyenképpen van megállapítva teljesen (kimerítően) a
testi sértés [dolgában a] törvény; azon eljárást fogom ezután
előadni, mely a lopásnál [érvényes] a büntetés megállapításakor.

302. A király a legnagyobb erőfeszítéssel igyekezzék a
tolvajokat megbüntetni; a tolvajok megbüntetése által a hírneve
meg a birodalma gyarapszik.

303. Mert az a király, aki biztonságot nyújt [az alattvalói-
nak], szüntelenül tiszteletet érdemel [az istenek részéről]; az ő
áldozásának ideje (*sattram*) ugyanis hosszabb lesz [ez által] és
a biztonság az ő áldozati ajándéka (*dakṣina*). **

304. Minden után pedig egy hatodrészt a vallásos érdem-
ből (*dharma*) a királyt illeti meg a védelemért; a bűnből
(*adharma*) is egy hatodrészt az övé lesz, a miért hogy nem nyuj-
tott védelmet. **

305. Amit (t. i. érdemet) bárki is szerez azzal, hogy olvas
[a védákban], hogy áldozatot mutat be, hogy [jótekonyságból]
adományoz, hogy tisztetettel viselkedik [az istenekkel és tanítók-
kal szemben], mindebből méltán lesz a király a hatodik rész-
nek élvezője a kellő védelmezés folytán.

306. Ha a [vallásos] törvény szerint védelmezi a király az élőlényeket és leveri azokat, akiket sujtani kell: napról-napra [annyit ér ez, mintha] olyan áldozatokkal áldozik, melyeknél százezer [ajándékot] adott áldozati díjul.

307. Az a király pedig, aki nem nyújt védelmet [alattvalóinak], de azért mégis szedi a dézsmát, az illetekeket és vámokat, továbbá a napi ajándékokat s a bírságot, [az olyan] csakhamar a pokolba kerül [halála után]. **

308. Az olyan királyról, aki nem véd [törvényt és országot], de azért mégis elveszi a hatodrész [a termésből], azt mondják, hogy az egész világnak (népének) összes gonoszságát (bűneit) magára vonja.

309. Az olyan király, aki nem törődik [a törvény] előírásaival, aki [isten-]tagadó, aki harácsol, aki nem védi [alattvalóit], hanem felfalja [őket], tudja meg [mindenki], le fog szállni [a pokolba halála után]. **

310. A gonosz embert háromféle eljárással fékezze meg [a király] teljes erejéből, (minden igyekezettel): bezárással, bilincsekbe veréssel és különféle testi büntetéssel.

311. Mert azáltal, hogy a rosszakat megfékezik, a jókat pedig támogatják, akárcsak a kétszer-születettek az áldozatok által, úgy szentelődnek (tisztulnak) meg a fejedelmek szüntelenül. *

312. Az az uralkodó, aki a saját üdvét előmozdítani akarja, mindig bocsásson meg a perlekedő embereknek, gyermekeknek, betegeknek, ha megsértik őt [szóval].

313. Azért, hogy megbocsát a sinylödőknek, ha megsértik, az ilyen [király] a mennyben felmagasztaltatik; azért pedig, hogy fensége miatt [elbizakodva] nem engesztelődik meg, az ilyen a pokolba kerül.

314. A tolvajnak felbontott hajjal futva kell a királyhoz közelednie és megvallania az illető lopását [hozzáadván]: „Ezt követtem én el, büntess meg engem!” — **

315. a vállára vévén egy botot, vagy pedig egy *khadira*-fából való bunkót, továbbá egy dárdát, mely mindkét végén hegyes, vagy pedig egy vasbotot. **

316. Akár megbünteti őt [a király], akár pedig felmenti:

a tolvaj a tolvajlás bűnétől megszabadul; de ha nem bünteti meg őt, akkor a királyra száll a tolvajlás vétsége. *

317. Aki megöl egy bráhmant (vagy: aki magzatot hajt el), arra veti át az ő vétkeességét, aki [tudva] eszik ennek [a gyilkosnak] az ételéből; a hűtlen feleség az ő [hanyag] férjére; a [vétkező] tanítvány vagy áldoztató a [hanyag] tanítójára [vagy áldozó papjára]; a tolvaj az [elnéző] királyra.

318. Azok az emberek, akik bünt követtek el, de kiállották a királyoktól [reájuk mért] büntetést, mocsoktalanul mennek a mennybe, éppen úgy mint azok a jámborok, kik sok érdemet szereztek.

319. Az, aki valamelyik kúttól ellopja a kötelet, vagy a korszót (vedret), vagy a víztartó helyet [illetéktelenül] feltöri, az kapjon egy *masa* [erejéig] bírságot és azt (az ellopott tárgyat) állítsa ismét oda (a kúthoz). *

320. Aki tíz *kumbha*-nál több gabonát lop, az testi büntetést [kapjon]; a többi esetekben pedig a [lopottnak] tizenegyszeresét fizesse bírságul, úgyszintén neki (a tulajdonosnak) azt a [lopott] tulajdont (azaz: annak az értékét). *

321. Éppúgy testi büntetés (vagy: kivégzés) jár annak, aki súly szerint eladott [tárgyak]ból többet [lop el] száz [*pala* súlyú]nál, [mint] az aranyból, ezüstből, s más effélékből, továbbá a legdrágább ruhákból.

322. Arra nézve, aki ötvennél (t. i. *pala* súlynál) többet [lop], el van rendelve, hogy a keze levágassék; a többi esetekben azonban az érték tizenegyszeresét állapítsa meg [a király] büntetésül.

323. Előkelő származású férfiaknak, de főképpen asszonyoknak, éppen úgy a legértékesebb drágaköveknek ellopásáért testi büntetést (vagy: kivégzést) érdemel [a tolvaj].

324. Nagy állatoknak, úgyszintén fegyvereknek meg orvosoknak ellopása esetén a király mérlegelje az időt, (mikor a lopás történt), és a célt, (melyet a tolvaj el akart érni), s úgy szabja meg a büntetést. *

325. Olyan teheneknek ellopásáért, melyek bráhmanokkal együtt laknak, a meddő tehen orreimpáinak átfúrásáért és [más]

állatoknak [bráhmantól való] ellopásáért [a tolvaj] azonnal veszítse el az egyik lábának a felét. **

326. Ha valaki lop cérnát, gyapotot, élesztő folyadékokat [pálinkakészítéshez], tehéntrágyát, nyerseukrot, savanyú tejet a ludt tejet), tejet, savót, vizet vagy pedig füvet; *

327. olyan tárgyakat, melyek bambuszból vagy másféle nádból készültek, továbbá különféle sókat, agyagedényeket, agyagot, úgyszintén hamut; *

328. halakat, madarakat, úgyszintén olajat, olvasztott vaját, húst meg mézet, valamint másegyebet, ami állatoktól ered;

329. éppen úgy más ilyenféle dolgokat, szeszes italokat, meg főtt rizst (rizslevest), úgyszintén mindenféle fajta főtt eledeleket: [ezért] az [árú] árának kétszerese a pénzbírság.

330. Virágoknak, úgyszintén zöld vetésnek, bokroknak [fel]-utó növényeknek, fáknak és kisebbfajta nem hüvelyes veteményeknek ellopásáért a bírság legyen öt *krsnala*. *

331. Hüvelyes veteményekért, főzelékért, gyökerekért és gyümölcsért, ha nincs összeköttetés (rokonság) [a tolvaj és a irtokos közt], száz [*pala*] a büntetés, ha pedig van összeköttetés, félszáz a bírság. **

332. Az a tett, melyet valaki [ezen tárgyakra nézve a tulajdonos] jelenlétében erőszakosan követett el, legyen rablás; amelyet a távollétében [követett el], legyen lopás, úgyszintén az, melyet valaki elkövetett ugyan, de [azután] letagad.

333. Ha egy ember ezeket a tárgyakat akkor lopja el, amikor [használatra] vannak előkészítve: az ilyen a legkisebb pénzbüntetésre ítélje el a király; úgyszintén azt, aki tüzet lop el valamely házból. *

334. Aszerint, hogy melyik tagjával követ el valaki lopást az emberek közt, annak az embernek éppen azt a tagját vegye el a fejedelem azon célból, hogy [auna bünt] megakadályozza. *

335. Sem az atyját, sem a tanítóját, jóbarátját, anyját, feleségét, fiát, udvari papját nem szabad bizony a királynak büntetés nélkül hagynia, ha valamelyik ezek közül nem teljesíti a kötelességét. *

336. Ahol más közönséges ember egy *karsapanával* volna

büntetendő, ott a király ezerrel legyen büntetendő; ez a megállapított szabály. *

337. Lopásnál a súdra vétkessége nyolcszoros, a vájsáé pedig tizenhatszoros, a ksatrijáé ellenben harminckétszeres; —

338. a bráhmané hatvannégyszeres legyen, sőt még éppen százszoros is, vagy pedig kétszer hatvannégyszeres; mert hát ez (a vétkes) ismeri a maga hibájának minőségét. *

339. Erdei fákról gyökeret, vagy gyümölcsöt [venni], úgyszintén tűzgyújtáshoz való fát, valamint füvet tehének etetéséhez: erről *Manu* azt mondotta, hogy nem lopás. *

340. Az a bráhman, aki akár áldozat bemutatásáért, akár tanításért adományt fogad el olyan embernek a kezéből, aki elvett valamit anélkül, hogy neki adták volna: [az olyan] éppen úgy [vétkszik], mint a tolvaj. *

341. Az a kétszer-született, aki úton van és akinek elfogyott az élelme, ha magához vesz két cukornádszálat, vagy két [ehető] gyökeret másnak a földjéről, nem tartozik büntetést fizetni.

342. Az, aki meg nem kötözött [jóságot] megkötöz, megkötözöttet pedig elereszt, úgyszintén aki rabszolgát, lovat vagy szekeret elvisz: legyen olyan vétkes, mint a tolvaj. **

343. Ha ezen törvények szerint fékezi meg a király a tolvajokat, dicsőségre tehet szert ezen a világon, a halála után pedig felülmulhatatlan boldogságra.

21. Erőszak.

(XIV. jogcím.)

345. Az erőszak a legnagyobb bűn. — 348. A vallás védelmére szabad fegyvert ragadni, 349. úgyszintén önvédelemből és a gyengék védelmére.

344. Az a király, aki *Indra* trónját óhajtja elnyerni, valamint elmulhatatlan örökkétartó hírnevet, ne tőrje meg egy pillanatig sem az olyan embert, aki erőszakot követ el. *

345. A rágalmazónál, tolvajnál, vagy annál, aki bottal sért meg mást, sokkal nagyobb gonosztevőnek kell tartani az olyan embert, aki erőszakot követ el.

346. Az a fejedelem pedig, aki megtűri azt, aki erőszakos-
ságot követ el: esakhamar tönkre fog menni és gyűlöltté lesz.

347. A király sem barátság kedvéért, sem pedig valamely

nagy haszon elérése végett ne engedje szabadon az erőszakot elkövetőket, mert ezek retteggéssel töltik el az összes teremtetett lényeket.

348. Fegyvert foghatnak a kétszer-születettek, valahányszor a vallásos kötelesség [teljesítése] megakadályoztatik, úgyszintén a kétszer-született kasztoknak a [szerencsétlen] idő okozta veszedelme esetén. *

349. Úgyszintén önvédelemből, valamint áldozati díjuk megtartása végett, nőknek vagy áldozó papoknak megvédelmezése céljából; aki az igazság alapján öl, az nem követ el bűnt.

350. Legyen az akár [valakinek] a tanítója, akár gyermek vagy öreg ember, akár pedig bráhman, bármekkora tudós is [az illető], ha gyilkosság céljából közeledik [valakihez], azt megölheti [a megtámadott] habozás nélkül. *

351. A gyilkolni akaró megölése által nem háramlik a megöltre semmiféle bűn, [tegye azt] akár nyíltan, akár titokban; mert [ilyenkor csak] erőszak veri vissza az erőszakot. *

22. Házasságtörés.

(XV. jogcím.)

352. A házasságtörőt elretentő módon kell megbüntetni. — 354. Másnak feleségét megszólítani sem szabad ok nélkül. — 356. Tisztességtelen szándék akkora bűn, mint a tett maga; úgyszintén az érintés is. — 359. A három alsó kasztnál a férfit halálbüntetés éri házasságtörésért. — 360. Indokolt esetben szabad másnak a feleségét megszólítani. — 364. A nemi erőszak testi büntetéssel sújtandó. — 365. Beleegyezéskor a nőt nem éri büntetés, ha a férfi magasabb-kasztú. — 367. Erőszak esetén a férfi két ujja levágásával és pénzbírsággal sújtandó, de ha a nő beleegyezett, csak pénzbírságra ítélendő. — 369. A hajadonleány büntetendő, ha más leánnyal vétkezik; még szigorúbb a büntetés, ha a bűnt asszony követi el. — 371. A házasságtörő nőt meggyalázó módon ki kell végezteni; a férfi megögetendő. — 373. Ismételt vétkezésnél a büntetés még egyszer olyan szigorú. — 374. A sűdra büntetése, ha magasabb-kasztú nővel vétkezik. — 375. A vájsa és a ksatrija büntetése, ha vétkezik: a) nem bráhman nővel, b) nem őrzött bráhman nővel, c) őrzött bráhman nővel. — 378. A bráhman büntetése csak pénzbírság lehet, legfőleg megborotválás a fejen, de a többi kasztú halálra is ítélhető. — 380. A legnagyobb gonosztévő sem végezhető ki, ha a bráhman-kasztúhoz tartozik. — 381. A bráhman megölése a legnagyobb bűn. — 382. A pénzbüntetések fokozatai a vétség minősége szerint a három felső-kasztra nézve.

352. Azokat a férfiakat, akik mások feleségével házasságtörést követnek el, borzalmat keltő büntetésekkel bélyegezze meg a király, azután száműzze őket.

353. Mert hát ebből (a házasságtörésből) keletkezik [a világon] az emberek közt a kasztok összekeveredése (*sanukara*); ebből pedig származik a bűn, amely elvágja [a jónak] a gyökerét s [ezáltal] mindennek a vesztét okozza. **

354. Az a férfiú, aki idegen ember feleségével beszédbe ereszkedik, ha azelőtt már egyszer vádolva volt [ilyen] vétéségekkel, illetessék a legelső pénzbírsággal. *

355. Aki pedig nem volt még vád alatt azelőtt s beszédbe ereszkedik [igazolt] okból, annak scmmiképpen se rovassék ez fel bűnül, mert hát nem követ el vétséget.

356. Aki idegen [ember] feleségét megszólitja valamely vízmerítő helyen a falún kívül, vagy pedig az erdőben, úgyszintén folyóknak az egymásba ömlésénél: azt a házasságtörés [vádja és büntetése] érje. *

357. Ajándékadás, enyelgés, az ékszer vagy ruha megérintése, fekvőhelyen való együttülés is éppen úgy: mindez olybá vétetik [a férfira nézve], mintha házasságtörés volna. *

358. Ha valaki egy asszonyt [meg] nem [engedett] helyen megérint vagy [magával] megengedi [ezt]: mindez kölesönös beleegyezés esetén olybá vétetik, mintha házasságtörés volna. *

359. A nem-bráhma[n] [férfi] házasságtörés esetén halállal végződő büntetést érdemel; [mert mind] a négy kaszt feleségei mindig nagy gonddal őrzendők. **

360. Kéregetők, vándordalolosok, *diksíták*, (olyanok, akik fel vannak avatva) kézművesek, beszédbe ereszkedhetnek férjes asszonyokkal, ha nem tiltották meg nekik (vagy: akadály nélkül). *

361. Ne ereszkedjék beszédbe senki a más ember[ek] feleségeivel, ha ez meg van neki tiltva; aki a tilalom ellenére is beszélget velük, egy *suvarna* pénzbüntetést érdemel. *

362. Ez a szabály nem vonatkozik a vándorszínészek (vagy énekesek) feleségeire, sem azokéira, kik [a saját feleségük] után tartják fenn magukat; mert hát ezek [az emberek] maguk küldik a feleségeiket [másokhoz], vagy pedig [otthon] elbújva engedik őket vétkezni. *

363. Egy [esekély pénz]büntetést mégis kell fizettetni azzal, aki ezekkel (a nőekkel) beszélget, úgyszintén ázzal, aki egyetlen

úrnak szolgálatában álló szolganökkal vagy vándorló [koldus] szerzetesnőkkel [beszélget] titokban. *

364. Aki egy leányt [ennek] akarata ellenére meggyaláz, az tüstént testi büntetést érdemel; ha [ellenben] annak beleegyezésével rontja meg és vele egyenlő [kasztú], [akkor] azt az embert ne érje testi büntetés.

365. Azt a leányt, aki felsőbb kasztúval szeretkezik, ne ítélje [a király] egyáltalában semmiféle [pénzbüntetésre], de az olyat, aki szeretője egy alsóbb kasztúnak, [azt] kényszerítse arra, hogy erős őrizet alatt lakjék otthon. **

366. Az pedig, aki a legmagasabb kasztúhoz tartozó leánnyal szeretkezik, noha alsóbb kasztú, testi büntetést érdemel; az, aki egyenrangúval szeretkezik, köteles megadni a [házassági] díjat, ha az atya kívánja. **

367. Ha pedig valamely férfiú elvetemedettségéből erőszakot követ el egy leányon, annak (a férfiúnak) rögtön le kell vágni a két ujját, s [azonkívül] hatszáz [paua] pénzbírságot érdemel. *

368. Aki olyan leányt ront meg, aki beleegyezik, s akivel ő egyenlő kasztú, az ne bűnhődjék az ujjak levágásával; ellenben kétszáz [paua] bírságot kell fizettetni vele azon célból, hogy [a megátalkodástól] elfordíttassék.

369. Annak a leánynak a számára pedig, aki megront egy [másik] leányt, legyen kétszáz [paua] a bírság és fizessen [a másíknak] kétszeres [házassági] díjat, azonkívül kapjon tíz vesszőt (vesszőütést). *

370. Az olyan asszony pedig, aki egy leányt megront, tüstént arra ítéendő, hogy [a fejét] megborotválják, vagy pedig hogy két ujját levágják, úgyszintén hogy számárháton végig menjen [a városon]. **

371. Amelyik (nő) pedig megcsalja a férjét göggel elteve a saját nemzetsége és kiváló asszonyi tulajdonságai miatt, azt kutyákkal [szakíttassa szét és] falassa fel a király egy olyan helyen, melyet sokan látogatnak;

372. a férfi-bűnöst pedig égesse meg izzó vaságyon; és [a hóhérok] folyton helyezzenek alája fahasábokat; ott égjen meg a gonosztevő. *

373. Aki már egyszer vétkezett [ilyen módon] s egy esz-

tendőn belül [ismét] vád alá került [ugyanazon vétékért], annak a büntetése kétszerannyi; ugyanannyi (vagyis kétszeres), ha egy *vratya*-nővel közlekedett, vagy egy *caṇḍāla*-nővel. **

374. Az a sūdra, aki akár őrizet (felügyelet) alatt álló, akár őrizetlen kétszer-született-kasztú nővel közösül [bűnhődik, még pedig]: nem őrzöttnél a tagját és minden birtokát, őrzöttnél mindenét [még az életét is] elveszti. *

375. A vájsa [az előbbi vétékért] az összes birtoka elvesztésére ítéltessék egy esztendei bebörtönzés után; a ksatrija pedig ezer [*paṇa*] bírságot fizessen, azonkívül pedig az a büntetése, hogy [számár]vizelettel megborotválják [a fejét].

376. Ha egy nem őrzött bráhma-nővel követ el házasságtörést akár a vájsa, akár a ksatrija, a vájsát ítélje [a király] ötszázra (*paṇā*-ra), a ksatriját pedig ezerre.

377. De ugyancsak ez a kettő, ha egy őrzött bráhma-nővel követik el e bűnt, éppen úgy büntetendők, mint egy sūdra, vagy pedig megégetendők száraz fű [által élesztett] tűzben. *

378. Az a bráhma, aki őrizet alatt álló bráhma-nővel erőszakosan érintkezik, ezerrel (*paṇā*-val) büntetendő; ötszázal legyen büntetendő, ha olyannal közösült, aki beleegyezett.

379. A megborotválás [a fejen] van rendelve a bráhma részére halállal végződő büntetés helyett, a többi kasztoknál azonban legyen olyan büntetés, mely halállal végződik.

380. Semmi szín alatt se végeztessen ki [a király] egy bráhma, még ha minden [elképzelhető] bűn bizonyult is reá; [hanem] az ilyet kergesse ki az országból, minden vagyonával egyetemben és bántatlanul.

381. Nem ismernek a földön nagyobb bűnt a bráhma megölésénél; ezért hát ennek a megölésére még eszében se gondoljon a király.

382. Ha a vájsa egy ksatrija-nővel, vagy a ksatrija egy vájsa-nővel szeretkezik, olyannal, aki őrizet alatt van: akkor ezek mindketten ugyanazt a büntetést érdemlik, mint [aki] a nem őrzött bráhma-nővel [vétkezik]. *

383. Ezer [*paṇa*] büntetést kell fizettetni azzal a bráhma-nal, aki e kettővel (t. i. a vájsa- vagy ksatrija-nővel) szeret-

kezik, ha őrizet alatt állanak; egy sūdra-nővel pedig a ksatrijára nézve ezer [paṇa] legyen a pénzbüntetés.

384. Egy őrizet alatt nem álló ksatrija-nővel a vájsára nézve ötszáz [paṇa] a büntetés; de [ugyanezért] a ksatriját [szamá[r]vizelettel való megborotválás érje, vagy pedig ugyanaz a pénzbüntetés.

385. Az a bráhma[n], aki őrizet alatt nem álló ksatrija-, vájsa- vagy pedig sūdra-nővel szeretkezik, ötszázra (paṇá-ra) ítélandó, ezerre pedig, ha egy legeslegalsó [fajhoz tartozó] nővel [teszi]. *

23. Külö[n]féle szabályok.

386. A király jutalma a gonosztevők üldözéseért. — 388. A vallási kötelesség elhanyagolása. — 389. A család iránti kötelesség. — 390. Viszálykodások a felső-kasztok között. — 392. Kötelesség a szomszédok iránt. — 394. Nyomorékok stb. nem fizetnek illetéket. — 395. Kiket tartozik a király tisztelni? — 396. A ruhamosó kötelessége. — 397. A takács kötelessége. — 398. A vámszedés szabálya. — 399. A csempészek büntetése. — 401. Az árakat a király ellenőrzi, éppúgy a súly- és ürmértékeket. — 404. A révész díja. — 406. A szállító díja. — 407. Kik nem fizetnek révdíjat? — 408. A révész felelősége; vis major esetén nem felelős. — 410. A király ellenőrzi a kasztok foglalkozásait. — 413. A sūdra csak szolga lehet. — 415. A szolgák felosztása. — 417. A sūdranak nem lehet vagyona. — 419. A király ügyeljen a vagyona-ra.

386. Akinek a városában nincs tolvaj, nincs másnak a feleségéhez járó, nincs esűfbeszédű (rágalmazó és káromkodó), nincs erőszakos támadásokat elkövető, nincs testi sértéseket okozó ember: az olyan király Śakra (Indra) országát fogja élvezni. *

387. Ezen ötfajta [gonosztevőnek] megbüntetése a saját országában a király számára előkészíti az egyeduralmat a vele egyenlőrangúak között, az [egész] világon pedig dicsőséget szerez neki.

388. Az az áldoztató, aki eserbenhagyja az áldozópapot, vagy pedig az az áldozópap, aki eserbenhagyja az áldoztatót, ha [mindegyikük] alkalmas a teendőjére és feddhetetlen, mindketten száz-száz [paṇa] bírságot fizetnek. *

389. Sem az anyát, sem az atyát, sem a feleséget, sem a fiút nem szabad eserbenhagyni (elhagyni); aki eserbenhagyja

(elhagyja) [ezeket], ha csak nem követtek el főbenjáró vétséget, azt a király ítélje el hatszáz [pana] pénzbírságra. *

390. Ha kétszer-született emberek civakodnak egymás között az egyes rendek teendői tekintetében (kötelességei felett), akkor a király, ha a maga javát akarja előmozdítani, ne mondjon törvényt [azonnal], **

391. [hanem,] amint illik, adja meg nekik a fejedelem a [kellő] tiszteletet, [tudós] bráhmanok társaságában, és azután kezdetben szépszóval békítse őket és [csak azután] juttasson mindegyiknek igazságot.

392. [Az a bráhman,] aki közvetlen szomszédját s az azután következő szomszédját egy olyan ünnepség alkalmával, melyen [legalább] húsz bráhman vesz részt, nem vendégeli meg, noha mindketten [erre] méltó áldozópapok: egy *māsaka* pénzbüntetést érdemel. *

393. Az a *śrotriya* (tudós pap), aki egy másik feddhetetlen *śrotriyát* [noha szomszédja] a szerencse- (áldozati) ünnepek alkalmával nem vendégel meg: az köteles az étel [vagy lakoma] kétszeresét megfizetni [a sértettnek], és még egy arany-*māsakát* [bírságul a királynak]. *

394. Senki [a királyok közül] ne fizetessen illetéket olyan emberrel, aki vak, hülye, deszka segítségével tovaesúszó, vagy már hetven évet betöltött aggastyán, valamint azzal, aki *śrotriyákkal* (tudós papokkal) sok jót tesz. *

395. A *śrotriyát* (tudós papot), a beteg vagy gyászoló embert, a gyermeket, aggastyánt meg szegény embert, úgyszintén az előkelő származásút és tiszteletre méltót (*áryát*) mindenkor illesse (vagy: illette) a király a kellő szivességgel. *

396. *Salmali*-[fából készült] sima deszkán kiméletesen mosson a ruhamosó és ne cseréljen ki egyes ruhákat más [idegen] ruhákkal, úgyszintén ne engedje, hogy valaki [illetéktelenül] viselje azokat. *

397. A takács tíz *pala*-ért (10 p. súlyú fonálért) adjon vissza [súlyban] egy *pala*-val többet; aki ettől [a szabálytól] eltérően jár el, azzal fizettetni kell tizenkét [pana] pénzbírságot. **

398. Aszerint, hogy hogyan állapítják meg az árúk értékét azok, akik szakértők a vámokban [és illetékekben] és hozzá-

értenek mindenféle áruhoz, úgy vegye el a király a huszadik részt. *

399. Aki esupa kapzsiságból azokkal az árukkal üz kivített, melyek a királynak vannak fenntartva, s amelyek [kivitele meg van tiltva]: annak az egész árúkészletét kobozza el a király. **

400. Azzal, aki a vámházat elkerüli, aki nem a maga idején vesz vagy árusít, továbbá azzal, aki hazugságot mond [az árúk] felsorolásánál: meg kell fizettetni a kihágási [összegnek] nyolcszorosát. *

401. Minden [egy] árúnak a származási helyét, a rendeltetési helyét, a beraktározását, úgyszintén a hasznot és veszteséget mindkét részről fontolóra vévén, [a király] irányítsa a vételét és eladását. *

402. Öt-öt naponkint, vagy pedig két-két hétnek elmulása után állapítsa meg a király ezeknek (az árúknak) az árát nyilvánosan. *

403. Minden súlymérték és minden ürmérték legyen pontosan megjelölve és minden hatodik hónapban vizsgálja felül [a király] valamennyit.

404. A révnél egy [üres] szekér után egy *papa* díjt kell fizettetni; egy embernek való teher után fél-*papa*-t az átkeelésért, egy negyedtet egy barom és egy asszony után, a negyednek a felét tehert nem vivő ember után.

405. Árukkal telt szekerek után a tartalom [és érték] szerint kell révdíjat fizettetni; árúkat nem vivő szekerek után pedig csak valami csekélységet, úgyszintén poggyásszal nem bíró emberek után. *

406. Hosszú úton [való szállításnál] a szállítás díja igazodjék a vidékhez meg az időhöz; jegyezze meg [mindenki], hogy ez csak a folyópartok mentén [való szállításra vonatkozik]; a tengeren nincs meghatározott mérték. *

407. Az olyan nő, aki két hónap vagy hosszabb idő óta teherben van, a vezeklő szerzetes, a remete, úgyszintén azok a [fiatal] bráhmanok, a kik [még] a védákat tanulják, a révnél nem kötelezendők átkeelési díjat fizetni. *

408. Bármilyen dolog [árúban vagy felszerelésben] romlik

is el a révészek hibájából, azt a révészek maguk kötelesek helyrehozni együttesen, mindegyik a [reáeső] részt. *

409. Olyan pörre nézve, melyet a hajón utazók indítottak, így szól a döntés módja, hogyha a kár a vizen a révészek (hajósok) gondatlanságából történt; isteni [rendelés folytán történt] szerencsétlenségénél nem lehet [senkit kárpótlásra] kötelezni. *

410. [A király] gondoskodjék arról, hogy a vájsa kereskedéssel, pénzkölesönzéssel, vagy pedig földműveléssel foglalkozzék, úgyszintén állattenyésztéssel; s [arról is,] hogy a súdra a kétszer-születetteknek szolgálja legyen.

411. A [jó módú] bráhman az olyan ksatriját meg vásját, akik nem tudják magukat eltartani, szánalomból segítse meg, de végeztesse [mindegyikkel] a hozzáillő munkát. *

412. De az olyan bráhman, aki kapzsiságból és hatalmaskodásból a felavatott kétszer-született emberekkel akaratauk ellenére rabszolgamunkát végeztet, a király által hatszáz [paya] bírságra ítélandó. *

413. A súdrát pedig kényszerítse arra, hogy szolgálja legyen, akár vásárolt [szolga] az illető, akár nem vásárolt; mert hát ezt arra teremtette a Magától-létező (*Scayambhū*), hogy a bráhman szolgálja legyen. *

414. Még ha az ura fel is szabadítja, akkor sem menekül meg a súdra a szolgálástól; mert hát ez (a szolgálás) veleszületett; éppen ezért kicsoda tudja őt ez alól felmenteni? **

415. [1.] A zászló alatt elfogott, [2.] az ellátásáért szolgáló, [3.] a házban született, [4.] a vásárolt és [5.] az [ajándékba] kapott, [6.] az ősektől örökölt és [7.] a büntetés útján rabszolgává lett: ez a hét fajtája a rabszolgának. **

416. Úgy szól a hagyomány, hogy a feleség, meg a fiú, meg a rabszolga, ezek hárman nem bírhatnak [önálló] tulajdonnal; amit ezek szereznek, az a tulajdon ugyanazé, aki az ő uruk. *

417. A bráhman aggodalom nélkül (elkiismeretfurdalás nélkül) veheti el a súdrától [mint rabszolgájától] ennek vagyonát; mert hát semmi sem lehet ezé, ezért hát az ura elveheti az ő javait. *

418. A vájsát és a súdrát minden erejével kényszerítse [a király], hogy a maguk kötelességét teljesítsék; mert ha ezek ketten elhanyagolják a kötelességeiket, akkor megbomlik ez a világ[rend].

419. Nap-nap után vizsgálja meg [a király] a dolgainak (vállalkozásainak) teljesítését, az igavonó állatait, továbbá a jövedelmeit és szükséges kiadásait, a bányáit és a kincstárát. *

420. Az a király, aki ilyen módon teljesíti az összes felsorolt törvényes ügyeket s aki minden bűnt eltávolít [magáról s az országról]: az eléri a legnagyobb boldogságot.

Így szól *Manu* törvénykönyvében a *Bhrgu* által kijelentett nyolcadik fejezet.

IX. FEJEZET.

Polgári és büntetőjog.

(Folytatás.)

24. A házastársak kötelességei.

XVI. jogcim.

2. A nő gyámság alatt tartandó. — 5. Vigyázni kell a hajlamaira; 6. ez a legfontosabb törvény, 7. melyen minden alapszik. — 8. A férj újrászületik a felesége által. — 11. A feleség dolga, munkaköre. — 13. A nő főhibái. — 17. A nő természeténél fogva romlott. — 20. Engesztelő ima a fiú számára. — 22. Amilyen a férj, olyan lesz a feleség.

1. Ki fogom most jelenteni azon örökre érvényes törvényeket, melyek a kötelesség útján haladó férjre és feleségre [vonatkoznak], akár együtt élnek, akár pedig különválva. *

2. Az asszonyok az ő férjhozzátartozóik által gyámság alatt tartandók éjjel-nappal; ha pedig érzéki élvezeteknek hódolnak, az [illető férfi] saját fegyelme alatt tartandók. **

3. Az atya gyámolítja (örzi) [a női] gyermekkorában, a férje gyámolítja az ifjúkorában; öregkorában a fiai gyámolítják; a nő egyáltalában nem való arra, hogy önálló legyen. *

4. Gánesolandó az az atya, aki nem adja [férjhez a leányát] a maga idejében; gánesolandó a férj, aki nem közelíti meg a feleségét [az előírt időben]; a férj halála után pedig az a fiú gánesolandó, aki nem gyámolítja az anyját. *

5. Még a jelentéktelen hajlandóságok ellen is meg kell óvni az asszonyokat, [még pedig] nagy gonddal; mert hát [egyszerre] két esaládnak okozhatnának bánatot (gondot), ha nem volnának [kellő] felügyelet alatt. *

6. Figyelemmel kísérvén ezt (a törvényt), minthogy ez az összes kasztoknak legfontosabb törvénye, törekedjenek őrizet alatt tartani feleségüket még a gyengeerejű férjek is. *

7. A saját sarjadékát, ősi hagyományait, a nemzetségét, de leginkább önmagát, úgyszintén a vallásos érdemét (*dharma*) őrzi meg az, aki nagy gonddal őrzi a feleségét.

8. A férj, a feleségétől megfogantatva magzattá válik és itt (e földön) [újra] születik; mert hát a szülőanyának (*jāya*) éppen az adja a „szülő” nevet, hogy általa újraszületik (*jāyate*) [a férj]. **

9. Mert amilyen az (a férfiú), kivel az asszony közlekedik, éppen olyanfajta fiút is szül [majd]; azért tehát azon célból, hogy tiszta nemzedéket kapjon [a férj], teljes buzgósággal kell őriznie a feleségét.

10. Senki sem képes az asszonyokat erőszakkal [teljesen] megőrizni [a bűntől]; de a következő eszközök alkalmazásával mégis lehet őket megőrizni.

11. A pénz (vagyon) megőrzésére és kiadására alkalmazza őt [a férj], továbbá a tisztántartásra, vallási kötelességek teljesítésére, az étel elkészítésére és a házieszközök felett való felügyeletre.

12. Nincsenek [bizony] biztonságban [a bűnnel szemben] otthon, bármilyen megbízható és pontos örök tartják is őket szemmel; de azok az asszonyok, kik önmaguk (a saját lelkiismeretükkel) őrzik magukat, azok vannak megbízható őrizet alatt.

13. [Szeszes italok] ivása, romlott személyekkel való barátkozás, a férjtől [ok nélkül] való távollét, kóborlás, [nem kellő időben való] alvás, tartózkodás idegen házban: ez a hat hiba szennyezi be a férjes asszonyok becsületét.

14. Ezek (az ilyenek) nincsenek tekintettel a szépségre és nem törődnek a korrallal; legyen az illető férfiú akár szép, akár

esűf, bizony szerelmeskednek [vele], mert így [gondolkoznak]: „Csak legyen] férfi.“

15. Mivel a férfiak után bolondulnak, állhatatlan szívűek és természetüknél fogva szeretetlenek, bármilyen szigorú felügyelet alatt álljanak is itt (e világon): az ilyenek [mégis] hűtlenek lesznek a férjeikhez.

16. Tudván, hogy ezeknek (az asszonyoknak) ilyen a természetük s hogy a teremtmények ura (*Prajapati*) oltotta azt beléjük a teremtéskor, a legnagyobb szigorúságot tanúsítsa a férj az őrizetükben.

17. Az ágy, ülőhely, ékszerek [kedvelését], a [rossz] vágyakat, haragot, hitvány gondolkodást, kegyetlen természetet és gonosz viselkedést helyezte az asszonyokba *Mamu*. *

18. Az asszonyokért nem lehet végezni semmiféle [vallásos] szertartást a szent szövegekkel (mantrákkal): így szól a törvény rendelete; mert az asszonyok, gyarlók lévén és nem [ismervén] a szentelt szövegeket, [olyanok, mint maga] a hazugság; ez a megállapodás. *

19. Éppen ezért sok kijelentést (*śruti*) énekelnek a védákban is, amelyek arra valók, hogy az asszonyoknak jellemző tulajdonságait megmutassák; hallgassátok meg a róluk szóló engesztelő szöveget:

20. „Amennyiben anyám vétkezett s hűtlen lévén férjéhez ledér volt, azt a magot (*vetas*) atyám tartsa távol tőlem.“ Ez a példa erre a szövegre. *

21. Ha [egy feleség] bármilyen sértő dolgot gondol a férje ellen, ezen hűtlenség ellen ez (a szöveg) a tisztító kiengesztelés, amint [a védákban] kijelentik.

22. Amilyen tulajdonságai vannak annak a férjnek, akivel a nő törvényes házasságban össze van kötve, éppen olyan tulajdonságokat vesz fel az asszony is, mint a folyók, [ha] a tengerrel [egyesülnek]. **

23. *Akṣamalā*, noha igen alacsony származású volt, mikor *Vasiṣṭha* felesége lett, úgyszintén *Śaraṅgi* mikor *Maṇḍapala*-é lett, mégis tiszteletre méltókká váltak. **

24. Ezek az [előbb említett] asszonyok és mások is, akik ezen a világon nagyon alacsony származásúak voltak, nagy méltó-

ságot értek el, aszerint, hogy milyenek voltak a férjeik kiváló jó tulajdonságai.

25. A gyermekek.

26. A jó anya olyan, mint egy *Śrī*-istennő. — 29. A hű feleség jutalma. — 30. A hűtlen feleség büntetése. — 32. A fiúgyermek a férjé. — 33. A szülők része a gyermekből. — 35. A férfi a fontosabb fél. — 36. A növény fajtája nem függ a talajtól. — 40. Amilyen a mag, olyan a termés. — 41. A házasságtörés céltalan. — 44. A termés azé, akié a termőföld. — 45. A férj s a feleség egy személy; 46. a feleség elválaszthatatlan. — 47. A leányt csak egyszer lehet férjhez adni. — 48. Az állat sarja a gazdáé; 49. a föld termése a tulajdonosé; 50. a borjú nem a bika gazdájáé; 51. éppen így a gyermek mindig a férjé. — 56. A fiúról való gondoskodás.

25. Így szól a férj és feleség számára a mindennapi viselkedésnek mindig üdvhozó törvénye; tudjátok meg [ezután] a gyermekekre [vonatkozó] törvényt, amely a halál után s itt (e földön) is boldogságot szerez. *

26. Ha a nők a gyermeknevelés okáért nagy szerencsét (áldást) hoznak, tiszteletre méltók és a házat fényvel árasztják el, akkor köztük és a *Śrī*-istennők (a szépség és szerencse isten-női) között nincs semmiféle különbség az otthonokban. *

27. Az utódnak megszülése, a születés után a felnevelése, a közönséges életnek minden tekintetben való gondozása, mindez nyilvánvalóan az asszonytól függ.

28. Az utódok [nevelése], a vallásos szertartások [kellő] elvégzése, az engedelmes készség, a legnagyobb szerelmi boldogság: mindez a feleségen fordul meg és így az ősöknek és magának a férjnek is a mennybe jutása.

29. Az a feleség, aki nem lesz hűtlenné az urához s aki megfélemezi a szivét, beszédét s a testét, az eléri a férjének helyét [a mennyben] és a derék emberek [őt is] derék asszonynak (*sadhvi*) nevezik.

30. Ellenben az a feleség, aki hűtlen a férjéhez, ezen a világon [csupa] gáncsban részesül és [a következő létben] az lesz a sorsa, hogy sakálnak születik és [mindenféle] csúf betegségben fog kínlódni. *

31. Vegyétek tudomásul ezt a következő kijelentést, melyet az erényes emberek s hajdankori nagy bölesek (*r̥ṣi*-k) jelen-

tettek ki a fiúutódokra nézve, s mely az egész emberiségre üdvhozó és vallásos érdemet szerző.

32. A fiúgyermeket ők a férj tulajdonának ismerik el, de a védákban a nemzõre nézve két ellentétes vélemény van: némelyek azt mondják, hogy az [a fiú atyja], aki életet adott neki, mások pedig úgy tudják, hogy a termõföld birtokosa. **

33. A nõket úgy tekintik a hagyomány szerint, mint a termõföldet, a férfit pedig úgy tekintik, mint a magot; a termõföldnek és a magnak együttthatása által jön létre az összes testtel bíró lényeknek élete.

34. Némelykor a mag [termõ ereje] érvényesül legjobban, máskor pedig az asszonyi méh [tulajdonságai]; ámde ahol mindkettõ egyforma [jó], azt az utódot magasztalják [leginkább].

35. A himnemû és a nõnemû nemzõ tulajdonságok közül a himnemût mondják a fontosabbnak, mert hát minden állólénynek a nemzedéke a férfitulajdonságok jeleit viseli magán.

36. Bármilyen is az a mag, *melyet valaki elvet a kellõ idõben rendbehozott termõtalajban, abból a magból éppen olyan mag (növény) kel ki, s az magán viseli a saját [fajának összes] jellemzõ tulajdonságait.

37. Ezt a földet bizony az állólények õsi méhének mondják; de azért semmiféle tulajdonságait a méhnek nem termi a mag a termények között. *

38. Ha a termõföldbe, még ha egy és ugyanaz is a talaj, a kellõ idõben vetnek el a földmûvelõk sokféle magvakat, azok mégis a maguk természete szerint teremnek itt (a földön).

39. *Vrihi*-rizs, *sali*-rizs, a *mudga*-bab, a szézam; *māṣa*-bab, az árpa, mind olyanok terem, amilyen a magjuk volt, éppen úgy a *lasuna*-növény és a cukornád.

40. Sohasem történik meg az, hogy mást ültessen valaki és más legyen az, ami terem; mert hát amilyen éppen az a mag, melyet valaki elvet, éppen olyan növény fog kikelni.

41. Az okos, jó nevelésû, a szent tudományokban és azok mellékágaiban jártas, hosszú élet után sóvárgó [ember] éppen ezért sohasé közlekedjék más feleségével. *

42. Erre nézve a hajdankort ismerõ emberek énekelnek

olyan dalokat, melyeket *Vāyu* (a szél) dalolt: hogy a férfiú ne vesse el a magot más ember termőföldjén (feleségén). *

43. Valamint haszontalanná válik az a nyíl, melyet valaki azután lő a sebbe, miután már más valaki ütötte a sebet, éppen úgy válik haszontalanná az a mag, melyet valaki más termőföldjébe (feleségébe) ültet.

44. Ezt a földet is *Pythu* feleségének (*Pythivi*-nek) nevezik a hagyományokban jártasok; [mert] azt mondják, hogy a termőföld is azé, aki kiirtotta rajta a fatörzseket, a gazella pedig azé, aki lenyilazta. **

45. Így szól [a kijelentés]: „A férfi abból áll, ami a felesége, ami ő maga és a fia“. Ezért mondják a [tudós] bráhmánok, hogy a *smṛti* (hagyomány) szerint a férj a feleségével egy személyt alkot. *

46. Sem eladás, sem pedig elhagyás által nem választható el a feleség a férjétől; ilyennek ismerjük a törvényt, melyet hajdan megállapított a teremtés ura (*Prajapati*). *

47. Egyetlen egyszer kap az ember részt [az örökségből], egyszer adják [férjhez] a leányt, és egyszer mondja [az ember]: „Ódaadom!“; ez a három dolog csak egyszer-egyszer [történhetik]. **

48. Valamint a tehén, ló, teve vagy rabszolganő [szülése] esetén, úgyszintén a bivalytehén, kecske vagy juh [szülése] esetén nem a nemző [birtokosa] lesz a sarjuak tulajdonosa, éppen úgy [áll a dolog] más (v.: mások) feleségeivel szemben is. *

49. Akiknek nincsen földjük, de van magjuk s azt másnak a földjén vetik el, azok bizony semmiképpen sem részesülhetnek annak a növénynek a termésében, amely [azon a földön] nőtt. *

50. Hogyha valamely bika száz borjút nemzene is másnak a teheneivel, ezek a borjúk mind a tehén tulajdonosához tartoznak, s a bika [csak] haszontalanul pazarolta volna az erejét.

51. Éppen így azok (a férfiak) is, akik nem birtokosai a földnek s a magot más (férfiú) földjében vetik el, a föld birtokosának [ugyan] hoznak létre termést, [de] az, akitől a mag származik, nem élvezi a gyümölcsöt.

52. Hacsak nincs valami különös egyezés a föld urai és

a mag elvetői közt, nyilvánvaló, hogy a termés a birtokosoké; [mert] a magnál az anyaföld a fontosabb. *

53. De ha a mag elvetése céljából külön szerződéssel átad [a birtokos egy földet], akkor itt (e földön) ennek (a termésnek) a részeseiül tekinthetők úgy a magvető, mint a föld birtokosa.

54. Ha valakinek a földjén olyan mag kel ki, melyet a vízár, vagy a szél vitt oda, akkor az a mag a gazdáé, a magnak a tulajdonosa pedig nem részesedik a termésben.

55. Így szól a törvény, mely a tehéure, lóra, rabszolganőre, tevére, kecskére, juhra, szárnyasokra, meg a bivalytehénre nézve követendő a sarjadék tekintetében.

56. Ezekben van kijelentve nektek a magnak és a termő anyaföldnek értéke, illetve értéktelensége, innen kezdve azután ki fogom jelenteni a háziasszonyok kötelelességeit szerencsétlenség (gyermektelenség) idején. *

26. A nemző-helyettesítés (*niyoga*).

59. A *niyoga*-felhatalmazás: a férj helyettesítése. — 64. Helyettes csak a legközelebbi vérrokon lehet. — 65. A helyettesítés tilos. — 69. Ha a jegyes-férj meghal, menyasszonya a legközelebbi rokon felesége lesz. 70. addig míg fiúgyermeket szül.

57. Az idősebb fiútestvér felesége olyan a fiatalabbikra nézve, mintha egy *guru* felesége volna; a fiatalabbik feleségét pedig olybá veszik, mintha az idősebbik menyje (fiának a felesége) volna. *

58. Ha az idősebbik [testvér] a fiatalabbik feleségét, a fiatalabbik pedig az elsőszülöttnak házastársát közelíti meg, mindketten lealacsonyítják magukat (kasztyukat veszítik), még ha fel is vannak hatalmazva, kivéve szerencsétlenség esetén. *

59. Akár a [férj] testvére, akár a [férj] valamelyik *sapinda*-rokona a törvényesen felhatalmazott feleséggel nemzheti az óhajtott sarjadékot, [de csak abban az esetben], ha [férjétől] ninesen fiúgyermek. **

60. Az arra felhatalmazott pedig olvasztott vajjal meghintve, szóltanul, éjnek idején az özvegygel nemzhet *egy* fiút, de egy másodikat semmi esetre sem;

61. [de] némelyek, akik értenek ehhez (a törvényhez), azt hiszik, hogy egy másodikat is [nemzhetnek] a törvény értelmében [ilyen] asszonyokkal, mert azt tartják, hogy ezek ketten (az özvegy és a helyettes) a helyettesítés célját nem érték el. **

62. Ha az özvegygel szemben a helyettesítés elérte a célját, úgy amint a törvény előírja, akkor úgy kell egymással szemben kölcsönösen viselkedniök, mintha *guru* (após) és meny volnának.

63. Hogyha azok ketten (az idősebb, illetve a fiatalabb testvér), akik ilyen felhatalmazást kaptak, megsértik a szigorú szabályt és csak az [érzéki] vágyaik szerint cselekesznek, akkor mindketten kasztjukat veszítik, mert az egyik (az idősebbik úgy vétkezik, mint aki) meggyalázta a menyét, a másik (a fiatalabb) a *guru* jának ágját. *

64. Kétszer-született [kasztú] emberek ne hatalmazzanak fel özvegy [vagy gyermektelen] asszonyokat [arra, hogy] más emberrel [gyermeket nemzhessen]; akik megengedik, hogy mástól [fogadjon], azok megölik az ősrégi törvényt. **

65. A házasságkötési *mantrá*-kban sehol sincs szó a helyettesítésről; a házasságról szóló törvényekben sincs az özvegyek második házasságáról.

66. Ezt a törvényt a tudós kétszer-születettek a barmok törvényének nevezik, [de] az emberek között is elterjedt, mint mondják, mikor *Vena* gyakorolta a királyi hatalmat. **

67. Ez a kiváló királyi böles, aki hajdan az egész földnek ura volt, a kasztok összezavarodását okozta, mert az érzéki vágyai elvették a józan eszét.

68. Ettől kezdve korholják a jámborok azt az embert, aki elvakultságból egy olyan asszonyt, kinek a férje elhunyt, felhatalmaz [a helyettes elfogadására] utód [-nemzés] céljából. **

69. Ha valakinek a leánya elveszíti a [jegyes] férjét olyankor, mikor a szóval való kötelező [előzetes] férjhezadás megtörtént, akkor ezt [a leányt] a [saját leendő] sógora vegye feleségül a következő szabály szerint:

70. Mintán az előírás szerint feleségül vette az ilyen leányt, vegyen fel [az asszony] fehér ruhát, szívében pedig legyen tiszta gondolkozású, s úgy közelítse meg őt [a férje] egészen

a fogamzásig minden alkalmas időben (hónapban) egyszer-egyszer. **

27. A v á l á s.

72. Csak feddhetetlen leányt lehet férjhez adni: 73. egyébként a házasság érvénytelen. — 74. Az útra menő férj gondoskodjék felesége eltartásáról. — 76. A távollevő férjet mennyi ideig kell várni? — 77. A rossz feleséget egy évig kell megtűrni. — 78. A rossz férjet is gondozni tartozik a feleség. — 80. A rossz feleség helyett más lehet szerezni. — 82. A beteg feleséget nem szabad pótolni, elhagyni. — 83. Az elhagyást türelemmel kell viselnie a nőnek.

71. Ha már odaadta valakinek a leányát, ne adja oda másodszor is [másnak] az, aki belátással bír; mert az, aki [már egyszer] odaadta, és [mégis] másodszor is odaadja, olyan vétket követ el, mely az emberiségre vonatkozik. **

72. Még ha az előírt törvényes módon vett is el valaki egy leányt, mégis elhagyhatja azt, ha rosszhírű, betegségben szenved, vagy pedig becsületét elvesztette s ha csalással adták hozzá.

73. Aki pedig hibákkal teljes leányát odaadja anélkül, hogy ezt megmondaná, azzal szemben ezt (az egyezséget) semmisítse meg [a férj], mert az, aki odaadta a leányát, gonosz-lelkű. *

74. Az a férj, akinek [távol a hazájától] dolga van, gondoskodjék ellátásról a felesége számára, s [azután] induljon útra, mert az olyan asszony, aki ellátás híján szűkölködik, [könnyen] hibába eshetnék, még ha különben kötelességtudó is.

75. Hogyha [a férj] gondoskodott ellátásról s azután indult útra, akkor éljen [a feleség] úgy, hogy [mindenben] mérsékletet tanusít; de ha a férj nem gondoskodott ellátásról, mikor útra indult, akkor éljen a feddhetetlen kezűgyességekből. *

76. Hogyha vallásos kötelesség teljesítése miatt indult útra a férj, akkor nyole évig tartozik várni reá [a feleség]; ha tudomány- vagy hírnévszerzés céljából, [akkor] hat [évig], ha pedig multság (vagy: szerelem) céljából, [akkor] három évig. **

77. Egy esztendeig tűrje meg a férj azt a feleséget, amelyik gyűlöletet tanusít vele szemben; egy esztendőn túl pedig elveheti az ajándékait és többé nem kell együtt élnie vele. *

78. Az olyanal (t. i. feleséggel) pedig, aki elhanyagolja [a férjét] azért, mert az [szenvedélyes] kockajátékos, vagy iszákos, vagy betegségben sínylődő, három hónapon át nem szabad törődnie, ékszerek és bútorok nélkül [hagyván őt].

79. De az olyan [feleséget], amelyik azért gyűlöli a férjét, mert az elmebajos, kasztja-vesztett, eunuch, tehetetlen, vagy nagy bűnért járó betegségben szenved, azt nem lehet sem elhagyni, sem a tulajdonától megfosztani.

80. Az olyan nőt, aki részegítő italt iszik, rossz életmódot folytat, engedetlen, továbbá aki [gyógyíthatatlan] betegségben szenved, úgyszintén aki verekedő és pazarló, azt mindenkor pótolni lehet [más nővel]. *

81. A meddő feleséget a nyolecadik évben lehet pótolni, a tizedikben pedig azt, akinek a gyermekei [mind] meghaltak; a tizenegyedikben az olyant, aki csak leányokat szült, de tüstént azt, aki eivakodó. *

82. Ámde azt, aki beteg ugyan, de azért jólelkű és erkölcsi viselet tekintetében kifogástalan, csak a beleegyezése után szabad pótolni, úgyszintén nem szabad rosszul bánni vele semmiképpen sem.

83. Amelyik asszony pedig haragosan távozik a házból akkor, amikor pótolták őt, azt vagy rögtön fogságba kell vetni, vagy pedig elhagyni a családjá jelenlétében. *

28. A feleség jogai és kötelességei.

84. Részegítő ital tilos a nőnek. — 85. A feleségek rangsora a kaszttól függ — 86. A főfeleség az, aki ugyanazon kaszthoz tartozik.

84. Amelyik [feleség] pediga tilalom ellenére is iszik részegítő italt, még ha ünnepély van is, vagy pedig az olyan, amelyik látványosságok vagy gyülekezések után jár, az hat *krsuala* pénz-büntetésre ítélandó.

85. Hogyha úgy a saját, miut a többi [alsóbb] kasztokból való feleségeket vesznek el a kétszer-születettek, akkor ezeknek a kasztjuk sorrendje szerint kell megadni az elsőbbséget, tiszteletet és lakást.

86. A férj személyét illető szolgálatokat, továbbá azon

teendőket, melyek a rendes vallásos étellel függnek össze, mind-ezekre (a kétszer-született emberekre) nézve mindig csak a saját kasztjukból való [feleség] végezze, más kaszthoz tartozó pedig semmi szín alatt sem. *

87. Mindaz pedig, aki elvakultságból ezeket (a teendőket) mással (más kasztú feleséggel) végezteti, noha a saját kasztjához tartozó [felesége] életben van, azt a hajdaniak olyannak tekintik, mint amilyen egy *caudala*, ki bráhman anyától született. *

29. A leány férjhezadása.

88. Csak derék ifjúhoz kell odaadni a leányt. — 90. A leány maga is gondoskodhatik férjéről: a férjválasztás. — 94. A házasság ideje a férfiúra nézve. — 95. A férj is legyen hű. — 97. Az elhunyt vőlegény fivéréé lesz a menyasszony. — 98. A leányért nem szabad vő-díjat elfogadni. — 101. A kölesönös hűség a legfőbb törvény.

88. Előkelő, csinos ifjúhoz, aki ugyanazon kaszthoz tartozik, a törvény szerint adja oda [az ember] a leányát, még ha ez nem is érte el [a megkívánt kort]. *

89. Maradjon bár a haláláig a háznál az a leány, aki már érett a házasságra, mégse adja oda őt [az apja] semmi szín alatt olyanhoz [feleségül], aki híján van a jeles tulajdonságoknak.

90. Három esztendeig várjon még a leány, amikor megérett a házasságra; ettől az időtől kezdve azután önmaga válaszson magának egyenlőrangú férjet.

91. Hogyha az olyan leány, akit nem adtak férjhez, maga választ magának férjet, akkor semmiféle vétket nem követ el sem ő, sem az, akit választott.

92. Az atyjától kapott ékszereket ne vegye fel magára a leány, amikor férjet választ, sem pedig az anyjától kapottat vagy azt, melyet fivérei adtak; lopást követne el, ha ezeket magával vinné. **

93. Az [a vőlegény] pedig, aki egy házasságra [már régen] érett leányt elvesz, ne adjon [vő-]díjat az atyának; mert ez (az atya) elvesztette a hatalmát [a leánya felett], azért, mert meghiúsította ennek havi tisztulásait (vagyis azok törvényes eredményét). *

94. Harmincéves korában vehet el a fiatalember egy tizenhétéves leányt, ha szereti; huszonnégyszeres korában pedig nyolc-éveset; [bármikor] azonnal [megházasodhatik], ha a vallásos kötelessége [teljesítése] akadályozva van. **

95. Mivel az istenek adják a feleséget, s nem a férj maga választja azt a saját kívánsága szerint, ezt (a feleséget) ha hűséges, állandóan tartsa el, s ezáltal olyat cselekszik, ami az isteneknek kedves. *

96. Utódok [nevelése] végett vannak teremtvé a nők, úgyszintén nemzedék [nevelése] végett a férfiak; ebből az okból vannak rendelve a kijelentésben (*śruti*) olyan szertartások, melyeket a feleséggel együtt közösen végez [a férj].

97. Hogyha a leányért [valaki vő-]díjat adott, de azután meghal az, aki a díjat adta, akkor ezt a [leányt a vőlegény] fivéréhez kell odaadni [feleségül], hogyha a leány beleegyezik. *

98. Még a sűdra se adja oda a leányát úgy, hogy díjat fogad el [a vőlegénytől]: mert ha díjat fogad el, akkor rejtett leányeladást követ el. *

99. Olyat bizony sem a hajdan élő emberek nem követtek el, sem a mostaniak, ha jámborlelkűek voltak, hogy [egy hajadont] először az egyiknek ígérték oda, azután pedig másnak adtak. *

100. Arról bizony nem hallottunk soha még az előbbi teremtésekben sem, hogy rejtve eladták volna pénzért a [vő-]díj néven.

101. Egymás iránt tanusítsanak állandó hűséget, mely egészen a holtukig tart: ezt a törvényt kell a férjre és feleségre nézve röviden [kifejezve] a legfőbbnek tartani.

102. A férj és feleség, kik törvényes házasságban élnek, szüntelenül törekedjenek arra, hogy egymással szemben hűtlenséget ne kövessenek el azáltal, hogy elszakadnak egymástól. *

103. Ezekben adtam elő nektek a férjre és feleségre vonatkozó törvényes viselkedést, mely szereteten alapszik, (vagy: amely szorosan összefügg a szerelmi boldogsággal), továbbá a gyermektelenség idején utódról való gondoskodást; halljátok meg [most] az [örökség] elosztására vonatkozó törvényes eljárást. *

30. Örökösödés általában,

XVII. jogcím.

104. Szüleik halála után a fiútestvérek osztozkodnak. — 105. A legidősebb a főörökös. — 108. A legidősebb gondoskodni tartozik a többiről. — 110. A fiatalabbak tisztelni tartoznak a legidősebbet. — 111. Együtt élhetnek, de külön is. — 112. Az osztozkodás aránya. — 114. A legidősebb külön osztályrésze. — 116. Másik módja a felosztásnak. — 118. A leánytestvérek része. — 119. A feleszájú állat a legidősebbé — 120. A helyettesítésből származó fiú része. — 122. A különböző anyáktól származó fiúk rangsoruk szerint örökölnek.

104. Az atya és az anya [halála] után gyűljenek egybe a fiútestvérek és osszák szét maguk közt az atyai [illetve anyai] örökséget; de erre nincs hatalmuk, amíg ezek ketten életben vannak. *

105. A legidősebb fiú birtokába veheti az apai örökséget mindenestül; a többiek pedig úgy kapnak ellátást tőle, mint [ahogyan] atyjuktól [kaptak].

106. Csak a legidősebb (v. elsőszülött) fiú születése által lesz az atya fiúval bírónvá, s csak így szabadul meg az ősökkel (ősök szellemeivel) szemben [fennálló] adósságtól, ezért tehát [a legidősebb] méltó az egészre.

107. Aki által adósságát lerója [az apa], és aki által a halhatatlanságot elnyeri, csakis az a fiú egyedül származik a vallásos kötelesség teljesítéséből; a többit a vágy szülöttjének tartják [a tudósok].

108. Miként az atya a fiairól, úgy gondoskodjék a legidősebb fiútestvér a fiatalabb fivéreiből; ezek pedig a legidősebb fivérrel szemben úgy viselkedjenek a vallásos törvény (*dharma*) értelmében, akárcsak a fiai volnának. *

109. A legidősebb gyarapítja a nemzetséget, de viszont ő az, aki tönkreteszi, [ha rossz]; a legidősebb érdemli a legtöbb tiszteletet az emberek előtt, a legidősebbet nem gáncsolják a jámborlelkűek. **

110. Az a legidősebb fivér, aki úgy viselkedik, mint egy legidősebb fivér [tartozik tenni], az legyen [olyan tisztelt] mint az édesanya, vagy pedig mint az édesapa; ámde az, aki nem

viselkedik úgy mint egy [jó] legidősebb testvér, szintén [legalább is] úgy tisztelendő, mint egy [közelebbi] rokon. *

111. Ilyen módon éljenek együtt [a fivérek], vagy pedig külön-külön, ha vallási érdemet óhajtanak szerezni; minthogy különválva a vallásos érdem meggyarapodik, azért az elkülönítés vallási érdemet szerez. *

112. A legidősebbnek [előzetes külön] illetménye [a vagyontól] a huszadik rész és minden [egyéb, ingó] birtokból [és értékből] a legjava; ennek (a mértéknek) a fele a középsőé (vagy második fiúé); egy negyede pedig legyen a legfiatalabbé. **

113. A legidősebb és a legfiatalabb hadd kapják meg [a külön illetményüket], amint el van mondva; ha még több fiú is van a legidősebb és a legfiatalabb között, azoknak [egyenkint] a középfokú illetmény jusson. *

114. Valamennyi fajta vagyónrészről az elsőszülött [fiú] vegye el a maga számára mindazt, ami a legkiválóbb, továbbá bármit [egyes tárgyaknál], ami kiválóan jó, és minden tizből kapja meg a legjobbat. **

115. Ilyen kiválasztás [minden] tizből nincs [a helyén], hogyha [a többiek is] kiválóak a saját kötelességeik teljesítésében; valami csekélységet azonban mégis adni kell az elsőszülöttnek, hogy ezáltal a tekintélye gyarapodjék. *

116. Miután az [előzetesen] levonandót levonták, [a maradékból mindnyájan] egyenlő részt kapjanak; ha levonás nem történt, akkor ezek (az örökösök) a következő módon kapják meg az osztályrészüket:

117. Egy részt s még [ráadásul] egyet vegyen a legidősebb fiú; másfelet az utána következő fiatalabb fiútestvér; egy-egy részt a fiatalabbak [egyenkint]; így van a törvény megállapítva.

118. A fiútestvérek pedig kötelesek a saját osztályrészeikből külön a hajadonoknak adni, [még pedig] mindegyik a maga osztályrészéből egy negyedrészt. Az olyanok, akik nem akarják megadni, veszítsék a kasztjukat. **

119. Egy feleszámú kecskét, juhót, vagy egypatás állatot (illetve annak árát) pedig valóban nem szabad az osztoz-

kodásba számítani; egy ilyen feleszámú kecskét, vagy juhot csakis a legidősebbnek kell odaadni. *

120. Hogyha pedig a fiatalabb testvér fiút nemzett az idősebbik testvér [özvegy] feleségével, akkor az osztozkodás egyenlő részű legyen; így van a törvény megállapítva. **

121. Az alárendelt (t. i. a helyettesítésből származó fiú) nem foglalja el teljesen az elsőszülöttnek [mint főörökösnek] a helyét a törvény értelmében; az elsőszülött is csak a [fiúnak a fiatalabb testvér által történt] nemzése folytán lett apává; azért hát [ez a fiú csak egyszerű] osztályrészt kapjon a [fenti] törvény értelmében. **

122. [Hogyha van] egy fiatalabb fiú egy idősebb (előbb nőül vett) feleségtől és egy idősebb fiú egy fiatalabb (későbbben nőül vett) anyától, és ha ekkor kétség támad aziránt, hogy hogyan történjék az osztozkodás, [akkor:]

123. Egy bikát válasszon ki magának külön ráadásul [levonásként az örökségből] az, aki a legrégebbi feleségtől született, [noha fiatalabb, mint a többiek]; az ezenkívül [fennmaradó] többi kevésbé kiváló bika azoké, akik [rangban] alatta állanak [noha idősebbek], anyjuk [házasságának sorrendje] révén. *

124. Az olyan legidősebb fiú, aki [együttal] a legelső feleségtől származik, vonjon le magának külön [az örökségből] egy bikát és tizenöt tehenet; a többiek pedig azután osztozkodjanak, [még pedig] az anyjuk [rangja] szerint; így szól a jogszabály.

125. Olyan fiúkra nézve, kik egyenlőrangú (ugyanazon kasztú) anyáktól származtak s [kik között] nincs semmi [más] megkülönböztető jel: nincs elsőbbség a rangra nézve az anyjuk [házasságának ideje] alapján; hanem itt az elsőbbség csakis a születés [ideje] szerint számít. **

126. A hagyomány [tanítása] szerint a *subrahmanyā* [nevű] versekben foglalt segítségül hívás [*Indra*-hoz] is az elsőszülöttség szerint [történik]; még [a két anyával] egyszerre nemzett fiúknál is az elsőbbség a születéstől (t. i. annak idejétől) számít a hagyomány szerint. *

31. A fiú pótlása fiúunokával.

127. A fiút a fiúunoka pótolhatja. — 131. A leány örököl az anyjától. —
132. A fiút helyettesítő leány fia úgy örököl, mint az édesfiú. — 138. A *putra*
(fiú) név jelentése.

127. Az olyan [férfiú], akinek nincsen fiúgyermek, a következő kikötéssel bízhatja meg a leányát [a férjhezadásnál], hogy [az ő számára] fiút neveljen: „Az a [fiú-]gyermek, aki ettől (a leányomtól) fog származni, az végezze majd el az én számomra a halotti szertartásokat.“ *

128. Ezzel a kikötéssel bízta meg hajdan maga *Dakṣa*, a teremtmények ura is az ő leányait, hogy számára fiúkat neveljenek, az ő nemzetségének megsokasítása céljából. *

129. S [férjhez] adott tizet *Dharma*-hoz, *Kaśyapa*-hoz tizenhármat, *Soma* királyhoz pedig [a többi] huszonhetet, miután örvendő lélekkel megtisztelte őket, (a leányait). *

130. Amilyen az embernek saját énjé, éppen olyan a fia, s a fiúval egyenlő az [ilyen megbízott] leány; minthogy pedig ez [utóbbi] az ember énjével egyenlő, hogyan [volna lehetséges az, hogy mégis] más kapja az örökséget, noha ez életben van? *

131. Ami a saját vagyona az anyának, azt örökli tőle a hajadon leánya. A [fiút helyettesítő] leánytól származó fiú pedig hadd örökölje [anyja atyjának] egész birtokát, ha ennek nincs [édes-] fia. *

132. A [fiúhelyettesítő] leány fia hadd kapja örökségül a fiúgyermekkel nem bíró [anyai nagy-]apának egész vagyonát: de ugyancsak ő áldozzon [a *śrāddha* alkalmával] két kalácsot (*piṇḍa*-t): egyet az édesatyjának s egyet anyai nagyatyjának. *

133. A fiú fia s [az ilyen] leány fia között nincsen semmiféle különbség a törvény értelmében ezen a világon, mert mindkettőjüknél az anya, illetve az atya, ugyanazon embernek a testéből származik.

134. Hogyha azonban valaki a leányát kinevezi fiú[-helyettesítő] leánynak, de későbben [mégis] születik egy [édes-] fia, akkor az osztozkodás egyenlő legyen, mert elsőbbségi (elsőszülöttségi) jog nincs asszony számára.

135. Ha pedig az ilyen [fiúnevelő] leány meghal bármilyen

módon, ennek a vagyonát ennek a [fiúhelyettesítő] leánynak férje vegye a birtokába habozás nélkül. *

136. Ha [az ilyen leány] akár [határozott] megbízás után, akár anélkül magával egyenrangú fiút nevel, [ennek a fiúnak] az anyai nagyatya éppen ez által (a fiú által) lesz fiússá. Ezért [ez a fiú] áldozzon számára [halotti] kalácsot, s [ugyanesak ő] örökölje az egész vagyont. *

137. A fiú által meghódítja [az apa] a világokat; a fiának fia által eléri a végtelenséget (az örökkévalóságot); azután pedig a fiának unokája által eljut a napnak a világába. **

138. A fiú a *put* nevű pokoltól menti meg (*trayate*) az atyját; ezért nevezte el őt maga *Srayambhū* (a Magától-létező, azaz Brahman) ezzel a névvel: *putra*. **

139. A fiú fia és a [fiúsított] leány fia közt ezen a világon nincs semmiféle különbség; [ezért] a leány fia is éppen úgy üdvözíti őt (t. i. az anyai nagyatyát) a másvilágon, mint a fiának a fia. *

140. Legelőször a saját édes anyjéért áldozza fel [az első] halotti kalácsot a fiúsított leány fia; a másodikat ennek (t. i. az anyjának) az atyjéért, a harmadikat pedig az [anyja] atyjának az atyjéért.

32. A fiú egyéb pótlói.

141. Az adományozott vagy fogadott fiú is örököl. — 143. A törvénytelen fiú nem örököl. — 145. A törvényes helyettesítésből származó fiú örököl.

141. Ha pedig valakinek van egy [olyan] adományozott vagy fogadott fia, aki minden erénnyel, (kiváló tulajdonsággal) van ellátva, ez (a fiú) örököl ennek a vagyonából, mindamellett, hogy [a fiú] más családból került hozzá. **

142. Az adományozott fiú egyáltalában soha sem tarthat [többé] igényt édesapja családjára és vagyonára. A halotti kalács (*pinda*) pedig a család és vagyon szerint igazodik [s azért] annak, aki odaadja a fiát [másnak], *nincs joga* halotti szertartáshoz. *

143. Ha egy olyan [özvegy] asszonynak van fia, aki nem volt [törvényesen] felhatalmazva, úgyszintén olyannak, aki a férje fivéréből szült fiút, noha [neki magának] már volt fia:

ezek (a fiúk) mindketten nem érdemlik meg, hogy [az örökségből] részt kapjanak, mert az egyik egy házasságtörőtől származik, a másik pedig csak az érzéki vágy kedvéért született.

144. Az a férfiú, aki egy felhatalmazott asszonytól származott ugyan, de nem az előírt eljárás szerint, szintén nem tarthat számot atyjának vagyonára, mert az ilyet egy kasztjavesztett ember nemzette. *

145. Ámde kapjon részt [az örökségből] az a fiú, aki [az előírás szerint] származik egy felhatalmazott anyától, akáresak az [örökagyó] édesfia; mert az anyaföld birtokosáé a törvény értelmében ez a mag és ez a termés. *

146. Aki elhunyt fivérének vagyonát gondozza s úgyszintén a feleségét, az, miután fivére számára utódot nemzett, ennek adja át annak (a fivérének) hagyatékát. *

147. Hogyha egy asszony [törvényes] felhatalmazással akár a fivértől, akár más [jogosított] rokontól fiúhoz jut: ezt (a fiút), ha érzéki vágy [s nem vallási kötelességérzet] folytán született, a [tudósok] öröklésre képtelennek jelentik ki, mivel hiába nemzette őt [az illető]. **

148. Ezt az eljárást kell ismerni az osztozkodásnál olyanokkal (t. i. fiúkkal) szemben, akik ugyanazon kaszthoz tartozó anyától (vagy: anyáktól) származnak, [mint amilyen az atyjuké]; halljátok meg [most már a törvényt azokra a fiúkra] vonatkozólag, kik egy és ugyanazon atyától, de több, [még pedig] különböző [kaszthoz tartozó] anyáktól származnak.

33. A különböző-kasztú fiúk részesedése.

150. A bráhma-fiú külön része. — 151. A felosztás kulesa. — 152. Más kules. — 154. A sűdra-fiú mindig csak egy tizedet kaphat, 155. vagy pedig ajándékot. — 156. A felső-kasztú fiúk egyenlően részesednek. — 157. A sűdra-szűlők fiai egyenlően örökölnék.

149. Ha egy bráhmannak a [kaszatok] sorrendjében van négy felesége, ezeknek a fiai számára, ha születnek nekik, az osztozkodásnál a következő eljárást állapították meg a hagyomány szerint.

150. A [szolgák közül] a földművelő, a tenyésztésre hasz-

nált bika, a szekér, az ékszerek és a [legjobb] ház levonandók a bráhma-n-fiú számára, és odaadandó neki egy [nagyobb] rész az ő felsőbbségének alapján. *

151. Három részt vegyen a [megmaradó] örökségből [az] a [fiú, aki] bráhma-n; két részt a ksatrija-feleség fia; aki vájsa-nőtől született: másfél részt; a súdra nő fia pedig egy részt vegyen. **

152. Vagy pedig valamely törvényértő az egész vagyontömeget ossza tízfelé és adja ki a törvényes részt a következő eljárás szerint:

153. Négy részt kapjon belőle a bráhma-n-fiú, három részt a ksatrija-feleségtől való fiú, a vájsa-fiú kapjon két részt, egy részt pedig a súdra-fiú kapjon.

154. Akár van [a három felső kaszthoz tartozó] fia, akár pedig egy sínes [valamely bráhma-n férjnek], a tizedik részen felül még többet nem szabad adnia a törvény értelmében a súdra-anyától való fiának.

155. A bráhma-n, ksatrija és vájsa [férj] súdra-[anyától származó] fia nem [törvényes] részes az örökségből; csakis az, amit az atyja [ajándékba] ad neki, az legyen az ő tulajdona. **

156. A kétszer-született kasztúaknak valamennyi fiai, akik ugyanazon kaszthoz tartozó anyaktól születtek, miután az elsőszülöttnek az illetményét megadták, osszák fel az örökséget egyenlően.

157. A súdra [férfiú] számára csakis ugyanazon kaszthoz tartozó feleség van rendelve és nem más; azok [a fiúk] pedig, akik ilyen [anyától] származnak, kapjanak mindnyájan egyenlő részeket, még ha [együttvéve] száz fiú volna is. *

34. A tizenkétféle fiúgyermek.

159. A hat öröklő fiú. — 160. A hat nem öröklő fiú. — 162. Az édesfiú és a helyettesítésből származó fiú viszonya. — 166—178. A tizenkét fiú meghatározása. — 179. A súdra-fiú pótlója. — 180. A fiúpótlás célja. — 181.

[Ellenvetés?]

158. Azon tizenkétféle fiúgyermek közül, akiket *Manu*, *Svayambhū* (a Magától-létező) fia az emberekre nézve megneve-

zett, azok közül hat [fiú] olyan rokonságban van, hogy az örökségben részesedik, hat pedig nem részesedik ugyan az örökségben, de azért rokon. *

159. Valakinek a saját édesfia, a feleségétől helyettes útján való fia, a neki adományozott fiú, úgyszintén a [fiúvá] fogadott fiú, a titokban született, meg a [természetes szüleitől] megtagadott fiú: ez az a hat rokon, aki részesül az örökségben.

160. A hajadonleány fia, a [terhes menyasszonnyal] házasságba hozott, a vásárolt fiú, a másodszor férjhez ment asszony fia, a saját önmagát odaadott fiú és a súdra-feleségnek a fia: ez az a hat rokon, aki nem részesül az örökségben.

161. Amilyen hasznos eredményt ér el az, aki hitvány csónakban akar átmenni a vizen, éppen olyan hasznos eredményt ér el az, aki hitvány fiúkkal akar átmenni [a másvilág] sötétségén. **

162. Ha az édesfiú s a helyettesítés útján nyert fiú ketten az egyetlen örökösei valakinek, akkor [a kettő közül] mindegyik csak azt a vagyont örökli, ami a saját édesatyjáé, (külön a másiktól,) s nem csak az egyik a kettő közül. **

163. Mert az egyenesen leszármazó fiú az egyetlen ura az atyai vagyonnak; a baj elkerülése végett azonban mégis adjon a többieknek [annyit, hogy] abból megéljenek. **

164. De a hatodik részt adja oda a helyettesítésből származó fiúnak az apai vagyomból az egyenes leszármazású fiú, amikor felosztja az atyai örökséget, vagy pedig az ötödik részt. **

165. Az egyenes leszármazású (vérszerinti) és a helyettesítés által származott fiúk részesednek az apai vagyomból; a tíz többifajta fiú tagja lesz a családnak és részesedik az örökségből aszerint, amint rangban következnek. *

166. Akit a saját [ugyanazon kaszthoz tartozó és] törvényes módon elvett feleségével [a férj] őmaga nemzett: azt a fiút *aurasa* (vagyis „vérszerinti“) fiúnak kell tartani, s ez rangban a legelső. *

167. Az a fiú, aki az elhalt, vagy tehetetlen, vagy pedig beteg [férj] számára az ő hitvesi ágyában született a törvény (azaz a *nijoga*) szerint arra felhatalmazott feleségétől: az a

hagyomány szerint *ksetraja*-fiú (vagyis a saját „termőföldjéről származott“).

168. Az a fiú, akit az atyja vagy az anyja italáldozat bemutatásával odaajándékoz [valakinek] szükség (gyermektelenség) esetében, ha [ez a fiú] ugyanazon kaszthoz tartozik [mint az elfogadó] s ha szeretettel viseltetik [iránta]: az ilyen *dat-trima*-fiúnak (vagyis „odaajándékozottnak“) kell tartani. *

169. Ha valaki egy ugyanazon kaszthoz tartozót, az erény és vétek [megítélésében] jártast, a fiúi erényekkel felruházottat fiává tesz: az ilyen aztán *krtrima*- (vagyis „azzá tett“) fiúnak tartandó. *

170. Ha pedig valakinek a házában egy fiúgyermek jön a világra, akiről nem lehet tudni, kiesoda az apja: az ilyen *gudhotpanna*- (vagyis „rejtett születésű“) fiú, s azért azé legyen, akinek a feleségétől született. *

171. Ha valaki magáévá tesz egy olyan fiút, akit az anyja és az apja, vagy ezek közül valamelyik elhagyott: az ilyennek a neve *apaviddha*- (vagyis „megtagadott“) fiú.

172. Ha egy hajadonleány apjának házában titokban fiút szül: az ilyen *kanina* (vagyis „hajadon-fiú“) néven kell nevezni a [leendő] férj számára, azért, mert hajadonleánytól született. *

173. Aki egy olyan nőt vesz feleségül, ki már terhes, akár ismeretes ez [előtte], akár nem: ez a magzat a vőlegényé lesz és *sahoda* (vagyis [a menyasszonnyal] „együtt élt“) fiú a neve.

174. Hogyha valaki megvásárol egy fiút az anyjától vagy az apjától azon célból, hogy [áldozatot bemutató] utódja legyen, az ilyen fiú *kritaka*- (vagyis „megvásárolt“) fiú s lehet akár hasonló, akár nem hasonló. **

175. Ha egy asszony akár a férjétől elhagyva, akár mint özvegy saját vágya után [indulva] másodszor is férjhez megy s azután fiút szül, ennek a neve *paunarbhara*- (vagyis „másodszor férjhez ment asszonytól való“) fiú. **

176. Ha egy leány még nem vesztette el a szüzességét [első házasságában], vagy pedig elhagyta [gyermekkor] férjét, de azután ismét visszatért hozzá, akkor azzal a férjével, akihez másodszor megy, a házassági szertartásokat szabad elvégeznie másodszor is. *

177. Ha az olyan, aki elveszítette az anyját és apját [halál által], vagy akit ők hagytak el ok nélkül, önmagát odaajánlja valakinek: az ilyen [a hagyomány szerint] *svayamdatta-* (vagyis: „magajánlékozott”) fiúnak nevezik.

178. Az a fiú, akit egy bráhma[n] [esupán] érzéki vágyból nemz egy súd[ra]-nővel, az éppen olyan, mint egy holttest, noha él; ezért *parašara* (vagyis „eleven hulla”) a neve a hagyomány szerint. **

179. Ha egy súd[ra] férfiúnak egy rabszolganőjétől, vagy pedig egy rabszolgája rabnőjétől fia születik, az [ilyen fiú] engedéllyel kaphat részt az örökségből; így van a törvény megállapítva. *

180. A helyettesítésből származó és a többi, összesen tizenegy[-féle] fiút, amint fel vannak sorolva, böles tanítók a vérszerinti fiú pótlásának mondják, mert arravalók, hogy a [halotti] szertartások elmaradását megakadályozzák.

181. Mindazok a fiúk, akiről szó volt ebből az alkalomból, ezzel (a vérszerinti fiúval) összefüggésben, [a valóságban] más férfiútól nyerték életüket, s azért amelyik férfiútól nyerték az életüket, bizony annak a fiai ők és nem máséi. **

182. Ha olyan fivérek közül, a kik édestestvérek, valamelyiknek fiúgyermekke születik, a többiek is mindnyájan *Manu* kijelentése szerint ezen fiú által fiúgyermekkel bírókká lesznek. **

183. Ha pedig valamennyi ugyanazon férjjel bíró asszonyok közül csak egy is fiúgyermeket szül, akkor ezen fiú által *Manu* kijelentése szerint valamennyien fiúgyermekkel bírókká lesznek. *

35. Az öröklés rendje.

184. A fiúk rangsoruk szerint örökölnek. — 185. Ha a bráhma[n]nak nincs örököse, a bráhma[n]ok örökölnek. — 189. A többi kasztól örökös híján a király örököl.

184. Ha nincs rangban legjobb fiú [vagy utána következő] rangban legjobb, akkor az [egy fokkal] alatta állónak (hitványabbnak) [a tizenkétféle fiú közül] van igénye a vagyon öröklésére; ha [valamelyik fajtából] sokan vannak és mindnyájan egyenlőkasztúak, akkor mindnyájan [egyenlő] részt kapnak a vagyomból. **

185. Sem a fivérek, sem az atyák, hanem a fiúk öröklők az elhunyt atya vagyonát; az atya [csak akkor] örökölheti a vagyont, ha [elhunyt fiának] nincs fiúgyermek, [sem más törvényes örököse], vagy pedig a fivérek öröklők.

186. Háromnak (t. i. elhunyt ősnek) kell italáldozatot bemutatni, háromért kell halotti kalácsot áldozni; a negyedik maga ezeknek az adományozója, az ötödiknek nincs semmi szerepe [a halotti szertartásnál]. **

187. Aki közvetlenül következik a harmadik fokon az [elhunyt] *sapinda* (vérrokon) után, mindig azé legyen a hagyatéka [a harmadik ízig]; ezután pedig egy *sakulya* (vagyis nemzetségbeli) lehet [az örökös], vagy pedig a tanító, vagy pedig tanítvány is. **

188. Ha pedig mindezek szintén hiányzanak, akkor a bráhmanpapok a vagyon örökösei, olyanok, akik mind a három védát ismerik, akik tiszták [testben és lélekben] s akik legyőzték [szenvedélyeiket]; ilyen módon nem esik hiba a [halotti szertartásokra vonatkozó] törvényben.

189. Sohasem veheti el a király a bráhman tulajdonát; ez a [törvényes] rendelkezés; de a többi kasztokét eltulajdoníthatja a fejedelem, ha a [törvényes örökösök] mind hiányzanak. *

36. A nő vagyonára vonatkozó szabályok.

190. Az elhunyt férj *niyoga* (helyettesítés) útján származott fia öröklő a vagyont. — 192. A gyermekek egyformán osztozkodnak anyjuk vagyonán. — 194. A nő vagyona. — 196. A gyermektelen feleség után a férje örököl, 197. vagy a szülei. — 198. A bráhman-leány öröklő anyja vagyonát. — 199. A nő ne gyűjtsön külön vagyont. — 200. A nő ékszereit nem örökölhetik a férj örökösei.

190. Az elhunyt, utód nélküli [férj] számára ennek [legközelebbi felhatalmazott] *sagotra*-rokonától neveljen [az özvegy] fiúgyermeket; azután pedig [mikor ez nagykorú lesz], az egész szerzett vagyont ennek (a fiúnak) szolgáltassa át. *

191. Hogyha pedig két olyan fiú, aki [anyjuk] két férjétől származott, viszálykodik egymással az [özvegy] anyjuknál levő vagyonuk miatt, akkor mindegyikük külön-külön azt vegye

magához, ami atyja vagyonához tartozik, de ne [csak] az egyik [akit nem illet meg]. *

192. Az anyjuk halála után pedig mindnyájan az édesfivérek, úgyszintén az édesnővérek egyformán osztozkodjanak meg az anyjuktól származó vagyonon. *

193. Ha pedig ezeknek [a férjes leányoknak] vannak saját [hajadon] leányaik, illendőség szerint a nagyanyjuk vagyonából ezeknek is adni kell valamit [esupa] szeretetből.

194. Amit a menyegzői tűz előtt, vagy a nászmenet alatt adtak, amit a szerelem bizonyosságául [a férje] adott, amit fivéreitől, anyjától, atyjától kapott [a nő]: ez a hagyomány szerint a férjes nő [személyes] birtokának a hatféle formája (forrása). *

195. Amit [pedig a menyegző] után adtak [a férj rokonai], úgyszintén, amit a férje adott szeretetből: ez a tulajdon [az asszony] halála esetén, noha életben van a férj, az asszony gyermekeié legyen.

196. A *bráhma*n-, *daivār̥sa*-, *gandharva*-, *prajapatya*- [szertartásokkal kötött] házasságok esetén, ami birtoka van [az asszonynak], ha utódok nélkül halt meg, annak mind a férjére kell szállnia. *

197. Amde ami tulajdont kapott a nő az *asura*- és a többi [szertartásokkal kötött] házasságokban, ha utódok nélkül hal meg, mindannak a szüleire kell szállnia. *

198. Azt a tulajdont pedig, amelyet valamelyik asszonynak adott a saját atyja bármilyen módon, azt a bráhma-kasztú feleség leánya kapja meg, vagy pedig ennek a leánya. *

199. A nők ne gyűjtsenek maguknak [pénzt, ékszert] a család sok tagjához tartozó [közös vagyonból], de még a saját [férje] vagyonából sem, a férj beleegyezése nélkül. *

200. Azokat az ékszereket, melyeket az asszonyok viseltek férjük életében, ne osszák fel maguk közt az örökösök (t. i. a férj örökösei), mert ha felosztják, kasztjukat veszítik. **

37. Az öröklésből kizártak.

201. Kik nem örökölhetnek? — 202. Az örökös tartozik eltartani a kitagadottakat. — 203. A kitagadott nyomorék ép fia lehet örökös.

201. Nem kapnak részt [az örökségből] a heréltek, a kasztjukat veszítettek, éppúgy a születésük óta vakok és süketek, az

örültek, hülyék, némák, úgyszintén mindazok, kik valamelyik tagjukat (v. érzéküket) elveszítették. *

202. Igazságos dolog azonban, hogy [az örökös], ha ember-séges lelkű, (vagy: ha ismeri kötelességét) valamennyinek [a kitagadottak közül] adjon erejéhez képest eltartást és ruházatot életük végéig; ha nem ad, kasztja-vesztett legyen.

203. Hogyha pedig bármiképpen kedvük támadna a heréltnek és a többinek a házasságra, s ha ilyenformán gyermekhez jutnának, az utódjuknak joga van az örökséghez. *

38. A vagyontársaságra vonatkozó szabályok.

204. Minden szerzemény közös tulajdon, 205. ha testi munkával szerzették; 206. nem közös a szellemi munkával szerzett tulajdon s az ajándék. — 207. Az örökös lemondhat a részéről; 208. de ki is léphet a vagyontársaságból. — 210. A második osztzkodásnál mindegyik egyformán részesedik. — 211. Az örökös nem vész el. — 213. Az elsőszülött ne csalja meg a testvéreit. — 214. Rossz magaviselet kizár az örökösödésből. — 215. A közös kereset egyenlően osztandó fel. — 216. Az osztzkodás után született fiú része. — 217. A gyermektelen fiútól az anyja örököl. — 218. Az osztzkodás után kiderülő vagyon. — 219. Fel nem osztható dolgok.

204. Bármivel gyarapítja is a legidősebb testvér az atya halála után a [közös] vagyont, abból is lesz részük a fiatalabbnak, ha a tanulásban [kellő] haladást tesznek. *

205. Hogyha pedig mindnyájan tanulatlanok, de saját [testi] munkájukkal vagyont szereznek, akkor egyforma legyen a részük, mert [ez a vagyon] nem származott atyjuktól; ez a szabály. **

206. De az a birtok, melyet valaki a tudásával szerez, csak azé az egyé legyen; éppen úgy az, melyet barátjától, vagy egy menyegző alkalmával, vagy tiszteletajándékul kapott valaki a mézes keverékkel (vendégség alkalmával és máskor). **

207. Ha pedig a fivérek közül valamelyik nem kívánja [kivenni] az örökségét, azért mert képes [megélni] a saját keresetéből, az lemondhat a részéről, de egy esekélységet lehet neki adni, hogy abból éljen [ha esetleg szüksége lesz rá]. *

208. Amit az apai vagyon igénybe vétele nélkül a saját szorgalmával szerzett [valamelyik testvér], azt nem köteles akarata ellenére megosztani [testvéreivel], mivel ahhoz a saját erejéből jutott. *

209. Ha pedig [valamelyik fiú] visszaszerez valamit az atyai örökséghez tartozó vagyomból, amit az atya maga sem tudott visszaszerezni, azt nem tartozik a többi fiúval megosztani akarata ellenére, mert az az ő saját szerzeménye. **

210. Ha [a testvérek az első] osztozkodás után [ismét] együtt élnek s azután másodszor is osztozkodnak: az osztályrész [valamennyire nézve] egyenlő legyen, mert ekkor már nincs elsőszülöttségi jog.

211. Ha a testvérek közül az elsőszülött vagy a legifjabb elesett az ő részétől, vagy pedig akármelyikük meghal: az ő része azért nem vész el. *

212. Az ő édesfivérei összegyűlve osszák el azt (a vagyont) egyenlően, továbbá azok a fivérek, akik ismét egyesültek [vele] és az édesnővérei. **

213. Ha valamelyik elsőszülött testvér kapzsiságból megeseálja az ő fiatalabb fivéreit, az vesztse el az ő elsőszülöttségi kiváltságait, vesztse el az [elsőszülöttségi külön] örökrészét, s a királyok ítélik pénzbírságra. *

214. Mindazok a fivérek, akik vétkes életmódot folytatnak, nem tarthatnak igényt az örökrészükre; [az ilyen részt] a legidősebb testvér ne vegye [egyedül] a birtokába, anélkül, hogy a [jóviseletű] fiatalabbaknak [részt] adott volna.

215. Ha a fivérek meg nem osztozkodnak, [hanem atyjukkal együtt élnek] és közös keresetük van, az apa seumi szín alatt se adjon az egyes fiúknak [a szétváláskor] egyenlőtlen részt, [hanem mindegyiknek egyenlőt]. *

216. Az olyan fiú, aki az osztozkodás után született, [egyedül] örökölje atyjának hagyatékát; vagy pedig, ha [némelyek a testvérei közül] közös háztartásra egyesültek vele (t. i. atyjukkal), ezekkel megosztozkodhatik. **

217. A gyermektelen fiúnak hagyatékát az anyja kapja; ha pedig az anyja nincs már életben, apjának anyja kapja meg a vagyont. *

218. Ha az összes adósság meg a vagyon fel van osztva a törvény rendelkezése szerint, de későbben bármilyenféle [adósság vagy vagyon] kiderül: ezt is mind egyenlően kell felosztani. *

219. Ruha, szállítóeszközök (kocsik, lovak, elefántok stb.), ékszer (dísztárgyak), elkészített élelmiszerek, víz (a kutakban vagy medencében), rabszolganők, szent vallási célra használt birtok, legelők — nem osztandók fel, (vagy: nem oszthatók fel), mint [a régi bölcsék] mondják. *

220. Ilyenformán jelentettem ki nektek az örökségre, valamint a fiúgyermek örökrészenek meghatározására vonatkozó törvényt, sorban a helyettesítés által származottét és a többi fajtákat; halljátok most a szerencsejátékokra vonatkozó törvényt.

39. Szerencsejátékok.

(XVIII. jogcím.)

222. A szerencsejáték és állatverseny nyilvános lopás: 224. mindkettő üldözendő. — 225. A gyanús elemek számüzendők. — 228. A vétkest tetszése szerint büntesse a király. — 229. A büntetés lerovása a kasztok szerint. —

230. Vagyontalanok botbüntetéssel bűnhődnek.

221. A szerencsejátékot, úgyszintén az [állatokkal való] versenyjátékot a király irtsa ki az országból, mert hát ez a két vétek olyan, hogy a fejedelmek királyságának (vagy: fényének) a végét okozzák. *

222. Nyilvános lopásnál nem egyéb ez, ami a kockajáték és állatverseny [nevét viseli]; éppen ezért a fejedelem állandóan fordítsa a törekvését arra, hogy azokat megakadályozza.

223. Az a játék, melyet élettelen tárgyakkal űznek, a *dyuta* („mulatság”) nevét viseli az emberek közt; az pedig, melyet élőlények (vagy: élőlényekkel) űznek, *samahvaya* („kihívás”) névvel nevezendő.

224. Aki kocka- [és egyéb] játékot, vagy pedig állatverseny-játékot űz vagy űzet, azt valamennyit büntesse meg a király [testileg], úgyszintén azon, súdrákat, kik a kétszer-születettek [megkülönböztető] jelvényeit viselik. **

225. A szerencsejátékosokat (vagy: hamisjátékosokat), színészeket [és énekeseket], kegyetleneket, olyan embereket, kik tévtanokat követnek, vagy akik vallásellenes foglalkozást űznek, s akik szeszes italokat árúsítanak (vagy: készítenek), minél előbb űzze ki [a király] a városból.

226. Az ilyenek úgy élvén a király országában, mint lát-

hatatlan tolvajok, törvényellenes életmódjukkal állandóan sértik a tisztességés alattvalókat.

227. Ezt a [koeka-]játékot még az előbbi korszakban is nagy vizsályszerzőnek látták; ezért hát a koekajátékot ne űzze senki, aki belátással bír, még mulatság kedvéért sem. **

228. Az az ember, aki akár titokban, akár nyíltan ilyet űz, olyan büntetésben részesüljön, amilyen a fejedelemnek éppen kedvére van. *

229. A ksatrija, vájsa-, súdra-kasztú pedig, ha a pénzbírságot nem tudja megfizetni, [testi] munkával rójja le az adóságát, a bráhman pedig lassan-lassan (részletekben) adja meg.

230. Asszonyokra, gyermekekre, gyöngélműjűekre, továbbá szegényekre, gyámoltalanokra, betegekre [gyökér-]korbáccsal, nádpálcával vagy kötéllel és hasonlókkal szabjon a király büntetést. *

40. Hivatali bűncselekmények.

231. A hivatali kötelesség elhanyagolása. — 232. A legsúlyosabb bűncselekmények. — 233. Res iudicata.

231. Akikre közügyek vannak bízva, de akik elhanyagolják az ügyes-bajos embereknek dolgait, mivel égeti őket a pénzvágy tüze, azokat fossza meg a király mindenüktől.

232. Akik [királyi] rendeleteket hamisítanak, úgyszintén akik a [királyi] főemberek közt egyenletlenséget szítanak, s akik megölnek egy asszonyt, gyermeket, vagy bráhman-papot, azokat ölje meg [a király]; nemkülönben azokat, kik az ellenségeivel tartanak.

233. Hogyha bármikor bármely ügy be van fejezve és kellően elintézve, azt tekintse [a király] a törvény értelmében elintézettnek és ne forgassa azt fel ismét.

234. De ha valamelyik főember vagy bíró intéz el valamely ügyet másképpen [mint ahogy kellene], azt (az ügyet) maga a király intézze el [helyesen], azt (az illető hibásat) pedig bírságolja meg ezer *pana*-val.

41. A négy főbűncselekmény.

235. A legsúlyosabb bűnök. — 236. Ezek büntetése: a) megbélyegzés, 238. b) kiközösítés. — 240. A büntetés enyhítése. — 241. A száműzés. — 243. A

király az elkobzott vagyont nem fordíthatja a saját céljára. 244. ez a vízbe dobandó, 245. vagy egy tudós bráhmának ajándékozandó. — 248. A bráhma-
man megsértése.

235. Azt, aki egy bráhmant megöl, aki szeszes italt iszik, aki lop, aki megsérti *guru*-jának (atyjának vagy tanítójának) hitvesi ágyát: ezeket mind külön-külön olyan embereknek kell tartani, akik a legsúlyosabb bűnöket követik el.

236. Hogyha pedig ez a négy [bűnös] nem végez engesztelő vezeklést, akkor a [király] mérjen a törvény szerint reájuk is testi büntetést, egybekötve pénzbírsággal, [még pedig:]

237. A *guru* hitvesi ágya megsértőjére (t. i. a homlokára) süttessen reá egy női szeméremrészt; a szeszes italok ivójára egy koresma-jelvényt (zászlót vagy poharat), a tolvajra egy kutyalábat, a bráhma-gyilkosra egy fejetlen embert.

238. Mint olyanok, akikkel nem szabad együtt ülni az étkezésnél (asztalnál), akikkel nem szabad együtt áldozatot bemutatni, akikkel nem szabad együtt olvasni [a szent könyveket], akikhez senkinek sem szabad nőül menni: kóboroljanak a földön az ilyen szerencsétlenek. minden [polgári és vallásos] jogtól megfosztva.

239. A közeli és távoli rokonaik pedig tagadják meg azokat, akik ilyen jelekkel vannak megbélyegezve, és [az ilyenek] ne részesüljenek szájalomban, senki se tanúsítson velük szemben tiszteletet. Így szól *Manu* parancsa. *

240. De ha az előbb felsorolt kasztok elvégzik a kiengeszteléshez tartozó teendőket, úgy ahogy [a törvény által] el van rendelve, akkor a király ne süssön a homlokukra bélyeget, hanem ítélje őket a legmagasabb pénzbüntetésre. *

241. Ha egy bráhma követ el [ilyen] vétkeket, akkor a középső pénzbüntetést kell alkalmazni, vagy pedig száműzni kell [az illetőt] az országból a pénzével és a holmijával együtt.

242. De ha a többiek (a három alsóbb kaszthoz tartozók) követik el ezeket a bűnöket, [még pedig] akaratuk ellenére, akkor megérdemlik, hogy mindenüket elveszítsék, [ha pedig] készakarva [teszik], a száműzetést. *

243. A derék fejedelem ne vegye el a maga számára a nagy gonosztevő vagyonát, mert ha elsajátítja azt kapzsiságból, akkor ugyanazzal a bűnnel szennyezi be magát.

244. A vízbe dobván ezt a pénzbírságot, ajánlja azt föl *Varuna*-nak, vagy pedig ajándékozza oda egy olyan bráhmának, aki tudós és erényes.

245. [Mert:] *Varuna* a büntetésnek az ura; ő az, aki még a királyok fölé is páleát tart; az olyan bráhman [pedig], aki áttanulmányozta az egész védát, [olyan mint] az egész világnak az ura. **

246. Ahol a király tartózkodik attól, hogy a gonosztevők által megfizetett pénz az ő jövedelme legyen, ott az emberek [gyermek]e]a magaidejében születnek és hosszúéletűek [lesznek]. *

247. A földművelők vetései pedig kikelnek, aszerint, hogy milyet vetettek; a gyermekek nem pusztulnak el, torzszülött [pedig] nem jön a világra.

248. Ha pedig valaki, aki nem tartozik a felső kasztokhoz, készakarva [testi] sértést követ el egy bráhman ellen, azt a fejedelem fenytse meg különféle testi büntetések módjaival, még pedig olyanokkal, melyek irtózatot keltenek. **

249. Azt tanítják [a bölesek], hogy ámilyen hibát követ el a király akkor, ha megfenyíti azt, akit nem kell megfenyíteni, éppen olyat [követ el], ha nem bántja azt, akit meg kell fenyíteni; ellenben [vallásos] érdemet szerez, ha fegyelmet tart.

250. Ilyenformán van tehát részletesen kijelentve, hogyan kell az egymással perlekedőknek ügyeiben tízenyole fejezet szerint igazságot szolgáltatni. *

42. A király kötelességei.

251. A király szolgáltasson igazságot. — 252. Erősítse országát. — 253. Védje meg a jókat. — 254. Üldözze a tolvajokat: 257. a) a nyilvánosokat, 260. b) és a titkosokat. — 261. Kémekkel kutassa ki a titkosokat. — 264. A gazemberek tartózkodó helyei. — 267. Volt. tolvajok a legjobb kémek. — 268. A kémek eljárása. — 270. A tolvaj büntetése. — 271. Az orgazdák büntetése. — 272. A cinkostársak büntetése. — 273. A kötelességmulasztó büntetése. — 275. A betörők büntetése. — 277. A zsebtolvaj büntetése. — 278. A cinkostársak büntetése (folyt.). — 279. A víztartók megsértőjének büntetése. — 280. A betörők büntetése (folyt.). — 281. A víztartók megsértőjének büntetése (folyt.). — 282. A köztisztaság ellen vétő büntetése. — 284. A rossz orvos büntetése. — 285. A köztárgyak megsértőjének büntetése. — 286. Árúhamisítók büntetése. — 288. A börtönök elhelyezése. —

289. A lakóhelyek megsértőjének büntetése. — 290. A kuruzslók büntetése.
— 291. A vetőmaggal csaló büntetése. — 292. A csaló aranyműves büntetése. — 293. A gazdasági eszközök tolvajának büntetése.

251. Ilyen módon intézze el az uralkodó pontosan a jog [és vallás] által előírt kötelességeit és ekközben igyekezzék megszerezni a még meg nem hódított országokat, a meghódítottakat pedig védje meg.

252. Miután pedig országát teljesen rendbe hozta és erődívenyeket emelt, a *sástra* (az államkormányzás) tanai szerint a gaznak kiirtására fordítsa szüntelenül a legteljesebb igyekezetét. *

253. Az *aryák* módjára (becsületesen) élőknek megvédése, a gazoknak kiirtása által a fejedelmek eljutnak a hármasszoros országba, mert minden törekvésük alattvalóik megvédésére irányult.

254. Az olyan fejedelemnek pedig, aki elfogadja a jövedelmét, noha nem fékezi meg a tolvajokat, megrendül a királysága, [ő maga pedig] elesik a mennyországtól.

255. De akinek az országa biztonságos, mivel a [király] karjának erejében talál védelmet, annak az [országa] állandóan gyarapodik, akárcsak a fa, amelyet [jól] öntöznek.

256. A király, kinek a kém a szeme, lássa meg azt a két-féle tolvajt, aki mások birtokát elrabolja: a nyilvánosokat és az elrejtetteket. **

257. Ezek közül a nyilvános gazemberek azok, akik [mint csaló kereskedők] különféle árucikkekkel élnek meg, az elrejtett gazemberek pedig a tolvajok, az erdőben kóborlók (rablók) és hasonlók.

258. Akik megvesztegetésből élnek, a zsarolók, a csalók, úgyszintén a [hamis] játékosok, akik varázslásra való tanításból élnek, az álszenteskedők és jóvendőmondók; *

259. továbbá a kötelezettségeiket nem teljesítő elefántápolók és orvosok, bűvészkedésből élők (ezermesterek) és a ravasz kéjnlők; *

260. mindezeket és más hasonlókat, akik az emberek közt nyíltan üzük a gázságaikat, ismerje fel [a király], úgyszintén a

többi hitvány gazembereket, akik titokban vétkeznek, de a becsületes emberek (*aryák*) ismertető jeleit tüntetik fel.

261. Miután ezeket kikutatta megbízható (becsületes) titkos megbízottakkal, akik [látszólag] ugyanolyan dolgokkal foglalkoznak [mint a csalók], úgyszintén különféle áruhákat viselő kémekkel, ösztönözze őket [a vétség elkövetésére] és [így] ejtse őket a hatalmába. *

262. Miután ezeknek a bűneit nyilvánosságra hozatta. kinek-kinek az ügyében az igazság szerint, olyan büntetést szabjon a király, amely a [bűnös] vagyonával és vétkességével arányos.

263. Mert hát bizony büntetés nélkül nem lehet a földön titokban bújkáló gonoszlelkű tolvajoknak gáztetteit lehetetlenné tenni.

264. Beszállóhelyek, itatók, kenyérsütőhelyek, bordélyházak, korezmák és szatócsboltok, keresztutak, szent fák, [a templomok körül] összeverődött tömegek, színházi előadások;

265. elhagyott kertek, erdők, kézművesek műhelyei, lakatlan házak, ligetek és kertek:

266. az ilyenféle helyeket a király úgy [egy helyen] állomásozó, mint vándorló őrökkel, úgyszintén titkos őrökkel figyeltesse meg azon célból, hogy a tolvajokat távoltartsa.

267. Olyan ügyes [kémekkel], kik azelőtt [maguk is] tolvajok voltak, s akik [azután] ezeknek (a tolvajoknak) a társai lettek és követték őket, s akik jól ismerik a különféle fogásait: kutassa ki [a király a tolvajokat] és ösztönözze őket [a bűnre]. *

268. Ennivalóval való megkínálás által, továbbá azon ürügy alatt, hogy valamely bráhma-paphoz vezetik őket, valamint azon ürügy alatt, hogy birkózást mutatnak nekik, gondoskodjanak a kémek arról, hogy ezek (a tolvajok) összegyülekezzenek. *

269. Akik pedig ezen alkalmakkor nem mernek velük menni és akik gyanakodnak a régi tolvajokra (a kémekre), azokat a király tartóztassa le és végeztesse ki őket a barátaikkal, közeli és távoli rokonaikkal együtt. **

270. Ne ítélje el az igazságos király a tolvajt [halálra],

ha nincs nála a lopott holmi; de ha nála van a lopott holmi és a [lopásnál használt] szerszámok, akkor ítélje halálra habozás nélkül. **

271. Mindazokat pedig, akik a falvakban eledelt adnak a tolvajoknak, vagy pedig, akik a szerszámaik számára rejtek-helyet adnak: ezeket is fenyítse meg [testileg].

272. Az olyanokat, akik az országban őrsegekkel vannak megbízva, valamint a közelükben lakókat, ha rablótámadások alkalmával [segítségül] hívják őket, de semlegességet tanúsítanak, a király azonnal büntesse meg éppen úgy, mintha tolvajok volnának. *

273. Aki pedig a törvényes kötelességét elhanyagolja, noha a törvény alkalmazása által él, azt is fenyítse meg a király azért, mert a saját kasztjának előírt vallási kötelességeket nem teljesíti. *

274. Akik egy falú kirablása alkalmával, egy gát megszakadásakor, vagy az országúton történő rablótámadás alkalmával nem jönnek segítségül tehetségük szerint, azok [mind] száműzendők úgy, hogy a holmijukat magukkal vihetik.

275. Akik a király kincsesházából lopnak, akik állandóan ellenszegülnek [az ő parancsának], azokat sújtsa különféle [testi] fenyítéssel, úgyszintén az ellenségeinek felbujtatóit.

276. Amely tolvajok pedig falat törnek át és éjnek idején követnek el lopást, azoknak a király vágassa le mindkét kezüket és azután húzassa őket hegyes karóba.

277. A zsebtolvajnak pedig vágassa le a két ujját az első elítélés alkalmával, a másodiknál az [egyik] kezét és [egyik] lábát, a harmadiknál pedig méltó [a tolvaj] a halálra.

278. Akik tüzet adnak [a tolvajnak], akik eledelt adnak, úgyszintén akik a fegyvereit elrejtve tartják s akik a lopott holmi orgazdái: azokat pusztítsa el a fejedelem éppen úgy, mint a tolvajokat. *

279. Azt pedig, aki lefolyatja egy tónak a vizét, ölje meg vízbe [fojtással], vagy pedig egyszerű halálbüntetéssel. Vagy pedig ezt (a kárt) jóvá is teheti [a vétkes], de [ezenkívül] meg kell fizettetni vele a legmagasabb pénzbüntetést, (ezer *para*-t). **

280. Azokat, akik betörnek egy [királyi gabona-] raktárba, katonai szertárba, vagy templomi kincstárba, továbbá azokat, akik [királyi] elefántokat, lovakat vagy kocsikat lopnak: pusztítsa el [a király] habozás nélkül.

281. Aki pedig egy az ősidőkben [közhasználatra] készített tónak a vizét elveszi [a maga hasznára], vagy pedig a víznek odafolyását megakadályozza: az köteles a legalsó pénzbüntetést (250 *paṇa*-t) fizetni.

282. Az pedig, aki a királyi [ország-]útra bocsátja az ürülékét kényszerítő ok nélkül: az fizessen két *kārṣapaṇa*-t, az ürülékét pedig azonnal távolítsa el. *

283. Akit valamely sürgős szükség (v. kényszerítő ok) ér utól, vagy pedig az öreg ember, terhes asszony, úgyszintén a gyermek: [ezek mind csak] megintést érdemelnek, azt (a piszkot) pedig el kell távolítaniok. Ez a szabály. *

284. Valamennyi orvoslással foglalkozóra nézve pénzbüntetés van [megállapítva], ha hibásan járnak el, [még pedig] állatokkal szemben: a legalsó; emberekkel szemben: a középső.

285. Aki valamely [gyalogjáró] hidat, [zászló-]jelvényt, póznát, vagy pedig képet (emberek, vagy istenek szobrai) tesz tönkre: az ezt [az] összes [kárt] tegye jóvá és fizessen ötszázat (t. i. *paṇa*-t).

286. Hamisítatlan (sértetlen) árucikkeknek hamisításáért (megsértéseért), úgyszintén ékszereknek eltöréseért vagy hibás átfűrásáért a pénzbüntetés a legalsóbb fokú.

287. Aki olyanokkal szemben, kik a megfelelő árt fizetik, nem megfelelő árút szállít, vagy pedig különféle árakat kér [ugyanazon árúért]: az olyan ember kapja meg a legalsó pénzbüntetést, vagy pedig a középsőt. **

288. Az összes börtönöket pedig a király az országút mellé helyezze, ahol megnyomorítva és megcsúfítva közszemlére legyenek kitéve a gonosztevők. **

289. Aki ledönt egy falat, betölt egy árkot, vagy pedig betör egy kapút, azt azonnal száműzze a király. *

290. Mindenféle [mások ártalmára szánt] varázslásért kétszáz [*paṇa*] a büntetés; úgyszintén a [mérges] gyökerekkel vég-

zett szertartásért [olyanok részéről], kik nem érik el a céljukat; éppen úgy mindenféle [áttani akaró] ráolvasásokért. **

291. Aki romlott [vető-]magot árusít, úgyszintén aki felszedi a [már elvetett] magot; nemkülönbén az olyan, aki valamely határjelzőt elront: olyan testi büntetést kapjon, amely elesűfítja őt. **

292. Minden gaz közül pedig a legártalmasabbat, az olyan aranyművest, aki helytelen viselkedést tanusít: a fejedelem borotvákkal vágassa darabokra. *

293. Azt, aki földművelési eszközöket, fegyvereket, [kész] orvosságokat lop, [a fejedelem] úgy részesítse büntetésben, hogy kideríti [a lopás vagy használat] idejét és [a lopott holmi] célját. *

43. Az államkormányzat főelvei.

294. A hét államalkotó elem. — 301. A király olyan, mint a négy világkorszak. — 303—311. A király legyen hasonló a nyolc főistenséghez.

294. Az uralkodó, a miniszterek, a főváros, az ország (az alattvalók), a kinestár, a hadsereg, úgyszintén a szövetségesek: [ez] a hét alkotó elem, valamennyinek együtt pedig királyság a neve. *

295. A királyi hatalomnak ezen hét alkotó eleme közül pedig, ahogy sorban következnek, minél előbbre valót ér valamely nagy csapás, annál súlyosabbnak tartsa azt [a király]. *

296. Ennek a hét alkotó résszel bíró királyi hatalomnak, ha erősen meg van támasztva, mint [a kolduló szerzetes] hármas botjánál, itt e földön egyik része sem mulja felül [a másikat] úgy, hogy fontosságra nézve egymás közt különbség volna. *

297. Ebben vagy abban a feladatban ez vagy az a tag ér többet; aszerint, hogy melyikkel milyen célt lehet elérni, aszerint mondjuk azt (a tagot) abban (az ügyben) a legértékesebbnek.

298. Valahányszor kémeket (titkos eljárást), vagy erőszakos (nyílt) fellépést alkalmaz, továbbá a [többi] vállalkozásának elintézésénél, mindig ismerje ki az uralkodó úgy a maga erejét, mint ellenfelének az erejét.

299. Úgyszintén [azoknak] összes bajait, valamint bűneit;

ezután pedig fogjon hozzá a vállalkozásához, megfontolva [minden egyes körülmény] fontosságát, illetve jelentéktelenségét.

300. Fogjon hozzá a vállalatához, [ha nem sikerülnek mindjárt], újra meg újra, bármilyen kimerült is mindannyiszor, mert a szerenese annak az embernek kedvez, aki a munkáit [sikertelenség esetén] mindig újra kezdi.

301. A *kṛta*-, *treta*-, *dvapara*-, úgyszintén a *kali*-korszak valamennyi a király viselkedését [mutatja]: a királyt [magát is] korszaknak mondják. **

302. Ha alszik a király, akkor [olyan mint] a *kali*-korszak; ha ébren van, [mint] a *dvapara*-korszak; ha tevékenyen végzi a dolgaát, [olyan, mint] a *treta*-korszak; ha pedig sikereket ér el, [olyan, mint] a *kṛta*-korszak. **

303. *Indra*-nak, *Arka*-nak (a napnak), *Vayu*-nak (a szélnek), *Yama*-nak, *Varuṇa*-nak, *Candra*-nak (a holdnak), *Agni*-nak (a tűznek), *Pythivi*-nek (a földnek) hatalmára és tulajdonságaira (viselkedésére) törekedjék a fejedelem.

304. Amint *Indra* a négy esős hónapban egyre zuhogtatja esőárjait, éppen úgy árássza el [a király is] az ő országát [teljesített] kívánságokkal *Indra* módja szerint eselekedvén.

305. Amint nyole hónapon keresztül *Arka* (a nap) magához vonja a vizet a sugaraival, úgy vonja magához [a király] szüntelenül az adókat az ő országából: ez az *Arka* (a nap) szerint való eljárás.

306. Ahogy a *Marut*-ok (szelek) eselekesznek, átjárván az összes teremtett lényeket, úgy érjen el [a király mindenüvé] az ő kémeivel, mert ez a *Marut*-ok (szelek) szerint való eljárás.

307. Ahogyan *Yama* (a halál istene), ha elérkezett az ideje, barátot és ellenséget egyaránt legyőz, úgy kell a királynak is féken tartania az alattvalóit: ez a *Yama* szerint való eljárás.

308. Amint *Varuṇa* kötelekeibe kötve látjuk [a bűnöst], éppen úgy fogja el [a király is] a gonosztevőket, mert ez a *Varuṇa* szerint való eljárás. *

309. Amelyik [király] látásán az alattvalói épp úgy örvendenek, mint ahogyan [örvendenek] az emberek, valahányszor meglátják a teliholdat: az olyan király *Candra* (a hold) szerint jár el. *

310. Hogyha melegét (szigorúságát) és a fényét (hatalmát) szüntelenül érezteti [a király] a gonosztevőkkel szemben és kiirtja a romlottlelkű alattvalókat: ez az *Agni* (a tűz) szerint való eljárás, mint a hagyomány tartja. *

311. Amint a föld az összes élőlényeket egyformán hordozza, (eltartja), éppen úgy viselkedik [a fejedelem is] *Prthivi* (a föld) módjára, ha az összes élőlényeket (alattvalókat) gondozza.

312. Ezeknek az eljárási módoknak és másoknak a segítségével szüntelenül és fáradhatatlanul fekezze meg [a király elsősorban] a tolvajokat úgy a saját országában, mint az idegenben. *

44. A bráhmanok és a ksatriják.

313. A király semmiesetre se bántsa a bráhmanokat, 315. mert ők a mindenségben a legelsőek. — 317. Minden bráhman nagy istenség, 319. még a kasztjára nem méltó is. — 320. A bráhman tartsa meg az elsőbbségét. — 322. A bráhman- és a ksatrija-kaszt tartson össze. — 323. A király a bráhmanoknak hagyományozza a vagyonát.

313. Még ha a legsúlyosabb bajba került is [a király], azért mégse haragítsa meg a bráhmanokat, mert ezek bizony haragjukban tüstént tönkre tehetik őt a hadseregével és állataival és eszközeivel egyetemben. **

314. Melyik [király] nem pusztulna el, ha megharagítja azokat, akik által lett a tűz mindent felemésztővé, az óceán ihatatlan vizüvé, a hold fogyóvá és ismét megnövekvővé? **

315. Melyik [király] tudna sikert érni, hogyha gyötri azokat, akik haragjukban képesek volnának más világokat teremteni és más világörzőket, úgyszintén isteneket és embereket? *

316. Akikre támaszkodva állanak fenn a világok és az istenek szüntelenül, akiknek gazdagsága a védák tudása, azokat kiesoda tudná bántalmazni, ha az élete kedves? *

317. Akár tudatlan, akár pedig tanult [az illető], nagy istenség a bráhman, éppen úgy, mint ahogyan a tűz nagy istenség, akár meg van szentelve [az áldozathoz], akár ninesen meg-szentelve. *

318. A halottégető helyeken is fénnyel ragyog a tűz, de

nem szennyeződik be, és a mikor az áldozatoknál [vaját] áldoznak neki, ismét nagyon megnövekszik.

319. Éppen így a bráhmanok is, habár mindenféle olyan foglalkozást űznek, mely nem kívánatos [nekik, vagy az emberek előtt], mégis tiszteletet érdemelnek, mert ez [a testület] a legmagasabb isteni intézmény (istenség). *

320. Mindannyiszor, ha a ksatrija (kaszt) túlságosan elhatalmasodik a bráhmanokkal szemben, maga a bráhman legyen, aki megfékezi őket, mert hát a ksatrija a bráhmantól eredt. *

321. A vízekből tűz, a bráhmantól a ksatrija, a kőből a vas eredt; ezeknek mindent átható ereje a saját eredő helyükkel szemben elveszti a hatását. *

322. A ksatrija (kaszt) nem tud boldogulni a bráhman (kaszt) nélkül, a bráhman pedig nem gyarapodhatik a ksatrija nélkül: a bráhman is, meg a ksatrija is, ha szorosán összetart, itt (e földön) és ott (a másvilágon) gyarapszik.

323. Miután pedig [a király] összes vagyonát, melyet a pénzbüntetésekből szerzett, a papoknak adta [és] uralkodói méltóságát a fiának hagyományozta, vessen véget az életének csatában. **

324. Miközben így jár el a fejedelem, királyi kötelességeinek szüntelenül megfelelővén, összes szolgálit is kötelezze arra, hogy az [egész] országnak javára működjenek.

325. Ilyenformán van egész terjedelmében kijelentve a király kötelességeire vonatkozó örök törvény; [most pedig] ismerje meg [mindenki] sorban ezt a vájsa és a súdra kötelességeire [vonatkozó] törvényt.

45. A vájsa és a súdra.

326. A vájsa kötelessége: 1. az állattenyésztés; 329. 2. az ipar; 330. 3. a földművelés; 331. 4. a kereskedés. — 333. A vájsa legyen becsületes. — 334. A súdra engedelmeskedjék a bráhmanoknak. — 335. A jó súdra jutalma.

326. A vájsa, miután a felavatási szertartáson átment és miután feleséget szerzett magának, állandóan foglalkozzék valamely keresettel, de fordítson gondot [különösen] a barmok tenyésztésére.

327. *Prajapati* („az élőlények ura“) ugyanis a vájsára

bízta a barmokat, mikor megteremtette [azokat]; a bráhmastra meg a királyra pedig rábízta az összes élőlényeket.

328. Sohase legyen a vájsának kedve [szólni:] „Nem akarok barmokat őrizni!”, [viszont] ha a vájsának kedve van [hozzá], semmi szín alatt sem szabad mással őriztetni (tenyésztetni).

329. A drágaköveknek, gyöngyöknek, korálokknak, vasból készült tárgyaknak, szöveteknek, illatszereknek és folyadékoknak ismerje [a vájsa] a megfelelő vagy meg nem felelő árát.*

330. Továbbá a magoknak elvetésében legyen jártas [a vájsa], úgyszintén a szántó föld hibáinak vagy jó tulajdonságainak ismeretében, a különféle mérések módjait is ismerje, úgyszintén a súlyméréseket is minden tekintetben.

331. Úgyszintén az árucikkeknek értékét vagy értéktelenségét, meg a vidékeknek jó vagy rossz tulajdonságait, továbbá a kereskedelmi cikkek jövedelmét vagy veszteségét, meg a barmoknak szaporítását.

332. A szolgálakat megillető bért is ismerje, úgyszintén az emberek különböző tájszólásait, a tárgyak megőrzésének különböző alkalmatosságait, valamint [általában az egész] adást és vételt (vagyis kereskedelmet).

333. Arra pedig fordítsa a legnagyobb gondot, hogy igazságosan gyarapítsa a vagyonát és hogy nagy gonddal szerezzen élelmet az összes élőlényeknek.

334. Az engedelmes készség a bráhmastrakkal szemben, kik a védákban jártasok, háztartást vezetnek és jóhírben állanak: ez a súdrának legfőbb [vallási] kötelessége, amely őt üdvösségre fogja vezetni.*

335. Ha a súdra tiszta [testben és lélekben], ha alázatos a [három] magasabb kasztal szemben, ha nyájasbeszédű és ment a gögtől, ha [elsősorban] mindig a bráhmastránál keres támaszt, akkor magas [kasztban való] születést fog jutalmul kapni [a következő lélekben].

336. Így szól a [különböző] kasztoknak a nélkülözéstől ment (rendes) életre vonatkozó üdvös kötelesség-törvénye; most pedig hallgassátok meg sorban, hogy milyen [a törvényük] nélkülözés idején.*

Így szól *Manu* törvénykönyvében a *Bhrgu* által kijelentett kilencedik fejezet.

X. FEJEZET.

A vegyes kasztok. A négy kaszt foglalkozása
nélkülözés idején.

Mind a négy kaszt csak a maga foglalkozásait űzze, mindegyik tanulhatja a védát, de azt tanítani csak a bráhman-nak van joga. Neki kell ismernie az összes kasztok törvényeit, mert ő valamennyinek az ura. A bráhman-, a ksatrija- és a vájsa-kasztokhoz tartozók kétszer-születettek, mert a felavatáskor másodszor születnek, a súdra ellenben csak egyszer-született, mert ő nem részesül felavatásban. Nines ötödik kaszt. (1—4.)

Minden kasztban csak az a gyermek törvényes születésű, akinek szülei ugyanazon kaszthoz tartoznak. Ha a szülők különböző kasztokhoz tartoznak, a *vegyes kasztok* jönnek létre. Az anyának sohasem szabad magasabb kaszthoz tartoznia, mint amilyen az atyának a kasztja. Minél nagyobb a kasztkülönbség köztük, annál megvetettebb és hitványabb a gyermek. Az atya kasztjánál alacsonyabb kasztú nővel kötött házasság *törvényes sorrendű (avuloma)* házasság, ha a nő tartozik magasabb kaszthoz, a házasság *törvénytelen sorrendű (pratiloma)*. A kasztok összekeverése (*samkara*) által keletkezett hitvány kasztok ki vannak zárva minden vallásos szertartásból és megvetett foglalkozást kell űzniök. (5—42.)

Sok ksatrija törzs súdraságba süllyedt, mert elhanyagolta a vallási köteleltségeit, melyenek a *Dravida*-k ('ndia déli részének lakói), *Javana*-k (görögök), *Cma*-k (kínaiak) stb. Minden néptörzs, mely nem tartozik a törvényes négy kaszthoz, közös néven *dasya*-nak levezendő, akár a *mleccha*-k (barbárok) nyelvét beszéli, akár az *arya*-két (a szanszkritot). (43—45.)

A törvény megsértése következtében, született kasztok olyan foglalkozásokat űzzenek, melyeket kétszer-születettek nem űzhetnek: legyenek kocsisok, orvosok, kereskedők, halászok, ácsok, vadászok, mészárosok, bőr-iparosok, halott-vivők, hóhérok stb. Lakásuk a falon kívül legyen, temetők mellett, ruhájuk pedig a halottak és a kivégzettek ruhája. Eledelt csak törött

edényben szabad nekik adni, de ezt is mások útján. Foglalkozásaikat csak nappal űzhetik s látható jeleket viseljenek, hogy könnyen felismerhetők legyenek. Mert az ilyen emberek rosszak, kegyetlenek és tisztátalanok. Az ilyenek is boldogok lesznek a másvilágon, azaz a következő létben, hogyha egy bráhma-
man, vagy egy tehén, asszony, gyermek megvédelmezésében veszítik az életüket. (46—62.)

Az élőlények meg nem ölése, az igazságosság, a nemlopás, tisztaság és az érzékek megfőkezése: ez a négy kaszt számára a törvény rövid összefoglalása. (63.)

Az elvesztett kasztot a hetedik nemzedékben ismét vissza lehet nyerni bizonyos feltételek mellett. Az árja atya fia nem-árja anyától méltóbb és magasabb rangú, mint a nem-árja atyáé árja anyától, de egyik sem részesülhet a szentségekben. A mag mindig fontosabb, mint a termőföld, de azért mind a kettő lényeges. (64—73.)

A bráhma-
man hat foglalkozása: tanítás, tanulás, áldozatot bemutatni önmagáért, ugyanezt tenni másokért, ajándékot adni, ajándékot elfogadni. A ksatrija s a vájsa nem áldozhat másokért, nem taníthat és nem fogadhat el adományt. Fegyvert viselni és harcolni a ksatrija főfoglalkozása, kereskedni, állatot nevelni és földet művelni a vájsáé. Ha a bráhma-
man nem tud megélni a törvényes foglalkozásaiból, a ksatrija vagy vájsa foglalkozását is űzheti, kivéve a földművelést, mert ez számos élő-
lénynek a halálát okozza. A kereskedés űzésénél is nem szabad eladnia olyan cikket, mely valamely élőlény megsértése vagy halála által jön létre, vagy másként válik tisztátalanná. Ha húst árul, súdrává válik. Az alacsonyabb kasztú ember soha semmi szín alatt nem űzheti a magasabb rangú foglalkozását: jobb a saját kötelességét tökéletlenül teljesíteni, mint másét bármilyen tökéletesen. Csak a súdrának szabad mesterséget űznie, ha nincs alkalmja a főfoglalkozását teljesíteni, t. i. a bráhma-
manoknak szolgálni. Ha a vájsa nem tud másképpen megélni, a súdrának való dolgot is végezheti. (74—100.)

Ha a bráhma-
man nem akar semmi szín alatt más foglalkozást űzni, hanem csak a magáét, s ha ekképpen éhség fenyegeti, elfogadhat adományt még megvetendő embertől is. *Ajigarta*

sem vétkezett, mikor éhsegtől kényszerítve a saját fiát akarta megölni, *Tamadera* és *Visvamiitra* még kutyahústól sem riadtak vissza, *Bharadvaja* pedig teheneket fogadott el adományul, s mindezek tiszták maradtak. De azért ha csak lehet, kerülje a méltatlan ember adományát. A ksatrija király sem vétkezik, ha szükség idején a törvényes résznél többet vesz alattvalóitól. A súdra szolgálhat, ha nem képes másképpen megélni, ksatrijának vagy vájsának is. De igazi és érdemszerző foglalkozást csak akkor űz a súdra, ha bráhmának szolgál. A bráhmának kötelessége őt eltartani. A súdrának nincs joga teljesíteni az árják vallásos törvényeit, de azért ő is kövesse és utánozza az erényes és derék árja emberek viselkedését, vagyont pedig ne gyűjtsön. (100—131.)

XI. FEJEZET.

Adakozás. Bűnbocsánat. Vezeklés.

A szegény bráhmának, aki fogadalma teljesítése céljából vagy más vallásos ok miatt alamizsnát gyűjt, mindig kell adni valamit. A gazdag ember bőkezűsége azonban ne menjen annyira, hogy amiatt a családját nélkülözés érje. Ha valamely áldozat teljességéhez egy bizonyos kellék vagy tárgy még hiányzik s azt másképpen nem lehet megszerezni, erővel is el lehet venni a gazdag, de vallási kötelességét nem teljesítő vájsától. A súdrától 2—3 tárgyat is el lehet venni, sőt a felsőkasztútól is szabad elvenni az áldozathoz szükséges dolgokat, ha az illető fősvénységből nem mutatja be azon áldozatokat, melyekre kötelezve van s ha mindig csak elfogad, de sohasem ad. Az éhező elvehet a vallási kötelességét nem teljesítőtől egy jóllakásra valót, de sohasem bráhmantól. A király azonban gondoskodik arról, hogy az ő országában bráhman-ember ne szenvedjen éhséget. A bráhman sohasem kérjen adományt súdrától. Az áldozathoz kért adományt nem szabad másra fordítani, valamint nem szabad a nélkülözés idejére szóló törvények szerint élni akkor, mikor jómódban van valaki. A bráhman ne is vegye

igénybe a király segítségét, ha megsértették őt: az ő hatalma nagyobb, mint a királyé, mert a ráolvasó imádságokat és varázslószövegeket, az *atharva* védát csak ő ismeri, ez az ő fegyvere. A bráhman a világ fenntartója, büntetője, tanítója, jóltevője s azért nem szabad őt megbántani. (1—35.)

Az *agnihotra*-tűzáldozatot csak arra illetékes személy mutathatja be s az érte járó díjat pontosan kell megadni: aki kevesebbet ad, azt nagy csapások fogják érni. Vétkezik az a bráhman, aki súdrától fogad el anyagi javakat s azok fejében áldozatot mutat be. (36—43.)

Aki vétkezett, köteles bűnbánatot tartani és vezekelni. Az akaratlanul elkövetett bűnért az engesztelés a védák felmondása, a szántsándékkal elkövetett bűnért pedig mindenféle különleges vezeklés. A vezeklés alatt nem szabad erényes emberekkel érintkezni. Az ezen életben vagy az előző létekben elkövetett bűnök különféle testi fogvatkozásokat okoznak. Aki aranyat lop a bráhmantól, annak a körme lesz hibás; aki részegítő italt iszik, annak fekete lesz a foga; aki megöl egy bráhmant, az szárazbetegséget kap; aki gabonát lop, annak hibás lesz valamelyik tagja; aki a véda szavait ellopja, azaz ellesi másoktól és megtanulja, az néma lesz; aki lovat lop, az sánta lesz; aki lámpát lop, megvakul, stb. Minden bűn a következő létben valamely bajt, betegséget vagy testi fogvatkozást okoz. Ezért tehát minden bűnért lelkiismeretes engesztelést kell végezni, hogy a rossz következmények elháríthatók legyenek. (44—54.)

A bráhman megölése, a *surá* nevű szeszital (pálinka) ivása, arany lopása bráhmantól, a *guru* (tanító vagy más tiszteletreméltó személy) feleségével elkövetett házasságtörés, s az ilyen bűnök elkövetőivel való érintkezés: ezek a halálos főbűnök (*mahápataka*). Különféle más bűnök égyenlők ezekkel a bűnösség fokozata és a következmények súlyossága tekintetében. Más bűnök kisebbek s nem vonnak maguk után olyan súlyos bűnhődést. (55—71.)

A bráhmanölést, ha akaratlanul történt, úgy engeszteli ki a vétkes, hogy kivonul az erdőbe, 12 évig kunyhóban lakik és csak alamizsnából él. Vagy pedig a csatában szántsándékkal

arra törekszik, hogy az ellenség íjásza nyilakkal eltalálják őt, vagy ha háromszor beleveti magát a lobogó tűzbe, vagy elvégzetteti a legnagyobb és legnehezebb áldozatokat, vagy az egész vagyonát odaadja egy tekintélyes és tanult bráhmának, vagy sanyargatja magát és jót tesz tehenekkel és bráhmanokkal. Mert az, aki habozás nélkül feláldozza az életét a bráhmanokért, vagy a tehenekért, megszabadul minden bűntől, valamint az is, aki megmenti egy bráhmának, vagy egy tehennek az életét. Ezen vétektől megtisztul az is, aki a bráhmanok és ksatriják gyülekezetében bevállván vétkét, egy ünnepi lóáldozat (*asvamedha*) befejezése után az előírt fürdést elvégzi. A bráhman az ő eredeténél fogva istenség még az istenek előtt is, s azért megtisztul a bűnös, ha csak három tudós bráhman jelenti is ki az ő bűnét kiengeszteltnek. A véletlen bráhmanölésért ilyen engesztelést kell végezni, de a szántszándékos gyilkosságért semmi-félet, mert azt nem lehet kiengesztelni. (72—90.)

A részegítő ital ivásáért a legszigorúbb vezeklés az, ha a bűnös forró pálinkát iszik, vagy forró tehénvizeletet, vizet, tejet, vaját, mindaddig míg belehal. De enyhébb módokon is ki lehet engesztelni ezen vétket. A bráhman szeszeseitelt egyáltalában nem ihatik, a ksatrija és a vájsa csak bizonyos fajtákat. Mert ha a bráhman lerészegszik, olyan tetteket követhet el s olyan tárgyakkal érintkezhetik, melyek tisztátalanná teszik őt s a súdraságba való süllyedést vonnak maguk után. (91—99.)

Ha egy bráhman más bráhmantól aranyat lopott, jelentkezzék a királynál s a király üsse őt agyon a bráhman saját botjával: ilyenformán megtisztul. Vagy pedig vezekelhet a bűnéért, még pedig szintén 12 évig, éppúgy mint a bráhman-gyilkos. (100—102.)

Aki *guru*-jának ágyát meggyalázta, vallja be bűnét s azután feküdjék egy izzóvá tett vaságyra: halála által megtisztul. Vagy pedig vágja le az ivarszervét, vegye azt kezébe és délnyugat felé elindulva, addig menjen, amíg holtan össze nem rogy. Azonban más, halált nem okozó vezeklésekkel és önsanyargatásokkal is ki lehet engesztelni ezen vétket. (103—107.)

Azon kisebb bűnök közül, melyek csak a kaszt elvesztését

vonják maguk után (*upapātaka*), a tehen megöléseért három hónapig kell vezekelni mindenféle étkezési szabályok követése s a tehenek ápolása, tisztelése és megvédése által. A vezeklés befejezése után pedig tíz tehenet és egy bikát kell odaajándékozni a bráhmanoknak, vagy ha ennél kevesebb a bűnös vagyona, mindent, a mije van. (108—118.)

A védatanuló, aki megszegi fogadalmát, vagy önfertőzést követ el, különféle imádságok elmondása, egy félszemű szamar feláldozása, és különféle vezeklési gyakorlatok által egy esztendő mulva válik ismét tisztává. Önsanyargatást kell végezni és bőjtölni különféle alakban olyan vétkek kiengesztelése céljából, melyek a kaszt elvesztését vonják maguk után. (119—126.)

A ksatrija szándékos meggyilkolásáért a bráhmanölésért végzendő kiengesztelés $\frac{1}{4}$ részét, a vájsáért annak $\frac{1}{8}$, a súdráért pedig $\frac{1}{16}$ részét kell végezni. Ha a bráhman ezek közül véletlenül öl meg egyet, úgy tisztul meg, hogy ezer tehenet és egy bikát ajándékoz, vagy pedig a bráhmanölésért előírt vezeklést három esztendőn keresztül végzi; a vájsáért a kiengesztelés száz tehen s egy bika, vagy egy évig tartó vezeklés, a súdráért tíz tehen s egy bika, vagy hat hónapig tartó vezeklés. Macska, kutya, béka, bagoly stb. megölése esetén éppen annyit kell vezekelni, mint egy súdra megöléseért. Különféle szabályok vannak a kígyó, az erdei, házi, vízi állatok, továbbá az eunuch vagy a házasságtörő asszony megölése esetére; különböző tárgyak adományozásával vagy bőjtittel kell ilyen esetekben bünbánatot tartani. Fák, növények és ültetvények megsértését szintén ki kell engesztelni. (127—146.)

Meg nem engedett, vagy tisztátalan ételek és italok élvezése vagy csak érintése is szintén bűn, és tej vagy olvasztott vaj ivása, a lélekzet visszafojtása (*prāṇayama*) s hasonló gyakorlatok által engesztelendő ki. Ha valaki a három felső kasztból véletlenül ürülékot vagy vizeletet nyelt le, vagy olyan dolgot, mely a *surā*-pálinkához ért: az illetőt újra fel kell avatni; ha állattól származott a tisztátalan anyag, hold-vezeklést kell végezni. Ezt kell végezni tiltott hús, vagy gomba evése után is. A védatanuló is köteles ezt elvégezni, ha mézet, vagy húst evett. (147—162.)

Értékes tárgy ellopásáért egy esztendeig *kycchra*-vezeklést kell végezni. Ételnemű, koesi, ágy, szék, virág, gyümölcs ellopásáért az öt tehéntől való dolog (*pañcajavya*) lenyelése az engesztelő vezeklés. Mindenféle más dolog ellopásáért bőjttel kell vezekelni. (163—169.)

A nemi tisztaság megsértéseért aszerint, hogy kivel vétkezett valaki, vagy hol és milyen körülmények között, különféle súlyosabb vagy enyhébb módokon kell vezekelni, úgyszintén természetellenes vétkekért. A vétkes és tisztátalan életű nő is tartozik vezekelni. A vezeklés súlyosabb, ha valaki kasztjavesztett, vagy kaszton kívül álló nővel vétkezett. Az ilyen bűnös maga is elveszíti a kasztját, kiközösítendő, s a rokonok tartoznak elvégezni érte a halotti szertartást, mintha meghalt volna. Az illető elveszíti minden jogát az örökségéhez és többé nem szabad érintkezni vele. Ha azonban elvégzi az előírt vezeklést, ismét visszanyeri a kasztját. (170—192.)

Ha a bráhman tiltott foglalkozást űzött, vagy gonosz embertől adományt fogadott el, vagy másképpen vétkezett kasztja ellen, visszanyeri elvesztett méltóságát, ha az előírt imádságokat, elsősorban a *sacitra*-t elmondja, bőjtől és a többi előírt vezeklést is elvégzi. (193—199.)

Akit megmart egy kutya, maeska, sakál, szamár stb., az a lélekzet visszafojtása által válik tisztává. Ugyanilyen a vezeklés, ha tevétől vagy szamártól vont szekéren ment, vagy meztelenül fürdött a bráhman. A mindennapi szertartások elmulasztásáért bőjttel kell vezekelni, úgyszintén a magasabb rangúak tiszteletlen megszólításáért, vagy enyhe megütéseért. De aki bottal fenyegeti meg a magasabb rangút, az száz évig fog a pokolban sínylődni, ha megütötte, ezerig. De ha a vérét ontotta, annyi ezer évig fog bűnhődni, ahány porszemet felszívott a kiömlött vér. A bráhman megfenyegetéseért *kycchra*-vezeklést, megütéseért *atikycchra*-t, vére ontásáért pedig mind a kettőt kell végezni. (200—211.)

A *kycchra*-vezeklés abban áll, hogy az ember három napon keresztül csak reggel eszik, három napig csak este, három napon át csak kéretlenül kapott ételt eszik s azonfelül még három napig bőjtől. A bőjtnek még több más módozata is van.

A *sanatapana krecchra*-böjt úgy végzendő, hogy a vezeklő tehénvizeletet, tehéntrágyából vagy *kusa*-fű kivonatából készült italt, tejet, olvasztott vaját iszik s egy nap s egy éjjel böjttől. Az *atikrecchra* ugyanaz, mint az előbbi, de minden étkezési idő alkalmával csak egy-egy kortyot szabad venni és még három napig kell böjtolni. A *toptakrecchra* az, mikor három napig csak forró vizet, tejet s vaját iszik a vezeklő, és forró levegőt lehel be. A hold-vezeklés (*candrayana*) úgy történik, hogy a vezeklő a hold változásával haladva holdtölte után mindennap egy falattal kevesebbet, újhold után pedig mindennap egy falattal többet eszik s naponként háromszor megfürdik. Ezen étkezési vezeklésen kívül még mindenféle más formái is vannak a böjtölésnek, melyhez hozzájárul még a különféle előírások szerint végzett fürdés ruhában, imádság, önsanyargatás álló, ülő és fekvő helyzetben, az érzéki élvezetek kerülése stb. (212—226.)

Ezen szabályok olyan bűnökre vonatkoznak, melyek nyilvánvalóak. Titokban elkövetett bűnökért is kell vezekelni. A vezeklés legelső feltétele minden bűn számára az, hogy a bűnét megbánja a vétkező és elhatározza, hogy többé nem fogja azt elkövetni. De minél nyiltabban vallja be valaki a bűnét, annál könnyebben szabadul tőle s az úgy válik le róla, mint a kígyóról a bőre. Mind a négy kaszt számára a vezeklés legszebb formája az, ha a kaszt számára előírt kötelelességeket pontosan teljesíti az ember. A vezeklés ereje azonban felülmulhatatlan s általa el lehet érni minden bűnnek a bocsánatát. A vezeklés legmagasabb foka a véda megtanulása, mert a véda tudása minden vétkezt úgy elemészt, mint a tűz az égő anyagot. A titokban elkövetett vétkek kiengesztelésére a védáknak különféle himnuszait kell elmondani s a nyílt bűnökre előírt önsanyargatásokat is kell végezni. Az a bráhman, aki kívülről tudja az *rg*-védát, megszabadul a bűn szennyétől, még ha akkora is a vétke, mintha a három világot lerombolta volna, vagy bármilyen ételt evett volna. Éppen úgy megszabadul a bűneinek következményeitől az, aki a három véda közül valamelyiket háromszor elmondja. Mint ahogyan a göröngy, ha egy nagy tőbe esik, csakhamar szétoszlik, úgy tűnik el minden bűnnek a nyoma a hármas védában. (227—266.)

XII. FEJEZET.

A lélekvándorlás és üdvözülés.

Miután *Bhṛgu* kijelentette a négy kaszt törvényeit, megkérdezik őt a nagy-bölcsek, hogy mik lesznek a tettek következményei. *Bhṛgu* előadja, hogy az ember tetteinek milyen forrásai, indító okai és hányféle formái vannak. A lélekben elkövethető három véték: az irigység, rossz vágyak, hamis hit; a szóval elkövethető négy bűnös eselekvés: másnak szidalmazása, hazugság, mások megszólása, haszontalan beszéd; a három vétkes testi eselekvés: a lopás, élőlények megsértése, házasságtörés. Ezen vétkek következtében a bűnös a következő létben vagy lélektelen lényvé (ásvánnyá vagy növényvé), vagy madárrá, vadállattá, vagy pedig hitvány-kasztú emberre változik. (1—11.)

Bhṛgu továbbá kifejti a eselekvésre ösztönző belső „Én”-nek (*ātman*) a természetét, összefüggését az elemeket átható legfelső életerővel, úgyszintén a gonosztevő sorsát halála után, a büntetését és az elemekkel való újraegyesülését. (12—23.)

A lélek főtulajdonságai (*guṇa*): 1. a jóság (*satva*), 2. szenvedélyesség (*rajas*). 3. sötétség (*tamas*). Ezek adják meg a lélek jellegét és ezek nyilvánulnak meg az ember eselekvéseiben, amennyiben létrehozzák: 1. a tudást, 2. a szeretetet és gyűlöletet, 3. a tudatlanságot. Ezekből pedig viszont létrejönnek: 1. a boldogság és megelégedettség, 2. a fájdalom és elégedetlenség, 3. a határozatlanság és kételkedés érzelmei, melyek azután mindenben meghatározzák és irányítják az ember eselekvéseit. Ezek az érzelmei még a tett elkövetése előtt mutatják, hogy az ember jót vagy rosszat, érdemszerzőt vagy bűnösöket okozót készül-e tenni. (24—38.)

A lélekvándorlás (*samsāra*) is a lélek ezen alaptulajdonságaitól függ. 1. A jósággal (*satva*) bíró lélek az istenek fokozatát éri el a következő létekben, 2. a szenvedélyességgel (*rajas*) bíró az emberekét, 3. a sötétséggel (*tamas*) bíró az állatokét. A 3 fokozat mindegyikében ismét 3 alosztály van. Így a sötét-

ség alapján való újraszületésnél: *a)* a mozogni nem tudók, hal, kígyó, vadállat osztálya; *b)* az elefánt, ló, *sudra*, vagy barbár-ember, oroszlán stb. osztálya; *c)* különféle gonosz szellemek osztálya. Ilyen alacsony, középső és legfelsőbb fokozat van a szenvedélyesség és a jóság alapján való újraszületésnél is. (39–51.)

Az érzéki élvezetek hajhászása és a kaszt-kötelességek elhanyagolása következtében a másvilágon szörnyű büntetéseket kell kiállani, az újraszületés alkalmával pedig büntetésből alacsonyrendű, vagy hitvány és megvetett lénynek születik a bűnös. A bráhman-gyilkos pl. kutyának, sertésnek, számárnak születik újra, a szeszessital ivója rovarnak, madárnak, ragadozó állatnak; az aranytolvaj ezerszer születik póknak, kígyónak, vízi állatnak; a *guru*-jának (feljebbvalójának) meggyalázója növénynek vagy ragadozó állatnak; aki tiltott ételt eszik, féregnek; aki mézet lop, csípő bogárnak, aki tejet: varjúnak, stb. stb. Mindenfajta lopás más és más szerencsétlen újraszületést okoz. A nők is éppen úgy lakolnak ezen bűnökért s ugyan-ezen állatok nőstényeivé változnak. (52–69.)

A négy kaszthoz tartozók közül azok, akik nem teljesítik a kasztjuknak sajátos törvényeit, hanem tiltott foglalkozást űznek, haláluk után különféle gonosz szellemekké válnak. Aki az érzéki élvezeteket hajhássza, nemcsak ebben a létben okoz magának szenvedéseket, hanem a halála után is fog lakolni: iszonyú poklokba kerül, hol a kardlevelű erdőben kell bolyongnia, s ahol megsütik, megfőzik üstökben, szétmarnangolják vadállatok, végül pedig számtalan szerencsétlen újraszületésen kell keresztül mennie s minden létben csupa fájdalomban és szenvedésben lesz része (70–81.).

A bráhman akkor szerez magának legtöbb érdemet, ha a rendes kötelességeinek teljesítésén felül mindenekelőtt a legfelső szellem megismerésére törekszik. Ezáltal halhatatlanságot szerez magának, mert megszabadul minden anyagi köteléktől, eggyé lesz a világszellemmel, mely mindent áthat. A védákban előírt kötelességek pontos teljesítésének kétféle lehet a jutalma. Olyan cselekedetekért, melyeket valamely kívánság teljesüléseért tesz az ember (*pravṛtta*), földi jólétben részesül ugyan az ember, de viszont nem is szabadul meg a léttől, vagyis az

újrászületéstől. Ellenben azon tettek által, melyeket minden jutalomért való igény nélkül visz véghez valaki (*nivṛtta*), eléri azt, hogy megszabadul a létől, egyesül Brahmannel. A Brahmannel való egyesülést csak a védák által lehet elérni s azért minden tanítás, mely a védákkal ellenkezik, hamis és értéktelen. Mindenre nézve, ami ezen kijelentett törvényben nem foglaltatik benne, az illetékes tanító az olyan bráhman, aki elérte a *śiṣṭa*-fokozatot, vagyis ismeri az egész védát és annak minden melléktudományát. Amit tíz, vagy legalább is három ilyen tudós bráhmanból álló testület kijelent, az kötelező törvényes erővel bír, sőt szükség esetén egyetlenegy tudós bráhman is tehet törvényszerű kijelentést. A bráhman szüntelenül elmélkedjék a legfelsőbb szellem, az Én vagy lélek (*ātman*), vagy *Brahman*, vagy különféle más neveken nevezett létok felett, a mely áthatja az összes lényeket és a születésük, fejlődésük és haláluk által szakadatlanul olyan mozgásban tartja őket, mint amilyen a kocsikerekének a körforgása.

Az a kétszer-született, aki megtanulja és gyakorolja ezen *Bhrigu* által kijelentett *Manu*-féle törvényt, mindig erényes életet fog élni s ezáltal el fogja érni a létnek bármely fokozatát s az üdvösségnek bármely állapotát, amelyre csak vágyódik. (82—126.)

JEGYZETEK.¹

VIII. fejezet.

1. A peres ügyek elintézésére, az egész peres eljárásra a szakkifejezés: *vyavahara* (elintézés, cselekvés). — A tanácsos (*mantrin*) legyen tapasztalt (*mantrajña*), szószerint: *mantra*-ismerő; *mantra* jelentése: 1. a védák himnusza, imádság, varázslószöveg stb., 2. tanács, terv stb. *Mantrin* (a kínai *mandarin*) általában a neve a király főhivatalnokainak. A bráhmaṇok a *nitisa-stra* (államkormányzástan) és a *dharmasāstra* (jogi, illetve vallásos kötelességek tana) tekintetében adnak útbaigazításokat.

2. *Barnell* szerint a IV. században Kr. e. nagyon sok dolguk volt a királyoknak a büntető jogszolgáltatás terén és nagyon kevés a polgári ügyekben, de az itt előírt egyszerűséghez nem ragaszkodtak. (178. l. jegyz.) — *Jobb karját felemelve*, azaz fölfelé tartva, hogy a ruházat lehulljon róla, mert egy másik törvény (*M. IV. 58.*) előírja, hogy a király bráhmaṇok jelenlétében köteles a jobb karját kítakarni.

3. A *tizennyolc cím*: a cím vagy fejezet (*marga*, út) a törvénykönyvben, illetve a jogcím a per megindításához. Ez a 18 fejezet vagy cím a jogi rendszertan fogalmaitól egészen eltérően van csoportosítva. A későbbi törvénykönyvek igyekeznek áttekinthetőbb és helyesebb sorrendet megállapítani. — Az egyes vidékek szokásaira nézve l. a 41. versszakot.

4. *Letét (niksepa)*: tulajdonnak őrizetbe adása vagy elzálogolása. — *Adományok visszavétele (dattasamapakarma)*, szószerint: ajándékozott dolognak meg nem adása.

7. A *kockajáték* általában az élettelen tárgyakkal űzött szerenesejátékokat jelenti, az *állatokkal való játékok* pedig a kakasokkal vagy más állatokkal rendezett viadalokat. Ilyen alkalmakkor fogadni szoktak, éppen úgy mint manapság (l. *M. IX. 223.*). *Mill J.* (*History of India II. kt. 4.*) azt mondja, hogy alig lehet elképzelni durvább és hiányosabb kísérletet a törvények osztályozása tekintetében, mint ezt. (*Barnell 179. l.*) Ez az ítélet azonban

¹ A rövidítések jelentését l. a 33. oldalon.

Jegyzetek. VIII. 10 – 20.

nemcsak túlságosan szigorú, hanem egyenesen igazságtalan. A történeti fejlődés szempontjából nézve a kérdést, érthető ez a rendszeresítés. Hogy különben maga e felosztás szerkesztője is hiányosnak és vázlatosnak tartotta ezen sorrendet, kitűnik a 8. strófából.

10. A tudós bráhman képviseli a királyt, s azért ránézve is kötelező a szabály, hogy csak állva, vagy ülve vezetheti a tárgyalást (l. 2. v.), vagyis nem szabad ide-oda járkálnia. A bíróságnak tehát legalább is *négy* tagból kell állania, mert *Medhatithi* szerint a *három* csak azt jelenti, hogy csak *egy* vagy *két* kísérője nem lehet a király megbízottjának.

11. A király képviselőjét kísérő három tudós bráhman közül mindegyiknek a három véda egyikében kell jártasnak lennie. (*K.*) Az elnökkel együtt azután az így összeállított törvényszék képviseli a négyarcú Brahmant, a legfelsőbb szellemet, ki tekintetével áthatja a négy világtájat, vagyis az egész mindenséget. (V. ö. *M.* XII. 111.)

13. Ez a törvény nemcsak a bírákra vonatkozik, hanem a felekre s a tanúkra is.

14. Igazság (*dharma*) és igazságtalanság (*adharma*) tulajdonképpen többet jelent, mert *dharma* magában foglalja az egész törvényt, a vallásosságot, az igazmondást, erényességet, s az ezek által elért *vallásos érdemet*; *adharma* pedig mindennek az ellentéte.

15. A kommentárok (*K. R.*) szerint ezt a figyelmeztetést intézik a törvényszék tagjai az olyan bíróhoz, vagyis királyi képviselőhöz, aki megsérti a törvényt.

16. Az igazságot bika (*vrsu*) alakjában szokták megszemélyesíteni, a bika pedig *Siva* isten szent állata. A hitvány, megvetett súdra (negyedik kasztbléli embernek) egyik neve: *vrsala*. E két szóval népetimológia alapján, nagyon kedvelt indiai szokás szerint szójátékot csinál a törvénykönyv szerkesztője. A „*vrsala*” szót ugyanis összefüggésbe hozza *alam* *kr* (megsérteni) igével, s így e mondat: „*tasya yah kurute te-alam, vrsalam tam vidur devas*” így értendő: „aki pedig ezt (t. i. a *vrsu* által megszemélyesített igazságot) megsérti, azt „bikasértőnek”, „igazságot sértőnek”, vagyis „hitvány, megvetett súdrának” tartják az istenek.

18. Az igazságtalan ítéletnél, amely hamis tanúk vallomása s a bíró hanyagsága vagy szándékos elnézése által jött létre, a bűnösség (*adharma*) megoszlik mindazok között, akiknek szerepük volt a perben.

20. Az olyan bráhman is lehet tanácsadója a királynak, aki egyáltalában nem végzett tanulmányokat, vagy *méj* nem végezte el azokat, aki tehát csak a születése vagy a neve szerint bráhman, de magasabb képesítése nincs. Minthogy a törvény csak a súdrát

Jegyzetek. VIII. 22—27.

tiltja el határozottan a bíraskodástól, a magyarázók szerint föltehető, hogy szükség esetén ksatrija vagy vájsa is lehet bíró. (B. 256. l.) — *Jatinatropajwin* jelentése: „der nur von seiner Geburt lebt, sich nur auf seine Geburt berufen kann“ (*Böhtlingk* és *Roth*): „who lives only by his caste (without sacerdotal acts)“ (*Monier-Williams*); *brahmanabruva* az olyan bráhman, aki csak annak nevezi magát, vagy akit csak annak mondanak, vagyis aki tiltott foglalkozást űz s nem teljesíti a bráhman vallási kötelességeit.

22. *Nastika*, (isten)tagadó, aki azt mondja: *na asti*, „nincs“, „nem létezik“, t. i. isten vagy túlvilág, lélekvándorlás stb. Ezen elnevezés bizonyára elsősorban a buddhistákra vonatkozik, kik tagadták az áldozatok érdemszerző voltát, a kasztrendszerrel s éles ellentétben álltak az egész bráhmanizmussal. — Az éhinség az áldozatok elmulasztása miatt keletkezik. (V. ö. *M.* III. 76.; 70. l.)

23. *Dharmasana* szószerint: „törvényszék“ a konkrét jelentésben, vagyis az a szék vagy pad, melyen ülve igazságot szolgáltat a bíró. — A világtájakat a következő istenségek őrzik *M.* V. 96. szerint: 1. *Indra* (a főisten, az eső és vihar istene, keleten); 2. *Agni* (a tűz istene, dél-keleten); 3. *Yama* (a halálisten, délen); 4. *Surya* (a nap, dél-nyugaton); 5. *Varuna* (a vízisten, nyugaton); 6. *Pavana* v. *Vayu* (a szélisten, észak-nyugaton); 7. *Kubera* (a gazdagság istene, északon); 8. *Soma* v. *Candra* (a hold, észak-keleten). — Más felosztások szerint 4, illetve 10 világorzó (*lokapala*) van.

24. A hasznosat és kártékonyat (*arthanartharubhan*), v. a célra vezetőt és nem vezetőt.

25. *Külső megjelenés* (*akara*), *K.* szerint: testi állapot, izzadás, a hajszálak meredése (*romañca*) stb. — *Magatartás* (*ceşita*), mozgás: hadonászás a kézzel, pislantás stb. (*M.*)

26. A 26. versszak ugyanazt mondja más elrendezésben, mint a 25. vsz. Ilyen ismétlések nagyon gyakran fordulnak elő *Manu*-nál. A szerkesztő ügyléltszik a törvény fontosságát akarja kiemelni ezen ismétlés által. De a legtöbb esetben alighanem annak a jele ez, hogy a szerkesztő két különböző forrásból merített és egyformán fontosnak tartván mindkettőt, nem akart választani közöttük.

27. A kiskorúság a 16. évig tart (*N.*). A védatanuló (*brahmacarin*) tanulásának egész ideje alatt tanítója házában lakik. Az olyan tanuló, aki 16 éves kora előtt végzi el tanulmányait, visszatér a saját házába (v. ö. 68. l.) és önállóan kezeli örökségét. Mint-hogy azonban a tanulási rendszert sokkal tovább, legtöbbszörre a férfikorig tartott, *M.* azt mondja, hogy e törvény második része csak az alsóbb kasztokra vonatkozik.

Jegyzetek. VIII. 41—46.

41. Kérdés, hogy az uralkodó ezen szakasz szerint *elismerni* köteles-e az ő akaratától függetlenül létrejött partikuláris és szinguláris jogi szokásokat, vagy pedig e szabályokat ő neki kell-e kötelező erővel felruháznia. (Szerk.) Az eredeti szöveg erre nézve nem ad felvilágosítást, mert *svadharman pratipadayet* kétértelmű, amennyiben *sca* (övé, a latin *suo*-tó) akár a királyra, akár pedig a kaszokra, családokra stb. vonatkoztatható. Innen van, hogy *Strehly* így fordítja: „[le roi] doit (les) faire régner (comme) sa propre loi”, ellenben *Bühler*: „[the king] must . . . (thus) settle the peculiar law of each. — A törvényjog és szokásjog viszonya szempontjából a különbség nem lényeges, mert a kódex mindkét esetben közvetett törvénytartalmat állapít meg. (Szerk.)

A magyarázók megjegyzései szerint a király csak azt vizsgálhatja meg, vajjon az illető szokás ellenkezik-e a védákkal s a hagyományokkal. Ha ezekkel egyezik, vagy legalább is nem ellenkezik, akkor köteles a szokást *elismerni*, vagyis nem ítélni azoktól eltérően. Ezért tehát szükséges, hogy a király *dharmavid*, „vallás-és törvényismerő” legyen, illetve, hogy a peres ügyekben mindig a bráhma-*man*ok tanácsát kikérje. — Az eredetiben *tórvény, szabály, szokás* egyformán *dharm*-val van kifejezve.

Testületek (šreni): kereskedők, pénzkölesönzők s más azonos foglalkozást űzők (*M. K.*); színészek, énekesek (*Na.*) — V. ö. 46. vsz.

42: *Karmanj avasthita*: aki dolga mellett megmarad, aki igyekszik kötelességét teljesíteni.

H. azt hiszi, hogy e törvény a királyoknak szól s hogy *dare santo 'pi* jelentése átvitt értelemben veendő: még ha magasán állanak is (a többi felett). (*BH.* 183. l.) *K.* szerint: „ha nincs is meg az a szeretet, mely a szomszédokat összeköti”, vagyis ha egymástól távol laknak.

43. *Na ca prapitam anyena graset artham*: „ne halogassa a más által megindított pert”, más felfogás szerint, ha *artha* eredeti jelentésben vétetik, így is érthető: „ne tulajdonítson el pénzt, melyet valaki letett”. (*M.*) *Artha* jelentése ugyanis: dolog, ügy, tárgy, vagyon, pénz (v. ö. ném. *Sache*).

45. *Vyavaharavidhau sthitaḥ*: az ügymenet vagy peres eljárás szabályain állva. A participium miatt többféleképpen értelmezhető e kifejezés. *B.* időhatározó mondattal fordítja: „When engaged in judicial proceedings. *H.*: Abiding by the rule of legal suits. *J.*: Firmly adhering to all the rules of practice.

46. L. 41. vsz. — Csak olyan törvényt léptethet a király életbe, amely nem jön összeütközésbe a szokásjoggal.

Jegyzetek. VIII. 49—58.

49. *Erkölesi eszköz (dharma)* alatt közvetítés jóbarát vagy rokon útján, szelid rábeszélés, az adós folytonos nógatása és zaklatása stb. értendő (*K. Vrhaspati*-t idézve). — *Törvényes pör (vyavahāra)* *K.* szerint, de nyilvánvaló, hogy itt valami különös eljárásról van szó, s azért *M.* a 177. v.-ban megengedett kényszermunkát érti ezalatt. A hitelező kényszerítheti az adóst, hogy az adósságát ledolgozza. — *Rarasz kijátszás (chala)* úgy történik, hogy a hitelező kölcsön kér valamit az adósától, de azután nem adja vissza addig, míg meg nem kapja a pénztét. — A *szokásos eljárás (acara)* az *ajtó előtt való ülés (drāṇopaveśana)*, mely szerint a hitelező az adós háza előtt leül és azzal fenyegetőzik, hogy addig el nem távozik, míg meg nem kapja a pénztét, inkább éhen hal. — *Jolly*: Indisches Schuldrecht, Sitzungsber. d. bayer. Akad. 1877. 312—318. l.; Recht u. Sitte. 147. l.; *BH.* 185. l.; *B.* 262. l.

51. Ha tehát kétségtelenül bizonyítani tudja a hitelező a fennálló adósságot, akkor ne használja az előbb felsorolt eszközöket, hanem forduljon a királyhoz, illetve rendes bírói úton szerezzé vissza a pénztét. Az elítélt adós a 139. v. szerint 10% bírságot fizet.

Kāraṇa a későbbi jogban *okmányt, írásbeli bizonyítékot* jelent. E helyen és általában *Manu*-nál, mint az 52. strófából is kitűnik, még nem bírhat ezzel a jelentéssel, hanem csak általános bizonyító eszközt, hiteles bizonyítékot jelent, mint az 57. v.-ból is következtetni lehet. (*BH.* 185. l.) A magyarázók természetesen a bizonyító eszközök között az okmányt is felsorolják. (*M.*: *pattra*, *K. N.*: *lekhyā*.) — V. ö. *M.* VIII. 154., 168., 255. (s a hozzávaló jegyz.); IX. 232.

52. *Jolly M.* és *G.* szövegét fogadja el e helyen: *dīśed deśam, mutassa meg a helyet*, noha *K.* szövege, melyet *B.* is elfogad, megfelelőbb: *dīśed deśyam, mutasson olyan embert, aki a helyen (jelen) volt*, vagyis jelöljön meg egy szemtanút. *B.*: „the complainant must call (a witness) who was present”; *H.*: „the one who brings the suit should point out the place (where the debt was contracted)”.

53. Ha *adesam* helyett *adesyam* olvasandó, az értelem: *aki olyan tanúra hivatkozik, ki nem volt jelen*.

56. *Na ca pūrvāparam vidyāt: s aki nem tudja az elsőt s az utána következőt*, vagyis: aki nem tudja, hogy mi az, amit bizonyítani kell s hogy milyen bizonyítékokat használjon.

57. *Kāranair etair: ezen bizonyító okokkal*, *M.* és *K.* szerint: az előbb részletesen felsorolt okok alapján (l. 53. sk. vsz.)

58. Ha a felperes megindítja a pert, de azután nem állít tanúkat és nem szerez bizonyítékokat (*Na.*), pervesztes lesz és botbűn-

Jegyzetek. VIII. 59—65.

tetéssel és más testi fenyegetésekkel sujtható (N.). — K. szerint testi büntetés csak súlyos esetekben alkalmazható.

59. *Mert nem követik a (vallásos) törvényt*, szószerint: *mert nem ismerik a dharmát (adharmajñau)*. A szószerint való fordítás léltreértésre és túlzott, alaptalan következtetésekre adna okot. Eszerint t. i. azt lehetne hinni, hogy már *Manu* kimondta, hogy az *ignorantia legis nocet* (Szerk.). Ámde *adharmajña* jelentése egyszerűen: a *vallásos köteleességét nem tudó, szándékosan nem követő*, mint K. magyarázatából is kitűnik (*jñanapürvapahnava: előző tudás ellenére való tagadás*). Ezért fordítja B. így: offending against justice. *Strehly* pedig: violateur de la justice.

60. *Nṛpabrahmanasamnidhau*: az összetétel első két tagját vagy mellérendelt (páros), vagy pedig alárendelt (vagy birtokos) összetételnek lehet venni. Eszerint módosul a jelentés: 1. a király és a bráhman jelenlétében; 2. a király-bráhman jelenlétében, vagyis a király által kinevezett képviselő jelenlétében. Az utóbbi az észszerűbb s G. is ezt a magyarázatot fogadja el.

62. *Maula (mula: gyökér, alap)* N. szerint az olyan, aki ugyanabban a faluban lakik. R. szerint az, aki azon a vidéken született, Na. szerint pedig: előkelő, vezető. — *Na ye kecid, nem akárki* N. szerint azt jelenti, hogy nem szabad az önként jelentkező tanút elfogadni, vagyis olyat, akire a felek közül egyik sem hivatkozott. — *Anapadi, sürgősség (J. és B.: urgency) esetén*, szószerint: *nem-szerencsétlenség esetén*, vagyis ha szerencsétlenség, gyilkosság stb. történt, akkor bárki lehet tanú, mint a 69. vsz.-ből kitűnik. (*Jolly*, Recht u. Sitte, 140. l.)

64. *Arthasambandhinah* N. szerint: *lad-jayaphalabhiginah*, az olyanok, akik az ő győzelmének gyümölcseit élvezik, vagyis akik érdekelve vannak a perben. K. szerint ez alatt a két fél hitelezőit vagy adósait stb. kell érteni (*riyadyarthasambandhino 'dham-aryadyah*): Na. szerint az olyanok, akik le vannak kötelezve valami szívességgel folytán. (*kṛtopakarah*).

65. A táncos, vagy alsórendű kézműves nem lehet tanú, mert a jelleme megbízhatatlan, a többiek pedig a foglalkozásuk miatt. A király nem lehet tanú közönséges ügyben, ámde ha a saját embe-reiről, szolgáliról van szó, akkor tanúskodhatik (l. *Köhler*, Altindisches Prozessrecht, Stuttg. 1891. 33. l.). — A *śrotriya*, a védákban jártas tudós bráhman nem lehet tanú, mert a tanúskodás megzavarná őt papi működésében, a *lingastha* vagy véda-tanuló azért nem, mert a teendői szintén oly szigorúan vannak megállapítva, hogy azokat nem szakíthatja meg. Az utolsó részben a remete,

Jegyzetek. VIII. 66—73.

vagy az erdőbe visszavonult s csak az önsanyargatásnak élő öreg aszkéta van kivéve a tanúskodás kötelezettsége alól.

66. *Adhyadhina*, olyan, aki egészen másoktól függ, *M.* szerint az, aki rabszolgának született, vagy pedig az illető fia, a tanítványa stb.; *vaktavya*, *rosszhírü*: a bélpoklos, vagy más ilyen betegséggel sújtott. *Dasyu* jelentése általában napszámos, hitvány, kegyetlen ember, gyilkos stb. *Bühler* rámutat arra, hogy e szó eredetileg a leigázott bennszülötteket jelentette, s így itt valószínűleg általános jelentésű, s magában foglalja mindazokat, akik hasonlítanak hozzájuk. Ezek a törzsek ugyanis nem akarván meghódolni, visszavonultak a hegyekbe s onnan állandóan támadták, kirabolták és gyilkolták a hódítóikat. — Tiltott foglalkozást üz a bráhman, ha az alsóbb kasztok munkájára vállalkozik, ha tehát katonának megy, vagy pedig kereskedést vagy mesterséget üz. Erre nagyon gyakran rá kellett vetemednie a bráhmannak, ha másképpen nem tudott megélni (l. *Baines*, *Ethnography*, Gr. IAPH. II. 5, 24—29. l.). — Úgyszintén tiltott foglalkozás a mészárosság, mert állatot nem szabad ölni. — Az indiai perrendtartás általában három tanút ír elő. (*Kohler*, i. m. 32. l.)

67. Ezek azért nem lehetnek tanúk, mert az értelmük meggyengült (*buddhivakalyat*), a tolvaj pedig a gonosz életmódja, vallástalansága miatt. (*adhärmikatvat*). (*K.*)

68. *Dvija*, „kétszer-született“ az, aki a három felső kaszthoz tartozik, aki *arya* (l. *M.* 169: 66 l.). — A legalsóbb kasztokhoz azok tartoznak, akik a rendes kasztok törvényellenes keveredéséből, vagy pedig bennszülött (*dasyu* és egyéb) szülőktől származnak: a *caṇḍāla*-k stb. (*K.*) (l. a X. fejezet tartalmát.)

69. és 70. Ezek azok a rendkívüli esetek, amelyekben önként jelentkezhet tanúul bárki is, a 62. v.-ben foglalt tilalom ellenére. Elsősorban betörés, gyilkosság, rablás és hasonló bűntények esetén alkalmazható ez a szakasz, mikor a rendes úton nem lehet tanút állítani, de nem hitelezési és hasonló polgári perekbeu. (*K.*) — *Dāsa*, rabszolga *M.* és *N.* szerint: aki rabszolgának született (*garbhadaśa*): különben általában vad, műveletlen barbárt is jelenthet.

72. A bűnügyekben sokkal fontosabb a tanúvallomás, mint a polgári ügyekben, azért a bíró nem tartozik a tanúk illetékességét nagyon szigorúan megvizsgálni. — *Sahasa*, erőszakosság, *M.* szerint pl. a ruha elszakítása, gyujtogatás, a kéz megsértése, azaz testi sértés stb.

73. A legkiválóbbak a kétszer-születettek közt (*dvijottama*) *G.* szerint az olyan bráhmanok, akik a legtudósabbak, a legvallásosabbak, *K.* szerint: akik legpontosabban teljesítik vallásos kötelessé-

Jegyzetek. VIII. 75—88.

geiket (*drivesa ye uttamah, krijavanta, ityarthah*). Ez a kifejezés azonban azt is jelentheti, hogy a király általában a három felső kasztú tanúk közül azoknak a vallomása szerint ítéljen, akik a legkiválóbbak. *Drija-uttama, kétszer-született(ek közül a) legjobb*, mind a három felső kasztra vonatkozhatik (l. *Kohler*, i. m. 34. l.).

75. „Az *arya*-k gyülekezete” *M.* szerint: a törvényszék. A hamis tanú elveszíti az összes érdemeit, melyeket a következő lét számára szerzett volt.

76. Ha valakit nem vettek fel a per megindításakor (az okiratban *M.*) a tanúk közé, az is köteles vallani, ha véletlenül jelen van (*prasañgāt tatrāgata N.*) és a bíró kérdezni találja.

78. Csak az a tanúvallomás értékes, amelyet önként, saját természetükből, hajlamukból kifolyólag (*śrabhārena*) tesznek a tanúk, vagyis nem félelemből stb. (*K.*)

82. *Varuṇa bilīnasei*: irtózatosságyókba font kötelek, vagy pedig vízkórság (*M K.*). A hamis tanú száz léten keresztül nem lesz képes megszabadulni ettől a bilinestől.

83. *J. és H. dharmā*-t (vallási érdem) általános értelműnek veszik: *By truth is justice advanced J.; through truth is right increased H.*

84. *A lélek: atman*, általában véve a belső életerő vagy életelv, létalap, az elvont *Ēn*, egyéniség.

85. *A szívükben lakó szellem, śraścaivantarapurusaḥ*, szószereint: és éppen a saját, belül (lakó) emberük. — A szív belsejében lakó férfiú, vagy szellem, amely kezdetleges testtel (rudimentary body, *B.*) van felruházva. Hasonló magyarázatot adnak a többi kommentárok. (*B.* 269. l.) *N.* szerint: a legfelsőbb szellem.

86. *Dyau (dyu, div)*: az ég, égbolt, napvilág: *Yama*: a halál istene, illetve halál-isten: *Dharma*: vagy személyesítve mint istenség, vagy pedig általánosítva mint jog, igazság, vallási érdem.

87. A bíró s a tanúk is kötelesek előbb megmosakodni s az előírt vallásos szertartásokat (fürdő, vízszüresölés stb. *M.*) és imádságokat elvégezni. Az istenek jelképe: egy szobor, kép, vagy más jelvény (*pratimā, R.*) *Na.* és *K.* szerint az istenekre, mint szellemekre kell gondolni, s nem a jelvényeikre.

88. Nagyön jellemző a kasztrendszerre a felszólításnak ez a fokozása. A bráhmant nem szabad figyelmeztetni a kötelességére, a ksatriját csak enyhén szabad, de a vájsát és a súdrát mindenféle földi és földöntúli büntetéssel kell megfenyegetni. A komment. nagyobb része úgy érti a „jószág stb. említését”, hogy a bíró figyelmeztesse a tanút, hogy a hamis tanúzással éppen akkora bünt követ el, mint aki marhát, gabonát vagy aranyat lop. Ez a magya-

Jegyzetek. VIII. 90—102.

rázat inkább megfelel az indiai gondolkozásnak, mint az, hogy a tanút azzal kell megfenyegetni, hogy a vagyonát majd elemi csapások fogják érni. Az utóbbi magyarázat közelebb fekszik a mi felfogásunkhoz, de a komm. közül csak *N.* magyarázza így. A súdrát pedig a lehető legnagyobb büntetésekkel kell megfenyegetni: „minden bűnnel“, vagyis azzal, hogy akkora bünt követ el, mint bármely leggonoszabb bűnös. Ezt a következő versszak ki is fejti részletesen.

90. *A kutyákra száll*: közmondás, azaz: megsemmisül, nem fog gyümölcsöt teremni (*M.*), jótetteidért nem fogsz jutalomban részesülni.

91. L. 85. v. — *Muni*: ugyanaz, mint az *antarapūrsa*; vagy szabadon: a belső lelkiismeret.

92. *Aki nem tett hamis tanúságot*; azaz akinek tiszta a lelkiismerete, annak nincs szüksége arra, hogy a zarándokhelyekre menjen megtisztulni. — *Yama*, *Vaivasvata* = *Y.*, *Vivasvat* fia. *Vivasvat* a régibb mitológiában fényisten, későbbben személyesítve *Yama*-nak, a halálistennek atyja s az emberiség egyik őse. — *A Kuru-k földje*, *kuruksetra*, az árják szentföldje, India északi részében, az eposz hőseinek hazája, a mai *Delhi* vidéke.

96. *Akinek a lelke nem kételkedik*, *abhisankate*, vagyis: aki nem érez lelkiismeretfurdalásokat, aki világosan látja, hogy mi az igazság (*M.*).

97. Aki hamisan vall, az a saját rokonait (elsősorban atyai őseit) öli meg, azaz *M.* és mások szerint a pokolba, kárhozatra juttatja őket; *R.* szerint a rokonait letaszítja a mennyországból és a következő létben állatokként születteti újra. *K.* észszerűbb magyarázatot is ad: a hamis tanú olyan vétet követ el, mintha a rokonait megölné (*hananaphalam prāpnoti*).

98. *Ember dolgában való hamis tanúsággal*, *purusanṛte*: azaz rabszolga ügyében. (*M. N.*).

99. Aki arany miatt lesz hamis tanúvá, az úgy vétkezik, mintha az őseit és az utódjait, t. i. a fiát stb. megölte volna; ha szántóföld miatt vall hamisat, akkora a vétke, mintha az összes élőlényeket ölte volna meg. (*K.*) — A 100. versszakban a *víz dolgában* való hamis tanúsás *K.* szerint a kutak, víztartók és tavak miatt indított peres ügyekre vonatkozik. A vízben termő ékszereken pedig gyöngyök, korállók értendők, kőből valókon pedig a drágakövek.

102. Ez a szakasz is bizonyítja, hogy már az ősidőkben sok bráhman kénytelen volt kasztjának meg nem felelő foglalkozást űzni. (*Baines*, *Ethnogr.* 27—29. l.) A bíró kötelessége ezeknek is

Jegyzetek. VIII. 103—112.

a hamis tanúzás súlyos következményeit felsorolni. (*Jolly*, *Recht u. Sitte*, 141. l.).

103. és 104. Tudva és szántsándékkal csak akkor szabad hamisan tanúskodni, ha emberi élet megmentéséről van szó, mert a fejedelemnek joga van némely bűntetteket halállal büntetni. *K.* azonban belátván ennek a felfogásnak fonákságát és erkölcsi kifogásolhatóságát, úgy értelmezi ezt a szabályt, hogy csak akkor szabad hamisat mondani, ha attól lehet tartani, hogy a fejedelem megharagszik és haragjában igazságtalanul ítélné halálra a vádlottat. *Na.* pedig egészen elhagyja ezen veresszakot. A bráhmant különben sem szabad halálra ítélni, bármekkora bűnt követett is el. (*M.* VIII. 380. v.) Hamis esküt is szabad tenni bizonyos esetekben (l. 112. v.).

105. *Sarasvatī* eredetileg folyamistennő, az Indus személyesítője, későbbben a beszéd és ékesszólás istennője. Az áldozat, melyet engesztelésül be kell mutatni, tejjel készített rizs-kalács (*caru*).

106. A vajnak feláldozása, illetve elégetése közben el kell mondani vagy a *kūsmāṇḍa*-szöveget, mely a *Vajasanyei Saṃhita* XX. 14—16., vagy a *Taittirīya Āraṇyaka* X. 3—5. szakában van meg. A *Varuṇa*-hoz (v. ö. 82. v.) intézendő himnusz az *ṛgveda* I. 24., 15. verse, mely így kezdődik: „Oldozd fel, oh *Varuṇa*, a legfelső bilineset, oldozd fel a legalsót és a középsőt!” A Vizekhez intézendő három vers szintén az *ṛgveda*-ban van meg: X 9., 1—3. v. Ezek közül az utolsó így szól: „Sodorjátok el, oh Vizek, messzire, ami gonoszat csak elkövettem, ami hamis esküt csak tettem”. (*H.* ford. sz. 195. l.) (l. *B.* 272. l.).

109. *Mītho vivadamānayoḥ* loc. abs.-nak is vehető: „ha két fél pereskedik egymással”. *M.* szerint ha földi bizonyítékkal (*lauki-kenānumena*) nem lehet kideríteni az igazságot, akkor esküvel, azaz isteni bizonyítékkal is (*śapathenāpi vakṣyamānena daivenīnumānena*) lehet kideríteni. De az isteni bizonyíték alatt az istenítéleteket is kell érteni, melyekről későbbben lesz szó. *K.*, *N.* és a többi komm. a közönséges esküre gondolnak, mely szerint a perlekedő fél a maga földi vagy túlvilági boldogságára esküszik, hogy igazat mond. (l. *Kohler*; *Altind. Pr.* 39. l.)

110. A nagy-bölesek, a *maharṣi*-k is szoktak esküdni, mint pl. a hét *ṛṣi* a *Mahābhārata*-ban, akik esküvel tisztázták magukat, mikor azzal gyanúsították őket, hogy lotusz-szálat loptak. *Indra* pedig esküt tett az ártatlanságára, mikor *Ahalyā*-val, *Gautama* feleségével gyanúsították. (l. *B.* 273. l.; *H.* 195. l.) *Vasiṣṭha* esküt tett *Sūdās* király, *Pijavana* fia előtt arra, hogy nem nyelte el ennek a 100 fiát s hogy nem emberevő szellem (*vakṣasa*). (*H.* 196. l.)

112. Nem okoz halálos veszedelmet (*nāsti pātakam*), azaz nem

Jegyzetek. VIII. 113—114.

akkora bűn, hogy az az illető elkárhozását (l. 111. v.) vonná maga után, vagy pedig *B.* szerint a kasztjának elvesztését (loss of caste). — A tehén szent állat s azért még esküvel is tagadhatja valaki, ha szükség esetén takarmányt lopott a tehene számára, vagy ha a tehene kárt tett valamiben, úgyszintén azt, hogy fát lopott az áldozati tűzhöz. A szerelmesek hamis esküje egymással szemben, a leánykérés és házasság ügyében tett hamis eskü szintén nem halálos bűn, ha pl. valaki esküvel igéri, hogy nőül vesz valakit, de ígérését nem teljesíti. (*M. N. K.*); vagy ha valamelyik különösen kedves feleségének vagy szeretőjének azt mondja valaki esküdözve: „Mást nem szeretek, mint téged, te vagy az én szívem úrnője“. (*M. G.*)

113. *Vahana*: az, a min megy valaki (v. ö. lat. *vehor*), tehát a kocsis, ló vagy elefánt. — A bráhman csak az igazmondására, azaz mintegy a becsületszavára esküszik. (*K.*) A ksatrija és vájsa megérintik az említett dolgokat e szavakkal: „Legyenek ezek gyümölestelenek rám nézve“. (*M.*) A sódra pedig kijelenti, hogy a legnagyobb gonosztettekért járó büntetéseket kész felvenni magára, ha nem igaz az esküje. (*K.*)

114. Az *istenítélet*, *ordália* intézményét az indiai jogrendszerben is megtaláljuk, éppen úgy, mint a régi jogrendszerekben általában. *Manu* még csak a legegyszerűbb alakjában ismeri, mert nála csak háromféle próba van: 1. a tűz-, 2. a víz-, 3. az eskü-próba. (V. ö. 55. l.) A későbbi törvénykönyvek tovább fejlesztik ezeket s lassanként a legváltozatosabb és legfuresább próbák jönnek szokásba. A végrehajtásnál mindenféle módosításokat engedtek meg idővel, úgy hogy az illető próba eredménye nem egyszer nagyon is előrelátott és készakarva előidézett volt. Hogy hogyan kellett végrehajtani *Manu* próbáit a legrégibb időkben, arról nem szól a törvény, de a későbbiek végrehajtásáról nagyon pontos értesüléseink vannak. *Kohler*. *Altindisches Prozessrecht* c. művében összeállítja a fontosabb részleteket. (41—51. l.)

1. A *tűz-próba* kétféle lehet. *a)* A vádlott tüzes golyót vesz a kezébe s ezzel lassú lépésekben négyszer (7—9-szer) megtesz egy meghatározott nagyságú kört. A kezét azonban előbb zöld falevelekkel csavarják körül. *b)* Megtüzesítenek egy ekevasat s a vádlott megnyalja azt a nyelvével. Ha ezen próbáknál sértetlen marad a vádlott, akkor ártatlan.

2. A *víz-próba*. A vádlottat víz alá merítik, azután pedig kilőnek egy nyilat s egy ember utána szalad, hogy elhozza. Ha a vádlott ennyi ideig kibírja, akkor ártatlan.

3. A *mérleg-próba*. A vádlottat először megméri, azután elmondja az esküdözési, v. önmegátkozó formulát (*Verwünschungs-*

Jegyzetek. VIII. 115—116.

form), t. i. arra az esetre, ha nem igaz, amit mondott, s azután ismét megméri. Ha bűnös az illető, akkor nehezebbnek kell lennie; ha könnyebb, akkor ártatlan. Ha a súlyban semmi különbség nincs, akkor bűnös, de csak nagyon csekély mértékben.

4. A *méreg-próba*. A vádlott mérget vesz be s ha bizonyos időpontig nem mutatkozik a hatás, akkor ártatlan; ha későbben érzi is, az már nem számít, s azért szabad ellenmérget bevennie.

5. A *szenteltvíz-próba*. Valamely istenség képét vízbe mártják, a vádlott elmondja az esküdözést s azután iszik a vízből. Ha 2—3 hétig nem éri semmiféle baj vagy szerencsétlenség, akkor megnyerte a perét.

6. A *rizs-próba*. Ezt csak lopás gyanúja alatt állóknál alkalmazták. A vádlott olyan nyers rizst rág, mely előtte való éjjel az isten képe v. szobra előtt állott: ha vétkes, akkor a foghúsa vérzik s a rizs véres lesz.

7. Az *olaj-próba*. Forró olajba, vagy olvasztott vajba egy pénzdarabot dobnak. A vádlott belenyúl érte a kezével s ha a forró folyadék nem sérti meg, akkor ártatlan.

8. A *sors-próba*. *Dharma* és *Adharma*, az igazság és igazságtalanság istenségének képét agyagból vagy tehéntrágyából készült golyóba teszik s a vádlott azután választ a kettő között. Ha a választott golyóban *Dharma* van benne, akkor a vádlott ártatlan.

Világos, hogy ez a sokféle próba helyi szokásokból alakult ki lassan-lassan. Az is nagyon természetes, hogy ezen próbákat csak akkor használták, ha az igazságot semmiképpen sem sikerült a rendes úton kideríteni. Viszont sokszor mindkét fél kívánságára s az összes érdekelték beleegyezésével ott is alkalmazták, ahol a rendes bírói úton is el lehetett volna dönteni a peres kérdést. A próba megválasztásánál tekiutettel voltak az ügy fontosságára, a szóbanforgó bűn nagyságára, a vádlott korára, nemére, egészségi állapotára stb. (l. *Kohler* fentt idézett művén kívül: *Stenzler*, ZDMG. IX. 661 l.; *Jolly*, *Recht u. Sitte*, 144—146 l.; *Schlagintweit*, *Die Gottesurtheile* d. Inder, München. 1866.; *Kügi*, *Alter u. Herkunft des germanischen Gottesurtheils*, Zürich, 1887.)

115. Az eskü és az istenítélet között csak fokozati különbség van, de a lényege mindkettőnek ugyanaz: könnyű esetekben esküvel, jobban mondva esküdözéssel, nehéz esetekben istenítélettel bizonyítja a vádlott a maga ártatlanságát. (*Jolly*: *Recht u. Sitte*, 144 l.)

116. *Vatsa*-t azzal vádolta meg a mostohaöccse *Maitreya*, hogy az anyja súdra nő volt. Hogy ezt a vádat megcáfolja, tűzpróbának vetette magát alá *Vatsa*. (*M. K.*) — A tűz *kém*-nek (*spas*) mondja *Manu*, mert a tűz fényénél minden láthatóvá válik.

Jegyzetek. VIII. 118—134.

118. *Együgyűségből, halabharat*, szószerint: „gyermek(nék)-levéshől”, azon állapot alapján, hogy valaki gyermek. Ez vagy úgy érthető, hogy az együgyű, éretlen, gyermekes ember tanúsága érvénytelen, vagy pedig úgy, hogy általában a kiskorú, 16 éven alul levő ifjú nem lehet tanú.

120. és 121. A pénzbírságok alapösszegét mind a három fokozat számára a 138. vsz. határozza meg. A legkisebb bírság: 250 *pana*, a középső: 500; a legmagasabb: 1000. Ezen kulcs szerint a következő összeget fizeti a hamis tanú, aszerint, hogy mi volt a hamis tanúzás indító oka: 1. együgyűség (v. kiskorúság?) 100, 2. tudatlanság 200, 3. szórakozottság (figyelmetlenség, tévedés) 250, 4. félelem, barátság, pénzvágy 1000, 5. szerelem 2500, 6. harag 3000 *pana*. A *pana* rézpenz, súlya 9·48 gr. (l. a 134. versszak jegyzetét).

125. Ez a szakasz az említett pénzbírságokra is vonatkozik kisebb bűnöknel (*alpāparādhe yathāśrutam dhanadandah*, mondja K.), ezért veszi fel a *vagyon* is. A legnagyobb büntények számára pedig az egész testet jelenti ki a büntetés tárgyául, vagyis megengedi a halálbüntetést (*dhadandho maraṇam mahapatākādu*, K.). Azt a testrészt kell büntetéssel sújtani, amellyel valaki a bűnt elkövette.

126. A (*vétkes*) *képességét s a bűn nagyságát (sāraparādhau)* K. sz. vagy úgy érthető, hogy a testi képességét, erejét, (*sāra*), hogy t. i. vajjon képes lesz-e a kiszabott büntetést elsz szenvedni, — vagy pedig a vagyoni képességét. Az utóbbi ismét kétféleképpen értelmezhető: 1. a bíró vegye tekintetbe a pénzbírság kiszabásánál az elítélendő vagyoni állapotát is, 2. legyen tekintettel a társadalmi állására, előkelőségére (*sāra*), N. sz. műveltségére.

132. A *legkisebbet*, szószerint: legelsőt (*prathamam*), azaz legelsőt, amely látható.

134. A közönséges életben a *kṛṣṇala (guṇḍja-bogyó, az Abrus precatorius* nevű cserje fekete bogyója) volt a legkisebb mérték, melynek más elnevezései *rati* és *raktikā*.

Rapson szerint *Cunningham* becslései alapján az ezüsből való alapegység-érem: a *rati* vagy *raktikā* súlya 0·118 gramm. — Az aranyérmek egysége, a *suvarṇa*, annyi mint 80 *rati*, a súlya tehát 9·48 gr. Az ezüst *purāna* vagy *dharāna* súlya 32 *rati* = 3·79 gr. A rézből való *kārṣapaṇa* vagy egyszerűen: *pana* éppen olyan súlyú, mint az arany-*suvarṇa*, vagyis 9·48 gr. A két utóbbiból s ezeknek különféle felosztású részeiből számos érmet találtak, de a *suvarṇa*-ból nem. Az egész pénzrendszer úgy látszik önállóan fejlődött ki, teljesen függetlenül minden külföldi rendszertől, s egészen megfelel

Jegyzetek. VIII. 139—144.

Manu előírásának. A talált érmekek közül a legrégebbek legalább is a Kr. előtti IV. századból valók. — Más becslések szerint a *rati* súlya: 0.122 gr. — *Rapson* E. J.: *Indian Coins* (Gr. IAPH. II. 3 b.); nála idézve: *Cunningham*, *Archaeological Survey Reports*, X. 78, XIV. 17; *Thomas*, *Ancient Indian Weights*; *Lassen*, *Indische Altertumskunde*. *Jolly*, *Recht u. Sitte* 96—99. l.

139. *Jolly* zárójelbe teszi ezen veresszakot, mert sok ok szól amellett, hogy nem idevaló. *N.* azt mondja, hogy csak „némely” kéziratban van meg. Azonkívül nyilván ellenmondás van ezen helys az 59. veresszak között. *M.* úgy igyekszik ezen ellenmondást eltüntetni, hogy nem a rendes bírság kétszeresét, hanem az 59. szakasz értelmében az egész összegnek kétszeresét köteles az elítélt, illetve pervesztes megfizetni.

140. *Vardhusika*: pénzkölcsönző, szószerint: „növesztő, gyarapító”, az, aki a kölcsönadásból él, bankár; gyakran: uzsorás. A törvény megvan *Vasistha Dharmasástra*-jában. (II. 51.) — A törvényes kamat $\frac{1}{80}$ rész 1 hónapra, vagyis $\frac{12}{80}$ rész egy esztendőre, ami 15%-nak felel meg ($\frac{12}{80} = \frac{3}{20}$; $\frac{3}{20} = 15\%$) — Ez a kamatláb csak akkor érvényes, ha az adósság záloggal van biztosítva, mint a következő veresszakból következtetni lehet.

141. Ez a törvény olyan kölcsönre vonatkozik, melyért az adós nem adott kezességet vagy biztosítékot, zálogot.

142. A legmagasabb kamat tehát 60%! A bráhma 2% havi (24% évi), a ksatrija 3% havi (36% évi), a vájsa 4% havi (48% évi), a súdra 5% havi (60% évi) kamatot fizet, ha a hitelező kívánja, de természetesen kisebb is lehet a kamat. (*Jolly*, *Recht u. Sitte*, 99. l.)

A 60% kamat az indiai föld termékenysége mellett nem rendkívüli. A középkori zsidó privilégiumok szerint a zsidók magasabb kamatot szedhettek. A Frigyes-féle osztrák priv. 190%-ot enged meg, a mi pozsonyi jogunk heti 2%-ot. (*Szerk.*)

143. Ha a hitelező a zálogba vett szántóföldből, marhából vagy a rabszolga munkájából amúgy is hasznot merít, akkor nem szabad még azonfelül kamatot is vennie. Ha az adós nem váltja ki az ilyen zálogot, a hitelezőnek nincs joga vele szabadon rendelkezni, bármilyen hosszú ideig kénytelen is várni. A hasznot nem hajtó zálogot azonban elvesztette az adós, mihelyt a hátrálékos kamat elérte az elzálogosított tárgy értékét. (*B.* 278. l., *H.* 201. l., *Jolly*, *Recht u. Sitte*, 100. l.)

144. Ez olyan zálogtárgyakra vonatkozik, melyeket csak megőrzés végett adott át a tulajdonos, de nem használatra, amilyenek

Jegyzetek. VIII. 145—154.

ruha, ékszerok, bútorok. Aki az egység ellenére használja ezeket, az nem tarthat igényt kamatra. Ha mégis megteszi, úgy vétkezik, mintha a zálogot ellopta volna. (*M. K.*)

145. A *letét* (*upanidhi*) olyan tárgy, melyet csak megőrzés végett barátságból vett át valaki.

148. A kiskorúság a 16. évig tart. (*K. R.*) *Vyavahāreṇa*: a törvény értelmében, illetve helyesebben: a szokásos eljárás, a szokásjog alapján. (*H.*)

150. Ez a szabály ellenmondásban van a 144. v. rendelkezésével. A kommentárok magyarázata nem kielégítő, mint *Jolly* mondja. Szerintük ugyanis ez a szakasz arra az esetre szól, ha a zálogot *titokban* használja a hitelező, míg az előbbi szerint a hitelező köteles elengedni az egész kamatot, ha erőszakkal veszi használatba a zálogot. (*Jolly*, *Recht u. Sitte*, 101. l.; *B., H.* ezen helyhez.)

151. A pénzkölesönért járó kamatot részletekben kell fizetni, rendszerint hónaponként. Ha a hitelező az egészet *egyszerre* akarja felvenni, a *kölcsönösszeg és a kamat együttvéve* nem lehet nagyobb, mint az eredeti összeg kétszerese, illetve ötszöröse. (*N. R.*). (*Jolly*, *Ind. Schuldr.* 3. §.)

152. *UzSORÁS út, kusidapatha*: havi 5%-nál (évi 60%) nagyobb kamatot venni — uzsora. A 142. v. szerint csak súdrától volna szabad ekkora kamatot venni, de *G.* azt tartja, hogy ezen rendelkezés alapján bárkitől, még bráhmántól is vehető.

153. Ha a hitelező és az adós havi részletekben egyeztek meg, de a hitelező nem veszi fel a kamatot, akkor későbbben nem követelhet többet, mint *egy* esztendőre szólót. (*K.* és *G.* is kissé eltérő magyarázattal.) — Nem szabad olyan kamatot szedni, amely nincs megengedve a törvénykönyvekben; nem lehet olyan részleteket megállapítani, melyek ellenkeznek a 151. v. rendelkezésével, *G.* és *N.* szerint pedig egyáltalában tiltva van a havi részletekben való fizetés (*kalyariddhi*, időszaki kamat); nem szabad az adós szorultságát betegség vagy más baj esetén kihasználni, s őt rávenni, hogy kamatot fizessen akkor is, amikor a tőke már megkétszereződött, még ha készakarva és tudva adja is a beleegyezését (*kāritā vrddhi*, kikötött kamat, *B.* szerint: stipulated interest); nem szabad a kamatot akár az adós, akár pedig egy zálogba vett rabszolga vagy állat munkájával lerovatni (*kayikā vrddhi*, testi kamat). — *Jolly*, *Ind. Schuldr.* 3—4. §-ban kifejti, hogy e versszak későbbi interpoláció. (*B.* 281. l.)

154. *Hopkins* (202. l.) nem hajlandó elfogadni *G.*, *K.* és *N.* azon magyarázatát, hogy itt *írásbeli* egyezségről van szó. *Karāṇa*

Jegyzetek. VIII. 155—162.

szerinte itt még nem jelent *okmányt*, hanem csak *bizonyítékot*. Az új megállapodás vagy szerződés csak szóbeli, amennyiben a hitelező tanúk előtt megújítja a régít. — V. ö. *M.* VIII. 51., 168., 255.; IX. 232.

155. A kamat, melyet az adós nem tudott megfizetni, az új szerződés, illetve szóbeli megállapodás létrejöttékor *tőke* lesz, hogy ne jöjjön létre összeütközés azzal a tilalommal, mely szerint nem szabad kamatos-kamatot venni. — *Parivartayet: megújíthatja*, belefoglalhatja az új szerződésbe.

156. A 153. szakaszban *cakra-ryddhi* kamatos-kamatot jelentett. *N.* és *Na.* itt is így értelmezik, s eszerint az első két *pada* (a *śloka* fele) így volna fordítandó: „Ha valaki kamatos-kamatot kötött ki, megállapítván a helyet s az időt ...” Ámde eltekintve az előbbi tilalomtól, a hely és idő említése is valószínűvé teszi, hogy *cakra-ryddhi* itt az eredeti jelentésében veendő: „*kerék (utánjáró) gyarapodás*”, vagyis: a kerekes járművel teljesített szolgálatból eredő haszon. Ezt az értelmezést adják a többi kommentárok. Ezen felfogást támogatja a következő szakasz is, mert abban mintegy kiegészítésül a szárazföldi munkaszerződéshez, a tengeren való szállításról intézkedik a törvény. Különbösen első pillanatra látszik, hogy népetimológiai magyarázattal van dolgunk.

157. Ez a szabály is nehezen érthető. A kommentárok egy része *ryddhi* (gyarapodás, azaz: kamat, kamatláb) alatt a hajótulajdonos jövedelmét érti. Mások azt hiszik, hogy e szabály folytatása az előbbinek s a tengeren kereskedést üzökre vonatkozik. Ezeknél sokkal nagyobb a hitelező kockázata s azért az ilyen adósoktól joga van a hajózási vállalkozónak *bármekkora* kamatot szedni. (*B.* 282. l.)

159. Az örökös nem köteles megfizetni az örökhagyónak könnyelműségéből csinált adósságát (*K.*), vagyis az olyat, mellyel énekeseknek, táncosoknak, színésznőknek tartozik (*N.*); vagy azt az összeget, melyet tréfából ígért valakinek (*R.*), stb. De köteles megfizetni azt, amit vallásos célra ígért. (*Na.*)

161. *Akinek az ügyei teljesen ismeretesek*: vagyis akire nézve nem lehet kétségbe vonni, hogy jót állt és hogy milyen okból tette. (*N.*)

162. *Syad alamdhana, ha eléggépenzü lenne*: az örökhagyó kezesre és az örökösre is vonatkoztatható. Ezen kétértelműség miatt a magyarázók véleménye eltérő. Az egyik rész szerint az örökös akkor köteles fizetni, ha az örökhagyó, mint kezes, akkora összeget vett át az adóstól (az adósság törlesztésére *M.*), amekkora volt a kölesönösszeg. (*M. G. K.*) — *K.* szerint a kitétel az örökösre vonat-

Jegyzetek. VIII. 164–176

kozik s egyszerűen azt jelenti, hogy: ha az örökösnek elég pénze van az adósság, vagyis az egész főadósság megfizetésére. (*Jolly, Recht und Sitte, 99. l.*)

164. Ha valaki eladja a feleségét vagy gyermekeit, vagy ha elajándékozza az egész vagyonát, noha van fiúgyermeke. (*M.*)

166. *Különcülten élnek*: t. i. ha megszűnt köztük a vagyonszösség, a *M. IX. 104. sk.* törvényszakaszokban leírt örökségi osztokodás után.

167. *Teljesen függő, adhyadima* személy a rabszolga vagy szolga, (*K.*), a fiatalabb testvér, (*R.*), vagy hasouló állású. Az ügylet pl. ruhavásárlás stb., a föld kellő megművelése céljából csinált adósság stb. (*M.*)

168. *Erőszakkal adott, balad dattam*: olyasmi, amit nem volt joga elajándékozni, vagy amit olyannak adott, kinek nem volt joga azt elfogadni, pl. földet, kertet. (*M.*). *Erős:akkal élvezett, balad bhuktam*: az erőszakkal elvett és birtokolt dolog, pl. föld (*K.*). — *Hopkins* rámutat arra, hogy ez az egyetlen hely *Manu*-nál, amely határozottan említi az írást, s éppen ezért későbbi toldaléknak látszik. Noha másrészt bizonyos, hogy az írás sokkal előbb volt ismeretes, mint ahogy róla az irodalomban említés történik. (*H. 205. l.*) — *V. ö. M. VIII. 51., 154., 255.; IX. 232.*

169. *Kulam*: „a bírák” így is fordítható: a nemzetség, a család. A komm. különféleképpen magyarázzák e versszakot. Leghelyesebbnek látszik *Hopkins* sejtése szerint e két sort egyszerűen általános közmondásnak tartani, melynek nincs szerves összefüggése az előbbi gondolatmenettel. Az értelme akkor az volna, hogy a három elsőt nem szabad kényszeríteni, hogy részt vegyenek a perben, a négy utóbbi pedig óvakodjék attól, hogy tiltott módon mások rovására pénzt szerezzenek. (*H. 206. l.*)

170. Ha a király az alattvalóit zsarolja, csak arról tesz bizonyosságot, hogy nincs bátorsága az ellenség ellen vonulni és azok által gazdagodni. (*M.*)

172. *Varnasamsargad*, szószerint: „a kasztok összefüzése révén” t. i. a kasztok összezavarodásának megakadályozása által. *Hopkins* helyesebbnek tartja a másik olvasást: *dhurmasamsargad, a törvénynyel való (helyes) bánásmód* vagyis köteleltségeinek helyes teljesítése, helyes jogszolgáltatás által. (*206. l.*)

173. *Yana* a halál-isten, aki egyformán bánik el mindenkivel.

175. A jó királlyal egyesülnek az alattvalók, mint a folyamok a tengerrel, azaz nem kívánnak mást, mint amit ő akar és szívesen engedelmeskednek neki.

176. Azért, mert felesleges módon panaszkodt. A hitelezőnek

Jegyzetek. VIII. 177—187.

ugyanis a 49. és 50. szakasz értelmében joga van peres eljárás nélkül is visszaszerezni a pénzét.

177. Adósságot szabad ledolgozni, de *kamat* fejében nem szabad testi munkát végeztetni. (L. 153. vsz.) A bráhman nem végezhet testi munkát, azért köteles a hitelező neki alkalmat adni arra, hogy az adósságát lassan, a jövedelméhez mért részletekben fizesse meg.

178. *Más bizonyítékok*: istenítélet (*M.*), eskü (*N.*) stb.

179. *Arya*, kétszer-született, vagyis a 3 felső kaszthoz tartozó.

180. A letétet sértetlenül kell visszaadni a tulajdonos kezébe. V. ö. 194. vsz.

182. *Aranyat*: azaz pénzt, vagy ékszert. Ez a versszak nem különálló mondat, hanem összefügg a következővel, mint az ige mutatja: *samnyasya, letévé*n.

183. *Többé semmi sincs ott (nála), na tatra vidyate kiméit*: non ibi videtur quodeunque. *Vidyate* (lat. videtur) gyakran egyszerűen a *lat. est* értelmével bír; *tatra* (ibi, ott) akár úgy értelmezhető, hogy: *nála*, a vádlottnál, vagy pedig: *ott*, t. i. abban az ügyben.

185. Ha a letét őrzője, átvevője a tulajdonos életében átadja a letétet az utóbbi fiának (*K.*), testvérének, unokájának (*R.*), feleségének (*N.*), vagy általában a leendő örökösnek, akkor elveszett a letét az átvevő számára, ha az illető rokon meg talál halni. Az eredetiben nincs megjelölve, kinek a haláláról van szó (*nasjato vinipate tau: ha meghal* — kicsoda? — *elveszett mindkettő*, t. i. letét). — Ezért az egész homályossá és kétségessé válik. Legtermészetesebb arra vonatkoztatni, akiről éppen szó volt, vagyis a *rokonra* (*pratyantan-tare*). — A tulajdonos mindig visszakövetelheti a letétet attól, akinek eredetileg átadta. Ha az utóbbi viszont átadja a törvényes örökösnek, akkor ez jogérvényesen rendelkezhetik a letéttel, halála esetén a letét is a vagyonához tartozik s így az örökösökre száll. Ilyenkor tehát a letéteményesre nézve elveszett a letét, vagyis köteles lesz a tulajdonosnak kárpótlást adni, mert a letétet az elhunyt rokon örökösaitól nem követelheti vissza. *Jones* a letéteményező tulajdonosra vonatkoztatja *K.* magyarázata alapján. — *Jolly* pedig, úgy látszik, az átvevőre. (*Jolly* fordítása. Zeitschr. f. vergl. Rechtswissenschaft, III. kt. 262. l.).

186. Olyan letétről van szó, melyről a rokonoknak nem volt tudomásuk (*N.*). — Ilyen esetben ne kutassák, vajjon az illető akkora összeget adott-e vissza, mint amekkorát átvett (*M. K.*).

187. *Anvicheh tam artham*, keresse azt a tárgyat: az alany nem lévén kitéve, az ige a letéteményezőre is vonatkoztatható, s akkor az értelem volna: ... a [*letéteményező*] *iparkodjék előbb barát-*

Jegyzetek. VIII. 188—200.

ságos úton visszkapni a letétet. Az előzmények s az egész gondolatmenet azonban inkább a királyra utal (B.).

188. Ha a letétemény átvevője akkor, mikor ellenpecsétet tesz a letétre, ki nem vett valamit, nem követ el vétséget (K.), t. i. azáltal, hogy változtatást tett a letéten.

190. *Sarvair upayair, minden eszközzel.* Négy *upaya* (eszköz) van a *nitisastra* (államkormányzástan) tanai szerint: *sama* (szépszó), *dana*, (ajándék), *bheda* (szétválasztás, vizskál keltése), *danda* (büntetés, erőszak). A király tehát minden elképzelhető eljárást alkalmazhat, melyet jónak lát, még testi büntetést, kínvallatást, istenítéletet is. Az istenítéletekről már a 114. vszak-nál volt szó.

191. Az első szabály a súlyosabb esetekre vonatkozik, mikor aranyról, gyöngyökről stb. van szó, de csakis ismétlés esetén (M. G. K.). A pénzbírság akkor alkalmazandó, amikor esekélyebb értékű dolgokról van szó. A tolvaj büntetéseit l. a 314. sk. versszakokban.

192. Ez a szabály azokra vonatkozik, akik *először* követik el ezt a vétséget (M. G. K.). *Különbég nélkül, aviseşena*, N. szerint azt jelenti, hogy tekintet nélkül az illető kasztjára.

193. Aki fenyegetésekkel, vagy hamis ígéretekkel csal ki másról pénzt vagy egyéb értéket, azt súlyos esetekben kivégeztetheti a király (K.). Enyhébb esetekben azonban csak a csonkítást kell alkalmaznia. *Hantarya* kettős értelmű: 1. kivégzendő, 2. megkínzandó.

194. Hogy a letétet éppen olyan állapotban kell visszaadni, mint amilyen az átadáskor volt, erre nézve már a 180. v. intézkedik. Ez a szabály azt állapítja meg, hogy kétes esetekben a jelen volt tanúk vallomása végérvényes és meg nem támadható. Ez B. felfogása. *H. kula* (tanú) számára az eredeti jelentést (*család*) akarja megtartani itt is és a 201. versszakban is.

196. *Bühler* megjegyzi: „Ez a befejezés kissé kétségessé teszi, vajjon ez a szó: *upanidhi*, mely a 185. és 191. versszakban (sajtóhiba: helyesen: 192.) előfordul, s amelyet a legtöbb kommentátor véleményével egyezően *zárt letét*-nek fordítottam, csakugyan ezzel az értelemmel bír-e”. *Prityupanihita* jelentése itt ugyanis: *barátságból kölcsönadott*, vagy: *barátságos használatra adott*.

198. *Ha nincs mentsége*, mint pl. az, hogy ajándékba kapta a tárgyat, vagy hogy megvette a tulajdonos fiától, vagy más rokonnától stb. (G. K.). — A *lopás vétsége* azt jelenti, hogy 1000 *pana* pénzbírságra ítélendő (R.).

200. A birtoklás, haszonélvezés még nem biztosítja a tulajdonjogot, hanem csakis a jogcím. Vagyis a birtoklás alapját, a szerzést be kell bizonyítani. *Agama*: *hozzájutás*, megközelítés, megszerzés, tehát: a megszerzés mikéntje, a jogcím.

Jegyzetek. VIII. 201—209

201. Ebből a szabályból kitűnik, hogy *Manu* már ismeri a tulajdonjog és a birtok közti különbséget. A vevő tehát nem lesz *tulajlonos*, ha lopott, vagy jogtalanul eladott dolgot vásárol, hanem csak *birtokos*, amint ez a következő szakaszból is kitűnik, mely elrendeli, hogy a jogtalanul eladott dolgot vissza kell adni a jogos tulajdonosnak. (*Szerk.*) — *Dhana, jószág*: általában minden ingó tárgy, amely értéket képvisel, vagy tőke, pénz.

202. *Mulam, eredeti feladó* jelentése: *eredet, gyökér, ár* (értékben). Ezen sok jelentés miatt a kommentárok sokféleképpen igyekeznek e versszakot magyarázni, de a legegyszerűbb megoldás az itt adott értelmezés *J.* és *B.* szerint.

203. Nem szabad hamisítani az árút keverés által (pl. sáfrányt hasonló termékkel *M., K.*), sem pedig mennyiségre vagy súlyra nézve kevesebbet adni; nem szabad eladni olyasmit, amit a vevő nem tud közletről szemügyre venni, megvizsgálni (*R.*), vagy pl. régi, kopott ruhát újnak (*M.*).

204. Ez a szabály teljesen ellentmond a III. fejezet 51. versszakának, ahol a leánynak pénzért való eladását szigorúan tiltja a törvény: „Az az atya, aki ismeri a törvényt, még a legesekélyebb pénzjutalmat se fogadja el a leányáért: mert az a férfi, aki kapzságból pénzt fogad el, az a saját sarjadékának eladója”. *Bühler* ehhez megjegyzi: „... (ez a szabály) azt bizonyítja, hogy minden ellenkező törekvés mellett is, feleséget épp olyan gyakran vettek a régi Indiában, mint manapság”.

Ezen „eladás”-nál csak a *forma* volt adás-vevés, de a nőt nem tekintették árúnak. (*Szerk.*) Mindenesetre tekintetbe kell venni az illető nép műveltségi fokát. Homerosnál is nyoma van még annak, hogy a férfi adott hozományt a nő szüleinek, sőt *megveszi* a szülőtől. Ahol poligamia van, mint Indiában is, ott a formális eladás könnyen válik valóságossá, ellenben monogamikus népeknél az „eladás” inkább csak maradványa egy régebbi szokásnak. V. ö. a mi kifejezéseinket: „*eladó leány*”, „*vőlegény*”, azaz: vevő legény.

205. V. ö. *M. VIII. 224.*; *IX. 73., 262.*

206—213. Ezen versszakok a *társasági szerződésre* vonatkozó jogszabályokat adják elő, mert mint a 211. vsz.-ből kitűnik, nem csak egyedül a papok közös munkájára nézve érvényesek.

206. Ha a szertartást végző pap rosszul lesz (*K.*).

209. Az áldozatok lehetnek vagy a *śruti* (kinyilatkoztatás) által megparancsolt s a védákban előírt áldozatok (*śrautakarmāñi*), vagy pedig háziáldozatok (*grhyakarmāñi*). A védákban előírt áldozatokat csak a védákban jártas tudós papok végezhetik. Ezek közül a négy legfontosabb: 1. a *hotr* („hívó, kiáltó”), aki a védák him-

Jegyzetek. VIII. 210—217.

nuszait recitálja s az isteneket meghívja az áldozathoz; 2. az *udgātṛ* („énekés”), aki az áldozatot énekkel kíséri; 3. az *adhvaryu* („áldozatvégző”), aki az áldozati cselekvényeket elvégzi és prózai imádásokkal és áldozati szövegekkel kíséri; 4. a *brahman* vagy áldozati főpap, aki arra ügyel, hogy a szertartásokban semmi hiba ne essék. Ez utóbbinak éppen ezért mind a három védát s annak mellékágit kiválóan kell ismernie, a három másiknál elég, ha az illető csak egy-egy védát tud. Ezen négy főpapon kívül még számos kisebb rangú pap és segédpap működik az áldozatoknál, s mind-egyiknek a teendője pontosan elő van írva. A legünnepélyesebb áldozatok lényeges kelléke a *soma*-ital, melyet egy növény kipréselt nedvéből készítettek. A védák tetemes része a hold- vagy *soma*-kultusszal foglalkozik. A másik kellék a hármasszent tűz az áldozati oltáron.

Ezen áldozatok oly körülményesek s éppen azért költségesek voltak, hogy csak a gazdagok, s elsősorban természetesen a királyok végezthették el azokat. Az áldozatért járó díj (*dakṣiṇā*) pontos megadása éppen olyan lényeges kellék az áldozat tökéletességéhez, mint maguk a szertartások. Ezen díj felosztására nézve rendelkezik *Manu* ezen törvényben. (L. *Winternitz M.*, *Geschichte der indischen Litteratur*, I. Leipz. 1909. 139—141. l.)

210. *K.* szerint ha pl 100 tehenet kell kiosztani 16 pap között, akkor a 4 főpap közel a felét kapja, vagyis 48-at, a következők 24-et, 16-ot, 12-t.

211. A papok osztozkodásának mintájára minden egyéb közösen vállalt munkánál is igazságosan és arányosan kell megosztani a munkadíjat, a közös keresményt, így pl. testi fáradsággal járó kézművesmunkáknál (*M.*), kereskedelmi vállalatoknál (*N.*), házépítésnél (*K.*) stb.

212. Ha valaki kialkuszik bizonyos összeget (áldozat bemutatásáért vagy házassági szertartásért *M.*, *K.*), de nem felel meg a feltételeknek, akkor az, aki fizetni tartoznék, megtagadhatja a fizetést.

213. Ha a vállalkozó nem felelt meg a kikötött feltételeknek s mégis pert indít a király előtt a bérért (*M.*), vagy ha erőszakkal akarja megszerezni a pénzt, vagy nem akarja visszaadni (az előleget) (*K.*): pénzbürséggel sújtandó.

215. A *kṣṇala* meghatározását és értékét l. a 134. vszak jegyzeténél.

217. *Na karayet*: „ha nem okozza a befejezését”. Ha munkájában lesz beteg és csak kevés hiányzik már az egészségtől, nem

Jegyzetek. VIII. 219—237.

kapja meg a bérét, ha nem fejezi be a munkáját, vagy nem bízik meg más valakit a befejezésével.

219. A közbirtokosságok (village communities) rendkívül fontos szerepet játszanak Indiában egészen a mai napig. *M.* szerint *gramadésasamghana* (szó szerint: *falukerület-egyesület*) alatt az ilyen falusi közbirtokosságot s az ipari és egyéb cébekeket kell érteni. Aki ilyen egyesület tagja, köteles annak szabályait pontosan megtartani (l. *Baines*, Ethnogr. 42. sk. 1.).

220. A szöveg azt mondja, hogy a király fizetessen vele 4 *svarnát*, 6 *niskát*, 1 *satamanát*, ami így is érthető: 6 *niskát*, (melyek közül mindegyik) 4 *svarnát* (ér), és 1 *satamanát*. (*Bühler* ford.) *K.* azonban különválasztja a hármát s azt mondja, hogy az eset súlyosságától függ, melyik bírságot szabja meg a király.

222. Ez a törvény csak meg nem romló tárgyakra vonatkozik, pl. földre, rézből vagy általában éreből készült tárgyakra, ruhára (*K.*).

224. A hibákat a 205. v. sorolja fel.

226. *Akanyá*, szó szerint: *nem-leány*.

227. A 226. és 227. versszak tulajdonképpen nem tartoznék ide, hanem inkább a III. fejezetben volna a maga helyén (l. 69. l.). A szerkesztő azonban átvette ezeket is, mert az eredeti forrásban a 225. v. után következtek. Úgy is lehet magyarázni a dolgot, hogy e két vers célja megmondani, mikor jött létre a valóságban a házasság, mely tulajdonképpen szintén csak adás-vevési szerződés. (V. ö. a 204. versszak jegyzetével.)

A völegény megfogja a menyasszony kezét s a szentelt tüzet megkerüli vele, miután a szertartást végző papok elmondták a mantrákat. A *hetedik* lépésnél be van fejezve a szertartás s a házasság érvényesen meg van kötve. (Innen a házasság neve *panigrahana*, szó szerint: *kézfogás*; a himnuszoké pedig: *panigrahaniká mantrah.*)

228. Vagyis az üzletet, szerződést szabad felbontani, de csakis a 222. v. értelmében, azaz 10 napon belül.

232. Nemesak a kutyára, hanem általában a ragadozó állatokra nézve is áll ez a szabály, mint a 235. v.-ből kitűnik. „*Férgyek*“ alatt *R.* szerint kigyókat s ilyenfélétet kell érteni.

236. *Ha nincsenek körülveve: aviruddhanam*, szó szerint: ha nincs előttiük akadály. A magyarázók *avaruddhanam*-ot olvasnak, aminek jelentése az ellenkező: ha van előttiük akadály, vagyis ha a pásztor összetartja őket egy csoportban (*K.*). *M.* az előbbit is ilyen értelműnek veszi.

237. A *dhanu* (íj) hossza 4 *hasta*, vagy kb. 6 angol láb. Egy *hasta* általában a könyöktől a középujj hegyéig számított távol-

Jegyzetek. VIII. 239–251.

ság, kb. 40 cm. Száz *dhanu* tehát kb. 160 méter. Nagyobb községeknél, ahol több legelőre van szükség, az áldozatnál használt *śamyā*-fát elhajította egy ember s onnan, ahol leesett, még kétszer hajította el.

239. *M.* szerint a sövénynek ágakból és tövises vesszőkből kell lennie.

241. *Mindenütt, sarvatra* vagy: *mindenkor*, azaz akár ott volt a pásztor, akár nem (*R.*); a falu határában stb. (*Na.*).

242. *Anirdasāhām gāṃ sūtām*, szó szerinti: „a tíz napon túl nem levő tehenet, amely megellett“; a tehén a borjúzás után való napokban teljesen megfékezhetetlen (*N.*). Az isteneknek szentelt állatok azok, melyek áldozatokul vannak szánva — vagy inkább, minthogy az állatöléstől irtózik az indiai ember: a templomoknak szentelt (a papok ellátására szánt) állatok (*M.*). *B.* megjegyzi (297. l.), hogy indiai falvak közelében és a városokban manapság is lehet látni szabadon eresztett, gazdátlan bikákat. *N.* és *K.* is említenek ilyeneket.

243. A királyt minden termény után meghatározott rész illeti (*M.* VII. 130. szerint: $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{6}$ vagy $\frac{1}{12}$ rész). Ha a gazda nem veti be a földet, vagy ha nem őrizteti, akkor a király elesnék az őt megillető résztől. Erre az esetre vonatkozik e szabály *M.* és *K.* szerint.

245. Május hó közepétől június hó közepéig (*jyaiṣṭha* hónapban), mikor a fű a nagy hőségtől már elszáradt (*M. K.*).

246. *B.* (298. l.) a következő növénytani neveket közli ezen fák számára: *Ficus indica* (*nyagrodha*); *Ficus religiosa* (*aśvattha*); *Butea frondosa* (*kimpśuka*); *Shorea robusta* (*śāla*). Tejnedvűek pedig a következők: *Calatropis gigantea* (*arka*); *Ficus glomerata* (*udumbara*). — A pálmafa (*tāla*) a *Borassus flavelliformis*. — *H.* (218. l.) az első háromra nézve ugyanazokat adja, de a többit így: *Bombax heptaphyllum* (*śālmali*); *Valica robusta* (*śāla*).

247. *Śamī*-fa: *Acacia Suma* (*B.*); *Prosopis spicigera* (*H.*). A földhányásokon *B.* (u.-o.) ugyanazokat a dombokat érti, melyeket manapság is széltében használnak a brit kerületekben mint határjelzőket.

248. *B.*: Tanks, wells, cisterns and fountains; *H.*: Ponds, springs, long ponds. (dammed) brooks. — Az itt említett templomok, illetve kápolnák sokszor inkább csak menedékházak a vándorszerzetesek számára.

251. *Asassa el, aprakāsāni kārayet*, szó szerinti: tégye láthatatlanokká, ki nem látszókká.

Jegyzetek. VIII. 252 – 269.

252. *Régóta való birtoklás, pürvabhukti: pürva* (rég, előbb-való) jelentése miatt így is fordítható: a birtoklás elsőbbsége alapján: *M., K., N.* szerint: állandó, meg nem szakított élvezés.

254. *M.* és *K.* szerint ez a szabály akkor érvényes, ha két község viszálykodik egymással. A két viszálykodó fél pedig a két község képviselője.

255. *Foglalja írásba a határvonalat valamennyiök nevével egyetemben . . . : nišcayam nibadhnijāt . . . sarvān . . . namatah.* *H.* szerint (219. l.) valószínűleg inkább azt jelenti, hogy határozza meg a határvonalat, úgyszintén a tanúkat névszerint, vagyis hívja fel az összes tanúkat névszerint. Az írásbafoglalás ugyanis feltételezi az okmányok használatát. Ezt pedig nem hajlandó *H. Manu* (illetve a szerkesztő) korára nézve elfogadni. *B.* azonban (299. l.) hivatkozván arra, hogy az összes kommentátorok írásról beszélnek, s minthogy a tanúk nevének meghatározását külön kiemeli a törvény, lehetetlennek tartja másra gondolni, mint írásbeli okmányra. Ha a tanúk nem vallanak egyhangúlag, akkor *M.* szerint a többség véleményét kell elfogadni. — V. ö. *M.* VIII. 51., 154., 168.; IX. 232.

256. A tanú ünnepiesen felöltözve a saját jótetteire esküszik, azaz arra, hogy ha hamisan vall, veszítse el mindazokat az érdemeket, melyeket a jövő léte számára eddigi jótetteivel szerzett.

257. *Megtisztulnak, páyante*, azaz érdemeket szereznek a következő lét számára; *M.* sz.: nem esnek a hazugság bűnébe.

258. *A négy szomszédos faluban lakó férfiak, grámasimāntarāsinah*, szószerint: *a faluhatár végén lakók*, *K.* szerint a szomszédos falvak lakói, még pedig a négy világtáj szerint: a négy szomszédos falu lakói. — *Akik tiszták, prayatā*, azaz: akik jámbor életet élnek.

259. Ha sem a viszálykodó két faluban, sem a szomszédos négy faluban nincs alkalmas tanú, akkor a király megidézhet bárkit is, aki felvilágosítást tud adni.

260. *Gyökérások* azok, akik az erdei vezeklőknek étellel való ellátása, vagy gyógyszerek készítése céljából keresnek gyökereket. — *Más erdei lakók*: olyanok, akik virágokat, gyümölcsöt vagy tűzifát szednek (*M. K.*).

263. A középső bírság 500 *pana*.

266. *Beesületsértés, vakparusya*, szószerint: *beszédben való durvaság*, — akár beesületsértés, akár pedig rágalom: szigorú különbséget nem lehet tenni a kettő között.

269. *Olyan beszédek, melyeket nem szabad kiejteni*: azaz: „mások női hozzátartozójának, különösen feleségének, anyjának és

Jegyzetek. VIII. 270—285.

nővérének meggyanusítása" (*M. K.* stb.) — „amire a hinduknak, mint más keleti népeknek is, nagyon nagy készségük van“, jegyzi meg *Bühler* (301. l.) — Ezen törvény nemcsak az egyenlő kasztúakra vonatkozik, hanem valamennyire (*M.*), s így más bírság is kétszeresen számítandó.

270. A súdra csak „egyszer született“, mert nem születik újra a felavatás által. A három felső kaszt részes a felavatásban (I. *M.* II. 169; 66. l. — X. 1—4, 185. l.) s azért „kétszer-született“. *Manu* I. 31. (és mások szerint is) *Brahma* a bráhmanokat a szájból, a ksatrijákat a karjaiból, a vájsákat a combjaiból, a sudrákat pedig a lábaiból származtatta.

271. Ha azt mondja: „pfuj *Yajñadatta!*“ vagy: „te söpredéke a *bráhmana*-knak!“ (*K.*) — Ha gyűlölségből ráfogja valakire, hogy ez vagy az a neve, vagy a kasztja. (*Na.*)

273. Ha valaki pl. azt állítja a másikról, hogy nincs felavatva, vagy hogy nem a meghatározott korban avatták fel; ha alaptalanul tagadja, hogy valaki bizonyos vidéken született, amelyet különösen szentnek tartottak stb. (*M. K.*). — (V. ö. *H.* 222. l.)

275. és 276. *Aki rágalmaz, áksarayan*, *M.* szerint: aki egyenetlenséget okoz a családtagok között hazug állításokkal. Vagy: aki káromolja a rokonait. (*K.*)

277. Azaz a vájsa a legkisebb (250 *pana*), a súdra a középső (500 *pana*) bírságra ítéendő.

278. *Tettegesség, dandapārusya*, szószerint: *a bottal való durvaság*, általában testi sértés, támadás, erőszakosság.

280. *M.* szerint az is elegendő, hogy ha csak felemeli a lábát, vagyis rúgni *készül*. Mert a kéz pusztá felemeléseért is hasonló büntetés jár.

281. *Sahasanam*, szószerint: *együttülést*, vagyis ha a magasabb kasztú mellé akar ülni. A megbélyegzés tüzes vassal történik. (*K.*) A teste alsó részét csak úgy szabad felhasítani, hogy bele ne haljon (*K.*). Ez a szabály akkor érvényes, ha a súdra merészkedik egy bráhman mellé ülni (*K.*). *N.* szerint mindegyik kasztra vonatkozik ez a magasabbal szemben.

282. Vagy: ha *feléje* köp stb. (*M.*)

284. *Aki véresre sebzí, lohitasya ca darsakah*, szószerint: *és a vérnek mutatója*, ha vér folyik a sebből, de nem az orrból vagy fülből. (*M.*)

285. *Fa, vanaspati*, szószerint: *az erdő ura, királya*, általában nagy hasznos fák. A bírság attól függ, hogy milyen hasznot hajt az illető fa és hogy hol állott. Csak árnyékot adó fáknál kicsi (250) a büntetés, virágot adó fáknál a közép (500), magas gyümölcs-

Jegyzetek. VIII. 287—307.

fáknál a legnagyobb (1000 *panā*) (*G.*). Ha a fa határjelző volt, vagy útmutató stb., aszerint határozandó meg a büntetés. (*M.*)

287. *Pranaṣonitayas* *M.* sz.: „ha az életerő veszélyeztetik és vérzés esetén”. Más olvasás szerint: *vraṇaṣonitayas*... „seb és vér esetén” (*K.*), vagyis: ha sebet ejtett valakin, vagy pedig vér folyt.

A sértő köteles megfizetni a gyógyítás költségeit, vagy ha ezt elmulasztja, még a bírságot is. (*K.*) Vagy pedig: ha a sértett személy visszautasítja a kárpótlást, akkor a sértésért járó bírságot kell megfizetni. Vagy: könnyű testi sértés esetén csak kárpótlást kell fizetni, súlyosnál pedig még azonfelül a rendes bírságot a király számára.

288. Azokra a dolgokra, tárgyakra, árúkra (*dravyāni*) vonatkozik, melyek az alábbiakban nincsenek külön felsorolva. (*M. K.*)

291. Ha a kocsi oldalvást fordul: vagyis ha az út olyan rossz, hogy a kocsi felfordul, vagy ha az igavonó állat megbokrosodik és megvadul. (*M. K. R.*)

294. Ha a kocsis ért a dolgához, de a kár az ő hanyagságából történt, akkor ő fizeti meg a büntetést (200 *panāt*). A kocsinülők is büntetendők, ha ahhoz nem értő emberre bízzák magukat. (*R.*)

295. Vagyis a vétkes köteles megfizetni a legmagasabb büntetést, 1000 *panāt*., illetve 500 at.

297. *Śubha*, szép, kellemes, hasznos, szerencsét jelentő: ilyenek a *mṛga*-(vadászni való) állatok: a gazella, antilop, stb. vagy a madarak közül a papagály; rosszat jelentő állatok: a sakál, varjú, bagoly stb. (*M.*)

299. Az ilyen családi fegyelmezés céljából elkövetett testi sértést tehát nem büntetheti a király.

300. Vagyis 1000 *panā* pénzbírságot fizet.

303. Biztonság, *abhaya*, szószerint: *félelemnélküliség*. Az a király, aki megvédi alattvalóit, mintegy szüntelen áldozatot mutat be az isteneknek: meghosszabbítja a *sattra*-t, az áldozat bemutatásának idejét, s ezáltal még több érdemet szerez. (*N.*) Az a biztonság és nyugalom, melyet alattvalói élveznek, pótolja az áldozati ajándékot, díjat, (*dakṣinā*), melyet a nagy áldozatok alkalmával adni kötele a papoknak. — V. ö. a 209. és 306. versszakkal.

304. Az alattvalók csak akkor tehetnek eleget vallásos kötelességeiknek, ha a király megvédi őket. Eppen ezért az erényeikért járó jutalomnak s a bűneikért megérdemelt büntetésnek is egy bizonyos része a királyra száll. Ennek nagysága ezen törvény szerint egy hatodrészt, de mások szerint egy *negyed* vagy egy *fél*. (*H.* 226. l.)

307. *Dézma, bali* — szabadon, mert nem a tizedrész, hanem

Jegyzetek. VIII. 309—324.

a hatodrész illeti meg a királyt a termésből, vagy pedig „*bali*“ jelentése: a legválogatottabb rész a gyümölcsből, gabonából, mely a királynak jár. Az *illeték* (*kara*): a földadó pénzben (*N.*), melyet havonként, vagy bizonyos meghatározott hónapokban fizetnek a falusiak a királynak; a vám (*sulka*): az az illeték, melyet a kereskedők fizetnek; mindennapi ajándékok (*pratibhoga*, vagy *pratibhaga*): az úgynevezett *dáli* (*M. K.*), vagyis gyümölcs, főzelék, vetemény stb. (*B.* 307, 308 l.)

309. (*Isten*)*tagadó, nāsika*, ebből: *na asti; non est: nem létezik*, az olyan, aki tagadja, hogy van túlvilági élet (*N.*), aki tagadja az áldozat erejét (*M.*). — Ez a hely is úgylátszik a buddhistákra mutat, de éppen azért valószínű, hogy későbbi toldalék, éppen úgy, mint a 22. vsz.

311. *Megszentelődnek, pūyante*, azaz érdemeket szereznek a másvilágra, vagy a következő létre.

314. Olyan tolvajról van szó, aki aranyat lopott egy bráhmantól, de megbánta a bűnét (*M. K.*). *Hopkins* rámutat arra, hogy ez a megkülönböztetés a kommentátorok részéről a későbbi időből származik: eredetileg nincs különbség a kasztok között. Ez az önfeljelentés maga is az ősidőkre mutat, amikor még nagyon egyszerű volt az igazságszolgáltatás (*H.* 228. l.). — V. ö. 53. l. *B)* 1. — *M.* XII. 100—102.

315. A *khadira*-fa az akácnak egyik fajtája; *Acacia Catechu*. *M.* említi, hogy némelyek véleménye szerint az illetőnek kasztjától függ, hogy a négy közül melyiket vegye a vállára. *Hopkins* ezt a nézetet fogadja el, mert a legrégebb időben bizonyára egyformán bánt el a király mind a négy kaszttal. *M.* azonban nem akarja ezt a bráhman-kasztra vonatkoztatni (*H.* 228. l.).

316. A király természetesen csak akkor vétkezik, ha gondatlanságból vagy részrehajlásból nem bünteti meg a vétkes tolvajt.

319. Az országút mentén az utasok számára ciszternák voltak. A *mōsa* lehet rézből vagy aranyból, értéke 5 *kṛṣṇala*, 0.1 *suvarṇa*. Ezekre nézve l. a 134. vsz. jegyzetét.

320. *Testi büntetést, vadha*, *H.* szerint: halál. *K.* szerint: megvesszőzés, megcsonkítás, sőt még halálbüntetés is, a megrabolt személy méltósága szerint.

K. szerint 1 *kumbha* = 20 *drona*, between 3 and 4 bushels (*H.*), 1 bushel = 36.35 liter; 1 *drona* = 200 *pala*; *M.* szerint 1 *kumbha* = 20 vagy 22 *prastha*; 1 *prastha* = 32 *pala*; *N.* szerint 1 *kumbha* = 200 *pala*. (*B.* 310. l.); 1 *kumbha* tehát kb. 120 liter.

324. A királynak meg kell vizsgálnia, hogy milyen célra és milyen körülmények között lopta el a tolvaj az említett tárgyat,

Jegyzetek. VIII. 325—338.

M. szerint: „Vajjon az ütközet alatt lopta-e el a fegyvereket, vagy pedig egy nagyon beteg embertől az orvosságot. *K.* szerint megkeli vizsgálni, hogy jó vagy rossz célra akarta-e használni a tolvaj.

325. *Veszítse el egyik lábának a felét, karyo 'rdhapadikah,* szószerint: *téteššék fellábává. Sthūrikayasca bhedane* értelme nem biztos. *B.* a kommentátorok többsége után indulva a fenti módon fordítja: „for piercing (the nostrils of) a barren cow“. *H.* hasonlóan: „for piercing (the nostrils) of an (unfruitful) cow (used for draught)“. *B.* idézi *M.* értelmezését is: „(más ember) ökrének ösztökével való szurkálásáért“, (azaz: a saját célra való használatért). *N.* egészen eltérő magyarázatot ad: „az ökör által vitt zsáknak felmetszéseért s a zsák tartalmának ellopásáért“. (*B.* 311. l.)

326. A tehéntrágyát számos vallási szertartásnál kellett használni a föld bekenésére. V. ö. 48. l. c).

327. A hamu bizonyára a tűzgyújtáshoz szükséges (hamuba rejtett) égő parazsat jelenti.

328. Más dolgok: bőr, szarú, elefántesont stb. (*K.*)

330. *Kisebbfajta nem hüvelyes vetemények, alpešcaparipātešu,* más olvasás szerint: *anyēšcap . . . : és más nem hüvelyes v.*

331. „*Bírság*“ ezen vsz.-ban *dama;* ellenben a 330-ikban: *daṇḍa.* Ebből nem lehet arra következtetni, hogy itt elvi különbséget akar jelezni *Manu,* mert mindkét szónak jelentése egyszerűen: *büntetés.* Használatuk a versemérték szerint váltakozik.

331. *Ha nincs összeköttetés, niranvaye:* ha nincs köztük barátságos megállapodás (*M.*); ha nincs olyan összeköttetés, mint pl. ugyanazon helységben való lakás (*K. M.*); vagy: ha a mezőt nem őrizte csősz (*Rā.*). A 198. verssz. alapján azonban leghelyesebb, ha az „*összeköttetést, viszonyt*“ rokonságnak értjük, mert ott már láttuk, hogy a rokonság tekintetbe veendő. (*B.* 312. l.)

333. *Használatra előkészített étel, fonál* stb. *G.* szerint akár szent tüzet lop valaki, akár közönségeset, de *K.* tiltakozik ez ellen, „mert a büntetés magas volna az utóbbi esetben“.

334. *Hogy [ama bünt] megakadályozza, pratyādešaya,* t. i. hogy ugyanazon ember ne követhesse el másodszor is ezt a bűnt (*K.*), vagy: elijesztés céljából (*M.*), hogy t. i. mások ne kövessék el.

335. A király tehát nem követ el vétket, ha az övéit éppen úgy bünteti, mint másokat (*N.*).

336. Azt a pénzt, melyet büntetésképpen kellene fizetnie valamely vétség esetén, dobja a király a vízbe, vagy pedig adja oda a bráhmanoknak (*M. K.*). Mert *M. IX. 245.* szerint az a bráhman, aki a védát megtanulta, az egész világ ura. — V. ö. *M. XI. 1—35.*

338. Vagyis ez az arány a pénzbüntetés kiszabásánál. Ez az

Jegyzetek. VIII. 339–356.

arány csak akkor érvényes, ha az illető kaszthoz tartozó öntudatosan vétkezett. — *Dosagunavid*: a hiba természetét tudó, azaz: aki a saját hibájának jelentőségét tudja, vagy általában: a bűn és erény meghatározását, lényegét ismeri. *K.* szerint ezt mind a négy kasznál oda kell érteni.

339. A 331. versszak megtiltja a gyökerek és gyümölcsök eltulajdonítását. A kommentátorok úgy akarják a nehézséget megoldani, hogy a tilalmat a bekerített, az engedelmet pedig a be nem kerített helyekre vonatkoztatják.

340. Ha a bráhman tudva fogad el valamit a lopott holmiból, éppen olyan büntetést kell kiállania, mintha lopta volna azt, amit kapott. *Jones* szerint ő is olyan büntetést kap, mint a tolvaj. Ez azonban nem lehetséges, mert a bráhmant nem szabad kivégezni; az ő büntetését a IX. fejezet 241. versszaka határozza meg.

342. A rabszolgára, stb. vonatkozó tilalom feleslegesnek látszik, mert az előbbi törvények már magukban foglalják ezt is. *N.* éppen azért úgy akarja értetni ezt, hogy nem szabad elvinni engedelem nélkül másnak a szolgáját, lovát, szekérét és dolgoztatni vele.

344. *Erőszak, sahása*: rablás, gyujtogatás, ruha elszakítása (*M. K.*).

348. Jogosan szabad védekezni, ha ellenség vagy rablók támadják meg az országot (*K.*), vagy éhínség idején (*N.*), amikor felbomlik a rend az országban.

350. *K.* szerint azonban csak akkor van ez megengedve, ha a megtámadott nem tud elmenekülni. *N.* szerint a támadót csak megsebesíteni szabad, de nem „túlságosan”.

351. Titokban: ráolvasás és varázslás (*G. N.*), mérgezés (*Na.*) által.

352. Ilyen büntetések: az orr, ajak levágása (*M. K.*) stb., l. *M.* IX. 248.

353. *R.* szerint: tűzbe dobott áldozatok által engeszteljük ki a napot; a nap által keletkezik az eső, az eső által az eledel. A tűz számára elégetni való az emberektől jön, a törvénytelen származású ember áldozata pedig nem hoz gyümölcsöt. Éppen így magyarázza *K.* is. (V. ö. *M.* III. 75. sk.; 70. l.)

354. *M.* szerint: ha azelőtt már egyszer vádolva volt [ilyen] vétséggel (*aksarita*), azt jelenti: ha házasságtöréssel volt vádolva.

356. Ez a törvény mutatja, hogy a 355. verssz. csak akkor engedi meg az idegen nővel való beszélgetést, ha ez nyilvános helyen történik, míg a tilalom a magányos helyekre vonatkozik. — A büntetés a legmagasabb pénzbírság, azaz 1000 *pana*.

Jegyzetek. VIII. 357—366.

357. *Samgrahanam smrtam* értelme: a *smrti* (hagyomány) szerint házasságtörésnek tekintetik.

358. „*Adeśa, nem arra való hely*“ *Na.* szerint azt is jelentheti: magányos helyen; *M., N., K.* csak a test részeit értik.

359. *Prānāntam daṇḍam, halálos büntetés*, vagy: *halállal végződő büntetés*: (tehát mindenkor halál); vagy: olyan büntetést, melynek a vége, azaz legmagasabb foka a halál, (vagyis a különféle testi büntetések, sőt még a halál is). *K.* szerint akkor érvényes e törvény, ha egy sūdra követ el erőszakot egy bráhma-kasztú nőn; *R.* szerint: erőszak nélkül is. *Na.* szerint a törvény mind a három alsó kasztra vonatkozik.

360. Ha valamely vallásos szertartás elvégzéséről, vagy a házban szükséges munkáról, vagy valamely mulatságról van szó, úgyszintén alamizsnakérés céljából, az említettek beszélgethetnek a nőkel, ha a férj vagy háziúr megengedi. (*K. R.*)

361. A tilalom arra az esetre vonatkozik, ha az atya vagy férj olyanoknak is megtiltja a beszélgetést, akiknek különben joguk volna hozzá. — *Paraśtrihīh* jelentheti: más ember feleségével, vagy: *idegen férjes asszonyokkal*.

362. *Vándorszínészek feleségeire, cāraṇadareṣu*, így is fordítható: a *cāraṇa*-törzsű emberek feleségeire. Ez a nyugatindiai törzs hírhedt volt feslett erkölceiről. (*B.* 317. l.)

363. A „*szolganők*“ prostituált leányok. (*H.* 236. l.) Női vezeklő szerzetesek az ókori Indiában valószínűleg éppen olyan gyakoriak voltak, mint amilyen közönségesek manapság, és bizonyára éppen olyan rossz hírben állottak. (*B.* 317. l.)

365. E rendszabály célja a *varṇasamkara*-t, a kasztok keveredését megakadályozni. Minthogy a gyermek mindig *az anyja kasztjához tartozik*, nem baj ha alsóbb kasztú embernek az apja felsőbb kaszthoz tartozik. De ha az atya alsóbb kaszthoz tartozik, akkor *kasztkeveredés* állott be, mely mindennek a vesztét okozza. (l. X. f. 1—62. vsz.) — A leány amúgy sem fizetne, hanem a rokonai vagy gyámjai (*M.*). *Erős őrizet alatt, samyatām K.* és *N.* szerint úgy értendő, hogy bilincsekbe kell verni a leányt; *M.* szerint úgy, hogy a rokonok kötelesek reá vigyázni, felügyelőre bízni és a játéktól és szórakozástól eltiltani. A bezárás addig tartson, amíg ki nem gyógyul a leány a szenvedélyéből. (*K.*)

366. Ha a csábító alacsonyabb kasztú, akkor halált okozó testi büntetést érdemelt, tekintet nélkül arra, vajjon a másik beleegyezett-e vagy nem. Ha egyenlő kasztú, az atya kivánságára köteles megadni a díjat a leányért, azaz köteles őt elvenni törvényes feleségül, ha a bűn a leány beleegyezésével történt. (*K. R.*)

Jegyzetek. VIII. 367—390.

367. Egyenlőkasztúakról van szó. (*K.*)

369. *K. N.* szerint: *añgulipraksepēna*: immissione digiti. *M.* szerint kötéssel, vagyis korbáccsal kell megverni az ilyent. *N.* sz. a fejére kapja az ütéseket.

370. Ha a leányság jelét elveszi tőle (*M.*) *N.* szerint a bráhma-
man nőt illeti a borotválás, a ksatrija-nőt a számaron való menés,
a többit az ujjlevágás. *R.* szerint a büntetés a körülményektől függ
s nem a kaszttól.

372. *Na.* szerint: ha a nő bráhma-
man, a férfi pedig sódra volt.

373. A *vrátya* olyan kétszer-született, aki nem ment keresztül
a maga idején a felavató szertartáson, tehát a kasztját elvesztette,
(*M.* II. 39.), innen általában: csavargó, koldus, kiátkozott. Vagy:
törvénytelen fia egy sódra férfinak ksatrija nőtől. A *vrátya* egy
ilyennek a felesége, vagy pedig *M.* szerint az olyan nő, akit nem
adtak férjhez a kellő időben. (V. ö. *M.* IX. 88. sk. vsz.) — A
cañdala olyan kasztjavesztett, aki a sódra atyától és bráhma-
man anyától származik; a *cañdalī* ugyanilyen származású nő, vagy ilyen
férfiú felesége. (*M.* XI. 176.)

374. A nőt a férje, vagy a rokonai őrzik. (*M. K.*)

377. Ha a nő nagyon előkelő v. tudós bráhma-
man felesége, akkor a vétkesek megégetendők; ha közönséges bráhma-
mané, éppen úgy büntetendők, mint a sódra, vagyis egyéb testi büntetésekkel.

382. Vagyis ugyanaz a büntetés, melyet a 376. v. rendel:
500, illetve 1000 *pana*.

385. A kevert kasztokról, tehát az igazi kasztokon kívül álló
nőkről van szó. Ezeket *Manu* a X. könyvben határozza meg. Ide
tartoznak mindazok, akik tisztátalan, a vallással össze nem férő
foglalkozásokat űznek, úgyszintén a vad hegyi törzsek, a barbár
öslakók.

386. *Városában, pure*, azaz: országában, királyságában (*M. K.*)
Śakra egyik mellékneve *Indra* istennek, jelentése: erős, hatalmas.

388. Ha valaki a család házi papját, aki már régóta áldozott
a családért, nem hívja meg (*N.*) pl. a halotti szertartáshoz.

389. Nem szabad megtagadni tőlük az eltartást, vagy a köte-
les tiszteletet. (*G. M. N.*)

390. *Az egyes rendek teendői tekintetében: āśrameṣu . . .*
kārye; *āśrama* jelentései: 1. az a 4 fokozat, melyen a bráhma-
man férfi keresztül mehet, ú. m. a védatanuló, a családfő, az erdei remete, a
vezeklő vándorremete fokozata (v. ö. 45. l.); 2. a remetelak. Ezen
utóbbi jelentéssel (*M.* és *N.* szerint) így is fordítható: „Ha a
remetelakásokban a kétszer-születettek (vagyis: remeték) egymással

Jegyzetek. VIII. 392—401.

civakodnak a teendőik, kötelességek miatt". Más okból ugyanis nem támadhat köztük egyenlenség, mert mindenről lemondtak.

392. Lakodalom stb. alkalmával (*M.*). Egy *ezüst māsaka*-t kell fizetnie (*K.*). Ennek értékére nézve l. a 134. vsz. jegyzetét.

393. *Tadannam*: ennek az ételt, vagyis a meg nem hívott szomszédot megillető ételnek az árát; vagy: „ezt az ételt”, az egész lakomának az árát. Bizonyára az előbbi értelmezés a helyes.

394. *Illeték, kara*, l. a 307. vsz. jegyzetét. — *Aki jót tesz a srotriya*-kkal: aki bőkezű velük szemben. *Kenacit*, szószerint: *sem-miféle* [király] által, azaz: bármilyen szükségben van is a király, ha minden pénzét elveszítette (*K. R.*). Nem szabad tőlük pénzt szedni, még ha nem-bráhmanok is (*Na.*).

395. *Gyászoló, őrta*, általában: gyötört, bánkódó, szerencsétlen; aki bánatos a kedves embereitől való elválás miatt (*M.*); aki gyászolja elhunyt fiát (*K. N.*). — *Illesse szűvességgel, sanpūjaget*, ajándékokkal, tiszteletnyilvánítással s ilyenekkel (*M.*).

396. *Sālmali*-fa: a selyem gyapjú-fa, *Bombax Heptaphyllum* vagy *Salmalia Malabarica*, egy magas, tövises fa, piros virágokkal. (*Mon.-Will.*) Ennek a fája nagyon puha, azért *K.* szerint *sālmali*-s általában más nem durva deszkán kell mosni a ruhát, kiméletesen, azaz lassan-lassan. Aki az említett kihágásokat elköveti, az fizessen bírságot (*K.*).

397. Nagyon fontos közérdekű intézkedést tartalmaz ez a törvény, amennyiben a takácsoknak megtiltja a *súlyesonkítást*. Mert ha a kész szövet csak annyit nyom, mint a megszövésre átadott fonál, akkor nyilvánvaló, hogy a takács lopott. A rizs-vízzel való áztatás és a rendes kezelés által ugyanis a kész szövetnek nehezebbé kell válnia.

398. *M. N.* szerint az árú egész értékéből a huszadik rész a királyé; *G. K.* szerint csak a tiszta *haszonból*.

399. A királynak fentartott árúk, *rājnah prakhyātabhāṇḍāni*: a királyéinak mondott árúk, egyedárúságok. *M.* szerint pl. elefántok, sáfrány, díszruhák, gyapjú, lovak, drágakövek stb. az egyes vidékek szerint. *K.* szerint elefántok, lovak stb. Kasmirban még most is a király monopóliuma a sáfrányeladás (*B.* 323. l.).

400. *Hopkins* összevonja az első és második *pāda*-t (negyedszlókat): „Az a kereskedő (*krayavikrayi*), aki elkerüli a vámházat valamely nem megfelelő időben (*akāle*, azaz: pl. éjjel *M. K.*). — A szlóka természetének sokkal inkább megfelel, ha kettéválasztjuk a sort.

401. *Irányítsa a vételt és eladást, kārayet krayavikrayau*,

Jegyzetek. VIII. 402—416.

szó szerint: okozza, hajtsa, hajtassa végre a vételt és eladást, azaz állapítsa meg az árúk árait a 402. vsz. szerint.

402. *K.* szerint *esam pratyakşam, ezeknek . . . nyilvánosan, így értendő: „ezeknek (t. i. a 398. v.-ban említett szakértők) jelenlétében”*. — *Öt naponként*, illetve a szöveg szerint öt-öt éjszaka elmulása után, azon árúk árát kell megállapítani, melyeknek az ára sokszor változik. Az árban nehezen ingadozó árúkéét pedig kéthetenként, illetve minden fél-holdhónap (*pakša*) után (*K.*).

405. *Aparicchadh, poggýással nem bírók*, így is érthető: kísérettel nem bíró emberek (*K.*).

406. V. ö. a 157. vsz. jegyzetével.

407. *Azok a bráhmaṇok, kik még a védákat tanulják, bráhmaṇā liṅginas*, szó szerint: *jelet viselő bráhmaṇok*, azok, a kik már átmentek a felavatás szertartásán (I. 62. l.).

408., 409. Vihar, hajótörés által okozott kár nem térítendő meg. Ez tehát a *vis major* elvének elismerése.

411. Csak olyan munkát szabad végeztetni velük, amely nem ellenkezik a kasztjukkal (*M. K.*). *Anṛsaṇsyena, szánalomból, H.* szerint: „nem bánva velük kegyetlenül”.

412. *Samskṛtān dvijān, felavatott kétszer-születetteket*, a három felső kaszt olyan tagjait, kik a felavatás jeleit (öv stb.) viselik. (V. ö. *M. II. 41—47.; 62. l.*) Ilyen szolgálai munka, melyet nem szabad végeztetni vele, pl. a lábmosás (*K.*).

413. A sūdra mindenképpen köteles a bráhmaṇt szolgálni, akár mint rabszolgája, akár pedig mint bérelt munkása (*N.*), akár kap ellátást a bráhmaṇtól, akár nem (*K.*).

414. Valamint azt a tényt, hogy sūdranak született, nem lehet megszüntetni, éppen úgy nem lehet a szolgaságát (*M.*). Minthogy a szolgaság veleszületett, a természetének lényege, azért még akkor is köteles engedelmeskedni a bráhmaṇnak, ha fel van szabadítva (*K.*).

415. A *„zászló alatt* (vagyis: csatában) *elfogott*” azt jelenthetné, hogy a ksatrija is rabszolgává lehet, mert ez a kaszt tartozik katonáskodni. *M.* azonban nem fogadja el ezen magyarázatot, hanem a fogságba esett sūdrát érti. Más törvényt magyarázók igen is elismerik, hogy a ksatrija lehet szolgája a bráhmaṇnak, a vájsa pedig a felette álló két kasztnak. Büntetésből az olyan lesz rabszolgává, aki nem képes megfizetni az adósságát, vagy valamely bírságot (*M. K.*). (A két felső kaszt versengésére nézve I. a 37. l.-t.)

416. Ellenkezik a IX. 194. versszakkal. Ezért a kommentátorok úgy igyekeznek eltüntetni a nehézséget, hogy azt mondják: ezek nem rendelkezhetnek szabadon a vagyonukkal. — *Jolly, Recht. Stellung d. Frauen §. 11.*

Jegyzetek. VIII. 417—IX. 8.

417. A bráhmának nem kell félnie ebben az esetben, hogy vétket követ el azzal, hogy ajándékot fogad el (*M.*).

419. Bármennyire van is elfoglalva a király a peres ügyek elintézésével, mégis vigyázzon az elefántjaira, lovaira stb.; az arany- és drágakő-bányákra, vámhivatalokra stb. (*R.*); földjeinek művelésére stb. (*M.*).

A *cím* minden szanszkrit kéziratban a fejezet végén van.

IX. fejezet.

1. *Különválva*: vagyis akkor, mikor a férj útban van, más vidéken tartózkodik, vagy ha meghalt (*M. R.*). *Śāśvata*: állandó, örökre érvényes, a védák által tanított. (*R.*)

2. A nőnek semmiféle önállóságot nem szabad adni. „Nem szabad megengedni, hogy a saját tetszésük szerint járjanak el a nők a vallási (jogi), vagyoni vagy szerelmi dolgokban“. (*M.*) Helyette az atyja, férje, fia vagy testvére intézkedik. — Ártatlan élvezeteket szabad megengedni nekik, amilyen a zene, ének stb. (*M.*), tánc (*Rā.*), de vigyázni kell arra, hogy a kellő mértéket megtartsák és szeszes italokat ne igyanak. (*M.*)

3. Az atya köteles a maga idejében férjhez adni a leányát, *M.* szerint a nyolcadik, *Rā.* szerint a tizedik évben. V. ö. a 88. sk. vsz.

4. Ez a törvény bizonyítja, hogy az özvegyelégetés (a modern: *suttee*) ellenkezik *Manu* törvényével.

5. Hajlandóságok alatt olyan hibák értendők, melyek nagy bűnök okozóivá lehetnek s a jellemet megrontják; ilyenek: idegen férfival való beszélgetés (*N.*); tánc, ének, más házba járás stb. (*R.*) — A rossz nő két családnak okoz bánatot: férje és atyja rokonainak. (*R.*)

6. *Gyenge férjek*: a vakok, bénák, impotensek v. eunuchok, szükölködők, stb. (*R.*).

7. Aki vigyáz családjá tisztaságára, az a maga és ősei lelki üdvéről gondoskodik, mert lesznek utódai, akik a halotti szertartásokat érte s az ősökért bemutatják. (*R.*) Törvénytelen származásuak nem végezhetik érvényesen az előírt szertartásokat. (*M. K.*)

8. Ez a versszak egyike a szanszkritban, különösen a klaszszikus irodalomban annyira kedvelt szójátékoknak, mely legtöbbnyire nem egyéb primitív népetimológiánál, sokszor pedig csak

Jegyzetek. IX. 14—41.

körmönfont és nyakatekert okoskodás. Itt is a cél a „jāya: feleség” szónak mély értelmet adni azon az alapon, hogy jāyate azt jelenti: születik. — *Bhāryāṃ saṃpravīṣya*: conjugem intrans; *śukrarūpena* (K.): in forma seminis. — *Tathā ca śrutih ātmā vai putra nāmāsi, mert így szól a kijelentés: bizony te önmagad vagy a saját fiad.* E helyet *Aitareya-brahmaṇa* VII. 13. után idézi K., *Bühler* szerint.

14. *Bühler* és *Strehly* fordítása szerint ez általában minden nőre vonatkozik; *etāh, ezek*, t. i. a nők.

17. *Manu*, azaz *Prajāpati*, (az élőlények ura), *Śvayambhū* (a magától létező), vagyis a teremtő.

18. A *mantrák* a védák himnuszai, melyeket a vallásos szertartásoknál elmondtak a papok. — E versszak valószínűleg módosítása egy védikus mondásnak. (B. 330. l.)

20. Ezt az imádságot kell elmondania a fiúnak, ha tudja, hogy az anyja vétkezett. Némelyek szerint azonban mindenkinek, aki áldozatot mutat, illetve mutattat be. (B. 331. l.)

22. Az asszony mindig olyan lesz, amilyen a férje, tehát hitványjellemű emberhez nem szabad adni derék nőt, de derék férfiúhoz szabad adni hitvány jellemű nőt. (R.) Mert a feleség okvetlenül férje jellemét veszi át, éppen úgy, mint ahogy az édesvízű folyó, mihelyest a tengerbe ér, szintén sósvízzé válik.

23. *Akṣamālā* v. *Arundhatī*, a kevert kasztú, megvetett *caṇḍāla*-osztályból származott. *Vasiṣṭha* a leghíresebb védikus ṛṣi, bölcs. — *Mandapālā* szintén ṛṣi volt, a felesége *Sārṅgī* v. *Sāraṅgī*, *catakamadar*, azaz veréb volt. *Mandapālā* átváltozásának történetét a *Mahābhārata* mondja el. (B. 331. l.)

25. A gyermek, illetve fiú végzi el a halotti szertartásokat s azért a reá vonatkozó törvények az embernek a sorsát nemcsak az életben, hanem a halála után is érintik.

26. Szójáték *strī* (asszony) és *śrī* (szépség, vagy: *Śrī*, a szépség és szerencse istennője) között.

30. Ez a versszak ugyanaz, mint V. 165. V. ő. 86. l.

32. A halotti szertartások érvényességének megállapítása céljából fontos dolog annak eldöntése, hogy a házasságtörésből, vagy helyettesítésből (l. X. 57. sk. vsz.) származó fiú kié. Az egyik vélemény szerint az igazi atyáé, a másik szerint pedig az anya tényleges férjeé, „a termőföld birtokosáé”.

37. Azaz a növényekben nincsen semmiféle por, föld stb. és bármilyen földben mindig ugyanabból a magból ugyanaz a növény kel ki.

41. A szent tudomány a védák ismerete, a melléktudományok

Jegyzetek. IX. 42—59.

a logika s a különféle világi tudományok. — *Vaptavyam na jätu parayosi:* „[illo] non est seminandum omnino uxori alterius“.

42. A védák valamelyik kijelentésére vonatkozik ez a *Väyu*-nak tulajdonított mondás.

44. A föld (*pythivi*) *Pythu* királynak volt a felesége, azután pedig a többi királyé: De azért mégis az első férjé maradt, mert most is *Pythivi*, azaz *Pythu-né* a neve. Az indiai költészet kedvelt közhelye ez a hasonlat, vagy átvitel, mely szerint a föld a király felesége, mert neki termi a gyümölcseit, ő élvezi az áldásait és szépségeit, ő a korlátlan ura.

45. Azaz: a férfi csak akkor tökéletes, ha van felesége és fia.

46. A férjes nő sohasem lehet többé törvényes felesége másnak.

47. A leányt nem lehet kétszer odaigérni. Aki már egyszer beleegyezett leánya házasságába, ígérletét többé nem vonhatja vissza, akár törvényes házasságra kerül a dolog, akár nem. *N.* szerint „némelyek“ a harmadik esetet arra értik, hogy ha tárgyakra nézve mondja valaki e szót: „odaadom“, akkor ezen ígérete visszavonhatatlan, akár ajándékozássra, akár eladásra vonatkozik az ígérlet.

48. A gyermek mindig a törvényes férjé, bárki legyen is az apja. „*Pater est, quem nuptiae demonstrant*“.

49. A törvénytelen gyermek nem végezheti a halotti szertartásokat az apjáért. (*R.*)

52. V. ö. X. fej. 66—73. vsz.; 186. l.

56. *Szerencsétlenség*, *äpad* alatt a meddőség értendő, vagy helyesebben: fiúgyermek hiánya.

57. *Guru* (a latin: *gravis*) jelentése: nehéz, súlyos; innen: fontos, értékes, tiszteletreméltó; főnévként: az idősebb és tekintélyes személy, elsősorban a tanító, azután az atya, anya, vagy idősebb rokon. — V. ö. *M.* II. 140—161.; 65—66. l.

58. A felhatalmazásról a következőkben lesz szó. A *szerecséllenség* értelme itt is az, ami fent az 56. vsz.-ban.

59. A *sapinda* rokon olyan rokon, aki a *sräddha* alkalmával a *pinda* áldozat bemutatásánál szerepel. Ezek: az atya, nagyatya, dédatya; fiú, unoka, dédunoka; továbbá anyai nagyatya stb., úgyszintén az atya fivérei és nővérei és még néhány más. A *pinda*-nevű áldozati étel gombócalakú, rizsből, lisztből stb. készül s a *sräddha* alkalmával mutatják be az ősöknek. Az erre vonatkozó törvényeket a III. fejezet adja elő. A leírását l. a 72—75. oldalon.

Ez a törvény tehát megengedi a *levirátust*. A felhatalmazást vagy a beteg férj adja meg életében, vagy valamelyik *guru* (l. az 57. vsz. jegyzetét). — Más törvénykönyvek szerint a férj életében nem történhetik meg, de halála után kötelesség (*H.* 254. l.).

Jegyzetek. IX. 63—76.

A 64—68. versszakok ellentmondásban állanak evvel a szabállyal.

A *sīṣṭa*-k (tudósok, v. ö. XII. f. 82—126.; 195. l.) szerint: *aputra ekaputra. annak nincs fia, kinek csak egy fia van.* A másodikat akkor szabad, ha az első nem volt alkalmas a *śrāddha*-áldozat bemutatására (K.).

63. A szigorú szabály: az olvasztott vajjal való meghintés (M.); a hangnak és szívnek megfőkezése stb. (N.).

64. Ez a tilalom homlokegyenest ellenkezik az előbbi (59—64. vsz.) törvénnyel. H. (255. l.) azt mondja, hogy valószínűleg későbbi hozzáadás, de viszont B. szerint (338. l.) egyáltalában nem következik, hogy ez későbbi hozzátoldás, mert a legrégebbi törvénykönyvek már hivatkoznak rá.

66. *Vena*, *Prthu* apja, egy *rājarṣi* (királyi böcs), istentelen és vallástalan volt, mert nem hódolt a bráhmaunoknak, és elrendelte, hogy alattvalói az istenek helyett neki áldozzanak. Ezért a bráhmaunok *kuśa*-füvel darabokra vágják. Ennyit tud az epikus költészet róla. De hogy ő hozta volna be a *nīyoga*-t, erről sehol másutt nincs szó, csak *Manu* ezen helyén. Valószínű, hogy a *rena* (kévjágyó, lat. *ren-us*?) szó adott alkalmat ezen népetimológiára (B. 339. l.).

68. Ez az ellenmondás bizonyítja, hogy kezdettől fogva nagyon sok ellenzője volt ezen intézménynek, de hogy ezek nem tudták kiirtani, annak legfeltünőbb bizonyítéka, hogy egészen a modern időkig fennmaradt, dacára az özvegyelégetésnek (H. 255. l.).

70. *Vegyén fel fehér ruhát* stb. szószerint: *öt, a fehér ruhába öltözöttet (śuklavāstrāṇi)*, tiszta életűt (*śucivratām*). „Ez a két vers (69, 70) kísérlet arra, hogy az előbbi törvény (a nélkül, hogy le kellene tagadni) korlátolva legyen olyan esetekre, ahol még nincs végrehajtva a házasság” (H. 256. l.).

71. *Az emberiségre vonatkozó hazugság, puruṣāṇṛta*: akkora véték, mint ha valaki embert lop (M.), vagy 1000 rokont öl meg (K.) (l. VIII. 98.). M. és K. szerint arra az esetre vonatkozik ez, hogy a vőlegény halála után nem szabad a leányt másodsor eljegyezni s egy idegenhez adni. A VIII. 227. vsz. szerint ugyanis azt lehetne gondolni, hogy a házasság csak akkor érvényes, ha a hetedik lépés megtörtént (B. 340. l.).

73. L. VIII. 205, 224.

75. Házi munkákból, mint pl. fonás, szövés, stb.

76. Ha a férj zarándokútra megy s pl. egy *tirtha*-(szent-fürdő) helyet látogat meg, akkor nyole évig köteles várni a felesége; ha hadjáratban vesz részt, hat évig; ha pedig mulatság vagy szerelem,

Jegyzetek. IX. 77—94.

pl. egy második feleség szerzése céljából tartózkodik távol, akkor csak három évig kell várnia. Hogy ezen idő eltelte után mi a teendője, erre nézve eltérők a vélemények. *K.* és *N.* szerint ezután köteles a férjét megkeresni; *Na.* szerint ezután máshoz mehet; *M.* szerint nem mehet, hanem ezután is tisztán kell élnie és többé nem mehet férjhez. Ezek az időpontok azonban *Yajñavalkya* törvénykönyve (I. 84.) után ítélve alighanem csak azt jelentik, hogy az asszony ezen idő alatt nem vehet részt játékokban, nem díszítheti magát, otthon kell maradnia stb. (*H.* 257. l.).

77. Azaz nem tartozik a debitum conjugale teljesíteni, de az asszony ellátásáról gondoskodnia kell. Azokat az ajándékokat, díszítő tárgyakat, drágaköveket stb. veheti el, amelyeket ő adott neki (*K.*).

80. *H.* a határozót (*sarvadā, mindig*) nem az igéhez, hanem az állítmányi kiegészítőhöz csatolja: "...és aki *mindig*, állandóan pazarló, annak helyébe mást vehet el."

81. *Aki civakodó* szószerint: *aki nem barátságos dolgokat mond, apriyavādini.*

83. "Az ilyent arra a napra kötéllel stb. meg kell kötni s úgy hagyni, amíg el nem múlik a haragja." (*K.*) A mellőzött feleségnek nincs joga kifogást emelni, hanem a férje házában tartozik maradni.

86. és 87. A legutolsó és leginkább megvetett ember az, kinek atyja a sűdra, anyja pedig a bráhman-kaszthoz tartozik: a *caṇḍāla.* (V. ö. 71, 74. l.)

88. A törvényes kor a 8-ik, illetve 10-ik év, *M.* szerint pedig az az év, melyben a leány a házasságra alkalmas lesz, ami Indiában átlag a 12-ik év. (*H.* 259. l. — V. ö. 53. l.)

92. Az ékszereket vissza kell adnia azoknak, akiktől kapta (*K.*). — A *Mahābhārata*-ban a *svayamvara* ("önválasztás": a leány szabad választása) a fejedelmi leányok kiváltsága, mint a *Nala* és *Damayanti*-léle epizód mutatja. [Magyarra fordította *Fiók Károly.*]

93. *Bühler* szerint fordítom a versszak második részét. Az apa a hibás, ha a leánya nem lesz a kellő időben anyává. *M.* azt mondja, hogy ez a versszak nem származik *Manu*-tól. — A házasságkötés formáit a III. fej. 20—35. vsz. adják elő (I. 69. l.). — A *vő*-díj ezen vsz. szerint tehát meg van engedve a rendes időben kötött házasságnál. (V. ö. *M.* VIII. 204., 366.; IX. 46., 71., 97., 98.)

94. Ez a szabály általában csak azt akarja jelenteni, hogy a menyasszony életkora a vőlegény életkorának egyharmada legyen. (*K.*) Rendes körülmények között csak harmincéves korában végzi el a bráhman ifjú a tanulmányait s csak akkor lehet családfővé,

Jegyzetek. IX. 95–112.

házigazdává (*grhastha*). Aki előbb végzi el, vagy pedig aki nem végzi el az összes tanulmányokat, korábban is megházasodhatik.

95. *H. M.* után így értelmezi e helyet: „Hogyha a férj az istenektől adott feleséget vesz el s törekszik azt cselekedni, ami az isteneknek tetszik, akkor köteles, noha önmaga nem is érez szerelmet, mindig eltartani őt [az asszonyt], ha ez erényes.”

97. L. IX. 69. A vő-díjra vonatkozólag I. VIII. 204. (jegyzet).

98. Aki a leányaért pénzt fogad el a vőlegénytől, az éppen olyan bünt követ el, mint más, aki a gyermekét eladja, csak hogy ennek a tettnek más nevet ad.

99. és 100. L. IX. 71. A vő-díj kérdésénél ezen törvények összehasonlításából látjuk, hogy itt két ellentétes felfogás: egy régi s egy új irány küzd egymással.

102. *Śrīpunsau kṛtakṛiyau*, szó szerinti: az asszony és a férj, akik elvégezték (az előírt vallásos) házassági szertartást.

103. *Ratisamhita*: *B.*: The law... which is intimately connected with conjugal happiness („a törvény, mely szorosan összefügg a házassági boldogsággal“). *H.*: (a rule) founded on love, („egy törvény, mely szerelmen alapszik“).

104. A fiúknak nincs joguk apjuk életében osztozkodni, de az apa bármikor feloszthatja köztük a vagyonát. (*K.*) Az anya vagyonát csak akkor oszthatják fel a fiúk maguk között, ha nincs leánytestvérük (*N.*).

105. „Ha a legidősebb kiválik jó tulajdonságokkal, a többiek pedig hitványok“ (*N.*).

108. Abban az esetben, ha a legidősebb az egész vagyont megtartja magának.

109. Ha a testvérek nem osztozkodnak, hanem együtt maradnak, s a legidősebb a törvény szerint teljesíti kötelességét, akkor az ő vallásos érdemeiben az egész család és nemzetség részesedik; ha pedig nem vallásos, akkor a következő lét számára az egész nemzetségnek vesztét okozza (*K.*).

110. *Kōzelebbi rokon*: anyai nagybátya stb. (*K.*).

111. Ha a testvérek jobbnak látják külön-külön háztartásban élni, ezáltal csak gyarapodik a vallási érdemük, mert *K.* szerint az őt nagy áldozatot ilyenformán minden család külön-külön fogja elvégezni.

112. Az egész örökségből, vagy — az apa életében — a felosztandó vagyomból le kell vonni előre, mint sorrendi illetményt az elsőszülött számára egy huszadrészt, a középső számára egy negyvenedrészt, a legfiatalabb számára egy nyolcvanadrészt; ami megma-

Jegyzetek. IX. 113—121.

rad, azt össze kell adni és egyedül részekben felosztani (*K.*). Ez az eljárás, ha csak három fiúról van szó.

113. Akárhány fiú van a legidősebb és a legfiatalabb között, mindegyik számára előzőleg az örökség *egy negyvened*-részét kell levonni.

114. *Dhanajātānām*: 1. mindenfajta vagyonból, 2. mindenből aminek értéke van. — Ha valamely értéktárgyból csak *egy* van, azt elveheti magának az elsőszülött; abból pedig, amiből sok van, mint pl. tehének stb., minden tizedik az övé (*N.*). — De ez csak akkor áll, ha a legidősebb fiú a rendesnél is kiválóbb.

115. Ezt a szokást manapság már nem követik Indiában, hanem a testvérek egyformán osztozkodnak (*H.* 265. l.). Hogyha a legidősebb nem mulja fölül a testvéreit a tanulásban, azaz a védák ismeretében, kívülről való tudásában (*M. R.*), akkor csak a törvényes részt kapja.

118. Ez a törvény nagyon határozatlan s azért a kommentátorok különféleképpen magyarázzák. A nehézséget az okozza, hogy a testvérek vagy édestestvérek lehetnek, vagy féltestvérek; *K.* szerint a fiúk csak az édes-leánytestvéreiknek tartoznak részt adni; ha a leánynak nincs fiútestvére ugyanazon anyától, akkor a többiek tartoznak neki részt adni. *M.* és *K.* szerint a leány akkor kapja meg ezt a részét, ha nem megy férjhez. Kérdés továbbá, vajjon a fiútestvérek közül mindegyik köteles-e külön-külön egy egész negyedrészt adni, vagy pedig valamennyien együtt annyit, hogy egy fiú részének a negyede legyen. Mi történjék, ha több leánytestvér van? A későbbi időkben a *Dhāya Bhāg*, az örökösödési törvény, csak akkor alkalmazza ezt a törvényt, ha az örökség aránylag csekély; ha nagy vagyonról van szó, a leányok csak a kiházásításuk költségeit kapják meg (*H.* 265. l.). *L. Mayr*, *Das indische Erbrecht*, 152—189. l.

119. Egyiptás állatok pl. a ló, öszvér vagy szamar (*M.*). Az ilyen megmaradó állatot nem szabad eladni s az árát elosztani; úgyszintén nem köteles a legidősebb fiútestvér kárpótlást adni érte a többieknek más érték alakjában (*K.*).

120. A *kṣetraja* (l. 137. vsz.) nem kapja meg azokat a kiváltságos részeket, melyeket a legidősebb fivér, akinek fiaként szerepel a *kṣetraja*, kapott volna. A helyettesítésből származó fiú, az örök-hagyó unokája, csak akkora részt kap, mint az örök-hagyó fiai, tehát ugyanannyit, mint a természetes apja.

121. E szakasz nagyon homályos s azért a kommentátorok egyáltalában nem tudnak megegyezni az értelmet illetőleg. Úgy *B.* mint *H.* a fenti értelmezést fogadják el, mindketten *J.* után indulva.

Jegyzetek. IX. 123—130.

H. (266. l.) így adja vissza az értelmét szabadon: „Mínthogy az ő t. i. a *ksetraja* törvény szerinti atyja (t. i. a fiúgyermek nélkül elhunyt legidősebb örökös) csak megbízás útján lett az ő atyjává, ez a fiú nem előzi meg rangban (ennek az atjának) fiatalabb testvéreit; mínthogy pedig nem előzi meg őket rangban (mint ahogy törvény szerinti atyja megelőzte őket), elveszíti a külön osztályrészt kiváltságát = jogát, noha az ezt az atyát megillette volna.“

123. *Purraja*: 1. a legelső feleség fia, v. 2. elsőszülött bármelyik feleségtől. *B.* az első, *H.* a második értelmezést fogadja el.

125. Ez a szabály homlokegyenest ellenkezik az előbbi kettővel s azért a magyarázók természetesen mindenféle agyafurt okoskodással próbálják az ellenmondást eltüntetni. *M.* szerint a 123—124. versszak csak *arthavāda*, azaz „magyarázat“, kifejtés — vagyis úgy veendő, mintha ellenvetés, idézet volna, amelyet éppen a 125. versszak dönt el. *N.* és *Na.* szerint a 123—124. vsz.-ban említett elsőbbség csak az örökségre vonatkozik, de nem alkalmazható más dolgokra, mint pl. a köszönésre és nem jelenti azt, hogy az áldozatok és más vallási szertartások alkalmával valamelyik elsőbbséget élvezne. *K.* szerint az illető fiúk jó vagy rossz tulajdonságaitól függ az, hogy a két ellenmondó szabály közül melyik érvényes: „Mindazonáltal valószínű, hogy a hindu írók szokása szerint a két összeütköző vélemény egymás mellé van helyezve azzal a céllal, hogy a tudósok találják meg a nehézség megoldását úgy, ahogy éppen tudják“. (*Bühler*, 351. l.)

126. A *subrahmanya*-himnuszokat az *udgāt*-pap egyik segédje mondja el; vagy némelykor maga a főpap, a *jyotiṣṭoma*-nevű áldozatnál. (V. ö. VIII. 210. vsz. jegyz.)

127. Ezen kijelentés által lesz a leány *putrikā*, „fiú-leány“, vagyis fiúsított leány, vagy: fiút nevelő leány. — Ez a megbízás csak a férj beleegyezésével adható (*K.*).

128. *Dakṣa* egyike a *prajāpati*-knak, a „teremtmények urai“-nak, akinek 24, más változat szerint 50 vagy 60 leánya volt. Történetét a *Mahābhārata* mondja el s a *Purāṇa*-k (*B.*). — *Cakre sa putrikāḥ*, szószerint: *tette őket fiúnevelő leányokká*.

129. *Soma*: a hold. A *Kaśyapa*-hoz adott leányok lettek ös-anyáivá az isteneknek, démonoknak, embereknek és állatoknak. — *Dakṣa* örvendő lélekkel adja oda a leányait, mert azok révén fiúnokája lesz, ez pedig annyi, mintha fia volna. — Örömeiben megtisztelti őket ékszerekkel stb. (*K.*).

130. *Tasyām atmani tiṣṭhantyaṃ*, loc. abs.: mínthogy ez a leány az *ātman*-nal, az *én*-nel összefügg, azon alapszik, vagyis azzal

Jegyzetek. IX. 131—140.

egyét alkot (*B.* szerint). — A *putrikā*, fiút nevelő, vagy fiút helyettesítő (t. i. leány) éppen úgy örököl, mintha fiú volna.

131. A fiút helyettesítő leány nem örökli atyjának vagyonát s ezért csak azt örökölheti tőle a leánya, amit férjhezmenetelekor kapott szüleitől és rokonaitól (*N.*). A fia azonban anyai nagyatyjának egész vagyonát örökli.

132. A *śrāddha*-halotti áldozat leírását lásd a 72—75. oldalon.

135. A 185. vsz. rendelkezése szerint az atya visszakapja azt a birtokát, mely a gyermektelenül elhalt fiúé volt. *K.* szerint ez a törvény éppen azt akarja megtiltani, hogy az apa ilyen címen visszavegye a leányának adott birtokot.

136. *Egyenrangú fiút*: azaz, ha a férje ugyanazon kaszthoz tartozott, mint ő (*R.*). — Ez az eset akkor áll be, ha a nagyatjának semmiféle más unokája nincs s ha nincs felesége.

137. *M.* szerint a fiú által, ha ez teljesíti a vallásos kötelességeit, vagyis ha az előírt áldozatokat elvégzi, az atya eljut a tíz mennyországba vagy túlvilágba, a *viśoka*, a „gondtalanság, bánatatlanság“ világaiba. A következő leszármazói által pedig elnyeri a túlvilági boldogság többi, még magasabb fokozatait.

138. A *put* nevű pokolba azok kerülnek, akiknek nincs gyermekük, illetve fiúgyermekük, mert nincs senki, aki az engesztelő halotti szertartásokat elvégezze értük. Minthogy pedig az atya megmenekül ettől, ha fia, vagy fiúsított, illetve fiúunokát nevelő leánya (*putrikā*) van, azért kapta a fiú a *putra*, vagy más helyesírás szerint a *putra* nevet. E szó etimológiája tehát, minthogy a *tra* igető jelentése: *megmenteni*: „a *put*-pokoltól megmentő“. Ezen magyarázatnak azonban nincs tudományos alapja. Nyilvánvalóan nem egyéb, mint népetimológia, mely arra való, hogy a jelentésében elhomályosult *putra* szónak értelmet adjon. A *put*-pokol fogalma is csak mesterséges alkotás, melynek egyetlen célja, hogy e magyarázatnak alapul szolgáljon. A *-tra* képzőnek levezetése a *trāyate* (véd)-igétől, szintén aligha lehetséges. Sokkal inkább valószínű, hogy *putra* a *puṣ* (táplálni, nevelni, nőni)-tővel függ össze. A merész, sokszor egészen kalandos szómagyarázatokat nagyon kedvelték a hinduk.

139. Ezért örökölheti tehát a leánytól származó fiúunoka is az anyai nagyatya egész vagyonát (*Na.*). Mert az ilyen unoka is éppen úgy végezheti a halotti szertartásokat.

140. Az ilyen fiú tehát nem az apai, hanem az anyai ágon való őseiért áldoz. A versszak utolsó része azonban kétértelmű, mert *latpituh pituh* (ennek az atyjának atyjáért) éppen úgy vonatkozhatik magára a fiúra, mint az anyjára, s így kétfélét jelenthet: 1. a fiú

Jegyzetek. IX. 141—155.

áldozhat az anyja atyjának atyjáért (H.), 2. a saját atyjának atyjáért (B.).

141. A *dattrima*, *adományozott fiú* meghatározását a 168. vsz. adja. Ez a rendelkezés sok fejtörést okozott a kommentátoroknak. A kérdés az, vajjon az ilyen kiváló fogadott, illetve helyesebben: *adományozott* fiú csak akkor örököl-e, amikor nincs más örökös, vagy pedig mindenkor részesedik-e a vagyomból. M. és K. véleménye lesz a leghelyesebb, az t. i., hogy az ilyen fiú úgy örököl, mint a 146. vsz. rendelkezése szerint a *ksetraja*, az özvegynek a férj fiatalabb testvérétől származó fia (B. 355. l.).

142. Az *adományozott* fiú nem örökölhet az édesapjától, s azért nem is mutathat be érte halotti áldozatot.

144. A 60. vsz. előírja, hogy hogyan viselkedjék a fiútestvér a bátyjának özvegyével szemben. Ha ezt az előírást nem követi, akkor mindketten kasztjukat veszítik s így a tőlük származó fiú is kasztja-vesztett lesz.

145. Az elhalt férjé az asszony is, s ennek a fia is.

146. Ha az özvegy nem képes az elhunyt férje vagyonát kezelni, a férj testvére és *törvényszerinti* fiának *természetes* apja kezeli a vagyont a fiú nagykorúságáig.

147. Ez a törvény *lelküismeretben* kötelez s azért annál veszedelmesebb annak megszegése. Ez pedig bekövetkezik, ha a szülők akár a legcsekélyebb mértékben is eltérnek a 60. vsz.-ban adott előírástól, melynek célja éppen az, hogy minden bűnös érzékiséget és visszaélést megakadályozzon. (V. ö. 144. vsz.)

150. *Yána*, *szekér* jelentése lehet általában minden, amin helyet változtatni lehet: kocsi, elefánt, ló stb.

151—154. A 151. vsz. szabálya N. szerint akkor alkalmazandó, ha mindegyik feleségnek több fia van, az előbbi akkor, ha csak egy. *Hopkins Jolly* után felemlíti, hogy ezt a szabályt követték a későbbi időkben (H. 271. l.). — Az arány tehát mindig 4:3:2:1, a bráhman-fiú mindig négyszer annyit kap, mint a sűdra. — A sűdra-fiú pedig soha sem kaphat többet, mint atyja vagyonának tizedrészét, mint a következő szakasz előírja. M. szerint csak földet kaphat. Ha nincs bráhman fiú, akkor a tizedrészén felül megmaradó egész vagyont a vájsa- és ksatrija-fiúk kapják (K.).

155. Az ellenmondás az előbbi szakasszal nagyon nyilvánvaló lévén, a magyarázók éppen ebből következtetik, hogy *nincs* ellenmondás, hanem ez a törvény csak kiegészítése az előbbinek. M. és K. magyarázata szerint úgy lehet érteni, hogy ez a tilalom olyan fiúra vonatkozik, aki nem *törvényesen* kötött házasságból származik; vagy pedig úgy, hogy „nem részes az örökségből” a tizedrészén

Jegyzetek. IX. 157—168.

túl, vagyis nem támaszthat igényt, de az atyja adhat neki . . . stb. (B. 358. l.).

157. Az elsőszülött csak akkor kap többet, ha a három felső kaszt valamelyikéhez tartozik.

158. E fiúk meghatározása alább következik (166—178. vsz.). Ezek közül az első hat elvégezheti az összes halotti szertartásokat és örökölhet, a többi hat is áldozhat italáldozatot (vizzel) stb., de nem örököl (K.).

Bandhudayadāh („rokon-örökösök“) és *adāyādabandhavāh* („nem örökös-rokonok“) különféle értelmezéseiről l. *Bühler* 359. l. — „*Rokon*“, azaz: tagjai a nemzetségnek.

161. Aki azt akarja, hogy a következő lét veszedelmeit elkerülje, az gondoskodjék igazi fiúutódokról, mert csak azok végezhetik el eredménnyel a halottakért rendelt szertartásokat. Legjobb az édesfiú, a többi sorban veszít az értékéből, a hat nem öröklő fiú pedig a leghitványabb.

162. Hogyha valaki megbízás útján kapott fiút a feleségétől, de később (pl. gyógyíthatatlannak tartott betegségéből való felgyógyulás után) neki magának is születik vérszerinti fia: az előbb helyettesítés útján született fiú nem örökölheti a vagyont, hanem az igazi fiú lesz a főörökös, a másik pedig a saját édesapjától örököl (K.). (Egyéb magyarázatok: B. 360. l.)

163. Ez is az előbbi esetben érvényes, akkor t. i., ha valaki *fogadott* stb. fiút szerzett magának, mivel betegség miatt már lemondott azon reményről, hogy egyenes leszármazója lesz, de később mégis születik igazi fia. A „*többiek*“ alatt az összesek értendők, kivéve a megbízás útján szerzett fiú, akiről a következő törvény külön intézkedik.

164. *Egy* ötödrészt kap, ha kiváló jó tulajdonságai vannak (M. K.). — N. szerint arra az esetre vonatkozik e törvény, mikor az örökös nélkül levő férj a halála előtt felhatalmazza valamelyik feleségét az utódszerzésre, de ugyanakkor más felesége teherben van s posthumus fiút szül. Ekkor ez utóbbi fiú lesz az igazi örökös. E nézet nem ellenkezik az előbbi felfogással sem.

165. *Gotrarikhāmsabhagināh* (család- (és) vagyonrész-élvezők = osztozók), mint általában az ilyen összetételek, úgy ez is többféleképpen fordítható s így sok értelmet lehet adni a versszaknak. B. fordítását követtem.

166. *Aurasa, vérszerinti fiú*, ezen szótól: *uras, mell*.

168. Ha a szülők nem tudják eltartani a fiút, akkor elajándékozhatják (N.), ha az, akinek odaadják, gyermektelen (K.). A

Jegyzetek. IX. 169—181.

fiút azonban nem szabad megfélemlítéssel, erőszakkal, rászedéssel vagy varázslat útján odaadni (*K. R.*).

169. Csak olyan fiatal embert szabad (fogadott) fiúvá tenni, aki már nem gyermek (*K.*) s aki tudja, mi a fiúi kötelessége.

170. Az ilyen fiút akkor szabad elismerni, ha bizonyos, hogy nem származik alacsonyabb kasztú atyától (*K.*). V. ö. az 54. oldalon mondottakkal.

172. A fiú azé lesz, aki a leányt elveszi, ha az illető nem is apja a fiúnak. A fiú örökölheti anyai nagyatyja vagyont, ha ennek nincs más utódja.

174. *Hasonló N.* szerint a kasztra vonatkozik: „akár ugyanazon kaszthoz tartozik a fiú, akár nem”. De *K. és R. Yajñavalkya*-ra hivatkozva azt tartják, hogy minden fiúnak egyenlő kasztúnak kell lennie s így a „hasonló” szó a vevő-anya lelki tulajdonságaira vonatkozik s értelme: „akár jeles tulajdonságokkal rendelkezik a fiú, akár nem”.

175. *H.* a határozót (*svayecchayā*, a saját kívánsága szerint) nem az igével, hanem a főnévvel (*vidharā*, özvegy, férj nélküli asszony) köti össze s így fordít: „vagy ha a saját kívánsága folytán vált el tőle (a férjétől)”. Mert *Vasiṣṭha* törvénykönyve szerint az az asszony, aki egy méltatlan férjet elhagy s azután másnak a felesége lesz, vagy ha ugyanahhoz tér vissza, „másodszor-elvett” asszony lesz, vagyis tiltott viszonyba jut (*Hopkins* 275. l.).

176. Ezen versszak szerint tehát, ellentétben az előbbivel, mégis meg van engedve a második férjhezmenetel s a gyermekkori eljegyzés nem vehető bontó akadállyal. Látszik, hogy ezen versszak csak közbe van szúrva, mert megszakítja a fiúk meghatározását. (V. ö. *Mayr*, *Das indische Erbrecht*, 108. sk. l.)

178. *N.* szerint a többi felső kasztra is vonatkozik ez a törvény. — Ez a szómagyarázat éppúgy nem állja meg helyét, mint a 138. vsz. nál a *putra* (fiú) etimológiája. *Hopkins* szerint vagy *paraśu*, *fejse* az alapja a szónak, mert ez a kevert kaszt fejszét szokott hordani, vagy pedig *pārasava* s a jelentése: más asszonytól, más kaszthoz tartozó nőtől született (*H.* 276. l.).

179. Ha az atyja, vagy ennek halála után a fivérei beleegyeznek, ő is részt kaphat.

181. *H.*: „Azok, akik más férfiútól származván, némely alkalmakkor fiúknak vannak rendelve, ahhoz a férfiúhoz tartoznak, akitől származnak . . .”. *Prasaṅgād* értelmezésében *B.-t* követtem.

Ez a kijelentés, úgy látszik, megint csak idézet: egy másik iskolának ellenvetése. *K.* azzal az értelmezéssel akarja megoldani a nehézséget, hogy ilyen pótló fiút nem szabad szereznii, ha vérsze-

Jegyzetek. IX. 182 – 187.

rinti (akár egyenesen, akár a *putrika*-leánytól leszármazó) utódja van valakinek.

182. *Ekajata*, egytől született *R.* szerint ugyanazon atyától, *K.*, *N.* és *Na.* szerint ugyanazon atyától és anyától. Ha tehát a fiatalabb fivérnek fia van, akkor nincs szükség a *nyogya*-ra, a helyettesítésre, mert ez a fiú a nagybátyjáért is bemutatja a halotti áldozatot s éppen úgy örököl utána, mintha a saját fia volna.

183. A gyermektelen feleségek számára nem kell fogadás, vétel stb. által pótló-fiúról gondoskodni, ha a férjnek akármelyik feleségétől van fia.

Mindezek a fiúpótlások, úgyszintén a 182. és 183. vsz. rendelkezései csak azt akarják elérni, hogy minden férfiú okvetlenül szerezhessen magának valakit, aki érte a halotti áldozatokat elvégezze. Ennek a legvégső és legfontosabb célnak alá van rendelve minden egyéb, s azért jobb hiányában még a kéteseredetű gyermek (l. 172. és 173. vsz.) is pótolhatja a vérszerinti fiút. Az örökösödés rendjét is ez a szempont irányítja.

A fiúszerzésnek ezen sokféle formája nem egyéb, mint az adoptio elvének nagyon liberális kitégítése. Ezért mondja *Kohler*: „Auch im Adoptionsrechte bewährt sich die hohe Stufe indischer Rechtsentwicklung. Wenige Völker werden ein so artifizielles Rechtsinstitut, wie die Adoption in so durchdachter Weise durchgebildet haben“. (*Kohler*, Studien über die künstliche Verwandtschaft, Zeitschr. f. vergl. Rechtswissenschaft, V. kt., 424. l.) — Mindazt, amit az indiai törvénykönyvek ezen fiúkra nézve rendelkeznek, összefoglalja *Mayr Aur.* Das indische Erbrecht c. művében, 86—128. l.

184. A vérszerinti fiú (*aurasa*) örököl az adott törvények szerint, de köteles eltartani a többi, alacsonyabb fajtájú fiúkat; ha nincs vérszerinti fiú, akkor a második legjobb, a *ksetraja*, következik, utána pedig a *datrima* és sorban a többi, amint a 159. és 160. vsz.-ban fel vannak sorolva.

186. A fiú-örökös az atyjáért, nagy- és dédatyjáért mutat be áldozatot; ennek a fia, az ötödik-ágú leszármazó, addig nem mutat be áldozatot, amíg az édesapja él, de csak a három őseit felmenő ágon mutatja be a speciális kalács- és italáldozatot. Ennélfogva nem is örökölhet atyja dédapjának vagyonából egyes leszármazás címén a testvérek stb. kizárásával. Viszont, *Na.* szerint, éppen ez bizonyítja, hogy az unoka és dédunoka örökölhet.

187. *Bühler* fordítása, mely eltér az összes kommentátorok értelmezésétől. Ezek ugyanis mélyebb értelmet keresnek mögötte, mert hiszen ha ez az egyszerű értelmezés a helyes, akkor az egész

Jegyzetek. IX. 189—200.

versszak fölösleges, minthogy amit mond, már benne foglaltatik az előbbieken. *K.* azt állítja, hogy itt a női rokonokról van szó.

189. A bráhma-kaszt vagyona valamely család teljes kihalása esetén sem szállhat a királyra, hanem csak a többi három kaszté. Az ilyen vagyont adja a király a többi bráhmának (*K.*).

190. V. ö. IX. 59. és 146. vsz. — *K.* szerint ez a törvény azt bizonyítja, hogy az özvegy nem csak a férj *sapinda*-(vérszerinti) rokonától, hanem *sagotra*-(nemzetségbeli) rokonától is nevelhet örököszt.

191. Ha egy asszony kétszer megy férjhez egymásután s mindegyik házasságából van fia, mindegyik fiának csak azt adhatja, ami a fiú édesapjától származik. — Ezen vsz. szerint tehát szintén meg van engedve a második házasság. V. ö. 176. vsz.

192. A *hajadon* leányok ugyanannyit kapnak az anyjuk hozományából vagy más személyes vagyonából, mint fivéreik; a *férjes* leányok pedig, mint a 118. vsz. az apai vagyona nézve előírja, csak egy negyedrészt (*K. R.*).

194. A VIII. 416. vsz. szerint az asszonynak nincs semmi vagyona, vagyis nem szerezhethet magának vagyont üzlet, kereskedés, földművelés stb. útján.

196. *Bhartur eva tad isyate*, szószerint: a férj számára van rendelve, Manu s mások által (*K.*). A házasságkötés különféle formáit a II. fej. 20–35. vsz.-ai írják le (l. 69. l.). Ezen különféle házasságkötéseknek is ugyanaz a céljuk, ami a fiúpótlásoké. V. ö. a 183. vsz. jegyz.

197. Ez a törvény az *asura*, *rakasa*- és *paisaca*-házasságra vonatkozik. Ezeknek meghatározását l. a 69. l.-on. *Kohler* rámutat arra, hogy az indiai jog ezen különböző formák által elismeri a polgári házasságot is. (*Kohler*, Indisches Ehe- u. Familienrecht, Zeitschr. f. vergl. Rechtswissenschaft, III. kt. 352. l.)

198. Ha egy férjnek több, különféle kasztokhoz tartozó felesége van s közülök meghal valamelyik gyermektelenül: a bráhma-kaszthoz tartozó feleség leánya kapja meg az elhunytnak személyes tulajdonát (*K.*).

199. *Na nirharam kuryur, ne csináljanak „kivevést“* azt is jelentheti, hogy ne vegyenek igénybe, ne vegyenek el, ne költsenek semmit a közös vagyonból. *H.* ilyen értelmezést ad s *B.* is jobbnak tartja, mint a másikat, mely *K.* magyarázatát követi.

200. *Patanti, kasztjukat vesztik*, szószerint: leesnek, lesüllyednek. *Patyau jivati, a férj élén*, vagy a mellékmondat igéjéhez vonható (*dhrto bhavet: viseltetnék*), vagy a főmondatéhoz (*bhajeran: osszák fel*). Eszerint kétféleképpen fordítható: 1. azt az ékszert,

Jegyzetek. IX. 201—211.

melyet a férj életében hordanak az asszonyok, ne osszák fel az örökösök, t. i. a férj halála után; vagy 2. azt az ékszert, melyet az asszonyok viselnek, ne osszák fel az asszonyok a férj életében, hanem t. i. csak a halála után. *B.* az első értelmezést fogadja el.

201—203-ban *H. kliba* t „impotent“-tel fordítja.

203. Az eunuch *nijoga*, *helyettesítés* által lehet atyává (*K.*). A kommentátorok eltérő véleményen vannak arra nézve, hogy a 201. vsz.-ban felsoroltak közül kik köthetnek törvényes házasságot.

204. Ez akkor érvényes, ha a testvérek atyjuk halála után nem osztották meg a vagyont, hanem együtt maradtak.

205. Ha a testvérek nem a védákat tanuló bráhmaṇok, hanem kereskedők, földművelők stb., akkor a közös keresetből nem illeti meg a fivért az elsőszülöttség alapján a 112. vsz.-ban megállapított különrészt, ha a vagyon szétosztásra kerül, mert ez a vagyon nem örökség útján illeti meg őket.

206. Amit valaki a tudománya alapján szerez: tanításért, jogi tanácsadásért stb. — az olyan birtok után nem illeti meg a testvéreket az örökségi rész, ha osztozkodásra kerül a sor. — *Madhuparka* (méz-keverék, I. *M.* III. 119—120.; 71. l.) nemcsak azt az ajándékot, díjat jelenti, melyet valaki a mézes kaláccsal bemutatott áldozatért kapott, hanem általában minden ajándékot, melyet valaki a *madhuparka* alkalmával kapott, tehát mindenütt, ahol a mézeskeverék szerepel (*B.* 374., *H.* 282. l.).

207. *J.* szerint. A kommentátorok magyarázata arra nézve, hogy miért kell egy „csekélységet“ adni neki, nagyon erőltetett: „azért, hogy jövendő viszálykodásoknak (t. i. a lemondó testvér fia részéről) eleje vétessék“ (*B.* 275. l.).

208. A 205. versszak azt mondja, hogy a közösen szerzett birtokot egyenlően kell felosztani. Ez a szabály tehát módosítása az előbbinek.

209. *J.* szerint. Ha valamelyik örökös visszaszerez egy régi követelést, jogtalanul használt földet, vagy más birtokrészt, melyet sem az atya, sem a nagyatyja nem tudott törvényes eszközökkel vagy erőszakkal visszaszerezni, akkor az az illető örökösé lesz (*R.*). *H.* nem fogadja el ezt az értelmezést, hanem szerinte „valamelyik fiú“ helyett az „atya“ veendő alanyul: az atya nem kényszeríthető arra, hogy az eképpen visszaszerzett birtokot a *fiával* megossza. Szerinte ez az egyedül lehetséges értelem. *B.* is ezt követi, de nem nyilatkozik az előbbi értelmezés ellen; szerinte *M.* kommentárja ehhez a szókához nagyon romlott. Ez pedig bizonyára annak a jele, hogy a másolók nem tudták megérteni e helyet.

211. Ha a testvérek közül az osztozkodás alkalmával vala-

Jegyzetek. IX. 212—227.

melyik *parivrajaka*, *vándorló szerzetes*, vagy ha más ok miatt nem veheti át az örökségét (*K.*), azért nem veszíti el az igényét. Ha valamelyik testvér meghal, az örökösei kapják meg az őt illető részt.

212. *Bühler* fordítása. A nehézség e szakasznál az, hogy nem lehet tudni, kire vonatkozik: az olyan testvérré-e, akiről az előző szakaszban van szó, t. i. aki nem vette át a maga részét, amikor az örökséget megosztották — vagy pedig az olyanra, aki vagyonszövetségben él a többivel és örökösök hátrahagyása nélkül hal meg. Az örökösök sorrendjére nézve is eltérő a magyarázók véleménye. (*B.* 377. 1. részletesen felsorolja a különböző véleményeket.)

213. Az ilyen elsőszülött csak annyit kap az örökségből, mint a többi. A kiváltság: a legidősebbet megillető tisztelet, pl. köszönés (*M.*).

215. Az atyának különben más törvénykönyvek szerint joga van tetszése szerint elosztani a vagyont.

216. Ha a fiúk kivánságára atyjuk kiadja a részüket, akkor ennek halálakor nem kapnak részt atyjuk hagyatékából, hanem csak azok a fiúk örökölnek, akik az osztzkodás után születtek. De ha valamelyik fiú, aki már kikapta a maga részét, ismét visszatér atyjához és nála él, az ilyen atyja halálakor újra megosztozik mindazon fivéreivel, akik atyjuknál laktak (*K.*).

217. A 185. vsz. pedig azt mondja, hogy az *atya* örököl ilyen esetben. *K.* éppen azért úgy akarja megoldani az ellenmondást, hogy az atyát is beleérti, tehát szerinte a szülők közösen örökölnek.

218. Tehát nemesak a vagyont, hanem az adósságot is fel kell osztani (*K. N.*) s ebben a tekintetben nincs semmiféle különbség az elsőszülött fiú s a többi között.

219. A mindennapi élethez szükséges tárgyak vagy szolgák megmaradnak mindenkinek személyes birtokában. — *Yogaksema*, *vallási célra használt birtok* értelmét a kommentátorok sokféleképpen adják vissza. *Bühler* ezt tartja a legjobbnak (*B.* 399. 1.).

221. *Dyuta*: a 223. vsz. meghatározása szerint általában *életlen* tárggyal üzött szerencsejáték, elsősorban a kockajáték; *samāhwaya. kihívás: élő* állatokkal üzött szerencsejáték, különösen a kakasvagy kosviadal (*K. Na.*). — *Rājya* szójáték útján egyszerre jelenti a királyságot és a királyi fényt, dicsőséget.

224. A játékosokat és azt, aki játékházat tart (*sabhika*), büntesse meg a király aszerint, hogy mekkora vétséget követett el az illető, a keze stb. levágásával vagy botbüntetéssel; a súdrát pedig, aki a három felső kaszt jelvényeit, a szentelt zsinórt és botot viseli, ülesse meg (*K.*).

227. Ez a szigorú törvény azonban hiábavaló volt. A hinduk-

Jegyzetek. IX. 228—248.

nál éppen úgy, mint általában a keletiekéül, megmaradt a játékszenvedély egészen a mai napig. A költészetben és irodalomban is kedvelt téma, mint pl. *Nala* története mutatja. *Hopkins* említi, hogy a későbbi időkben a királyok maguk állítottak fel királyi játékházakat s az engedély nélkül üzött játékot megbüntették. Ilyenformán legalább szabályozni akarták a bajt, ha már kiirtani nem tudták. E kérdésnek nagy fontosságát semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy *Manu* a törvénykönyvében közvetlenül az örökösödés után tárgyalja. Mert a játékszenvedély akkora volt, hogy nem ritkán egész vagyonát is eljátszotta a játékos.

Kalpa: teremtési korszak. A *lét kalpa*-kra van felosztva, melyek elképzelhetetlenül sokáig tartanak (l. a 301. vsz. jegyz.). *K.* azonban egyszerűen az ősidőket érti alatta, *Na.* pedig azt mondja, hogy ez *Nala*, *Yudhishtira* és mások történetére vonatkozik. *Bühler* és *Hopkins* kétségtelennek, illetve nagyon valószínűnek tartják, hogy csakugyan ezen történetekre céloz e versszak. *H.* még megjegyzi, hogy a játékra vonatkozó törvények legnagyobb része csak nagyon későn, hosszú idővel az epikus költészet befejezése után került a kódexbe, mert *M.* e törvények legnagyobb részét elhagyja. (*H.* 286. l.)

228. Ez a büntetés, mint a következő szakból következtetni lehet, pénzbüntetés is lehet.

230. Ezek ugyanis nem képesek megfizetni a pénzbüntetést.

239. Szó szerint: „mint számalom nélküliek és mint tisztelet-nélküliek“, *nirdaya niramaskaras*.

240. *Purve, előbbieik*, vagy: *elsők* — vagy: az *előbb* említettek; vagy: az *elsők*, azaz a három felső kaszt.

242. E törvény összeegyeztetése az előbbiekkal szintén nehézségeket okoz a magyarázóknak.

245. Az a bráhman, aki elvégezte összes tanulmányait, olyan mint a világ ura, a hódító király, mert ő is legyőzte az egész világot. Ezért méltó arra, hogy a király által visszautasítandó pénzt ő kapja meg, ha a király esetleg sajnálná a vízbe dobni. — *Vedapáragah*, szó szerint: *a véda másik partjára jutott*; (hasonlat a folyón való átkelésről.) — *Dandā*: bot, átv. ért.: büntetés; *dandadhara*: *pálcátartó*, vagyis büntetést kiszabó.

246. *Hosszú életűek*: száznál (t. i. évnél) is tovább élnek. *R.*

248. *M.* szerint olyan büntetéseket kell alkalmazni, melyek hosszú ideig tartó fájdalmat okoznak; *K.* szerint testi büntetést, kínzást és vagyonelkobzást stb.; *R.* szerint megcsonkítást, forró olaj megítatását stb. — *Araravarujaja*: „a nem legjobb kasztból v. kasztokból született“ vagyis: aki nem tartozik a felső kaszthoz vagy

Jegyzetek. IX. 250–272.

kasztokhoz. A magyarázók többsége szerint a sūdra értendő alatta, *Ra*, szerint a ksatrija stb., tehát a három alsó kaszt.

250. Itt végződik tehát a VIII. fejezet elején (4–7. vsz.) felsorolt 18 fejezetnek, jogcímnek tárgyalása. A következő törvények már csak a király kötelességeiről szólnak.

252. *Kaṅṭakodddharana*, szószerint: *a tövis(ek) kihúzása*, vagyis a hitvány emberek kipusztítása.

256. A király a kémek útján mindent lát: a kémeket használja a saját szeme helyett. (*K.*) *Bühler* fordítása a helyes, míg *Hopkinsé* kétségekívül nem jó: „A király, kinek a szemei a kémei, látni tartozik, hogy a tolvajok, akik mások javait ellopják, kétfélék: (az egyik) a nyílt, (a másik) a rejtett.”

258, 259. A felsorolt gazemberek neveit a kommentátorok különféle képpen és némelyiknél nagyon eltérően magyarázzák. (*L. B.*, 387. és 388. l.)

261. *Anekasamsthanaib*, *különféle álsruhakat viselővel*, *K. sz.*: „különféle helyeken elhelyezettekkel.”

267. *Utsahayet*: *öszönözze őket* [a bűnre] (*G. N.*), vagy *utsadayet*: *tegye őket tönkre*, pusztítsa el őket. (*K.*)

268. Lépre kell eselni őket és olyan helyre vezetni, ahol a király emberei letartóztathatják őket. A felsorolt módok csak példák. A bráhma paphoz olyan ürügy alatt kell csábítani őket, hogy az meg tudja mondani mit tegyenek, hogy a reményeik teljesejdenek. (*K.*)

269. Ezen versszak értelmezése, *Bühler* szerint, kétséges. Egyik magyarázat sem kielégítő, különösen ami *mūlaprayihitāh* jelentését illeti. — A rokonok stb. *K.* szerint csak akkor büntetendők, ha bűnrészesek. Nagyon különös, hogy ezen törvény szerint ilyen esekélyesség is, t. i. a gyanús ember *óvatossága* már elegendő a bűnösége megállapításához, a következő versszak szerint pedig ellenkezőleg teljesen kétségbevonhatatlan bizonyíték szükséges.

270. *Na... ghatayet. ne büntesse testileg. v. ne végeztesse ki.* Egyre megy, mit értünk „testi büntetés” alatt. *H.* a 248. versszaknál *hanyat (ölje meg)* jelentésére nézve idézi, hogy *M.* a sūdra „testi büntetése” alatt mit ért: „[A király] az olyan sūdrt, aki megrabol vagy megijeszt egy bráhma, kínozza meg azáltal, hogy karóba húzatja őt, megvágatja a húsát, megtöri a tagjait és megesonkítja őt késekkel”.

272. „*Sāmantāmscaiva coditan* más értelmezéssel így is fordítható: „Az országrészekben őrséggel megbízottakat s azokat az alattvalókat, akiket erre a célra rendelt, ha rablótámadások alkalmával semlegese (tétlenek) maradnak, úgy büntesse rögtön, akárcsak a tolvajokat”.

Jegyzetek. IX. 273—288.

273. Ez olyan bráhma-nokra vonatkozik, akik nem teljesítik a vallási kötelességeiket, de azért elfogadják az áldozati ajándékokat s ezekből tartják fenn magukat. Az ilyen ember olyan, mint a tolvaj (*Na.*), mert a keresetét nem érdemli meg. A király különben is köteles ügyelni arra, hogy minden kaszt az előirt kötelességeit teljesítse. V. ö. VIII. 41., 42., 46.

278. Akik tüzet adnak: azért, hogy a tolvajok melegegjenek (*M.*); azért, hogy azzal gyűjtogassanak, azaz házakat felgyűjtsanak. (*N.*)

279. *Aki lefolyatja egy tónak a vizét, tadāgabhedakam*, szó szerint: a tó-töröt, vagyis azt, ki a tónak a gátját vagy falát áttöri, úgy hogy a víz kifolyjon. (*N.*) Minthogy a nyári időszakban rendkívül nagy a szárazság, roppant súlyos vétséget követ el, aki az ilyen vízmedencét elrontja. A zarándokhelyek s egyes templomok mellett azonkívül szent tavak is voltak, rituális fürdők céljára. Az ilyen merénylőt vagy vízbe kell fojtani, vagy pedig „egyszerű” testi büntetéssel kivégeztetni, azaz lefejezéssel, (*Na.*) vagyis nem szabad őt előbb megcsónkítani. Pénzbírság valószínűleg akkor alkalmazandó, ha a vétkes a magasabb kaszthoz tartozik, vagy pedig mindannyiszor, valahányszor az illető képes helyrehozni az okozott kárt. *N.* szerint a szigorúbb büntetés akkor jár ki neki, ha *kāmatah*, *készakarva* követte el a bűnt; ha *nem* készakarva tette és helyrehozza a kárt, akkor pénzbírságot fizet. *R.* szerint azért érdemli a halálbüntetést, mert sok *kofi* (tízmillió) élőlény halálát okozza, t. i. a tóban élő állatokét.

282. Vagy pedig fizessen a *caṇḍāla*-nak (a legalsó néposztályból való utcaseprőnek), hogy az tegye helyette. (*M.*) — *Anāpadi, kényyszerítő ok nélkül*: ha nem kell félnie tigrisektől stb., vagy ha nem beteg. (*R.*)

283. *Āpadgato, akit kényyszerűség, szerencsétlenség ért utól*: ha az előbb említett okok közül valamelyik megvan.

287. *Samair hi viṣamaṇ yas tu cared*, szó szerint: *aki egyenlőkkel egyenlőtlenül bánik*, *B.* szerint: „aki tisztességes vevőkkel tisztességtelenül bánik”. *H.* szerint: „ha bárki egyenlőtlenül jár el (olyan dolgokkal), amelyek egyenlők.” A fordítás *K.* értelmezését követi, alapján véve mindegyik ezt jelenti.

288. *K.* így értelmezi e versszakot: „A börtönházakat az egész világ előtt látható királyi országúton állítsa fel [a király], ahol lábukon és kezükön bilincset viselve, éhségtől és szomjúságtól gyötörve, hosszúra nőtt hajjal, körömmel és szakállal, lesóványodva láthatók legyenek a gonosztevők és mindenféle meg nem engedett tettek elkövetői, a vétkes tettektől való elrettentés céljából.” *H.* véle-

Jegyzetek. IX. 289—301.

ménye szerint (296. l.) nem valószínű, hogy abban az időben, melyben e törvény keletkezett, már börtönök léteztek volna: inkább valami kaloda vagy pellengér-féle intézményre kell gondolnunk. — *N.* szerint *dubhkhita*, *megnyomorítva*: éhségtől stb. megkínózva; *vikrtā*, *megesűfítva*: levágott kézzel, hosszú hajjal, szőrrel, körömmel, szakállal.

289. *K.* szerint olyan rongálásokról van szó, melyeket valaki a királyi palotán vagy váron stb. követ el.

290. *Anāptau*, *Jolly* szövege *K.* után; *anāptaiḥ*, *M.*: *anāpte*, *Na.* — A kommentátorok ingadoznak e három var. l. között s ezek szerint a varázslás stb. akkor büntetendő, ha *nem* rokon ellen történik, ellenben a férj és rokonok ellen meg van engedve (*N.*) az olyan varázslás, mely az illetőt teljesen a varázsló akaratának veti alá. — A mások élete ellen irányított varázslás sikertelen kísérlete pénzbüntetéssel sújtandó, míg ha sikerül, úgy büntetendő a tett, mint a gyilkosság (*M. K.*).

291. *Bijotkrasṭhā*, *aki felszedi a magot*, *N.* szerint az olyan, aki vetéskor elpusztítja a már elvetett magot, hogy ezáltal emelkedjék a gabona ára (!). — *K.* nem fogadja el ezt a naiv magyarázatot, hanem *bijotkrasṭā*-t olvas: aki a vetőmagot „felemeli“, javítja, vagyis az olyan, aki csak felül tesz jó magot, hogy a vevőt rászedje.

292. A büntetést a *kaṇṭaka* (tövis, gaz) szó szuggerálja: a tövist is éles késsel kell kivágni.

293. Vagyis a büntetés változik a körülmények s az ellopott tárgy jelentősége szerint.

294. Ez a *nitīśāstra* (uralkodástan, államkormányzás tana) főtétele. A második rész így is fordítható, ha a 3. és 4. *pāda*-t egy mondatnak vesszük: „ez a hét alkotó elem [együtt] egész (tökéletes) királyságnak neveztetik“.

295. Szó szerint kb.: „A királyság ezen hét alkotó elemének, amilyen a soruk, a nagy szerencsétlenségét, aszerint, amint valamelyik előbbre való (*pūrvam pūrvam*), [úgy] ismerje el súlyosabbnak“.

296. *Tridaṇḍavat*, *mint [a kolduló szerzetes] hármashotjánál*, szó szerint: „a hármashotként“; a vándorló vezeklő, *parivrājaka* vagy *tridaṇḍin* három botot visz magával, melyek jelképezik, hogy uralkodni törekszik a gondolatain, szavain és tettein (*M. XII. 10.*). Ezen három bot össze van kötve s egyik olyan fontos, mint a másik.

301. Négy világekorszak van: 1. a *krta* vagy *satya*, 2. a *tretā*, 3. a *drāpara*, 4. a *kalī*. Ezek közül a három első már elmúlt, a negyedik, melyben most élünk, Kr. e. 3102-ben febr. 17. és 18.

Jegyzetek. IX. 302—320.

közt éjjélkor kezdődött és 432,000 esztendeig fog tartani. Az első korszak, az aranykor, volt a legjobb és a leghosszabb, mert 1.728,000 esztendeig tartott. A többi korszak egyre rosszabbodott és rövidebb lett. A második, vagy ezüst-korszak, 1.296,000, a harmadik 864,000 esztendeig tartott. (*Monier-Williams*, s. v. *kali* etc.)

302. A király viselkedésétől függ országának boldogsága: minél jobban teljesíti a kötelességeit, annál jobban közeledik az ország állapota az aranykorhoz. Ha alszik, vagyis ha tétlen és hanyag, akkor az ország olyan, mint a *kali* korszak (*K.*), vagyis a vas- vagy jelenkor bajaiban sanylődik; ha ébren van, vagyis legalább némiképpen törődik a dolgaival, az alattvalók máris olyan boldogok lesznek, mintha a harmadik vagy réz-korszakban élnének.

308. A hamis tanúk kerülnek *Varuna* bilincseibe. L. VIII. 82. vsz.

309. Amint örvendenek az alattvalók, ha a teliholdat látják, épp úgy örvendenek, ha látják, hogy a király [hatalma] teljes a hét alkotó elem által (*Rā.*).

310. *Syāt, legyen*, lat. *sit* vagy feltételes mondattal fordítható (*B.*), vagy felszólítóval (*H.*).

312. Más országában úgy fékezi meg a gonosztevőket, ha az idegen rablókat stb. is elfogja, ha az ő országában garázdálkodnak (*K.*).

313. A király ne haragítsa meg a bráhmant azzal, hogy elveszi tőle a birtokát (pénzét) stb. (*N.*). — A bráhmanok ugyanis haragjukban átkokkal és ráolvasásokkal megölhetik őt (*K.*). Még ha (az említettek szerint) ilyen kitünő is a király, mégis függ a bráhmanoktól (*R.*). — *H.* szerint (300. l.) ez és a következő versszakok 319-ig valószínűleg későbbi hozzáadás.

314. *H.* nem elég találóan az állítmányi kiegészítőket (*sarvabhakṣo—apeyas—kṣayi*) jelzőknek veszi s ezáltal megváltozik a szerkezet: „... akik által létrejött a mindent megemésztő tűz, az ihatatlan vizű óceán, a fogyó ... hold”. *B.* felfogása a helyesebb, amint a *Mahābhārata*-nak általa idézett helyeiből kitűnik. (398. l.)

315. *Devān kuryur adevāṃs ca: isteneket teremthetnének és nem-isteneket* (azaz: embereket); *B.* szerint: és az isteneket nem-istenekké tehetnék, azaz „megoszthatnák istenségüktől”.

316. Az istenek csak úgy tarthatják meg a hatalmukat, ha az emberek a bráhmanok útján mutatják be az áldozataikat.

317. Akár áldozati a tűz, akár pedig közönséges.

319. Vagy *Nā.* szerint: Ez, t. i. a bráhman, legmagasabb istenség.

320. A megfékezés varázslással stb. történik (*K.*).

Jegyzetek. IX. 321—336.

321. A tűz vízből eredt, mint a villám mutatja (*R.*). — A meglevő irodalomból nem lehet megállapítani, hogyan eredtek a ksatriják a bráhmaonoktól (v. ö. *B.* 399., *H.* 302.).

323. Ez a törvény, úgylátszik, a beteg vagy haldokló, vagy pedig az elöregedett királynak szól. Ha nem tud csatában meghalni, akkor megégetteteti vagy vízbe ölheti magát (*M.*); vagy kiéheztetheti magát (*K.*). — *B.* szerint (339. l.) a későbbi időkben voltak olyan királyok, akik teljesítették e parancsot. Nagyon valószínű, hogy e törvény eredeti értelme inkább óhajtás, mint parancs és csak a csatamezőre vonatkozik, mint ahol legszebben hal meg a király. A későbbi aprólékos és betűszerinti magyarázat, amelyre különben is nagyon hajlik a hindu, könnyen félrevezette az embereket.

329. A vájsa főfoglalkozása az állattenyésztésen kívül a kereskedés. Ő tartozik ismerni a kereskedelmi cikkek értékét és tudni (*M.* szerint), hogy melyik cikk melyik vidéken drága, melyiken olcsó.

334. A tökéletességre törekvő bráhmaon négy fokozaton (*āśrama*) megy keresztül: 1. a védatanuló (*brahmacārin*), 2. a családfő (*grhastha*), 3. az erdei remete (*vānaprastha*), 4. a vándorremete (*sannyāsīn*) fokozata. Elsősorban a családfőnek van szüksége a sūdra szolgálatára.

336. A X. fejezet azon törvényeket adja elő, amelyek kövendőek, ha valaki nem élhet a saját kasztjának szigorú szabályai szerint.

MUTATÓ.

(A jobbról álló számok az oldalszámot jelentik.)

Adakozás , XI. fejt.	187	<i>artha</i>	67, 91
Adás-vétel visszavonása,		jelentése, 8. 43	200
8. 222—228	124	<i>asamvra</i> -pokol	77
<i>adharna</i> , 8. 304	133	<i>Asoka</i> király	44
1. <i>dharma</i>		<i>asvamedha</i> lóáldozat	83, 189
<i>adhvaryu</i> -pap, 8. 209	122	<i>aurasa</i> (vérszerinti) fiú, 9. 166	165
Adomány visszavétele,		<i>ácarya</i> , főtanító	65
8. 212—214	123	Áldozatok fajjai, bemutatói,	
adoptio, 1. Örökbefogadás		8. 209	216
Adó és vám, 7. 127—139	95	fontossága	70
1. Dézsma, illeték		Áldozati díj 1. <i>daksinā</i>	
Adósság, 8. 47—59	104	tárgy, 11. 1—35	187
behajtása, 8. 49	201	Államkormányzás elvei,	
és kamat, 8. 138—178	114	9. 294—312	180
<i>Agni</i> tűzisten	73	Állatölés kiengesztelése,	
és a király, 9. 303; 310	181	11. 127—146	190
<i>agnihotra</i> tűzáldozat, 9. 36—43	188	Állatviadal, 9. 223	172
Ajándék, 4. 186—198	79	1. Játék	
elfogadása, 4. 84—91	77	Árak ellenőrzése, 8. 401, 402	144
10. 100 sk.	186	jegyzet	228, 229
nem tartozik a közös va-		<i>arya</i> = árja . 79, 119, 176, 260	
gyonhoz	170	föld	61
<i>Ajigarta</i>	186	ember kötelességei	64
<i>Aksamālā</i> , 9. 23	148	nyelv (szanszkrit)	185
Alamiznaadás	71	<i>āsrama</i> , 4 életfokozat	45, 90
-kérés, 2. 48—57	62, 66	jelentése, 8. 390	227
<i>anuloma</i> (törvényes) házas-		<i>ātman</i> , „Én” természete,	
ság, 10. 5—42	185	12. 12—23	193
<i>Āṅgiras</i>	65	felett való elmékedés	
<i>apavidhā</i> (megtagadott) fiú,		12. 82—126	194
9. 171	166	Bali -áldozat	70, 72
<i>Arka</i> (a nap) s a király,		a király jövedelme, 8. 307	222
9. 303, 305	181	Becsületsértés, 8. 266—278	129

Betörés a király kárára, 9. 280	179	örököl örökös hiányában,	
Betörő büntetése, 9. 276 . . .	178	11. 188	168
Bér megtagadása, 8. 215—218	123	rangja	65
Bíró kötelességei	99	<i>śiṣṭa</i> -fokozata	194
Bírság, 8. 331	224	vagyona sérthetetlen,	
1. Pénzbírság		9. 189	168
Birtok és tulajdon, 8. 201 . . .	216	védatanító	61
<i>Bharadrāja</i>	187	<i>brāhmaṇa</i> l. bráhman	
<i>Bhṛgu</i> 9, 57, 61, 82		Bráhmanizmus	43
<i>Brahman</i> 9, 41, 44, 81, 88, 89,	90, 130	Börtön elhelyezése, 9. 288 179,	248
és a tanú, 8. 81	108	Bőjt fajai, 11. 200—266 . . .	191
négyarcú, 8. 11	197	<i>Buddha</i>	44
törvényszéke, 8. 11	101	Buddhisták istentagadók,	
egyesülés <i>B.</i> -nal, 12. 82—126	194	8. 309	223
<i>brahman</i> -pap, 8. 209	122	Buddhizmus	22
<i>brahmāñjali</i> -szertartás	63	Büntetés, 7. 1—34	90
<i>Bráhman</i> szó indokolása	33	szükséges, 9. 263	177
Bráhman		Büntetőjog	99
a király helyettese, 8. 9	100	Bűnbánat, 11. 227—226 . . .	192
a király tanácsadója,	91	Bűnbocsánat, XI. fej.	187
8. 20	197	Bűnök	91
az elkobzott vagyont kapja,		Bűnös újrászületése, 12. 52—69	194
9. 244—245	175	Büntett következményei,	
büntetése, 9. 241	174	11. 44—54	188
bűnbánata, 11. 193—199	191	<i>Candra</i> , a hold s a király,	
és ksatrija, 9. 313—325	182	9. 303, 309	181
— férj sűdra fia, 9. 178	167	<i>Candragupta</i> király	39, 44
— fiú öröksége, 9. 149—153 . . .	164	<i>caṇḍala</i> vegyes kaszt 40, 71, 74, 84	
foglalkozása, 4. 1—12	75	9. 87	156
hatféle, 10. 74 sk.	186	8. 373	227
főerenye, 12. 82—126	194	nő, 8. 373	141
hatalma és méltósága,	188	<i>cāndrāyana</i> , holdvezeklés, . . .	87
9. 314—319	182	11. 212—226	192
istenség, 9. 317—319	182	Civakodás bráhmanok közt,	
11. 72—90	189	8. 390	143
kaszt keletkezése	37	<i>cīna</i> -kaszt, a kínaiak	41
kiválósága	60	10. 43—45	185
kiváltságai	18	—Családalapítás ideje, 3. 1—19	68
kötelességei, 8. 412	145	—Családfő, <i>gr̥hastha</i>	45
nem végezhető ki, 8. 380	141	—Családi fegyelmezés, 8. 299	222
nő, 8. 377	227	Csalás arannyal, 9. 292	180
-ölés kiengesztelése,		árúval, 9. 287	179
11. 72—90	188	vetőmaggal stb., 9. 291	180
		Csempészet, 8. 399	144

Csonkítás l. Testi büntetés

Dakṣa , 9. 128	161
<i>dakṣinā</i> , áldozati díj, 8. 206	217
8. 303	133, 222
<i>Daṇḍa</i> , Büntetés	90
<i>dasyu</i> , bemészülött stb. 96,	106,
	185
jelentése, 8. 66	203
<i>datṭrima</i> (odaajándékozott)	
fiú, 9. 168	166
<i>dāli</i> , a király gyümölcsilletéke, 8. 307	223
Dézsma, 8. 307	222
<i>dhanu</i> , (ij) hossz mérték meghatározása, 8. 237 126,	218
<i>dharma</i> , 8. 134	114
<i>dharma</i> 7, 67, 91, 100, 109, 133,	147, 158
jelentése	197, 200, 201
<i>Dharma</i> , <i>Dakṣa</i> veje, 9. 129	161
és <i>Adharma</i> istenítéletnél, 8. 114	208
<i>dharmaśāstra</i>	8, 61
8. 1	196
<i>-sūtra</i>	8
<i>draviḍa</i> -törzsek, 10. 43 -45 .	185
<i>drona</i> , ürmérték	95
8. 320	223
<i>drāpara</i> korszak, 9. 301 .	59, 181
Egyedárú , a királyé, 8. 399	144,
	228
Egyszer-született, a sūdراكaszt	185
8. 270	221
Elhunytak szellemei	73
Elmélkedés, 6. 61—85	88
— Elsőszülött fiú jogai, 9. 105—126	158
jog megszűnik, 9. 210—213	171
Erdei remeték kötelelességei .	87
Eretnekek	44
— Erények	63, 66, 89
Erőszak, 8. 344—351	137
8. 344	225
— nemi, l. Házasságtörés	

l. Testi sértés, Tettlegesség

Eskü, 8. 109, 110	206
Eszköz, 4 <i>upakrama</i>	94
4 <i>upaya</i> , 8. 190	215
Életfokozat, <i>aśrama</i> , 9. 334	251
Érzékek megfékezése, 2. 88—100	63
Felavatás	62
Felebbezés, 9. 233—234	173
— Feleség földadatai, 9. 11	147
— kötelelességei, 9. 27	149
— kötelelességei és jogai, 9. 84—87	155
— tulajdont nem bírhat, 8. 416	145
— választása	68
— Férj és feleség, 9. 52—54 .	150
— helyettesítése, 9. 57—70 .	152
— Férjválasztás, <i>svayamvara</i> , 9. 92	156, 234
— Fiú atyjától örököl, 9. 191 .	168
— pótlása, 9. 127—140	161
— tulajdont nem bírhat, 8. 416	145
— tizenkétféle, 9. 158—183 .	164
— Fiúgyermek a férjé, 9. 32 .	150
— fontossága, 9. 137—138 .	162
— Fiúsítás, l. fiú pótlása	
Fizetés l. <i>dakṣinā</i>	
— Fordítás külső formája	27
— Forrásmunkák	28
— Főbűnök, 9. 235	174
11. 55—71	188
Gangesz , <i>Gaṅgā</i> , 8. 92	109
<i>grahtha</i> , házasember fokozata	68
<i>guhhotpanna</i> , (rejtett születésű) fiú	54
9. 170	166
<i>guṇa</i> , a lélek tulajdonsága, 12. 24—38	194
<i>guru</i>	65, 84
— jelentése, 9. 57	152, 232
— megsértése, 9. 235, 237 .	174
11. 55—71	188
— meggyalázás kiengesztelése, 11. 103—107	189

-meggyalázó újraszületése,	9. 101—102	157
12. 52—69	Hinduizmus	44
Gyámság, 9. 146	Hivatali bűncselekmények,	
Gyermek, 9. 25—56	9. 231—234	173
mind örököl anyjától, 9. 192	Hold-vezeklés, 11. 212—226 .	192
192	Hosszmérték meghatározása,	
Gyermekházasság	8. 237	218
Gyilkosság kiengesztelése,	<i>hoty</i> -pap, 8. 209	122
11. 72—90	Húsevés	45, 82
1. Testi sértés, Tettelegesség	<i>Ignorantia legis</i> , 8. 59	202
Hadviselés módja	Illeték, <i>kara</i> , 8. 307	223
Hagyomány	Illetékmentesek, 8. 394	143
1. <i>smṛti</i>	Illetéktelen eladás, 8. 197—205	121
Hajnyírás szertartása, 2. 65 .	Imádságok, 2. 73—87	63
63	Indiai intézmények	34
Halálbüntetés, 9. 232	<i>Indra</i> , főisten	85, 90, 143
8. 359	s a király, 9. 303, 304	181
226	trónja, 8. 344	137
betörőnél, 9. 276	Írás használata, 8. 51	201
178	Istenítélet	55
Halotti áldozat, 1. <i>śrāddha</i>	formái, 8. 114	207
Hamisítás, 9. 286	törvénye, 8. 114—118	112
179	Āya , (feleség) szó magya-	
Hamis tanúzás megengedve,	rázata, 9. 8	147, 230
8. 103	Játék, tiltott, 9. 227	245
206	Jelek magyarázata	33
Hammurabi törvénykönyve 5, 14	Jogcím, 18; 8. 3—7	100, 196
5, 14	Jog eredete, 8. 41	200
<i>hasta</i> hosszsmérték, 8. 237	Jótállás, 1. Kezesség	117
218	<i>jyaisṭha</i> -hónap, 8. 245	127
Haszonélvezés, 8. 200	Kamat , 1. Adósság	
215	tiltott formái, 8. 153	211
Határjelző fák, 8. 246	Kamatláb, 8. 140, 142	210
127	Kamatos-kamat, 8. 153	116
Határpörök, 8. 245—265	tilos, 8. 155, 156	212
127	Kaszt, csak négy van, 10. 1—4	185
Hazatérés szertartása	ellen vétő újraszületése,	
64, 68	12. 70—81	194
3 Házasság bontó akadályai,	elvesztése, 10. 43 sk.	185
9. 72—73	visszanyerése, 10. 64—73	186
154	Kasztkeveredés, <i>saṃkara</i>	185
felbonthatatlan, 9. 71	8. 353	139
154	8. 365	226
formái, nyolc, 3. 20—35		
69		
formái s az örökség,		
9. 196—197		
169		
ideje férfinál, 9. 94 157, 234		
234		
nőnél, 9. 88		
234		
létrejötte a hetedik lépés-		
nél, 8. 227		
125, 218		
második, 9. 175, 176 166, 241		
241		
9. 191		
168, 243		
törvényes, <i>anuloma</i> ,		
10. 5—42		
185		
törvénytelen, <i>pratiloma</i>		
185		
Házasságtörés, 8. 352—385		
138		
4 Házastársak kötelességei,		
9. 1—24		
146		

Kasztok állandó keletkezése	43	a mértékeket, 8. 403 .	144
eredeti formája, 8. 314 .	223	hadviselése, 7. 187—215 .	97
esküje, 8. 142	210	hadügyi politikája,	
foglalkozásai	185	7. 100—112	94
főtörvénye, 10. 63	186	jövedelme	95
jelvényei, ruhája	62	1. Adó, Dézsma, Illeték,	
kamatfizetése, 8. 142	210	Vám	
kötelességei	59, 61	jutalma, 8. 386	142
különböző örökösödése,		kötelességei VII. fejj.	89
9. 150—157	163	9. 221—250	172
modern formái	42	9. 251—293	175
tanúvallomása, 8. 88	204	követe (<i>dūta</i>), 7. 63—68	92
teremtése	58	legyen hasonló az isten-	
Kasztrendszer	35	ségekhez, 9. 303—312 .	181
<i>Kaśyapa, Dakṣa</i> veje, 9. 129	161	a világekorszakokhoz,	
<i>Kaṛi, Aṅgīrasa</i> fia	65	9. 302	181
<i>kāma</i> , érzékiség	67, 91	legyen megfontolt,	
<i>kānina</i> (hajadon-) fiú, 9. 172	166	9. 298—300	180
<i>kāraṇa</i> , okmány, 8. 51	201	magánélete, 7. 216—225 .	98
8. 154	211	miniszterei, 7. 54—62 . . .	92
1. Írás, Okmány		önmérséklete, 7. 44—53 .	91
<i>kārsāpana</i> , 1. <i>paṇa</i>	114	örököl	168
Kárpótlás testi sértésnél, 8. 287	222	részesedik az árúk után,	
Kereskedelem szabályozása,		8. 398	228
8. 401	144	8. 304	133
1. Vájja		a vámból, 8. 398	143
Kezesség, jótállás, 8. 158, 159	117	tanácsadói, 7. 35—43 . . .	91
Kémek	95	tanácskozásai, 7. 145—186	96
alkalmazása, 9. 261—269 .	177	végső intézkedései, 9. 323	183
letétnél, 8. 182	119	viselkedése bráhmannel	
Kényszermunka, 8. 49	201	szemben, 9. 313	182
Kétszer-született kasztok,		Királyság hét alkotó eleme,	
8. 270	221	9. 294	180
10. 1—4	185	Kiskorúság tartama, 8. 27 .	198
<i>khadira</i> -fa, 8. 314	134	Kockajáték, 9. 223—228 . . .	172
Kiközösítés, 9. 238	174	8. 7	196
Kincs találása, 8. 38, 39 103,	199	Kocsis felelőssége, 8. 290—298	132
Kinyilatkoztatás (<i>śruti</i>)	61	Köszönés kasztok szerint .	64
Király a csatában, 7. 87—99	93	Követ, <i>dūta</i>	92
az elkobzott vagyontól		Közbirtokosság, 8. 219 . . .	218
tartózkodjék, 9. 243—247	174	Közigazgatás szerv., 7. 113—126	94
az ország védője, 7. 140—144	96	Közös vagyon l. Vagyonközösség	
bőkezű legyen, 7. 79—86	93	Köztárgyak megrongálása,	
ellenőrzi az árakat, 8. 401	144	9. 285, 289	179

Köztisztaság elleni vétség,		engesztelése, 11. 100—102	189
9. 282, 283	179	gazdasági eszköznél, 9. 293	180
<i>kycchra</i> -bójt	80, 82, 191	megengedve, 8. 339	225
leírása, 9. 212 sk.	192	szerencsejátékkal, 9. 222	172
<i>kritaka</i> (megvásárolt) fiú, 9. 174	166	<i>lobha</i> , kapzsiság	91
<i>krsnala</i> , pénz, 8. 134	114	<i>lokapala</i> , világtájörző	198
<i>kpta</i> -korszak	59	<i>Madhuparka</i> (mézkeverék)	71
9. 301, 302	181	<i>maharsi</i> , nagy-böles	57, 58
1. Világkorszakok		<i>mahapataka</i> , főbűnök 11. 55—71	188
<i>krtrima</i> (azzá tett) fiú, 9. 169	166	<i>Mahābhārata</i> és Manu tör-	
Ksatrija és bráhma		vénykönyve	10
viszonya, 9. 320—322	183	<i>Maṇḍapāla</i> , 9. 23	148
fiú öröksége, 9. 151—153	164	<i>mantra</i> , himnusz, 8. 1	196
főfoglalkozása, 10. 74—100	186	9. 64	153
kaszt keletkezése	37	nőért nem mondható, 9. 18	231
-ölés kiengesztelése,		Manu	9
11. 127—146	190	1. <i>Prajāpati</i>	
rabszolga lehet-e? 8. 415	229	1. <i>Scayambhū</i>	
<i>ksatriya</i> = ksatrija		Manu-időszak, <i>Manvantara</i>	59
<i>ksetraja</i> (helyettesítésből való)		Manu kora	11
fiú, 9. 167	165	Manu törvénykönyve	
1. <i>niyoga</i>		érvényessége ma	23
<i>Kubera</i> (gazdagság-isten) 85, 90		fordításai	5
<i>kumbha</i> ürmérték, 8. 320 135, 223		forrásai	8
<i>Kuru</i> -k földje, 8. 92	109	irodalma	25
Kuruzsló büntetése, 9. 284	179	jelentősége	6
<i>kuśa</i> -fű	73, 76, 79, 85	jellemző sajátosságai	14
<i>kūsmāṇḍa</i> -imádság, 8. 106	111	jogrendszere	15
Különféle szabályok 8. 386—420	142	kommentárjai	24
Leányeladás, 8. 204	122, 216	tartalma	12, 60
8. 224	124	<i>Marut</i> -ok, szél-istenek, 9. 306	181
8. 98	157	Matriarchátus	54
Leány férjhezadása, 9. 88—103	156	<i>māṃsa</i> (hús) szó jelentése	83
fiút nevelő, <i>putrika</i> 9. 127	161	<i>Mānava dharmasāstra</i>	9
öröksége, 9. 131	161	<i>dharmasūtra</i>	10
Letét, 8. 145	115	<i>māṣa</i> , pénz, 8. 134	114
8. 179—196	119	<i>māṣaka</i> , „ 8. 135	114
Levirátus, 1. <i>niyoga</i>		<i>māṣika</i> , „ 8. 298	133
Lélekvándorlás, 12. 39—51	193	Megasthenes kasztjai	39
1. Újraszületés		Megbélyegzés, 9. 237	174
Lélekzet visszafajtása	63, 89	8. 281	221
11. 147—162	190	Megengedett ételek, 5. 1—56	82
Lopás	53	Mennyország, 9. 137	238
8. 301—343	133	hármás 9. 253	176

Mértékek, 8. 131—137	114	Orvos büntetése, 9. 284	179
ellenőrzése, 8. 403	144	Önvédelem, 8. 349	138
Mindennapi szertartások	70	8. 350	225
<i>mleccha</i> , barbár	185	Örökbefogadás, 9. 141—142	162
Munkabér, I. Papok fizetése		Kohler véleménye, 9. 183	242
<i>Nārada</i> kora	11	Örökösödés, 9. 104—126	158
törvénykönyve	8	adósság örökösre száll,	
<i>nāstika</i> , istentagadó	44, 61	9. 218	171
8. 22	198	fiú pótlása unokával,	
8. 307	223	9. 127—140	161
Nemi vétkek, 8. 366—372	227	fogadott fiúk fajtái,	
engesztelése, 11. 170—192	191	9. 158—183	164
Nemző-helyettesítés I. <i>nijoga</i>		házasság formája szerint,	
<i>nīṣka</i> , pénz, 8. 137	114	9. 196—197	169
<i>nīṣāstra</i> , kormányzástan, 8. 1	196	kasztok szerint, 9. 149—157	167
<i>niryta</i> tettek, 12. 82—126	194	kizártak, 9. 201—203	169
<i>nijoga</i> , férjhelyettesítés	50	második osztzkodás, 9. 216	245
9. 57—70	152	rendje, fiúk része, 9. 184—189	167
9. 120—121	160	testvéreknél, 9. 205	244
9. 190	168	testvérek közös vagyona,	
tiltva, 9. 64	233	9. 204—220	170
törvényellenes,		vagyoni kötelezettség,	
útján származó fiú, 9. 167	165	8. 159—162	117
9. 143—144, 147	162	Örökösödés rendje	
végrehajtása, 9. 69—70	233	anya a fiától, 9. 217	171
9. 147	239	atya a fiától, 9. 185	168
Nő elcsábítása, 8. 366	226	férj a feleségtől, 9. 196	169
gyámság alatt tartandó,		9. 135	161
9. 2	146, 230	fivéreknél, 9. 185	168
helyzete a családban	49	fogadott fiúnál, 9. 141—148	162
hűsége, 9. 29	149	gyermek egyenlően,	
kötelességei, 5. 146—169	86	9. 192	169
természete, 9. 17	148	helyettesítésből való fiú-	
vagyona, 9. 190—200	168	nál, 9. 145	163
Női becsület, 8. 225	124	9. 190	168
Nőkre vonatkozó szertartások	63	leány anyjától, 9. 198	169
Okmány. °	201	rokonoknál, 9. 187	168
.	211	szülők a leánytól, 9. 197	169
.	213	törvénytelen fiúnál,	
.	220	9. 141—148	162
.	84	Özvegyelégetés	51
.	89	9. 4	230
.	63	Özvegység	51
.	271, 278	<i>Paḥa</i> , súly, 8. 321, 322	135

pénz, 8. 135	114	<i>putra</i> (fiú) szó jelentése,	
<i>paṇa</i> , pénzegység	95	9. 138	162, 238
meghat. 8. 136	114	Rablás , l. Lopás	
Papok fizetése, 8. 206–211	122	Rabszolgák fajai, 8. 415	145
<i>paunarbhava</i> (második házasságból való) fiú, 9. 175–166		<i>rājas</i> , szenvedélyesség,	
<i>panigrahana</i> , kézfogás (házasságkötés) szertartása	70	12. 24–51	193
<i>pāraśara</i> (eleven hulla) -fiú,		Rang, 2. 134–139	64
9. 178	167	<i>raktikā</i> , pénz, = <i>rati</i>	209
Pásztor felelőssége, 8. 230–244	125	<i>rati</i> , pénz, 8. 134	209
Pénzbírság, 8. 36	199	<i>rāksasa</i> , rossz szellem	75, 82
8. 119–123	112	Rágalmazás, 8. 266–278	129
fokozatai, 8. 120	209	Remetek kötelességei	87
8. 138	115	Rendőrség alkalmazása, 9. 266–177	
pótolható testi munkával,		kötelességmulasztása, 9. 272–178	
9. 229	113	Régi szokások	53
Pénzegységek, 8. 131–137	114	Részletfizetés, 8. 177	119
meghatározása, 8. 134	209	pénzbírságnál, 9. 229	173
Piaci árak, 8. 401	144	Révész díja, 8. 404, 407	144
<i>piṇḍa</i> -kalács	74	felelőssége, 8. 408	144
9. 132	161	Rövidítések magyarázata	33
Pokol	79, 80	<i>ṛṣi</i> , hajdankori bölcs, 57, 71, 87,	
Polgári és büntetőjog	99	149	
Polgári házasság, 9. 197	243	1. <i>mahārṣi</i>	
Poliandria	54	<i>ṛtvij</i> , áldozó pap	65, 71, 93
Poligamia	48	Ruhamosó kötelessége, 8. 396–143	
<i>Prajāpati</i> , Élőlények Ura	82	<i>Saciva</i> , miniszter	92
9. 16	148	<i>śaṅotra</i> -rokon, 9. 190	168
9. 46	151	<i>sahoda</i> („együtt elvett“) fiú,	
9. 327	183	9. 173	166
<i>pratiloma</i> (törvénytelen) házasság 10. 5–42	185	<i>sakulya</i> -rokon öröksége, 9. 187–168	
<i>pravṛtta</i> cselekedetek,		<i>Śakra</i> , l. <i>Indra</i>	
12. 82–126	194	<i>samāhvaya</i> , állatverseny, 9. 223–172	
<i>prāṇāyama</i> , léleketvitviszafojtás	63, 89, 190	<i>saminodaka</i> -rokonság	94
Prostituáltak, 8. 362–363	226	<i>saṅkara</i> l. Kasztkeveredés	
<i>Pythivi</i> , a föld s a király,		<i>śaṅsāra</i> l. Lélekvándorlás	
9. 303, 311	181, 182	1. Újraszületés	
<i>Pythu</i> , 9. 44	151	<i>samyā</i> -fa, 8. 237	126
<i>purāṇa</i> , pénz, 8. 136	114	<i>sapinda</i> -rokon	84
<i>purohita</i> , házi pap	93	9. 59	152, 232
		öröksége, 9. 187	168
		<i>Sarasvatī</i> istennő, 8. 105	110
		<i>śatamāna</i> , pénz, 8. 137	114
		<i>sattra</i> , áldozat ideje, 8. 303	222
		<i>sattva</i> , jóság, 12. 24–51	193

- sādhvī*, derék nő, 9. 29 . . . 149
- Sāraṅgī*, *Maṅḍapāla* felesége
9. 23 148
- śāstra*, tan, 9. 252 176
1. *dharmas-*
- sāvītri*-felavatás 62
- imádság 64, 191
- śiṣta*-bráhman (tudós) 194
- Śiva* isten 44
8. 16 101
- śloka* = szlóka
- smṛti* (hagyomány) 8, 38, 60, 61, 82
9. 45 151
- snātaka* (védavégzett) bráhm. 60,
71, 76
- fokozata 68
- kötelességei 78
- méltósága 65
- Śrī*-istennők, 9. 26 149
- Soma*-isten, *Dakṣa* veje, 9. 129 161
- soma*-ital 8. 209 217
- vásárlás, 8. 209 122
- śrāddha* (halotti)-áldozat, 46, 71
9. 186 168
- leírása, 3. 122—286 72—75
- fiúnoka mutatja be, 9. 132 161
- śrotriya*, (házi-) pap, 65, 116
- adómentes, 95
8. 393—394 143, 228
- nem lehet tanú 106
- śruti* (kinyilatkoztatás) 38, 60, 61
9. 19 148
9. 96 157
- subrahmaṇyā*-vers, 9. 126 160
- suvarṇa*, aranypénz, 8. 134 114
- sūdra* = sūdra
- Sūdra fiú öröksége 9. 151—157 164
9. 179 167
- kaszt 37
- kötelessége, 8. 410—413 145
10. 74—100 186
- ölés kiengesztelése,
11. 127—146 190
- önálló nem lehet, 8. 417 145
- szolgálja a bráhmant, 187
9. 324 184
- újraszületés s.-nak,
12. 39—51 194
- vagyont ne gyűjtsön, 187
- Súlyeskonkítás, 8. 397 228
- sūtra*, 1. *dharmasūtra* 8
- Śvayambhū*, Magától Létező 57, 58,
60
8. 124 113
9. 138 162
- svayamdata* (maga-ajándékozott) fiú, 9. 177 167
- svayamvara*, férjválasztás 52
1. Férjválasztás
- Szanszkrit irodalom a magyarban** 30
- Szanszkrit szavak átírása 32
- Szállító díja, 8. 406 144
- Száműzetés, 9. 241—242 174
- Szentségek 62
- Szent vidékek 61
- Szerencsejáték, 9. 221—230 172
- Szerkesztő közreműködése 28
- Szertartások, mindennapi- 70
- Szerződés, 9. 53 152
- Szerződésesség, 8. 219—221 124
- Szeszes ital
- ivása főbűn, 9. 55—71 188
- megfertőz, 9. 147—162 190
- tilos, 9. 225 172
- ivásáért engesztelés,
11. 91—99 189
- ivójának újraszületése,
12. 52—69 194
- Szlóka, verspár 27
- Szokásjog, 8. 41 200
- Szolga felelőssége
1. Pásztor felelőssége
- Takács kötelessége, 8. 397 143
- talio, vérbosszú 54
- tamas*, sötétség, 12. 24—51 193
- tamisra*-pokol 79
- Tanitó kötelességei 64

örököl, 9. 187	168	Törvényszék megalakulása	99
Tanítvány örököl, 9. 187	168	Törvénytelen fiú, 9. 143	162
Tanú, ki nem lehet, 8. 65	202	<i>trairidyā</i> , hármastudomány	91
Tanúskodás, 8. 60—118	105	<i>trētā</i> korszak	59
kasztok szerint, 8. 113	111	9. 301—302	181
Társasági szerződés,		<i>trivarga</i> , hármastudomány csoport	91
8. 206—213	216	Tulajdon és birtok, 8. 201	216
I. Papok fizetése	122	U jabb részek Manunál	55
Tehén kártevése szabad,		Unoka fiú helyett, 9. 127—140	161
8. 112	207	<i>upakrama</i> , négyes eszköz	94
9. 242	219	<i>upādhyāya</i> , segédtanító	65
-ölésért vezeklés,		<i>upapātaka</i> , kisebb bűn	
11. 108—118	190	11. 108—118	190
Tehéntisztelet	48	<i>upāya</i> , négyes eszköz	215
Testi büntetés, 8. 124—130	113	Úzsora, 8. 152	116, 211
9. 229	173	Üdvözülés XII. fej.	193
csonkítás, 9. 352	225	Ürmérték megh.	223
munka bírság helyett,		V agyonek Kobzás, 9. 242	174
9. 229	173	-közösség, 9. 204—220	171
sértésért bűnhődés,		<i>vaiśya</i> = vájsa	
11. 200—211	191	Varázslás, 11. 1—35	118
Testvérek jogai, köteleess.		Varázslók büntetése 9. 290	179
9. 104—126	158	<i>Varuṇa</i> a vízisten	85, 90
osztzkodása 9. 118	236	9. 244—245	175
Tettek osztályozása, 12. 82—126	194	bilincsei, 8. 82	108, 204
Tettlegesség, 8. 279—300	130	s a hamis tanú, 8. 106	111
Tiltott ételek, 5. 1—56	82	s a király, 9. 303, 308	181
Tisztálkodás szertartásai	62	<i>Vasiṣṭha</i> , <i>Aksamālā</i> férje	
Tisztátalanság, 5. 57—104	46, 83	9. 23	148
Tiszteletlenség büntetése		hamis esküt tett, 8. 110	111
8. 281—283	221	kamattörvénye, 8. 140	115
Tolvaj betörése, 9. 276	178	törvénykönyve, 8. 140	210
büntetése, 8. 314	134	<i>Vatsa</i> s az istenítélet, 8. 116	112, 208
9. 269—271	177	<i>Vájsa</i> fiú öröksége, 9. 151—153	164
kétféle, 9. 256	176	foglalkozása, 8. 410	145
lopása a királytól, 9. 275	178	10. 74—100	186
szerencsejátékos stb.		kaszt keletkezése	37
9. 222, 226	172	köteleességei, 9. 326—333	183
tartózkodási helyei,		-ölés kiengesztelése	
9. 264—266	177	11. 127—146	190
zsebtolvaj bünt. 9. 277	178	Válás, (házasság), 9. 71—83	154
I. Lopás		Váltságdíj emberölésért	54
Tó megsértése, 9. 279, 281 178, 179		11. 127—146	190
Törvényes születés, 10. 5—42	185		

Vám (<i>sulka</i>)	95	vezeklési eszköz,	
8. 398	143	11. 227—266	192
8. 307	223	Vérbosszú	54
<i>Vāmādeva</i>	187	Vérrokonság	84
Vándorremete	45, 87	Vétkek osztályozása, 12. 1—11	193
hármás botja, 9. 296	249	Világ teremtése, I. fej.	57
Várépítés, 7. 69—78	92	Világkorszak, <i>yuga</i>	50, 58, 59
<i>Vāyu</i> , a szélisten, 9. 42	151	9. 301	249
s a király, 9. 303, 306	181	Világtájörzők (<i>lokapāla</i>)	85
Vegyres kasztok foglalkozása	185	8. 23	198
keletkezése	39	Vis major, 8. 409	145
1. Kasztkeveredés		<i>Viṣṇu</i> isten	44
<i>Vena</i> király, 9. 66	155, 233	<i>Viśvamitra</i>	187
Vendéglátás, 3. 94—118	71	Vő-díj, 9. 93, 97, 98	157
8. 392	143	<i>vratya</i> , 8. 373	141, 227
Vezeklés, 6. 33—60	•88	<i>vṛṣala</i> , 8. 16	101, 197
9. 240	174	<i>vṛasana</i> , bűn	91
XI. fej.	187	<i>vṛyāhṛti</i> -ima	63, 89
Védatanítók, 2. 140—161	65	<i>Yajñavalkya</i> kora	11
Védatanulás ideje	68	törvénykönyve	8
Védatanuló, 10-féle	64	<i>Yama</i> , halálisten	73, 85, 90
bűnbocsánata, 11. 119—126	190	8. 86	108
kötelességei,	66, 67	8. 92	109
ruházata, 2. 41—47	62	8. 173	118
Védavégzett bráhma,		s a király, 9. 303, 307	181
1. <i>snātaka</i>		<i>yavana</i> = görög	41
Védák	57, 61	kasztot vesztett, 10. 43—45	185
elmondása	64	<i>yuga</i> l. Világkorszak	
tanulmányozása, 4. 92—127	77	Z álog, 8. 143	115, 210

Hibajavítás.

5. oldal, felülről 6. sor,	hibás: régó a ;	helyes: régóta
8. " alulról 12. "	" auyagához	" anyagához
9. " felülről 17. "	" <i>Brahma</i>	" <i>Brahman</i>
24. " alulról 15. "	" <i>Govindarāja</i>	" <i>Govindarāja</i>
30. " " 23. "	" nyelv. köv.	" nyelv. kör.
41. " " 5. "	" <i>Brahma</i>	" <i>Brahman</i>
43. " " 13. "	" szokás it	" szokásait
52. " felülről 8. "	" <i>svayamvara</i>	" <i>svayamvara</i>
57. " " 15. "	" <i>Brahma</i>	" <i>Brahman</i>
58. " alulról 11., 13., 17. s.,	" <i>Brahma</i>	" "
59. " felülről 10., 12., 22. "	" "	" "
59. " alulról 9., 13. sor,	" <i>dvāparā</i>	" <i>dvāpara</i>
64. " felülről 13. sor,	" <i>Brahma</i>	" <i>Brahman</i>
68. " " 9. "	" "	" "
71. " " 14. "	" <i>cāṇḍāla</i>	" <i>cāṇḍāla</i>
77. " " 12. "	" a <i>asaṃvṛta</i>	" az <i>asaṃvṛta</i>
133. " alulról 10. "	" <i>dakṣina</i>	" <i>dakṣinā</i>
133. " " 11. "	" <i>sattram</i>	" <i>sattra</i>
136. " " 18. "	" <i>pala</i>	" <i>paṇa</i>
160. " " 5. "	" <i>subrahmanyā</i>	" <i>subrahmanyā</i>
169. " felülről 18. "	" <i>prajāpatya</i>	" <i>prajāpatya</i>
181. " " 8., 13. sor,	" <i>treta</i>	" <i>tretā</i>
211. " alulról 2. sor,	" <i>Karāna</i>	" <i>Kāraṇa</i>
221. " felülről 11. "	" <i>Brahma</i>	" <i>Brahman</i>
223. " alulról 5., 6. sor,	" <i>dṛoṇa</i>	" <i>dṛoṇa</i>
231. " " 6. sor,	" l. X. 57.	" l. IX. 57.

Az E. M.-E. Jog- és Társadalomtudományi Szakosztályának könyvismertető bizottsága:

I. Jogtörténet :	}	1. BOCHKOR MIHÁLY dr. egy. ny. r. tanár.
2. ÓVÁRI KELEMEN dr. egy. ny. r. tanár.
II. Római jog :	}	1. KISS MÓR dr. egy. ny. r. tanár.
2. KISS GEZA dr. egy. ny. r. tanár.
3. MELTZL BALAMBÉR dr. egy. m.-tanár.
III. Egyházjog :	}	1. BOCHKOR MIHÁLY dr. egy. ny. r. tanár.
2. KOSUTÁNY IGNÁC dr. egy. ny. r. tanár.
IV. Jogbölcsestet :	}	1. SOMLÓ BÓDOG dr. egy. ny. r. tanár.
V. Magyar magánjog :	}	1. KOLOSVÁRY BÁLINT dr. egy. ny. r. tanár.
2. MENYHÁRT GÁSPÁR dr. egy. ny. r. tanár.
3. PORDEA GYULA dr. ügyvéd.
VI. Polgári perjogok :	}	1. BIRÓ BALÁZS dr. ügyvéd, egy. m.-tanár.
2. TÓTH KÁROLY dr. egy. ny. r. tanár.
VII. Hiteletvények :	}	1. KISS MÓR dr. egy. ny. r. tanár.
2. KUNCZ ÖDÖN dr. egy. ny. rk. tanár.
3. PAPP JÓZSEF dr. ügyvédi kamarai elnök.
VIII. Büntetőjog (anyag- és alak):	}	1. FINKEY FERENC dr. egy. ny. r. tanár.
2. IRK ALBERT dr. egy. m.-tanár.
3. LUKÁCS ADOLF dr. egy. ny. r. tanár.
IX. Közjog, közigazgatási jog, Pénzügy :	}	1. BOÉR ELEK dr. egy. ny. r. tanár.
2. RÉZ MIHÁLY dr. egy. ny. r. tanár.
X. Statistika, Nemzetgazdaságtan :	}	1. KÉNEZ BÉLA dr. egy. ny. r. tanár.
2. NAVRATH. ÁKOS dr. egy. ny. r. tanár.
XI. Politika :	}	1. DEÁK ALBERT dr. ügyvéd.
2. BALOGH ARTHUR dr. egy. ny. r. tanár.
3. RÉZ MIHÁLY dr. egy. ny. r. tanár.

Az E. M.-E. Jog- és Társadalomtudományi Szakosztályának kiadványai:

I-II. Az 1909—10. évi szakosztályi előadások és felolvasások s Hammurabi törvényei. — Ára 5 korona.

Tartalma. FARKAS LAJOS: A múlt jelentősége. (Megnyitó.) KMOŠKÓ MIHÁLY: Hammurabi és KORA. MELTZL BALAMBER: Hammurabi törvénykönyve jogi szempontból. BOCHKOR MIHÁLY: Papyrusok és jogtörténelem. KISS GEZA: Telekkönyv az ó-korban. BOER ELEK: A közigazgatási intézkedések jogerősségéről. DEÁK ALBERT: Bírói szervezetünk reformjáról. ERŐDI BELA: Visszapillantás a szakosztály működésére.

II. Hammurabi törvényei. (Külön is.)

III. Az 1910—12. évi szakosztályi előadások. — Ára 5 korona.

Tartalma. I. rész. FARKAS LAJOS: Az új polgári perrendtartás és a római jog. BOCHKOR MIHÁLY: A canonai perrend és az új polgári perrendtartás (1911: I. t.-c.). BIRÓ BALÁZS: Perjogi elméletek az 1911: I. t.-c.-re tekintettel. PORDÉA GYULA: Eljárás az első folyamodású bíróságok előtt. ÉNDES MIKLÓS: A felelkezés. JÉKEY DÁNIEL: A felülvizsgálat. PAPP JÓZSEF: Különleges eljárások az új perrendtartásban. — II. rész. SOMLO BÓNÓ: A jog alkalmazásáról. BOCHKOR MIHÁLY: Gazdasági tényezők az egyházjog fejlődésében. KISS GEZA: Lex commissoría és ius distrahendi. MELTZL BALAMBER: A kötelezési jog Hammurabi korában. ROSNYAY DAVID: A esavargás és koldulás elleni küzdelem Németországban. TÓTH GYÖRGY: A közbirtokosságok mint jogi személyek.

IV. Törökország alkotmánytörvényei. — Ára 1 kor. 20 fill.

V. Az 1912—13. évi szakosztályi előadások. — Ára 5 korona.

Tartalma. FARKAS LAJOS: Elmélet és gyakorlat. (Elnöki megnyitó.) FINKE FERENC: A fiatalkoriak bírósága Északamerikában és Európában. KISS GEZA: A papyruskutatás főbb eredményei a római magánjog történelmének szempontjából. MENYHART GÁSPÁR: Az atyasági keresetről az Optk.-ben. KENYERES BALÁZS: Az orvos-természettudományok a büntető eselekmények nyomozásában. NAVRATIL ÁKOS: Néhány szó a gazdasági élet és jogi rend összefüggéséről. KOLOSVÁRY BALINT: Huszti András erdélyi jogtanár és munkássága. DEÁK ALBERT: Parlamentí bíraskodás. SOMLO BÓNÓ: A helyes jog elméletéről. BORBÉLY SÁNDOR: Perközlőség és közösségmegszüntetés házasságfelbontás és holtánnyilváníttás iránti perekben.

VI. Manu törvényei. — Ára 4 korona.

Az E. M.-E. tagjai 5 K helyett 2 K 50 f, 4 K helyett 2 K, 3 K helyett 1 K 50 f és 1 K 20 f helyett 1 K árban kapják a kiadványokat. A jog- és társadalomtud. szakoszt. tagjait illetményként csak a felolvasásokat tartalmazó füzetek illetik.

Az I—VI. kapható *Stein János* m. kir. egyetemi könyvkereskedésében *Kolozsvár*, Deák Ferenc-utca; a *Szent István-Társulat* könyvkereskedésében *Budapest*, IV. ker., Kecskeméti-utca és *Benkő Gyula* könyvkereskedésében *Budapest*, V. ker. Dorottya-utca 2. sz.